

Міністерство освіти і науки України
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

Ганна Ситар

**СИНТАКСИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ
В РОЗРІЗІ КОНСТРУКЦІЙНОЇ
ГРАМАТИКИ**

Монографія

Вінниця
ТОВ «Нілан-ЛТД»
2017

УДК 81'367:81'373.7: 81'32

ББК Ш12=411.4

С-41

*Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького
національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 8 від 30 червня 2017 року).*

Науковий і відповідальний редактор:

Загнітко А. П. – доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України (Донецький національний
університет імені Василя Стуса).

Рецензенти:

Левченко О. П. – доктор філологічних наук, професор
(Національний університет «Львівська політехніка»);

Ожоган В. М. – доктор філологічних наук, професор
(Національний університет «Києво-Могилянська академія»);

Скаб М. В. – доктор філологічних наук, професор
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича).

Ситар Г. В.

С-41 Синтаксичні фразеологізми в розрізі конструкційної
граматики : монографія : [наук. і відп. ред. А. П. Загнітко] /
Г. В. Ситар. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 458 с.

ISBN 978-966-924-567-0

У монографії проаналізовано синтаксичні фразеологізми в розрізі
конструкційної граматики. Виділено ознаки синтаксичних фразеологізмів,
з'ясовано шляхи їхнього утворення в українській мові, розмежовано
основні структурні, семантичні й інтонаційні типи, визначено
прагматичний потенціал. На підставі здійсненого статистичного аналізу
доведено високий ступінь не випадковості поєднання слівформ, що є
кількісним підтвердженням стійкості зв'язку слівформ у складі
стрижневих компонентів синтаксичних фразеологізмів. Запропоновано
побудову бокс-діаграми як метод моделювання синтаксичних
фразеологізмів. Схарактеризовано етапи створення і структуру бази даних
«Синтаксичні фразеологізми в українській мові».

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів філологічних
спеціальностей.

УДК 81'367:81'373.7: 81'32

ББК Ш12=411.4

© Ситар Г. В., 2017

© Донецький національний університет
імені Василя Стуса, 2017

ISBN 978-966-924-567-0

© ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. СТАТУС СИНТАКСИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СИСТЕМІ СИНТАКСИЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	15
1.1. Синтаксичні й лексичні фразеологізми: спільні та відмінні ознаки..	15
1.2. Конструкційна граматики як теоретичне підгрунття дослідження синтаксичних фразеологізмів.....	30
1.3. Бокс-діаграма як метод моделювання синтаксичних фразеологізмів.....	45
1.4. Шляхи утворення синтаксичних фразеологізмів в українській мові.....	67
РОЗДІЛ 2. ТИПИ СИНТАКСИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	85
2.1. Структурні типи синтаксичних фразеологізмів.....	85
2.2. Семантичні типи синтаксичних фразеологізмів.....	181
2.3. Інтонаційно марковані та немарковані синтаксичні фразеологізми.....	207
РОЗДІЛ 3. ПРАГМАТИКА СИНТАКСИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	220
3.1. Прагматичний потенціал синтаксичних фразеологізмів в українській мові.....	220
3.2. Прагматичні функції синтаксичних фразеологізмів.....	221

3.3. Чинник адресата	237
3.4. Комунікативні прийоми посилення впливу синтаксичного фразеологізму на адресата.....	245
РОЗДІЛ 4. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СИНТАКСИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	272
4.1. Обчислення показників асоціації як статистичний метод дослідження синтаксичних фразеологізмів.....	272
4.2. Показник асоціації <i>mutual information</i>	295
4.3. Модифіковані показники асоціації <i>MI³</i> і <i>MI log Freq</i>	313
РОЗДІЛ 5. БАЗА ДАНИХ «СИНТАКСИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ»	357
5.1. Етапи створення бази даних «Синтаксичні фразеологізми в українській мові».....	357
5.2. Структура бази даних «Синтаксичні фразеологізми в українській мові».....	362
ВИСНОВКИ.....	369
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	377
ДОДАТОК А. Результати обчислень статистичних показників для моделей синтаксичних фразеологізмів в українській мові	425
ДОДАТОК Б. Матеріали до «Словника синтаксичних фразеологізмів української мови»	442

*Мойй матері
Антоніні Василівні Ситар
з любов'ю присвячую*

ПЕРЕДМОВА

Фразеологічний фонд кожної мови як відбиття національно-мовних особливостей певного народу цілком закономірно привертає увагу мовознавців. Попри наявність значної кількості досліджень численні питання, пов'язані зі статусом, ознаками, межами та типами фразеологічних одиниць, на сьогодні залишаються остаточно не розв'язаними.

Об'єктом нашого дослідження стали синтаксичні фразеологізми (або фразеологізовані речення, мікросинтаксичні конструкції) української мови, під якими розуміємо специфічний вияв речення, у якому стрижневий (незмінний, постійний) і змінний компоненти пов'язані ідіоматично та розташовані фіксовано, граматичні зв'язки і прямі лексичні значення слів послаблені або втрачені на сучасному етапі розвитку мови [Величко 1996; Всеволодова, Лим Су 2002; Ситар 2011; Русская грамматика 1980; Шмелёв 2006]. Так, у виділених реченнях *У мене ще не такі таємниці є. Навіть тобі не скажу! Я скочив з лавки. **Оце так друг!*** (Гриб Кузьма. Хоча лист і не дійшов); *Він зиркнув на неї з-під окулярів і хижко заусяміхався. **Боже, оце так зуби!*** – *Ви готові пірнути зі мною до самих бездн Метаматики?..* (Любка Дереш. Архе); *...увесь конфлікт скінчився тим, що хлопці тільки відібрали в есесівців худобу та й повернули її селянам, а грабіжників потурили геть, добре таки їх налякавши своїм грізним втручанням. **«Оце так союзники!»*** (Іван

Багрянний. Огнене коло); *Щойно одержала черговий номер, в якому прочитала, яка буде ціна на передплату 2010 р. Очам не повірила, перечитала вдруге. Оце так подарунок буде до Нового 2010 року. Вочевидь, газета – будь-яка – буде не по кишені простому люду* (Сільські вісті. – 28.07.2009 (№ 84 (18370)) стрижневим компонентом є *оце так*, а змінним – *друг, зуби, союзники, подарунок*. Наведені речення вживаються зі значенням оцінки (переважно негативної) реалії мовцем або зі значенням параметрів реалії (у другому прикладі – розміру та форми зубів), вони побудовані за моделлю *Оце так* $N_1 \text{Сор}_f$, де N_1 – іменник у формі називного відмінка, Сор_f – відмінюване дієслово-зв'язка (у перших трьох прикладах ця позиція в теперішньому часі формально не реалізована).

Визначальну роль у формуванні мікросинтаксичної конструкції відіграє незмінний компонент, який типово складається з поєднання кількох лексем – службових і повнозначних слів, котрим властиве семантичне спустошення або семантичний зсув (*не до, от тобі/вам і/й, теж мені, чим не, що за, яке там* і под.: *Не до відпочинку зараз нам. От вам і відповідь! Теж мені помічник! Чим не подарунок?! Що за дівчина! Яке там добре!*

Фразеологізовані речення належать до сфери експресивного синтаксису, особливості якого на матеріалі української мови й досі вивчені не достатньо. Як асиметричні одиниці переважно з простою будовою і ємним, часто неоднозначним, змістом вони передають емоції та почуття мовця, надають мовленню експресивності та емоційності, тому дослідження закономірностей формальної, змістової та прагматичної організації цих конструкцій є актуальним завданням мовознавства. Отримані відомості про влаштування та

особливості функціонування синтаксичних фразеологізмів є невід'ємним складником наших знань про синтаксичні особливості відповідної мови, украй важливим для опанування мовою, у тому числі іноземцями.

Цей своєрідний тип речень на матеріалі різних мов привертав увагу представників різних лінгвістичних шкіл та напрямів (передусім, широкого підходу до фразеології (В. Л. Архангельський, А. М. Баранов, Д. О. Добровольський, Т. О. Туліна та ін.), розмовного синтаксису (Н. Ю. Шведова, Д. М. Шмельов та ін.), функційно-комунікативного синтаксису (М. В. Всеволодова, А. В. Величко, Л. О. Балобанова, Лім Су Йон, Мюн Лім Дон та ін.), Московської семантичної школи (І. О. Мельчук, Ю. Д. Апресян, Л. Л. Юмдін, В. Ю. Апресян та ін.)), конструкційної граматики (Чарльз Філмор (Charles Fillmore), Пол Кей (Paul Kay), Мері Кетрін О'Коннор (Mary Catherine O'Connor), Адель Голдберг (Adele Goldberg), Мір'ям Фрайд (Mirjam Fried) та ін.), у межах яких дослідники оперують термінами, усталеними в межах відповідної концепції: «стійка фраза», «фразеологізоване речення», «синтаксичний фразеологізм», «комунікативний фразеологізм», «синтаксична ідіома», «граматична ідіома», «фразеосхема», «конструкція малого синтаксису», «конструкція мікросинтаксису», «фразаема», «нестандартна конструкція», «формальна ідіома» («лексично вільна ідіома») і под.

У цьому дослідженні вживаємо терміни «синтаксичний фразеологізм» і «фразеологізоване речення» як синоніми. Використання терміна «синтаксичний фразеологізм» умотивоване безпосередньою вказівкою на взаємопроникнення явищ

двох мовних ярусів — синтаксису і фразеології, наголошенням синтаксичного рівня здійснення фразеологізації¹. Терміном «фразеологізоване речення» оперуємо як добре відомим та усталеним в українському мовознавстві [Личук 2001; Личук, Шинкарук 2011 та ін.].

Варто зазначити, що проблему фразеологізації речення поставлено і досить докладно досліджено в різних площинах на матеріалі російської мови [Балобанова 2004; Величко 1996; Меликян 2001; Русская грамматика 1980; Хохлина 2006; Шведова 1958; Шведова 1960; Шмелёв 1958; Шмелёв 1960; Шмелёв 2006; Шмелёв 2006а та ін.]. Окремі групи синтаксичних фразеологізмів розглянуто в англійській [Верба 1975; Вершинина 2010], іспанській [Меликян 2007], перській [Веретенников 1995], марійській [Абукаева 2005; Абукаева 2006] мовах. Відомі також і зіставні дослідження синтаксичних фразеологізмів у російській і корейській [Всеволодова, Лим Су 2002], російській і болгарській [Ничева 1982; Ченева 2004; Шепелев 2003; Шепелев 2004], російській і германських [Меликян 1999], російській і марійській [Абукаева 2004; Абукаева 2005а], російській, татарській, казахській, кумикській і німецькій [Аглеєва 2012; Аглеєва 2016] мовах.

Українські фразеологізовані речення ґрунтовно проаналізовано М. І. Личук та В. Д. Шинкаруком [Личук 2001; Личук, Шинкарук 2001]. Дослідники здійснили класифікацію синтаксичних конструкцій за ступенем фразеологізації, що продовжує напрям студій, запропонованих Н. Ю. Шведовою [Русская грамматика 1980; Шведова 1958; Шведова 1960]. Виділення

¹ Про рівні фразеологізації в мові див. праці М. В. Всеволодової [Всеволодова, Лим Су 2002; Всеволодова 2014 та ін.].

високого, часткового і низького ступенів фразеологізації речення ґрунтовано на врахуванні двох ознак (синтаксичної злитості компонентів і ролі постійного компонента в організації речення), унаслідок чого розмежовано фразеологізовані речення закритої структури, напівфразеологізовані речення й фразеологізовані речення змішаного типу [Личук 2001; Личук, Шинкарук 2001].

У монографії прагнемо здійснити комплексний аналіз синтаксичних фразеологізмів української мови, з'ясувати структурні, семантичні та прагматичні ознаки цих специфічних одиниць, які перебувають на межі синтаксису і фразеології.

Прагматика фразеологізмів загалом і синтаксичних фразеологізмів зокрема на сьогодні залишається мало дослідженою. Водночас принципово важливим видається положення про сутність прагматичної фразеології, влучно сформульоване Войцехом Хлебдою: «Прагматична фразеологія, або фразематика, співвідносить мовлення з людиною, яка не стільки говорить, скільки звертається до іншої людини, і робить це завжди в цей момент і завжди в цій ситуації, завжди з певною метою і певним наміром (а значить – з певною інтенцією)» [Хлебда 2005: 853-854].

Ще однією «білою плямою» сучасної фразеології вчені справедливо вважають інтонаційне оформлення фразеологічних одиниць [Архипецкая 2012; Павлова 2012; Svetozarova 1991; Светозарова 2004], яке на матеріалі української мови ще чекає на свого дослідника.

В українській граматиці загальноновизнаною є предикатно-аргументна теорія речення, за якою центральним компонентом речення є дієслово-предикат, валентний потенціал котрого зумовлює кількість і якість

субстантивних компонентів (актантів)². Такий підхід дає змогу виявити закономірності структурної й семантичної організації дієслівних речень вільного (не зв'язаного, не ідіоматичного) типу, які є найпродуктивнішими в українській мові. Проте відсутність у фразеологізованих реченнях дієслівних предикатів як організаційних центрів, формування їх навколо поєднання службових і повнозначних компонентів, яким властиве семантичне спустошення або семантичний зсув (*куди там, от тобі/вам і/ї, оце так, чим не, що за, яке там* і под.), або навколо поєднання повторюваних повнозначних і службових (*і, не, так, як* і под.) компонентів, мотивує пошуки іншої лінгвістичної теорії та інших методів для їх коректного опису.

У цій монографії робимо спробу аналізу синтаксичних фразеологізмів із погляду конструкційної граматики (Construction Grammar), започаткованої у 80-х роках ХХ століття американським лінгвістом Чарльзом Філлмором (Charles Fillmore). У цій теорії плідними для дослідження синтаксичних фразеологізмів є передусім такі ідеї:

1) конвенційність та некомпозиційність мовного знака, форма та значення якого не можуть бути пояснені лише за допомогою поєднання форми та значення їхніх компонентів;

² За Люсьєном Теньєром (Lucien Tesnière), «Актанти – це живі істоти або предмети, які беруть участь у процесі в будь-якій якості, навіть як простий статист, і в будь-який спосіб, не виключаючи найпасивнішого. [...] Актанти – це завжди іменники або їхні еквіваленти. І, навпаки, іменники переважно завжди беруть на себе в реченні роль актантів» [Теньєр 1988: 117].

2) складність конструкції як результат взаємовпливу різних її рівнів: синтаксичного, семантичного, прагматичного та просодичного;

3) відсутність протиставлення ядерних і периферійних одиниць мови;³

4) використання формальних і статистичних методів до аналізу конструкцій.

Залучення статистичних методів до корпуснозорієнтованого дослідження синтаксичних фразеологізмів в українській мові дало змогу довести високий ступінь не випадковості (зв'язаності, залежності) поєднання словоформ у складі стрижневих компонентів синтаксичних фразеологізмів за допомогою обчислення показників асоціації (англ. *association measures*), що є кількісним підтвердженням стійкості їх зв'язку.

Новизна дослідження вмотивована потребою здійснення статистичного аналізу фразеологізованих речень на матеріалі корпусу текстів як значного і реперезентативного мовного матеріалу, що разом із вибором адекватних статистичних критеріїв, застосовуваних до відповідних типів мовних одиниць, забезпечує вірогідність отриманих даних.

Українська лінгвостатистика має значні здобутки в статистичному аналізі окремо взятих лексем і груп слів, а також текстів певних стилів (наукового, публіцистичного, художнього та ін.) (див. праці В. І. Перебийніс, Н. П. Дарчук, В. В. Левицького,

³ Дослідники відкидають «ідею, за якою справжня природа мови може бути найліпше вивчена та з'ясована на основі ідеалізованої підмножини ядерних мовних виразів, конструкційна граматики зобов'язується досліджувати мову в її аутентичних виявах та ставить наголос на емпірично ґрунтованому аналізі» [Fried 2015: 3].

С. Н. Бук та ін. дослідників), проте дослідники майже не звертають увагу на поєднання слів (словосполучень і речень) як можливий об'єкт статистичного дослідження. Ймовірними причинами такого стану речей є обов'язкова корпусозорієнтованість таких досліджень і відсутність протягом тривалого часу репрезентативних та значних за обсягом корпусів текстів української мови в доступі для широкого загалу користувачів.

На сьогодні в Україні є два найавторитетніші корпуси текстів, на яких ґрунтовано більшість українських лінгвостатистичних досліджень: Корпус української мови, створений працівниками лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, керівник проекту – Н. П. Дарчук (<http://www.mova.info/corpus.aspx>) та Український національний лінгвістичний корпус, створений колективом Українського мовно-інформаційного фонду НАН України під керівництвом В. А. Широкова (http://unlc.icybcluster.org.ua/virt_unlc/).

Під час виконання теоретичної частини дослідження висунуто такі гіпотези.

Гіпотеза 1. Синтаксичні фразеологізми, як і будь-які інші стійкі (ідіоматичні) одиниці, мають високий ступінь не випадковості поєднання компонентів, що входять до складу незмінної частини речення.

Гіпотеза 2. Оскільки існує взаємозв'язок між якісними ознаками та кількісними параметрами мовних одиниць (за Б. М. Головіним, В. В. Левицьким, В. І. Перебийніс та ін.), припускаємо, що показники не випадковості появи двох і більше компонентів відрізняються для таких типів мовних одиниць, як

лексичні фразеологізми, нефразеологізовані речення і фразеологізовані речення (синтаксичні фразеологізми).

Гіпотеза 3. Ступінь не випадковості (зв'язаності) компонентів синтаксичного фразеологізму залежить від кількості компонентів у ньому.

Спробі довести або спростувати ці припущення за допомогою статистичних методів аналізу мовних одиниць присвячено розділ 4 монографії.

Статистичний аналіз синтаксичних фразеологізмів здійснено за даними Українського національного лінгвістичного корпусу (далі УНЛК)⁴.

Матеріалом дослідження стали моделі синтаксичних фразеологізмів сучасної української мови та контексти їх вживання. Реєстр моделей укладено на підставі аналізу більше 10000 прикладів, дібраних з текстів української художньої літератури кінця ХІХ – початку ХХІ ст., періодичних видань та українськомовних інтернет-ресурсів.

На сьогодні створений реєстр нараховує 105 моделей синтаксичних фразеологізмів. З урахуванням основних виявів та варіантів моделей до нього входять 39 конструкцій із двочленним стрижневим компонентом, 28 – із тричленним, 10 – із чотиричленним, 2 – з п'ятичленним, 22 моделі речень з одночленним стрижневим компонентом і повторами змінних словоформ і 4 моделі речень з однослівним незмінним компонентом без повторів слів у змінній частині.

Авторка висловлює щиру вдячність відповідальному редакторові й науковому консультантові – докторові філологічних наук,

⁴ Дякуємо Директору Українського мовно-інформаційного фонду НАН України академіку НАН України В. А. Широкову за наданий доступ до корпусу.

професору, член-кореспонденту НАН України, завідувачеві кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса Анатолієві Панасовичу Загнітку, постійна підтримка та конструктивна критика якого сприяла реалізації задуму цієї книги.

Авторка щиро вдячна рецензентам – докторові філологічних наук, професору, завідувачу кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка» Олені Петрівні Левченко, докторові філологічних наук, професору, віце-президенту з науково-педагогічної роботи Національного університету «Києво-Могилянська академія» Василю Михайловичу Ожогану та докторові філологічних наук, професору, професору кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Марії Василівні Скаб за вдумливе прочитання праці, висловлені поради та рекомендації.

РОЗДІЛ 1. СТАТУС СИНТАКСИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СИСТЕМІ СИНТАКСИЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

1.1. Синтаксичні й лексичні фразеологізми: спільні та відмінні ознаки

Сучасне бачення обсягу фразеології порівняно з традиційним суттєво розширилося. У широкому розумінні фразеологічними одиницями вважають не лише власне-фразеологізми, а й прислів'я, крилаті вислови, штампи, кліше, етикетні формули, каламбури, складені терміни і под. (праці С. Г. Гавріна, Ф. П. Медведєва, Л. Г. Скрипник та ін.).

Питання про обсяг фразеології безосередньо пов'язане з проблемою встановлення параметрів її одиниць. Представники широкого підходу А. М. Баранов та Д. О. Добровольський визначають як диференційні ознаки фразеологізмів неоднослівність, стійкість та ідіоматичність, яка включає три компоненти — переінтерпретацію, непрозорість та ускладнений спосіб вказівки на денотат [Баранов, Добровольський 2008: 27 – 30].

У різний час і в межах різних лінгвістичних концепцій учені створили низку класифікацій фразеологізмів, які ґрунтовано на таких критеріях: семантичному (В. В. Виноградов, П. С. Дудик, М. М. Шанський та ін.), лексико-граматичному (О. І. Молотков, М. М. Шанський), генетичному (Л. А. Булаховський, Ф. П. Медведєв, Л. Г. Скрипник та ін.), функціональному (Д. Х. Баранник, С. Г. Гаврін та ін.), ідеографічному (Ю. Ф. Прадід, В. Д. Ужченко).

На сьогодні статус синтаксичних фразеологізмів залишається дискусійним. У класифікаціях, побудованих за перерахованими критеріями, цей тип фразеологізмів не виокремлено, оскільки в них не враховано такий параметр диференціації, як різновид мовної одиниці, у межах якої відбувається фразеологізація. Доцільність залучення цього критерію для створення типології фразеологічних одиниць обґрунтована в працях І. О. Мельчука [Mel'čuk 1987; Мельчук 1995].

У типології фразеологізмів, запропонованій А. М. Барановим та Д. О. Добровольським у межах широкого підходу, синтаксичні фразеологізми виділено як окремий різновид. Дослідники розмежовують п'ять типів фразеологізмів: ідіоми (рос. *шишка на ровном месте*), колокації (рос. *зло берет*), прислів'я (рос. *цыплят по осени считают*), граматичні (рос. *во что бы то ни стало*) і синтаксичні (рос. *X он и в Африке X*) фразеологізми (приклади А. М. Баранова та Д. О. Добровольського) [Баранов, Добровольский 2008: 67], проте місце останніх у наведеній класифікації є неоднозначним, як і критерії їх відмежування від інших типів фразеологічних одиниць. З урахуванням цього визначення статусу та параметрів синтаксичних фразеологізмів як особливих мовних одиниць, що перебувають на межі синтаксису і фразеології, є актуальним завданням сучасного мовознавства.

Синтаксичні фразеологізми є одним із яскравих виявів взаємодії фразеології та синтаксису, під яким розуміємо не синтаксичну поведінку власне-фразеологізмів (виконувати ними функції членів речення або можливий їх формальний збіг з реченням), а наявність стійких схем речення, змінна частина яких

може наповнюватися різним лексичним матеріалом, напр.:

— *Це до тебе лист. Певно, пише твій татунь з Канева, а може, й грошаки шле на якусь потребу, — сказав Червінський, подаючи лист Літостанському. [...]*

— **Що за okazія!** — крикнув Літостанський, — пише якась Кміта. Я такої й не знаю, навіть не чував про неї. А може, воно чоловік! (Іван Нечуй-Левицький);

— *Юрій Олександрович? О, давно не бачив! Чудовий розмовник... — сказав професор. — Що за голова! Блискучий розум!* (Валер'ян Підмогильний. Невеличка драма);

— *От ви, баби, — без злості говорить Нечипір, — кого хочеш перетруть язиками. Дівчина як дівчина* (Микола Зарудний);

А жінка як жінка. Поки був хазяїн, то було й хазяйство. Почала вона одно продавати, друге продавати. І дійшло до того, що стала така бідна, як був колись менший брат її чоловіка. Нема чоловіка — нема щастя (Щастя бідного брата. Українська народна казка).

Своєрідність таких і подібних одиниць підкреслена і фразеологами, і синтаксистами (див. [Архангельський 1964; Величко 1996; Величко 2016; Всеволодова, Лим Су 2002; Йорданская, Мельчук 2007; Кайгородова 1999; Кайгородова 1999а; Кодухов 1967; Личук 2001; Личук, Шинкарук 2001; Мельчук 1995; Русская грамматика 1980; Савицкий 2006; Солганик 1976; Фомина 2000; Шавкунова 1967; Шведова 1958; Шведова 1960; Шмелёв 1960; Шмелёв 2006; Mel'šuk 1987; Veurenc 1986] та ін.).

Одним із перших протиставив так звані лексичні й синтаксичні фразеологізми (в термінології вченого

«фразеологічні конструкції», або «фразеосхеми») відомий російський лінгвіст Д. М. Шмельов [Шмелёв 1960; Шмелёв 2006]. На відміну від лексичних фразеологізмів, які є наслідком перетворення певного словосполучення у зв'язане, фразеосхеми є «результатом своєрідної лексикалізації окремих синтаксичних конструкцій, що мають (саме як конструкції, а не поєднання яких-небудь конкретних слів) фразеологічний характер» [Шмелёв 2006: 327] (виділення Д. М. Шмельова — *Г. С.*). На думку вченого, особливість фразеосхем мотивується тим, що вони мають незмінну схему побудови, фіксований порядок слів, характеризуються наявністю чітко визначених граматичних форм повнозначних слів або заповненістю службовими словами, водночас можливістю різного лексичного наповнення в межах заданої схеми [Шмелёв 2006: 327].

Значимо, що на винятковій ролі службових частин мови у формуванні фразеологізованих речень та застиглоті, відірваності форми повнозначного слова в межах постійного компонента таких конструкцій наголосила Н. Ю. Шведова, з ім'ям якої пов'язані перші спеціальні дослідження синтаксичних фразеологізмів як особливих одиниць у зіставленні з традиційними (нефразеологізованими) реченнями на матеріалі російської мови [Шведова 1958; Шведова 1960; Русская грамматика 1980 та ін.].

В. І. Кодухов кваліфікує як синтаксичний фразеологізм ідіоматичну модель речення. Аналіз переважно складнопідрядних речень, фразеологізація яких, на погляд мовознавця, полягає в семантичному опрощенні й обмеженні формально-організувальних здатностей, дав змогу сформулювати таке визначення: «Синтаксична фразеологізація полягає у втраті

звичайної синтаксичної мотивованості і членованості, в лексичній і морфологічній скруті синтаксичної моделі...» [Кодухов 1967: 125]. Лексичні й синтаксичні фразеологізми об'єднують такі ознаки, як утрата семантичної, парадигмальної і синтагмальної повноцінності, вторинність і зв'язаність; відмінність же полягає у співвідносності лексичного фразеологізму зі словом, а синтаксичного — із синтаксичними конструкціями (словосполученнями і реченнями) [Кодухов 1967: 126 – 127].

О. В. Шавкунова вважає, що існують два шляхи формування незамкнених предикативних фразеологічних одиниць:

1) первинно стійкі мовні одиниці (переважно прислів'я, приказки, цитати, крилаті вислови і под.) набувають можливості лексичного варіювання залежно від потреб контексту, внаслідок чого виникає здатність залучати до свого складу й інші елементи, незв'язані ні лексично, ні граматично;

2) у межах первинно незв'язаних (вільних) речень відбувається «застигання фразеологічної одиниці», супроводжуване частковою або повною втратою формотворення опорними компонентами фразеологізму [Шавкунова 1967].

Г. Я. Солганик використовує термін «фразеологічна модель» на позначення фразеологізму, що «зазнав узагальнення, абстрагування і в сучасній мові перетворився на образну модель, що складається з постійних і змінних елементів і має самостійне значення, яке не збігається із синтаксичним значенням конструкції і з індивідуальним значенням фразеологізму, від якого бере початок модель» [Солганик 1976: 73].

Т. М. Ніколаєва виділяє як окремий клас «комунікативні фразеологізми» [Николаева 1985: 112] — особливі комунікативні одиниці, що функціонують для вираження інтенції мовця і його ставлення до предмета або явища. Цей підхід підтримано в дослідженнях К. В. Фоміної, яка виокремила три параметри цих одиниць:

1) комунікативні фразеологізми функціонують як самостійні висловлення-реакції мовця на ситуацію або висловлення інших учасників комунікації;

2) для них властива ідіоматичність значення;

3) вони складаються з кількох компонентів, переважно з часток і займенникових слів (типу *як же, ну і що, що ти*) [Фомина 2000: 3].

За К. В. Фоміною, синтаксичний фразеологізм є видовим поняттям щодо комунікативного фразеологізму, який охоплює три групи одиниць:

а) синтаксичні фразеологізми (або фразеосхеми): *Що йому керівництво!*;

б) фразеологізовані висловлення-формули: *Що ж поробиш!*;

в) жаргонні і просторічні елементи у функції вигуківих висловлень: *Клас!* [Фомина 2000: 7].

Запропоноване трактування має опертям однакову або подібну комунікативну роль висловлень різного типу й не акцентує уваги на відмінностях в їхній будові, членованості / нечленованості, належності одиниць до певного мовного рівня і под., тому «комунікативні фразеологізми» включають одиниці різної природи та статусу.

Грунтовний аналіз типів фразеологічних одиниць здійснено в дослідженнях І. О. Мельчука (в його термінології — «фразем»). Лексичну фразему (*phrasème lexical*) він визначає як таку, яка «має принаймні два

вузли, що є повнозначними лексемами», а синтаксична фразема (*phrasème syntaxique*) — це «фразема, у якій кожен вузол є змінною лексемою або граматичною лексемою (= зв'язка, частка [наприклад, заперечення], прийменник або сполучник)» [Мельчук 1995: 341].

Отже, лексичні й синтаксичні фраземи лінгвіст розмежує передусім за повнозначністю / службовістю компонентів, що входять до їх складу.

У пізніших працях І. О. Мельчук запропонував типологію фразем, побудовану на послідовному протиставленні чотирьох параметрів:

1) залучення прагматики до фразеологізації (ситуація зобов'язує / не зобов'язує до вживання цього вислову): прагматема vs. семантичні фраземи;

2) мовна одиниця, у межах якої відбувається фразеологізація (словосполучення, словоформа або синтаксична конструкція): фраземи-словосполучення vs. морфологічні фраземи vs. синтаксичні фраземи;

3) компонент мовного знака, заторкуваний фразеологізацією (означуване, означувальне або синтактика): фраземи з фразеологізованим означуваним vs. фраземи з фразеологізованим означувальним vs. синтактичні фраземи;

4) ступінь фразеологізації (повні фраземи, напівфраземи і квазіфраземи): ідіоми vs. колокації vs. квазіідіоми» [Иорданская, Мельчук 2007: 301 – 302].

Відповідно до виділених чотирьох опозицій у будь-якій мові гіпотетично можливими є 54 типи фразем ($2 \times 3 \times 3 \times 3 = 54$), проте через логічні та власномовні причини деякі поєднання параметрів у певній мові залишаються не реалізованими [Иорданская, Мельчук 2007: 302].

Отже, тип мовної одиниці, у межах якої відбувається фразеологізація, є однією з опозицій у системі фразеологічних одиниць. Саме це протиставлення і визначає статус синтаксичної фраземи (синтаксичного фразеологізму). За І. О. Мельчуком та Л. М. Йорданською, «Синтаксична фразема становить поверхнево-синтаксичне дерево, у числі вузлів якого немає повнозначних лексичних вузлів (а є лише лексемні змінні або службові слова), але яке має своє особливе означуване, має як означувальне особливу синтаксичну конструкцію й особливу просодію і виявляє специфічну поведінку, яка описується особливою синтактикою» [Йорданская, Мельчук 2007: 298], напр.: *Ти в мене підеш працювати!* (залежно від інтонації цей приклад може бути витлумачений як погроза, спрямована на те, щоб запобігти праці адресата, або як погроза досягти праці адресата за будь-яку ціну, або як своєрідне покарання).

Виходячи із засад європейської континентальної та англо-американської шкіл та прагнучи поєднати їхні досягнення, В. М. Савицький пропонує вживати термін «ідіома» на позначення будь-якої мовної одиниці, у якій значення цілого не дорівнює сумі значень його частин. Водночас дослідник наголошує на потребі розмежування внутрішньомовної і міжмовної ідіоматичності. На його думку, при створенні ідіом можуть порушуватися будь-які первинні правила семантичної комбінаторики [Савицький 2006: 9 – 12, 80 – 96].

З-поміж досить ємного класу ідіом В. М. Савицький виділяє підкласи за такими критеріями:

1) ступенем семантичної цілісності: повні та неповні ідіоми;

2) характером інтерпретації номінального значення (у термінології В. М. Савицького — «семантичної неоднаковооб'ємності»): ідіоми зі звуженим, розширеним, зсунутим і переносним значенням;

3) характером мовного десигнатора: фразові (з подальшою диференціацією двох підтипів за ознакою ступеня транспонованості значення (частковий / повний) — фразеосоматизмів і фразеологізмів), лексичні та граматичні ідіоми;

4) складом цілісного компонента значення: денотативно-сигніфікативні, денотативно-конотативні та конотативні ідіоми;

5) динамікою цілісного компонента значення: ідіоми з постійним та змінним цілісним компонентом;

б) ступенем мотивованості значення: повноцінні та неповноцінні ідіоми [Савицкий 2006].

На погляд дослідника, граматичні ідіоми, або фразеосхеми, мають подвійну природу: з одного боку, вони є фразами, а з іншого, — моделями. Вони утворюють «структурно-семантичні моделі, які мають семантичні константи, що обмежують діапазон лексичного варіювання понад звичайні обмеження, зумовлені первинними правилами семантичної комбінаторики» [Савицкий 2006: 186]. Граматичні ідіоми В. М. Савицький називає ще метаідіомами, оскільки ці моделі «мають цілісний семантичний компонент і здатні породжувати протоідіоми (потенційні ідіоми)» [Савицкий 2006: 186].

Лінгвіст наголошує на наявності спільних і відмінних рис фразових (традиційних, формально тотожних словосполученню) і граматичних ідіом. Спільним він вважає те, що їх породжують цілісні

сполучення слів; основні ж відмінності вбачає в чотирьох моментах:

1) фразеосхеми мають більшу активність і продуктивність;

2) вони є менш евристичними;

3) фразеосхеми породжують такі поєднання слів, які у своїй більшості є змінними; 4) константами в них переважно є службові слова [Савицький 2006: 135].

Зазначимо, що попри різну термінологію і нетотожність запропонованих класифікацій розмежування В. М. Савицьким фразових, лексичних та граматичних ідіом загалом відповідає диференціації І. О. Мельчуком фразем-словосполучень, морфологічних і синтаксичних фразем.

Опозиція «лексичні vs. синтаксичні фразеологізми» підтримувана багатьма лінгвістами, які викладають російську мову як іноземну [Величко 1996; Всеволодова, Лим Су 2002; Балобанова 2004 та ін.]. Так, Л. О. Балобанова під синтаксичними фразеологізмами розуміє «такі побудови, в основі яких наявна визначена фіксована модель, компоненти котрої пов'язані ідіоматично і функціонують не за чинними в мові правилами» [Балобанова 2004: 7]. Дослідниця виділяє сім ознак, які визначають специфіку синтаксичних фразеологізмів порівняно з лексичними:

1) у синтаксичних фразеологізмів відсутня образність;

2) вони мають предикативність і становлять судження;

3) синтаксичні фразеологізми виражають різноманітні модальні значення;

4) вони є структурно й семантично цілісними, мають у своєму складі постійні і вільні компоненти;

5) стрижневі словоформи в межах синтаксичних

фразеологізмів відірвані від своїх звичних лексичних і граматичних значень;

б) для синтаксичних фразеологізмів властивий фіксований порядок слів;

7) для цих одиниць характерне різне лексичне наповнення в межах однієї моделі [Балобанова 2004: 7 – 8].

Посилена увага викладачів до фразеологізованих речень зумовлена значними труднощами, які виникають під час їх вивчення іноземцями, оскільки ці одиниці не будуються за чинними синтаксичними правилами, а становлять застигли конструкції, немотивовані й часто нерозкладні з погляду сучасних норм мови; зміст таких речень часто інтерпретовано іноземцями неправильно в силу того, що вони намагаються вчинити з ними так само, як із нефразеологізованими одиницями, — поділити на частини та вивести значення цілого зі значень складників. Як приклад наведемо розмову викладача і студента-іноземця щодо пошуку аудиторії для перенесення заняття:

— (Студент:) *Як складно стало на філологічному факультеті з аудиторіями!*

— (Викладач:) ***І не кажіть!***

— (Студент:) *Чому я не повинен про це говорити? Це ж правда.*

Фразеологізовану модель *І не V_{imp}* іноземець сприйняв як модальну конструкцію зі значенням заборони, недоцільності дії (=«Ви не повинні говорити про це»), а викладач вжив її із семантикою згоди з попередньою реплікою співрозмовника.

Узагальнюючи погляди дослідників [Мельчук 1995; Величко 1996; Всеволодова, Лим Су 2002; Иорданская, Мельчук 2006; Русская грамматика 1980; Савицкий 2006; Шведова 1958; Шмелев 1960; Шмелев

2006; Балобанова 2004; Копотев 2008; Лим Дон 2001 та ін.], подаємо протиставлення лексичних і синтаксичних фразеологізмів у вигляді таблиці (див. таблицю 1). За М. В. Всеволодовою та Мюн Лім Дон, це протиставлення варто здійснювати за такими ознаками:

- 1) тип мовної одиниці, у межах якої відбувається фразеологізація;
- 2) відтворюваність;
- 3) призначення;
- 4) структурні ознаки;
- 5) особливості лексичного складу;
- 6) граматичні ознаки;
- 7) еквіваленти;
- 8) чинники, що впливають на формування значення фразеологічної одиниці [Лим Дон 2001].

Отже, процес фразеологізації відбувається в межах різних мовних одиниць. Результатом фразеологізації речення як предикативної синтаксичної одиниці є утворення окремого типу фразеологічних одиниць — синтаксичних фразеологізмів, або фразеологізованих речень. Лексичні й синтаксичні фразеологізми мають такі спільні ознаки, як неоднослівність, стійкість, цілісність значення, неможливість вивести його із суми значень компонентів, що утворюють фразеологічну одиницю, та ескспресивність. Водночас вони відрізняються за типом мовної одиниці, у межах якої відбувається фразеологізація; відтворюваністю / невідтворюваністю, призначенням, низкою структурних, лексичних і граматичних параметрів; чинниками, які беруть участь у формуванні зв'язаного значення, та характером еквівалентних мовних одиниць.

Таблиця 1

**Ознаки лексичних і синтаксичних
фразеологізмів**

Ознака	Лексичний фразеологізм	Синтаксичний фразеологізм
1	2	3
Тип мовної одиниці, у межах якої відбувається фразеологізація	Словосполучення, одиниця номінації.	Речення, предикативна одиниця.
Відтворюваність	Відтворюється повністю, без змін (хоча можлива варіативність) і відразу включається в контекст.	Не відтворюється, а будується мовцем у більш чи менш готовому вигляді.
Призначення	Призначені для номінації.	Призначені для вираження суб'єктивно-модальних значень — оцінки, згоди, заперечення, необхідності, неможливості та ін.
Структурні ознаки	Характеризуються постійністю складу: той чи той компонент фразеологізму не можна замінити близьким за значенням чи іншим словом.	Характеризуються структурною стійкістю: мають постійний і змінний компоненти. Постійний компонент синтаксичного фразеологізму — застигла форма, яка є відірваною від парадигми відповідного слова і втратила в тому чи тому ступені первинне лексичне і категорійне значення.

Продовження таблиці 1

1	2	3
<p>Особливості лексичного складу</p>	<p>Властиве чітке закріплення лексичного складу. Утворюються поєднанням декількох компонентів, що мають переважно окремий наголос, але не зберігають значення самостійних слів. Більшості лексичних фразеологізмів властива непроникність структури: до їх складу не можна довільно включати певні елементи.</p>	<p>Не властиве чітке закріплення лексичного складу. Мають фіксовану і незмінвану схему побудови, обов'язковий порядок слів, але допускають різне лексичне наповнення змінного компонента та можливість введення поширювачів, які є специфічними для кожної моделі.</p>
<p>Граматичні ознаки</p>	<p>Властива стійкість граматичної форми їх компонентів: кожен член фразеологічної сполуки відтворюється в певній граматичній формі, яку не можна довільно змінювати.</p>	<p>Зв'язки і відношення компонентів синтаксичного фразеологізму з погляду чинних синтаксичних правил виявляються не пояснюваними. Варіювання граматичних форм є обмеженим. Мають парадигму речення, обмежену модифікаціями кількох типів.</p>

Продовження таблиці 1

1	2	3
Чинники, що впливають на формування значення фразеологічної одиниці	Цілісне значення лексичного фразеологізму формується внаслідок семантичної транспозиції (повної або часткової), переінтеграції сем.	Модель речення формує структуру синтаксичного фразеологізму і є виразником типового значення. Конкретне значення створюється за рахунок лексичного наповнення змінного компонента. На значення синтаксичного фразеологізму також впливають контекст, ситуація спілкування та інтонаційні засоби. Тлумачення змісту синтаксичного фразеологізму є досить розлогим, що зумовлене їхньою семантичною ємністю.
Еквіваленти	Еквівалентом лексичного фразеологізму є слово.	Еквівалентом синтаксичного фразеологізму є речення, що належать до нейтрального синтаксису.

Оскільки синтаксичні фразеологізми перебувають на межі синтаксису й фразеології, подальший етап дослідження передбачає встановлення їх диференційних ознак у зіставленні з традиційними (нефразеологізованими) реченнями, що дасть змогу визначити місце синтаксичних фразеологізмів у загальній системі мовних одиниць і стане теоретичним

підґрунтям для вивчення структурних і семантичних особливостей різних груп та окремих моделей у межах фразеологізованих речень української мови.

1.2. Конструкційна граматика як теоретичне підґрунтя дослідження синтаксичних фразеологізмів

На початку 80-х років ХХ ст. в американському мовознавстві формується новий напрям теоретичної лінгвістики – конструкційна граматика (Construction Grammar, скорочено СхG), засновником якої є видатний американський лінгвіст Чарльз Філлмор (Charles Fillmore), більше відомий у нашій країні за ранніми працями, у яких обґрунтовано теорію відмінкової граматики (Case Grammar).

Основна ідея конструкційної граматики полягає в тому, що елементарною одиницею мови визнається конструкція – мовний знак, у якому певний аспект плану вираження або плану змісту не можна пояснити з опертям на форму або зміст його складників. Наприклад, англійська конструкція *Why don't you be the leader?* (укр. *Чому б тобі не бути лідером?*) має форму питального речення, містить заперечний компонент *don't (ne)*, але передає модально-стверджувальне значення (= *Ти можеш / повинен бути лідером*).

Авторитетна представниця конструкційної граматики Мір'ям Фрайд (Mirjam Fried) визначає сутність цієї конструкції так: «Конструкція позитивної пропозиції *Why don't you be the leader?* втілює конфлікт між, з одного боку, функцією та значенням *wh*-виразу, запереченням та синтаксисом питання, а також, з другого, інтерпретацією позитивної пропозиції на конструкційному рівні, що, очевидно, не може бути

віднесеною до будь-яких рис конститuentів як таких, і не впливає з простої послідовності значень конститuentів. Конструкційне значення, таким чином, презентує ідіосинкретичну зовнішню контрибуцію, що існує незалежно від внутрішніх специфікацій» [Fried 2015: 25].

На сьогодні конструкційний підхід до граматики підтримано багатьма лінгвістами в різних країнах світу, у його межах виникли окремі школи (конструкційна граматика Берклі, радикальна конструкційна граматика, втілена конструкційна граматика, знаково-базована конструкційна граматика та ін.), регулярно проводяться конференції, присвячені пошукам у цьому напрямі (зокрема, «International conference on Construction Grammar» 2016 року відбувся вже вдев'яте), авторитетними є вузькоспеціалізовані журнали «Constructions» (Німеччина) та «Constructions and Frames» (Нідерланди) (<https://benjamins.com/#catalog/journals/cf/main>, останній входить до міжнародної наукової бази Scopus); успішно розвиваються заснований Чарльзом Філмором інтернет-проект семантично анотованих речень Framenet (США) (<https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/>) та інформаційний сайт Constructiongrammar (Чехія), де у вільному доступі розміщено наукові розвідки представників конструкційної граматики (<http://www.constructiongrammar.org/>).

В українському синтаксисі загальноновизнаним є започаткований Люсьеном Теньєром (Lucien Tesnière) предикатно-аргументний підхід до речення, за яким центральним компонентом речення є дієслово-предикат, валентний потенціал якого зумовлює кількість і якість (семантичне наповнення та морфологічну форму)

субстантивних компонентів (актантів), позиції котрих є передбачуваними, але не обов'язковими, тобто у висловленні вони можуть лишатися не заповненими. Вагомий внесок у розвиток цього підходу зробили Іван Вихованець, Анатолій Загнітко та їхні учні [Вихованець 1992; Вихованець 1993; Загнітко 1990; Загнітко 2001; Загнітко 2006а; Загнітко 2011 та ін.].

Обґрунтування валентнісного бачення сутності речення мотивувало розв'язання низки важливих теоретичних проблем: типології предикатів, розмежування типів суб'єктних, об'єктних, адресатних та інструментальних синтаксем, моделювання речення, парадигмальних відношень у межах однієї / декількох моделей речення та ін. Водночас варто зазначити, що пошуки мовознавців переважно сконцентровано на дієслівних реченнях вільного (не зв'язаного, не ідіоматичного) типу, що є цілком закономірним через їхню продуктивність в українській мові.

Очевидно, що в межах предикатно-аргументного підходу не вдається виявити та пояснити принципи організації фразеологізованих речень, оскільки вони переважно не містять дієслівних предикатів як організаційних центрів, а формуються навколо поєднання службових і повнозначних компонентів, яким властиве семантичне спустошення або семантичний зсув (*чим не, що за, оце так, от тобі/вам і/ї, яке там, куди там* і под.), або навколо поєднання повторюваних повнозначних і службових (*як, так, і, не* і под.) компонентів, що й зумовлює пошуки іншої лінгвістичної теорії та інших методів для їх коректного опису.

Пропоноване дослідження має опертям передусім першоджерела – праці представників конструкційної граматики Чарльза Філлмора (Charles

Fillmore), Адель Голдберг (Adele Goldberg), Мір'ям Фрайд (Mirjam Fried), Вільяма Крофта (William Croft), а також на аналітичні огляди Ю. Л. Кузнецової, К. В. Рахліної [Кузнецова 2007; Лінгвистика конструкцій 2010: 18 – 75; САЛ 2010: 384 – 389] та В. С. Храковського [Храковский 2012], у яких виділено засадничі принципи конструкційної граматики в зіставленні з іншими відомими лінгвістичними теоріями (когнітивною граматикою, генеративною лінгвістикою, лексико-семантичним (вербоцентричним) підходом та ін.). З-поміж праць українських науковців відзначимо дослідження В. В. Жуковської, яка, зокрема, акцентує увагу на формалізації відношень між елементами конструкції, що втілено за допомогою рамкових діаграм [Жуковська 2014: 14].

На важливість застосування ідей конструкційної граматики для аналізу фразеологізованих речень одним із перших звернув увагу М. В. Копотев і визначив основні положення конструкційної граматики як теоретичні передумови дослідження, присвяченого з'ясуванню принципів синтаксичної ідіоматизації на підставі зіставного аналізу «синтаксичних ідіом» (або «синтаксичних фразем») у російській і фінській мовах [Копотев 2008: 17 – 20]. На матеріалі української мови подібних досліджень досі не здійснено.

Узагальнюючи результати досліджень Чарльза Філмора, Адель Голдберг, Мір'ям Фрайд, Вільяма Крофта та інших лінгвістів, можна сформулювати такі основні положення конструкційної граматики [Ситар 2015].

1. Мова складається з конструкцій, які тлумачаться як конвенційні та некомпозиційні мовні знаки, форма та значення яких не можуть бути пояснені лише за допомогою поєднання форми та значення їхніх

компонентів. Одна з учениць Чарльза Філлмора Адель Голдберг у монографії «Конструкції: погляд на аргументну структуру з позиції конструкційної граматики» (1995) запропонувала таке визначення конструкції: «Фразові зразки вважаються конструкціями, якщо дещо про їхню форму або значення не є чітко передбачуваним властивостями їхніх компонентних частин або іншими конструкціями» [Goldberg 1995: 4]. Відповідно конструкція має власне значення (значення конструкції), яке не залежить від слів, що її наповнюють [Goldberg 1995: 1].

2. За визначенням Пола Кея (Paul Kay) і Чарльза Філлмора (Charles Fillmore), конструкційна граMATика покликана створити формальну модель, придатну для опису як типових, так і нетипових конструкцій [Kay, Fillmore 1997: 1].

Мета конструкційної граматики, за Мір'ям Фрайд, – «обґрунтувати визначальні властивості всіх типів мовних виразів. Це засновано на припущенні, що будь-який тип мовної структури – є вона регулярною чи відносно незвичайною – має однакову інформаційну цінність у наших пошуках розуміння природи мови як певного типу когнітивної та соціальної поведінки» [Fried 2015: 1]. Саме це положення є вкрай важливим для подальшого вивчення фразеологізованих речень, оскільки знімає протиставлення ядерних і периферійних мовних одиниць. На думку Чарльза Філлмора, Пола Кея та Мері Кетрін О'Коннор, нетипові конструкції викликають цілком виправдане зацікавлення лінгвістів і становлять складну теоретичну проблему, вирішення якої можливе саме з позицій конструкційної граматики [Fillmore 1988; Fillmore, Kay, O'Connor 1988]. До таких «нетипових конструкцій» належать і синтаксичні фразеологізми.

Мір'ям Фрайд формулює дві гіпотези, на які спирається теоретичне положення про недоцільність протиставлення ядерних і периферійних мовних одиниць:

а) «модель, що розглядається як складна, така, що розташована поза типовими зразками, може також впевнено розглядатися як звичайна»;

б) «вивчення незвичайних зразків може також допомогти нам зрозуміти природу граматичної організації загалом» [Fried 2015: 1].

За визначенням В. С. Храковського, конструкційний підхід є «зручним для аналізу нестандартних ідіоматизованих конструкцій, які практично не розглядались у межах вербоцентричної концепції» [Храковский 2012: 295]. Цікаво, що орієнтація на ідіоматичні вислови різних типів (вкрай важливе і складне питання про їхнє розмежування, очевидно, варте окремої розвідки) – одні лінгвісти вважають перевагою конструкційної граматики, що вирізняє її з-поміж інших лінгвістичних теорій (див., зокрема, [Храковский 2012; Лингвистика конструкций 2010]), а інші кваліфікують як істотний недолік, за який цей напрям зазнає найбільшої критики (див. дискусію, вміщену в журналі «Cognitive Linguistics» (2009, № 1)). З цього приводу варто зауважити, що з часу виникнення конструкційна граMATика зазнала суттєвих змін⁵ та її

⁵ У межах конструкційної граматики в різний час виникли напрями, найвідомішими з яких є такі:

1) Berkeley Construction Grammar (BCG) – конструкційна граMATика Берклі – за часом появи це перший напрям, яскравими представниками якого є Чарльз Філлмор і Пол Кей;

2) Sign Based Construction Grammar (SBCG) – знаково-грунтована конструкційна граMATика (Hans Boas, Ivan Sag);

основні принципи вже давно поширені і на регулярні, типові конструкції (див. бібліографію на <http://www.constructiongrammar.org/>).

3. Конструкційна граматика не робить чіткого розмежування між граматиною і лексикою, вивчає їх у нерозривній єдності, що наголошує Мір'ям Фрайд: «.. конструкційна граматика, як і інші когнітивно

3) Fluid Construction Grammar (FCG) – «гнучка» конструкційна граматика (Luc Steels);

4) Embodied Construction Grammar (ECG) – «втілена» конструкційна граматика (Benjamin Bergen, Nancy Chang);

5) Radical Construction Grammar (RCG) – радикальна конструкційна граматика (Вільям Крофт);

6) Cognitive Construction Grammar (CCG) – когнітивна конструкційна граматика (Hans Boas, Адель Голдберг; Ronald Langacker) та інші напрями (див., зокрема, [Лингвістика конструкцій 2010; Жуковська 2015] та ін.).

Пропонована праця має опертям передусім класичний варіант конструкційної граматики – конструкційну граматику Берклі.

Значні відмінності в позиціях послідовників перерахованих напрямів провокують твердження про те, що конструкційну граматику досить умовно можна назвати послідовною теорією. Так, Д. О. Добровольський зазначає: «Граматики конструкцій (CxG) становить сьогодні конгломерат різних підходів і концепцій, а не єдину теорію. Як базові принципи, що визнають усі напрями CxG, можна назвати заперечення чіткої межі між граматиною і словником і відмову від статичного погляду на мову [...]. У центрі уваги CxG постають динамічні аспекти породження висловлення. Елементи, з яких будують висловлення, чутливі до свого оточення і впливають на сам спосіб побудови синтаксичних груп. Іншими словами, план змісту одиниць лексики залежить від синтаксису, а синтаксис залежить від вибору лексичних одиниць» [Добровольський 2016: 7].

зорієнтовані теорії, не проводить категоричного розмежування між лексикою та граматикою і таким чином забезпечує необхідну аналітичну та репрезентаційну гнучкість у підлаштуванні щедро засвідченої поступовості у категорійних розрізненнях» [Fried 2015: 2]. Відповідно будь-яку конструкцію розглядають у межах «конструктикону» – своєрідного континууму «синтаксис – лексикон» (англ. syntax-lexicon continuum) (див. [Goldberg 2003] та ін.).

4. За Вільямом Крофтом, конструкції формують мережу людських знань, пов'язаних із мовою [Croft 2001: 66].

5. Конструкційна граматика виходить також із розмежування «конструкції» як абстрактного зразка, своєрідного узагальнення та «конструктів» як «фізичних реалізацій конструкцій в актуальному дискурсі» [Fried 2015: 3]. Таке протиставлення є подібним до традиційної у вітчизняній та зарубіжній граматиці диференціації речення та висловлення як його конкретної реалізації у мовленні (див., зокрема, [Вихованець 1992; Вихованець 1993; Загнітко 2001; Загнітко 2011; Шульжук 2004] та ін.).

Чарльз Філлмор виділяє зовнішні та внутрішні властивості конструкції: «Говорячи про зовнішній синтаксис конструкції, ми звертаємося до властивостей конструкції як цілого, так би мовити, чогось, що відомо мовцям про конструкцію, тобто релевантного щодо більших синтаксичних контекстів, у яких воно припустиме. Під внутрішнім синтаксисом конструкції ми розуміємо опис конструкційної структури» [Fillmore 1988: 36]. Це протиставлення ознак конструкцій підтримують також інші представники конструкційної граматики. Зокрема, Мір'ям Фрайд під зовнішніми

ознаками розуміє наявні обмеження на співвідношення конструкції з більшим синтагмальним контекстом, а внутрішня структура конструкції описується через обмеження, що стосуються її складників [Fried 2015: 16]. Наведений розподіл відображають і в бокс-діаграмах (див. нижче).

Важливим є питання про параметри аналізу конструкцій. Уже стало класикою конструкційної граматики дослідження Чарльза Філлмора, Пола Кея та Мері Кетрін О'Коннор «Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of *Let Alone*» (1988), у якому лінгвісти проаналізували англійський вираз *let alone* (український частковий еквівалент – *не говорячи вже про*) у єдності трьох аспектів – синтаксичного, семантичного та прагматичного [Fillmore, Kay, O'Connor 1988]. Як визначальні ознаки синтаксису цієї конструкції виділено такі: *let alone* як координативний сполучник (зв'язка); *let alone* як конструкція з подвійним фокусом; *let alone* як одиниця негативної полярності. У межах семантики виразу розглянуто загальну семантику *let alone*, наведено інтерпретацію фрагментів речень, прокоментовано пресупозиційні виміри та градації, кваліфіковано *barely* (укр. *ледве*) як F-елемент. Прагматичні властивості витлумачено як визначальні для функціонування конструкцій: «...Значна частина мовної компетенції мовців має бути описана як репертуар кластерів інформації, що включає одночасно морфосинтаксичні зразки, принципи семантичної інтерпретації, яким вони присвячені, і в багатьох випадках *специфічні прагматичні функції, для яких вони й існують*» [Fillmore, Kay, O'Connor 1988: 534] (виділення курсивом наше – Г.С.). Прагматичні властивості конструкції охоплюють пояснення сутності двох мовленнєвих актів, яким протистоїть висловлення,

що містить *не говорячи вже про*, та з'ясування способу його введення до конверсаційного контексту. Як слушно зауважують К. В. Рахіліна та Ю. Л. Кузнецова, ця конструкція демонструє потребу не послідовного, а одночасного аналізу різних її рівнів, оскільки «більш слабке припущення, яке відкидається на прагматичному рівні, розташовує об'єкти, які з'являються на синтаксичному рівні, на шкалі, що діє на семантичному рівні» [Лингвистика конструкций 2010: 20].

В останніх працях Мір'ям Фрайд наголошує, що опис будь-якої конструкції передбачає чотири площини, які охоплюють сукупність компонентів, поданих у таблиці 2 [Fried 2015: 18] (формулювання й термінологію авторки збережено – Г. С.).

У дослідженнях із конструкційної граматики застосовують декілька спеціальних методів аналізу мовних одиниць:

1) формальний метод побудови бокс-діаграми (Box Diagram), або box-style notation (запис у бокс-стилі, запис у боксовому стилі) [Fillmore 1988; Goldberg 1995; Kay, Fillmore 1997; Goldberg 2003; Brett 2005; Fried 2015];

2) статистичні методи аналізу конструкцій – колексемний аналіз, розмежувальний колексемний аналіз, коваріацію лексем та ін. [Gries, Stefanowitsch 2004; Stefanowitsch, Gries 2004; Stefanowitsch, Gries 2005].

Таблиця 2

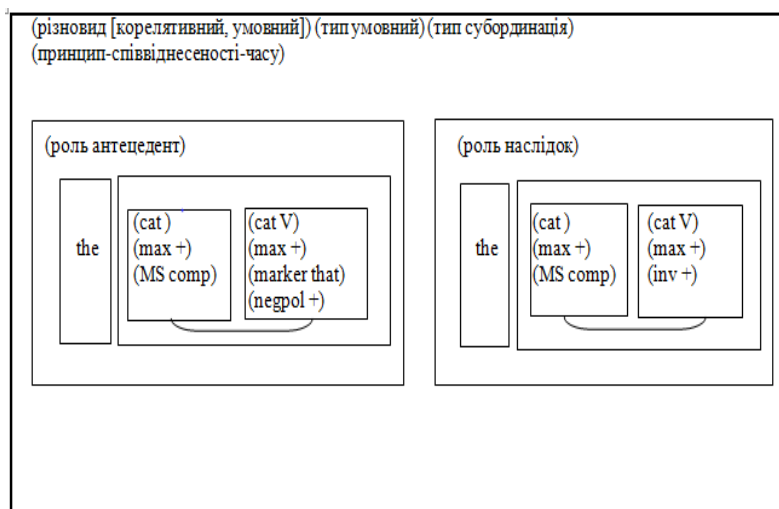
Приклади атрибутів та їхніх значень

Домен	Атрибут	Значення
Синтаксичний	лексична категорія фінітність граматична функція	n, adj, v, p ... +/- subj, obj, obl ...
Семантичний	число визначеність семантична роль	однина, двоїна, множина... +/- агенс, пацієнс, мета ...
Просодичний	просодичний конституент інтонація наголос	слово, фраза, клітик... спадна, висхідна... первинний, вторинний, нульовий
Прагматичний	включеність у дискурс регістр мовленнєвий акт жанр дискурсивна роль зсув у топіку	активна, доступна, нульова формальний, неформальний питання, прохання... інформаційний, аргументативний... тема, рема так / ні

Бокс-діаграма є методом формалізації (моделювання) відношень між компонентами конструкції. За В. В. Жуковською, «ГК [граматика конструкцій] використовує символічний запис у вигляді боксів (рамок) як зручний спосіб організації всієї інформації, необхідної, щоб надати адекватний опис лінгвістичної структури. Бокс-діаграми (рамкові діаграми) гніздового типу стали найбільш характерною та впізнаваною рисою репрезентацій в ГК» [Жуковська 2014: 14]. Як приклад наведемо діаграму, запропоновану Чарльзом Філлмором для англійського складного речення *The sooner you learn how to pronounce her name, the more likely is she to go out with you* (укр. *Що швидше ти вивчиш, як вимовляти її ім'я, то більш*

імовірно вона піде з тобою на побачення)
(див. малюнок 1, поданий за [Fillmore 1988: 53])⁶.

Схеми боксового типу відрізняються від інших (зокрема, дерев залежності, методу безпосередніх складників) принциповою орієнтацією не лише на форму мовної одиниці, але й на її семантику, прагматику та просодиду, що загалом відбиває теоретичне положення конструкційної граматики про тісний взаємозв'язок та взаємовплив мовних рівнів.

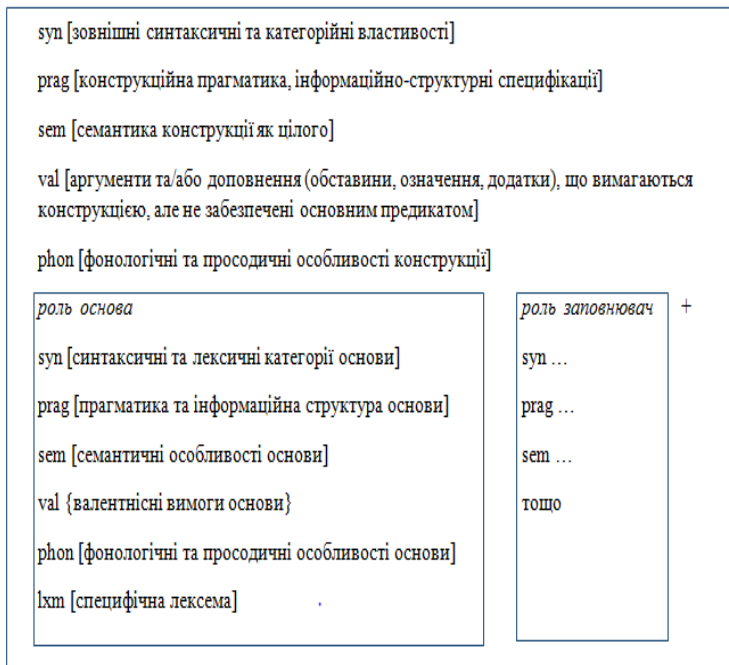
Малюнок 1

Бокс-діаграма англійської конструкції
*The sooner you learn how to pronounce her name,
the more likely is she to go out with you*

⁶ Умовні позначки: cat – категорія, cat V – категорія дієслова, MS comp – головне-підрядне компаративне, marker *that* – маркер *що*, negpol – негативна полярність, inv – інверсія.

За Мір'ям Фрайд, специфіка організації більшості граматичних конструкцій вимагає «репрезентацій, обтяжених відсиланням до додаткових шарів інформації (семантичної, прагматичної тощо)» [Fried 2015: 16], тому через прагнення поєднати різні площини аналізу конструкцій виникли так звані «бокси в боксах», які демонструють, що кожному рівню аналізу відповідає окремий бокс, поєднання яких утворює загальний бокс конструкції. Приклад такого формалізованого запису (див. малюнок 2) та коментар до нього Мір'ям Фрайд подаємо нижче.

Мір'ям Фрайд пояснює сутність структури бокс-діаграми так: «Зовнішній бокс презентує цілу конструкцію, яка в цьому випадку має два структурні відгалуження (внутрішні бокси); основа передує своїм залежним; символ «Кіні плюс», що розташований за правим відгалуженням, показує, що основа передбачає один або два залежні. Кожен бокс (зовнішній або внутрішній) буде містити різноманітні підмножини типів властивостей, перерахованих тут загалом: синтаксичних, прагматичних, семантичних, валентнісних тощо. У зовнішньому боксі знаходяться зовнішні риси, релевантні щодо специфікації конструкції; всередині боксів – риси, асоційовані з індивідуальними конститuentами (внутрішні риси)» [Fried 2015: 16].

Малюнок 2
Структура конструкційної репрезентації
за Мір'ям Фрайд

Анатоль Стефанович (Anatol Stefanowitsch) та Стефан Гріс (Stefan Th. Gries) як представники колострукційного аналізу – напряду, який спирається на теоретичні положення конструкційної граматики і застосовує статистичні методи аналізу мовного матеріалу, запропонували такі методи вивчення «колострукцій» (цей термін утворено за допомогою складання двох слів – collocation (колокація) і construction (конструкція)):

- 1) колексемний аналіз – метод, призначений для встановлення ступеня

притягування / відштовхування певної лєми слотом конструкції;

2) розмежувальний колексемний аналіз – метод, за допомогою якого можна порівняти дві функційно подібні конструкції та визначити, якій із них надає перевагу певна лексема;

3) коваріація лексем – метод, що передбачає обчислення, наскільки часто одна лексема в одному зі слотів вживається одночасно з іншими лексемами в інших слотах [Gries, Stefanowitsch 2004; Stefanowitsch, Gries 2003; Stefanowitsch, Gries 2005].

Ґрунтовний аналіз сутності цих методів та прикладів їхнього застосування здійснено у праці [Лингвистика конструкцій 2010: 34–46]. Зауважимо, що такі дослідження є корпусно зорієнтованими, тобто їхня статистична вірогідність і коректна реалізація можливі лише на підставі аналізу корпусних даних, і на матеріалі української мови вони поки ще не виконувалися.

Отже, фразеологізовані речення як некомпозиційні одиниці з виразним прагматичним спрямуванням є одним із різновидів граматичних конструкцій. Видається, що ідеї конструкційної граматики можуть стати надійним теоретичним підґрунтям для простеження принципів і закономірностей побудови фразеологізованих речень в українській мові, а залучення методів конструкційної граматики може дати поштовх для одержання нових результатів у цьому напрямку.

1.3. Бокс-діаграма як метод моделювання синтаксичних фразеологізмів

Метод моделювання⁷ є одним із провідних методів у сучасних синтаксичних дослідженнях. Моделювання в синтаксисі розуміють по-різному, що безпосередньо корелює з напрямками та концепціями синтаксису, у межах яких працюють лінгвісти. Щодо основної одиниці синтаксису – речення – метод моделювання має специфіку, мотивовану його складністю та багаторівневістю як об'єкта моделювання.

До синтаксичних фразеологізмів моделювання досі застосовувалося у вигляді структурних схем речення (термін «фразеологізована структурна схема речення» обґрунтовано Н. Ю. Шведовою⁸), які мають

⁷ У цьому дослідженні спираємось на традиційне розуміння моделі. Модель (від лат. *modulus*, зменш. від *modus* «міра, спосіб») – «конструкція, зразок будови певного об'єкта або ділянки дійсності, у лінгвістиці – зразок будови одиниць мови або процесів, що відбуваються за їхньою участю» [Карпіловська 2006: 20].

⁸ Н. Ю. Шведова запропонувала класифікацію структурних схем речення, яка враховує п'ять критеріїв: 1) вільність або фразеологізованість схеми; 2) лексична обмеженість або необмеженість одного з її компонентів; 3) наявність або відсутність у складі схеми відмінюваного дієслова; 4) кількість компонентів; 5) для двоконпонентних схем – наявність або відсутність формального уподібнення компонентів (їх координації один з одним) [РГ 1980: 96 і далі]. Проте первинною підставою, за визначенням дослідниці, є поділ на вільні та фразеологізовані схеми, що відбувається за характером відношень між її компонентами [РГ 1980: 96]. Вільними (нефразеологізованими) вважають «зразки з живими (рос. «живыми» – за авторкою) граматичними зв'язками між компонентами», а фразеологізованими є «зразки, у яких відношення між компонентами з погляду живих синтаксичних зв'язків є немотивованими, тобто не спираються на чинні в мові синтаксичні правила» [РГ 1980: 88]. Фразеологізовані схеми завжди містять

безумовні переваги – простоту побудови та лаконічність, проте відображають лише формальний бік організації цих специфічних мовних одиниць. Попри те, що моделювання будь-якої мовної одиниці сконцентроване на її формі, залучення інших аспектів мовних явищ чи процесів є неминучим. У цьому плані принципово важливою видається позиція О. Ф. Лосєва: «Модель становить тільки форму вираження, яка може набути свою повну наукову значущість лише з урахуванням того, про форму чого йдеться... Модель не повинна бути відірваною від мовного змісту, а, навпаки, має вказувати шлях для вивчення цього останнього» [Лосєв 2004: 11]. Тому пошуки іншої моделі для коректної репрезентації синтаксичних фразеологізмів є актуальним і досі не розв'язаним завданням лінгвістичних студіювань.

Спробуємо застосувати метод моделювання до таких специфічних мовних одиниць, як синтаксичні фразеологізми. Для цього треба проаналізувати варіанти моделювання речення, використовувані в різних напрямках лінгвістики; виділити найпридатнішу модель для відображення властивостей синтаксичних фразеологізмів та побудувати зразок моделі синтаксичних фразеологізмів на матеріалі української мови.

Серед усього загалу випадків застосування методу моделювання до речення як основної одиниці синтаксису варто виокремити такі.

1. Найпоширенішим у вітчизняному мовознавстві є моделювання формальної будови речення у вигляді структурної схеми. Структурна схема

лексично закритий компонент, наприклад: рос. *Чем не праздник? Всем праздникам праздник* (подаємо приклади Н. Ю. Шведової з метою точного відтворення її думки).

речення запропонована в межах структурної лінгвістики та детально опрацьована в академічній російській граматиці. Найвідомішими представниками цього підходу є Д. Д. Вороніна, Н. Ю. Шведова, В. А. Белошапкова, С. І. Кокорина, які подають результати аналізу формальної будови речення, передусім формального наповнення його головних членів (визначення частиномовного статусу та вказівка на морфологічні категорії), за допомогою спеціальних символів (див. [Белошапкова 1977; Белошапкова 1978; Белошапкова 1979; Вороніна 1974; Кокорина 1974; РГ 1980] та ін.). Так, речення *Чоловік працює. Дівчина пише в зошиті. Дитина сміється* побудовані за однією структурною схемою – $N_1 V_f$, де N_1 – іменник у формі називного відмінка, V_f – відмінюване дієслово. За такого підходу структурна схема речення – певний зразок, абстрагована від конкретних мовленнєвих реалізацій модель, яка «складається з мінімуму компонентів, необхідних для створення речення» [Загнітко 2001: 290].

В україністиці структурні схеми речення впроваджено у працях Й. Ф. Андерша, І. М. Арібжанової, А. П. Загнітка, І. І. Слинька, Н. В. Гуйванюк і М. Ф. Кобилянської, К. Ф. Шульжука, та ін. [Андерш 1987; Арібжанова 2014; Загнітко 2001; Загнітко 2011; Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994; Сучасна 2013; Шульжук 2004].

Дослідники розмежовують мінімальну структурну схему речення, у якій передають лише головні члени речення, та розширену структурну схему речення, до якої вводять не лише показники предикативності, але й елементи речення, які забезпечують його змістову завершеність (див. [Белошапкова 1979; Белошапкова 1981; Загнітко 2001; Загнітко 2011; Слинько, Гуйванюк,

Кобилянська 1994] та ін.). Класичним прикладом застосування розширених структурних схем стали структурні схеми, побудовані для локативних речень із включенням позиції локатива як обов'язкової, наприклад: *Працівники з'явилися в офісі* та *Друзі прийшли додому* – $N_1 V_f N_{\text{непр loc}} / Adv_{\text{loc}}$, де $N_{\text{непр loc}}$ – іменниково-прийменникова синтаксема на позначення місця, Adv_{loc} – прислівник місця. Отже, від часу своєї появи структурна схема – це відображення форми речення. Проте навіть у межах цієї концепції є тенденція до залучення змістової площини аналізу речення у вигляді введення поняття розширеної структурної схеми речення.

2. Модель речення у межах функційно-комунікативного синтаксису. Інше бачення сутності моделі речення реалізовано в межах функційно-комунікативного синтаксису (М. В. Всеволодова, Г. О. Золотова та їхні послідовники). Дослідники виходять за межі суто формальної організації речення і вводять до складу моделі речення змістовий компонент, наголошуючи на нерозривній єдності цих двох площин речення. Тоді модель речення трактують як «структуру (конфігурацію) пов'язаних відношеннями предикації синтаксем, що включає до свого складу значущі факультативні компоненти і має певне типове значення» [Всеволодова 2000: 234]. Типове значення моделі речення пов'язане з можливістю різних ракурсів подання тієї самої ситуації дійсності. За визначенням М. В. Всеволодової, типове значення моделі речення – «значення певної формальної структури з урахуванням лексичних розрядів, які формують цю структуру слів» [Всеволодова 2000: 270] (див. також [Золотова 1982; Золотова, Онипенко, Сидорова 1998; Савосина 1993;

Всеволодова, Го 1999; Всеволодова 2017))⁹. Наприклад, дієслівні речення відношення цілого і його частин в українській мові мають типове значення 'характеристика цілого щодо його складників' і структурну схему $N_1 V_{f3} (з) N_{2/4}$ [Ситар 2007: 51 – 52]: *Отже, нинішня [парламентська] більшість складається з дев'яти пропрезидентських фракцій – «Трудова Україна – Промисловці та підприємці», «Народовладдя», «Регіони України», «Європейський вибір», «Демініціативи», «Аграрії України», фракція народних демократів, «Народний вибір», згадана СДПУ(о) і плюс позафракційні (Дзеркало тижня. – 12-19.10.2002 (№ 39 (414))); Попереднє навчання з охорони праці працівників [...] включає: вступний інструктаж, первинний інструктаж на робочому місці, спеціальні види навчання, екзамени з охорони праці, стажування (Правила безпеки у вугільних шахтах. Державний нормативний акт про охорону праці. Державний нормативний акт про охорону праці. – К. : Основа, 1996. – С. 18). Наведена структурна схема об'єднує два структурно-семантичні (формально-семантичні) варіанти однієї моделі: $N_1 V_{f3} з N_2$ і $N_1 V_{f3} N_4$, які відбивають особливості керування окремих дієслів-предикатів (у наведених прикладах *складатися* та *включати*) або дієслівних мікрогруп, що зумовлюють відповідні зміни у формальній будові речень. На*

⁹ Тезу про наявність особливого схемного значення моделі речення обстоюють і представники конструкційної граматики. Зокрема, Адель Голдберг вважає синтаксичні моделі речень конструкціями, у яких формальна схема має узагальнене значення, яке не залежить від її конкретного лексичного наповнення [Goldberg 1995]. С. А. Жаботинська цілком слушно наголошує на аналогійності «думки Л. В. Щерби, висловленої майже століття тому і підтримуваної радянськими лінгвістами» [Жаботинская 2009: 385].

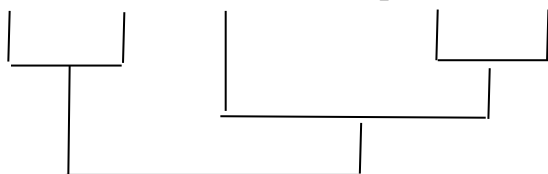
позначення подібних структур використовують також термін «лексико-семантичний варіант моделі» [РГП 2002: 20 і далі].

Наступні два підходи до моделювання речення застосовують в автоматичному синтаксичному аналізі (АСА), основними поняттями якого є член речення й синтаксичне відношення. В обох варіантах моделювання фразеологічні одиниці (звичайно, йдеться про традиційні фразеологізми типу *бити байдики*, фразеологізовані речення не розглядаються) не розчленовують на компоненти й інтерпретують як такі, що становлять один вузол.

3. Метод аналізу за безпосередніми складниками (БС), основні принципи якого обґрунтував Леонард Блумфільд (Leonard Bloomfield) та опрацювали представники дескриптивної лінгвістики. М. П. Кочерган подає таке пояснення сутності цього методу: «В основу аналізу за БС покладено поступове членування висловлення на бінарні складники, яке продовжується доти, доки не залишаться неподільні елементи (кінцеві складники). Речення (коли йдеться про аналіз за БС на синтаксичному рівні) поступово згортається до «ядерної» одиниці, тобто одиниці, яка лежить в основі його будови. У членуванні речення, як і словосполучення, дотримуються принципу: один із БС повинен бути ядром членованої конструкції, а інший – периферійним елементом» [Кочерган 1999: 229 – 230]. На погляд дослідника, аналіз за безпосередніми складниками є одним із виявів структурного методу в мовознавстві (у термінології лінгвіста – окрема «методика») [Там само 1999: 225, 229 і далі]. Мінімальними складниками речення вважають слова (словоформи), а безпосередніми – групу підмета і групу присудка. У цьому разі можуть бути використані різні

способи подання отриманих результатів синтаксичного аналізу: за правилами підстановки, дужковий запис та деревний запис [Дарчук 2008: 99]. Наприклад, графічне зображення аналізу речення *Моя дівчина пише електронного листа* за БС може мати такий вигляд (див. малюнок 3):

Моя дівчина пише електронного листа

Малюнок 3

Аналіз речення *Моя дівчина пише електронного листа* за безпосередніми складниками

Ядерна одиниця в цьому разі – *дівчина пише*.

4. Дерево (або граф) залежностей (ДЗ) – графічний спосіб подання структури речення, застосовуваний у граматиці залежностей (ГЗ). Витоками граматики залежностей вважають структурний синтаксис Люсьєна Теньєра (Lucien Tesnière), центральним поняттям якого є валентність предиката, яким типово виступає дієслово [Теньєр 1988]. За визначенням Н. П. Дарчук, «Деревом залежностей називається розгашоване дерево, яке використовується для зображення структури підпорядкування у реченнях природної мови» [Дарчук 2008: 117]. Наприклад, речення *У мене батько був учителем* матиме такий

вигляд (приклад з праці Н. П. Дарчук [Дарчук 2008: 121]) (див. мал. 4):

Малюнок 4

Дерево залежностей, побудоване для речення
У мене батько був учителем

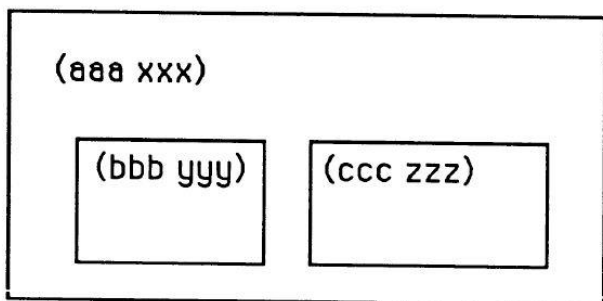
Цікавими видаються спостереження Олени Падучевої, яка сформулювала правила переходу від ДЗ до БС і навпаки. Дослідниця вважає, що кожен із цих способів презентації синтаксичної структури речення має свої переваги й недоліки: «у дереві БС втрачено дані про напрям зв'язку, тому не можна встановити, яке слово керує у бінарній синтагмі; у дереві залежностей відсутня інформація про ступінь близькості супідрядних слів, про порядок об'єднання елементів в ієрархії. Якщо в системі БС позначити головне слово синтагми (за допомогою подвійної лінії на рисунках), а у ДЗ розставити знаки, які визначають порядок складання структури, то обидва типи дерев будуть рівноцінними» (цит. за [Дарчук 2008: 117]).

5. Бокс-діаграма в конструкційній граматиці. У дослідженнях, здійснених представниками конструкційної граматики (англ. Construction Grammar, скорочено CxG), постулат про важливість застосування

формальних методів до аналізу мовних одиниць втілено у вигляді побудови бокс-діаграми (Box Diagram), або box-style notation (запису у бокс-стилі, запису у боксовому стилі), для подання важливих параметрів конструкцій¹⁰ [Fillmore 1988; Goldberg 1995; Kay, Fillmore 1997; Goldberg 2003; Brett 2005; Fried 2015]. Термін «бокс-діаграма» та зразки побудованих моделей знаходимо у працях засновника конструкційної граматики Чарльза Філлмора (Charles J. Fillmore) та його колег [Fillmore 1988; Kay, Fillmore 1997 та ін.].

Чарльз Філлмор пояснює сутність боксового запису так: «Я використовуватиму позначення «boxes-within-boxes» [буквально «коробки-всередині-коробок» – *Г.С.*], в якому інформація про зовнішні синтаксичні, семантичні та прагматичні вимоги конструкції написана в периметрі коробки, з меншими коробками, намальованими всередині щодо поверхні внутрішнього синтаксису конструкції. На Малюнку 3 категорія «**xxx** наповнює смислом атрибут **aaa**» має свої два складники: **yyu** наповнює смислом атрибут **bbb** та праворуч від нього **zzz** наповнює смислом атрибут **ccc** [Fillmore 1988: 37]:

¹⁰ Під конструкцією лінгвісти розуміють конвенційний і некомпозиційний мовний знак, форма та значення якого не можуть бути пояснені за допомогою поєднання форми та значення їхніх компонентів [Fillmore 1988; Fillmor, Kay, O'Connor 1988; Goldberg 1995; Kay, Fillmore 1997; Goldberg 2003; Fried 2010; Fried 2015 та ін.].

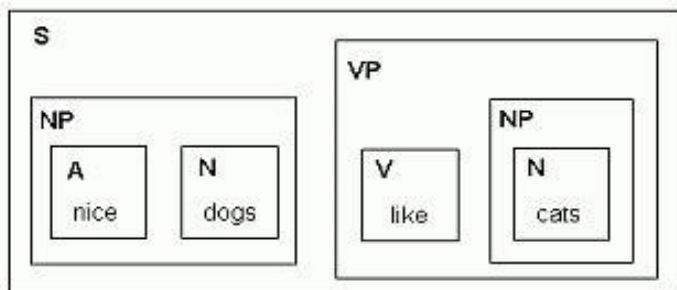

Малюнок 5
Загальний вигляд бокс-діаграми
за Чарльзом Філлмором

За визначенням лінгвіста, перевагою такого способу репрезентації даних є «покрокова демонстрація реченнєвого аналізу, ми можемо намалювати коробки навколо елементів поверхні мовних виразів, що дає змогу нам побудувати складний опис складного виразу, демонструючи, як він ілюструє супернакладання конструкції на конструкцію» [Fillmore 1988: 37].

A. C. Brett подає пояснення щодо влаштування моделі цього типу та наводить приклад бокс-діаграми для англійського речення *Nice dogs like cats* (укр. *Добрі собаки люблять котів*) [Brett 2005]. Бокс-діаграма «складається з кількох вкладених прямокутників, кожен із яких позначений ярликом категорії. [...] Ярлик певного боксу співвідноситься з заголовком списку, а бокс або бокси всередині цього боксу співвідносяться з поняттями, що утворюють тіло списку. Наприклад, NP-бокс, що включає бокси A та N, відповідає списку [NP, [A, nice], [N, dogs]]. Ярлик боксу NP є заголовком списку, а бокси A та N всередині боксу NP співвідносяться зі списками [A, nice] та [N, dogs] відповідно та утворюють тіло списку із заголовком NP.

Отже, бокс-діаграма може фактично розглядатися як графічна репрезентація відповідного вкладеного списку» [Brett 2005] (див. малюнок 6).

Малюнок 6

Бокс-діаграма англійського речення

Nice dogs like cats

Бокс-діаграма має складну структуру, що включає декілька частин. У великому зовнішньому прямокутнику вказують властивості конструкції як цілого, у менших внутрішніх прямокутниках наводять параметри її окремих компонентів. Кількість внутрішніх прямокутників відповідає кількості компонентів аналізованої конструкції. На потреби розмежування зовнішніх і внутрішніх властивостей конструкцій наголосив Чарльз Філмор, учений назвав їх зовнішнім і внутрішнім синтаксисом конструкцій відповідно [Fillmore 1988: 36].

Подальше розгортання бокс-діаграми відбиває запропонований у межах конструкційної граматики багаторівневий аналіз конструкції, що охоплює її синтаксичний, семантичний, прагматичний і просодичний аспекти як складно організованої мовної одиниці (див. класичну працю [Fillmore, Kay, O'Connor 1988]). Попри задекларовану окремішність аналізу

кожної конструкції та відповідну наявність індивідуального переліку її властивостей, Мір'ям Фрайд вдалося узагальнити попередній досвід і виділити низку важливих складників аналізу будь-якої конструкції: синтаксичний, семантичний, просодичний та прагматичний [Fried 2015: 18] (див. таблицю 2, формулювання та термінологію авторки збережено – Г.С.).

Вважаємо, що для фразеологізованих речень урахування не лише формальних, але й семантичних, прагматичних та інтонаційних критеріїв є вкрай важливим, оскільки дає змогу пояснити сутність їхньої складної організації, відмежувати від традиційних (нефразеологізованих) речень, які мають формально тотожну або подібну будову [Ситар 2016а], пор.:

– *Вчора до нас приходила дівчина.*

– **Що за дівчина?** (питальне нефразеологізоване речення) і

Що за дівчина! *Красива, розумна, весела! Просто ідеальна!* (фразеологізоване речення з позитивним оцінним значенням);

*Писар. Істина. Я завжди так думав і так поступав, що це ви так збентежені? **Яке там діло?** Мабуть, круте?*

Старшина. Многосложне діло, Омельяне Григоровичу, але як і виграємо, то й могорич буде!..

Писар. Многосложний?

Старшина. Он який! (Іван Карпенко-Карий. Бурлака) (питальне нефразеологізоване речення) і

«А чи додержить слово?» — спитала Мотря, котрої прихильність була на стороні короля Станіслава.

*Чуйкевич похитав головою: «**Яке там у політиці слово.** Роблять те, що мусять. Август дає слово, а його сторонники в Любліні зговорюються з Петром»*

(Богдан Лепкий. Мазепа) (фразеологізоване речення зі значенням заперечення).

– *Вчора в нас була інша вчителька.*

– **Яка вчителька?** (питальне нефразеологізоване речення);

Яка вчителька! *Розумна, добра, ще й почуття гумору має* (фразеологізоване речення з позитивним оцінним значенням).

Саме через прагнення поєднати різні рівні аналізу конструкцій виникли так звані «box-in-box» («бокс у боксі»): загальний бокс конструкції утворено шляхом поєднання окремих боксів, кожен із яких відповідає окремому рівню аналізу конструкції. Компонентний склад бокс-діаграми подано на малюнку 2 [Fried 2015: 17]. На ці параметри аналізу ми й будемо спиратися в побудові бокс-діаграм синтаксичних фразеологізмів на матеріалі української мови.

Аналіз запропонованих у працях представників конструкційної граматики зразків бокс-діаграм дає змогу зробити такі висновки [Ситар 2016а].

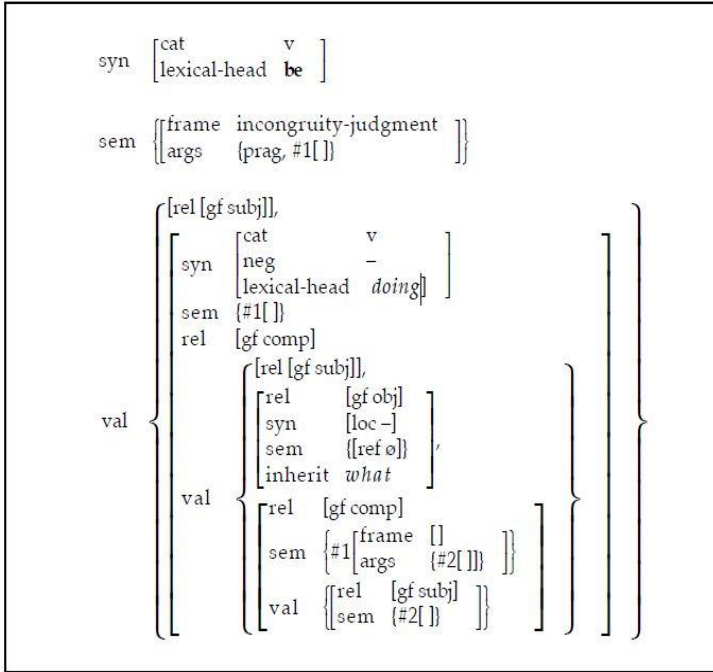
1. Багаторівневність бокс-діаграми є водночас і перевагою, і недоліком цього методу, оскільки, з одного боку, бокс-діаграма відбиває весь комплекс ознак конструкції – структурних, семантичних, прагматичних, просодичних; з іншого боку, робить побудовану модель досить розгалуженою, складною для сприйняття.

2. За умови передачі в бокс-діаграмі різних рівнів речення та відповідних компонентів у складі цих рівнів мова йде, очевидно, не про моделювання речення, а про моделювання нашого уявлення про це речення, тобто бокс-діаграма становить формальну репрезентацію не безпосередньо речення, а результатів його аналізу. Підтвердження цього положення

знаходимо у праці А. С. Brett: «Бокс-діаграма може таким чином розглядатися як така, що демонструє модель ментальних процесів аналізу речення [підкреслення наше – Г. С.], це ґрунтовано на припущенні, що когнітивна система розпізнає наступні послідовності слів як такі, що поступово утворюють складніші та інклюзивні конститuentи» [Brett 2005].

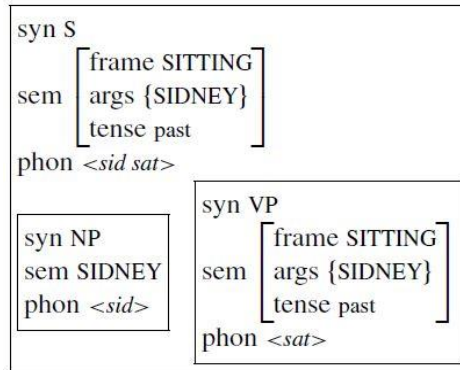
3. Метод моделювання можуть застосовувати до різних мовних об'єктів, відповідно запропоновані бокс-діаграми передбачають різний ступінь деталізації та узагальнення даних. У проаналізованих працях бокс-діаграми будують для таких об'єктів:

а) окремої конструкції, наприклад, для англійської конструкції *The What's X doing Y?* (укр. *Що X робить Y?* (мова йде про речення типу *Що ця подряпина робить на столі? Що твоє ім'я робить у моїй книжці?*)) (див. малюнок 7) [Kay, Fillmore 1997: 24]:

Малюнок 7
 Бокс-діаграма англійської конструкції
The What's X doing Y?

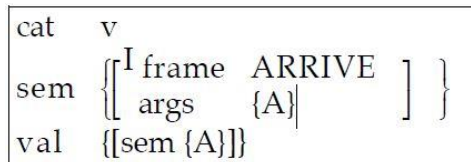
б) певного «конструкта» – висловлення, мовленнєвої реалізації певної конструкції), наприклад, бокс-діаграма, запропонована Полом Кеєм для англійського речення *Sid sat* (укр. *Сід сів*) (див. малюнок 8) [Кай 2002: 4]:

Малюнок 8

Бокс-діаграма англійського речення *Sid sat*

в) семантичних і валентних параметрів певного дієслова (у термінології конструкційної граматики Minimal Lexical Entry – мінімального лексичного входу), наприклад, для англійського дієслова *arrive* (укр. *прибути*) (див. малюнок 9) [Kay, Fillmore 1997: 13]:

Малюнок 9

Мінімальний лексичний вхід для англійського дієслова *arrive*

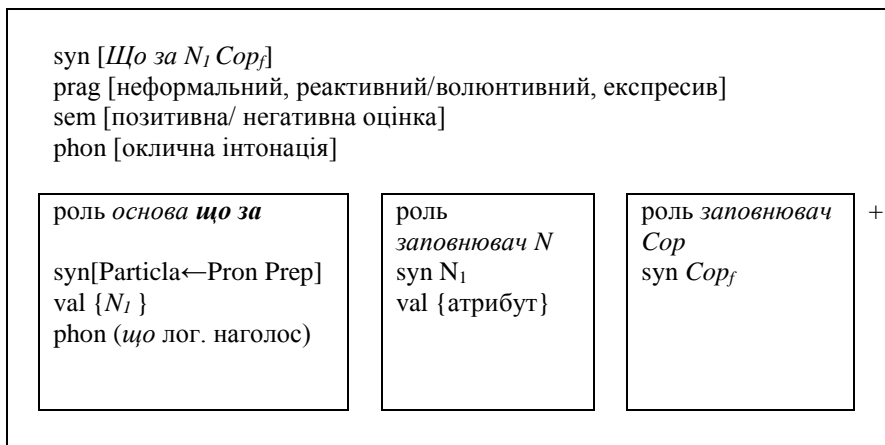
4. Дослідники використовують два способи запису бокс-діаграм, обидва варіанти можуть бути використані у працях тих самих авторів (див., зокрема, [Kay, Fillmore 1997]):

а) власне бокс-діаграми, що мають вигляд прямокутників, усередині яких містяться інші прямокутники;

б) рамкові діаграми, що становлять прямокутник, у якому всередині є фігурні і/або квадратні дужки (див. малюнки, подані вище).

5. Серед проаналізованих бокс-діаграм [Fillmore 1988; Goldberg 1995; Kay, Fillmore 1997; Goldberg 2003; Brett 2005; Fried 2015 та ін.] прикладів простих фразеологізованих речень ми не виявили. Моделювання таких специфічних одиниць, що перебувають на межі синтаксису і фразеології, очевидно, матиме деякі особливості порівняно з традиційними реченнями [Ситар 2016а].

По-перше, варто зазначити, що стрижневий компонент (у термінології бокс-діаграм – роль *основа*) синтаксичного фразеологізму має становити один вузол, оскільки його розщеплення на складники зруйнує значення конструкції. Наприклад, бокс-діаграма для фразеологізованих речень, побудованих за структурною схемою *Що за N₁ Сорґ*, матиме такий вигляд (див. малюнок 10):

Малюнок 10

Бокс-діаграма українських фразеологізованих речень, побудованих за структурною схемою *Що за N_1 Cor_f*

По-друге, досить складно відобразити статус основного компонента фразеологізованого речення, оскільки первинний частиномовний статус (у цьому разі – займенник і прийменник) часто не збігається із сучасною кваліфікацією (складена частка), що символічно передаємо як Particla ← Pron Prep.

По-третє, залишається дискусійним питання про доцільність введення до складу бокс-діаграми для багатьох фразеологізованих іменникових речень дієслівної зв'язки, формально не вираженої у формі теперішнього часу, але експлікованої в минулому або майбутньому часі (*Що за дитина була золота! Оце так виступ буде!* і под.).

По-четверте, через скісну ризку подаємо варіантні реалізації відповідних параметрів. Так, речення наведеної на малюнку 10 моделі може вживатися в неформальному

спілкуванні в реактивному або рідше волюнтивному реєстрах (за Г. О. Золотовою), передавати позитивну або негативну оцінку мовцем реалії або ситуації загалом тощо.

Розглянемо особливості моделювання синтаксичних фразеологізмів на прикладі речень, побудованих за структурною схемою *Оце так* N₁ Сор_г, наприклад:

Якщо подивитися на південь, очам відкривалась заобрійна далечина з лісистим краєвидом, але з чудовими рівнинами, вкритими поодинокими деревами аб оневеличкими гаями.

– Оце так диво! Я неначе лечу і все це бачу! – з дитячим захватом викрикнув Санько, розглядаючи краєвиди (Володимир Кільченський. Присмак волі);

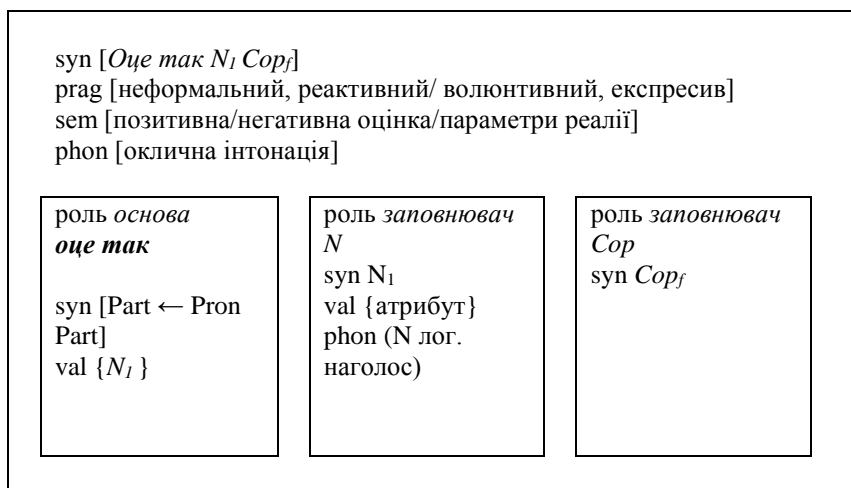
Ідуть селом, розглядають, а село старе, бідне, стародавнє. Похилені хатки, ліса трухла, дворики в бур'янах, а по дворах – терниця, сани, мотовило визирає із-під стріхи – все дерев'яне, ветхе... Не село – музей старовини. Хлопцям чогось пригадались поганські часи, що про них читали в школі. Бракувало тільки посеред села якогось ідолища, хоч, правду кажучи, днице, що стояло коло однієї хати на призьбі, дуже його нагадувало. Все змайстроване абияк і аби з чого, дерев'яне, трухляве. Так, ніби люди жили тут не цілі віки, а тільки оселилися вчора, щоб як-небудь пережити тиждень або два. А ось і кооперативна крамничка, що скидається на курник, замкнена величезним залізним замком. Сільрада хилиться з гори, червона зірочка над дверима, така самотна, мов її буйним вітром занесло з Києва.

– Оце так село! Куди воно годиться? – бубонів Вітя. – Немов тупим ножем усе вистругане (Степан Васильченко. Олив'яний перстень);

— Оце так шука! — в захопленні вигукнув

Варивон, коли велика риба, напівпересічена остям, почала дужими ударами хвоста, неначе коряком, вихлюпувати воду з човна (Михайло Стельмах. Чотири броди).

Стрижневим компонентом наведених речень є *оце так*, змінними – *диво, село, щука*, відповідно бокс-діаграма матиме такий вигляд (див. малюнок 11):

Малюнок 11

Бокс-діаграма синтаксичних фразеологізмів,
побудованих за структурною схемою
Оце так N_1 Cor_f

Прокоментуємо бокс-діаграму, подану на малюнку 11.

Зовнішні властивості синтаксичних фразеологізмів аналізованого типу охоплюють чотири рівні і є такими:

- 1) синтаксична будова речень відповідає структурній схемі *Оце так* N_1 Cor_f ;
- 2) прагматичні параметри охоплюють такі: речення вживаються в неформальному спілкуванні в

реактивному або рідше волюнтивному реєстрах, за типом мовленнєвого акту вони належать до експресивів (за класифікацією мовленнєвих актів Н. І. Формановської [Формановская 2007]); тут і далі через скісну ризку подаємо варіанти реалізації певних параметрів;

3) семантика таких речень охоплює декілька виявів, оскільки вони можуть передавати позитивну або негативну оцінку мовцем реалії / ситуації загалом або відображати параметри реалії (докладно про семантику речень, побудованих за структурною схемою *Оце так* N_1 Cor_f див. у праці [Ситар 2011]);

4) важливою просодичною властивістю таких речень є їхня оклична інтонація.

Речення такого типу складаються з трьох компонентів, яким у бокс-діаграмі відповідають три прямокутники: *оце так*, N та Cor , де сконцентровано внутрішні ознаки цих компонентів.

Роль *основа оце так* за частиномовним статусом є складеною часткою, що походить з поєднання займенника і частки (це подано як *syn* [Part ← Pron Part]). При собі аналізований компонент передбачає наявність позиції, що заповнюється іменем – N , що передано як *val* $\{N_1\}$.

N – роль *заповнювач*, яка виражається іменем у називному відмінку (N_1), що може мати при собі атрибутивний компонент (*val* {атрибут}). На компонент N_1 падає логічний наголос – *phon* (N лог. наголос).

Третій компонент – роль *заповнювач* Cor – реалізується у вигляді відмінюваної зв'язки. Потреба введення цього компонента, часто формально не вираженого у формі теперішнього часу, мотивована його експлікованістю в минулому або майбутньому часі, пор.: *Оце так зустріч була! Оце так виступ буде!*

Отже, для моделювання синтаксичних фразеологізмів оптимальним вважаємо застосування двох моделей: структурної схеми речення та бокс-діаграми. Ці моделі належать до різних типів та можуть бути використані з різною метою. Структурна схема речення – це синтагмальна символна модель речення¹¹, у якій подано основні реченнєвотвірні компоненти-носії предикативності та обов'язкові валентно зумовлені компоненти, потрібні для забезпечення інформаційної достатності речення. Її призначення полягає у відображенні формальної будови синтаксичного фразеологізму, а перевага – у лаконічності та однозначності інтерпретації; тому ми застосовуємо структурну схему речення для стислого позначення відповідної моделі, наприклад: *Яке там V_f, Що за N₁ Cop_f, Чим не N₁ Cop_f, N₁ Cop_f як N₁, Inf так Inf* і под.

Бокс-діаграма – багат шарова та багатокомпонентна модель нашого уявлення про речення, подання результатів його аналізу на синтаксичному, семантичному, прагматичному та просодичному рівнях, що постає особливо важливим для синтаксичних фразеологізмів. Мета побудови такої моделі – презентація вичерпної інформації про влаштування, призначення та вживання фразеологізованого речення.

¹¹ Ця модель є символною, бо в ній використовують спеціальні символи на позначення важливих компонентів речення. Під синтагмальною моделлю, услід за О. Ф. Лосевим, який виділив парадигмальну й синтагмальну моделі на фонетичному рівні, розуміємо абстрагований зразок, який відображає поєднання певних елементів у єдине ціле, їхній взаємозв'язок у потоці мовлення [Лосев 2004].

1.4. Шляхи утворення синтаксичних фразеологізмів в українській мові

Спираючись на концептуальні положення конструкційної граматики, представники якої вважають усі без винятку мовні одиниці (ядерні й периферійні, типові й нестандартні, частотні й низькочастотні) однаково важливими для розуміння та вивчення мови, синтаксичні фразеологізми розглядаємо як один із типів конструкцій – конвенційних і некомпозиційних мовних знаків, форма та значення яких не можуть бути пояснені лише через поєднання форми та значення їхніх компонентів [Fillmor 1988; Fillmore, Kay, O'Connor 1988; Fried 2010; Fried 2015; Goldberg 1995 та ін.].

В українському мовознавстві досі досліджували переважно структурні й семантичні особливості синтаксичних фразеологізмів. У працях М. І. Личук і В. Д. Шинкарука основну увагу зосереджено на розмежуванні різних ступенів фразеологізації речень – високого, часткового й низького [Личук 2001; Личук, Шинкарук 2001 та ін.]. Закономірності ж утворення цих специфічних одиниць, що перебувають на межі синтаксису і фразеології, досі не набули належного тлумачення, узагальнення й теоретичної актуалізації.

Чи не єдиною переконливою спробою дослідження синтаксичних фразеологізмів у цьому аспекті є праця М. В. Копотева [Копотев 2008]. У результаті аналізу російських і фінських речень лінгвіст сформулював сім принципів «синтаксичної ідіоматизації» (дослідник послідовно вживає термін «синтаксична ідіома»):

- 1) принцип конструктору;
- 2) принцип кристалізації;
- 3) принцип структурної периферійності;

- 4) принцип узуальної подібності поверхневих структур;
- 5) принцип пріоритету прагматики;
- 6) принцип старіння;
- 7) принцип збереження значення [Копотев 2008: 122-123].

Для лаконічного та однозначно інтерпретованого позначення моделі синтаксичного фразеологізму застосовуємо структурну схему речення, у якій за допомогою спеціальних символів подано основні реченнєвотвірні компоненти-носії предикативності й обов'язкові валентно зумовлені компоненти, потрібні для забезпечення інформаційної достатності речення: *Де там V_f, Оце N₁ так N₁ Сор_f, Що за N₁ Сор_f, Чим не N₁ Сор_f, N₁ Сор_f як N₁, Inf так Inf і под.*¹²

З опертям на результати теоретичних і статистичних досліджень виділяємо п'ять шляхів утворення синтаксичних фразеологізмів в українській мові:

¹² У структурній схемі речення використовуємо такі позначки:

Adj – прикметник;

Adv_{praed} – прислівник у ролі предиката;

Сор_f – відмінюване дієслово-зв'язка;

Inf – інфінітив;

N₁ – іменник у називному відмінку;

рпр – прийменник;

Прон_з – займенник у давальному відмінку;

V_f – відмінюване дієслово;

V_{f3s/pl} – відмінюване дієслово у формі 3-ої особи однини або множини;

V_{imp} – відмінюване дієслово у формі наказового способу;

() – факультативність компонента;

/ – варіантність компонента.

1. Перетворення традиційного нефразеологізованого речення в синтаксичний фразеологізм.

2. Розширення складу традиційного (лексичного) фразеологізму.

3. Виникнення нових синтаксичних фразеологізмів унаслідок взаємопроникнення синтаксичних фразеологізмів та прецедентних феноменів.

4. Утворення нових синтаксичних фразеологізмів за вже наявним зразком.

5. Утворення нової одиниці за рахунок поєднання двох різних синтаксичних фразеологізмів.

Розглянемо їх докладніше.

1. Перетворення традиційного нефразеологізованого речення в синтаксичний фразеологізм, що відбувається, за нашими спостереженнями, унаслідок дії таких чинників:

1.1. Кристалізація навколо поєднань слів, яким властивий семантичний зсув або семантичне спустошення. Найчастіше зафіксоване сполучення службових частин мови (*не до, ну й, ось і*), службових частин мови і займенників (*оце вам і, такий уже, теж мені, чим не*) або прислівників (*чому не, як не*), займенників і прислівників (*куди вам, оце так, який там*), прислівника і прислівника (*де там, де тут*). Так, у діалозі:

– *У тебе все добре?*

– *Яке там добре!*

друга конструкція є фразеологізованою, вона вживається із заперечним значенням (=Ні, *недобре*). У цьому разі прислівник *там* втрачає типове для нього локативне значення, а займенник *яке* – питальне.

У реченні *Вишиванка, оселедець і льоляка – чим не козак?!* (День. – 25.10.2012) кристалізація відбувається

навколо комплексу *чим не*. Модель *Чим не* N₁ Cop_f має типові значення відповідності предмета (явища, події, особи) уявленню мовця про нього (неї) [Личук, Шинкарук 2001: 81]. Пор. два типові випадки вживання нефразеологізованих речень із займенником *чим*:

а) питальне нефразеологізоване речення:

– *Вся річ у тому, – казав далі Пащенко, – що випадок не може бути нещасливим. Суть випадку у тому, що він своїм втручанням ламає звичну чи завбачену лінію життя. А це завжди плюс. Чим було б людське життя без випадковості? Подумайте, і ви не зможете уявити собі нічого сірішого* (Валер'ян Підмогильний. Повість без назви);

б) нефразеологізоване речення з інструментальною синтаксею, заповненою займенником *чим*:

Чим ти будеш дзвонити, ой ти, мій миленький?

Чим ти будеш дзвонити, голубе сивенький?

– *Баняком, мила, баняком, мила,*

Баняком, й у-ха-ха, мила чорнобрива!

(Українська народня пісня «Ой на горі росте дуб, ой ти, мій миленький»).

У поданому нижче прикладі організаційним центром синтаксичного фразеологізму є поєднання *от тобі й*, у якому займенник *тобі* не передає значення 2-ої особи однини, а форма давального відмінка не має типової для неї адресатної семантики, уся ж конструкція загалом уживається із заперечним значенням: *Думала, Грицько віддасть хоч карбованця; каже — немає; а знаю, що є... Що ж його робити?.. Нові чоботи Христі купив старий: радіє дитина обновці... а тепер приходиться ті чоботи продати або заставити... От тобі й радість!* (Панас Мирний. Повія); *Купувала первинний ринок, сподівалася, новий будинок, буде*

чисто, гарно. **От тобі й гарно.** Мало того, що весь Київ поступово перетворюється на смітник, то й самі мешканці будинків теж туди (http://www.comfort.kiev.ua/forum/?col=10&fid=4&m_id=29340&p=418).

1.2. Повтор повнозначних слів, який зумовлює фразеологізацію речення. До цієї групи синтаксичних фразеологізмів належать моделі $N_1 \text{ Cop}_f N_1$, $N_1 \text{ Cop}_f \text{ як } N_1$, $N_1 \text{ Cop}_f \text{ з/із/зі } N_{2pl}$, $N_1 \text{ Cop}_f \text{ над } N_5$, Inf так Inf , $\text{Adv}_{\text{praed}} \text{ так } \text{Adv}_{\text{praed}} \text{ Cop}_f$, $\text{Num}_1 \text{ так } \text{Num}_1 \text{ Cop}_f$, $\text{prer } N_6 \text{ як } \text{prer } N_6 \text{ Cop}_f$ та ін., напр.:

– *Таке балакаєш — у вовка стріляла, а в живу людяку влучила!*

– *Дак який він людяка, калі у вовка перекидався і мстив Уляні, що любить його не хотіла. **Вовкулака є вовкулака**, од тих пір усі Волохачі Вовками прозиваються (Володимир Дрозд. Повість про Опанаса);*

– *Козаки! Так ви зветесь українські козаки?.. Красти овес?*

– *Мовчи ти, гусячий пуп!*

– *Що значить мовчи? **Купувати, так купувати!** А красти й лаятись нічого... (Улас Самчук. Волинь);*

– *Виходить, інші воювали, а ти тільки пісеньки виспівував? Добра в тебе була служба.*

– ***Е, на службі як на службі.** Було так, що й воювали, а було так, що й співали. Ось побудеш, то сам побачиш... (Григорій Тютюнник. Вир).*

Найпродуктивнішими з-поміж проаналізованих речень виявилися синтаксичні фразеологізми з повторюваними іменниками, а найчастіше дубльованою формою є форма називного відмінка:

– *Терентій Зайчик! – сказала класна керівницка*

Пантера Ягуарівна. – Я запишу тебе на додаткові заняття. Ти багато пропустив – мусиш доганяти. Прикріплюю до тебе Косю Вуханя і Колька Колючку. Вони тобі допомагатимуть. Герой не герой, а вчитись треба (Всеволод Нестайко. Дивовижні пригоди в лісовій школі: Таємний агент Порча і козак Морозенко).

Докладно про типи фразеологізованих речень з повторами див. працю [Ситарь 2013].

2. Розширення складу традиційного (лексичного) фразеологізму, під яким маємо на увазі не поодинокі, оказіональні вживання конструкції, не трансформацію фразеологізму, а регулярно реалізоване розхитування фразеологічної моделі, додавання компонентів або наповнення одного з компонентів іншим лексичним матеріалом, унаслідок чого в межах конструкції можна виділити два компоненти – незмінний (стрижневий, постійний) і змінний (той, що може заповнюватися досить широким колом лексем і мати різну частиномовну реалізацію). Зокрема, сполучення *де там* без залежних компонентів є традиційним (лексичним) фразеологізмом зі значенням «повного заперечення того, на що можна було сподіватися» [ФСУМ 1993, 1: 225]: *Та їй нащо людині багато розуму? Хіба ті, що мають його багато, такі вже й вдатні до всього, такі вже й удачливі? Де там! З розумом тим ще лиха наберешся, біди всякої, бо розум без гордості не ходить, а гордість без честі не днює й не ночує* (Євген Гуцало. Мертва зона). Проте за наявності правобічного компонента, який практично не має лексичних обмежень і якому властиве морфологічне варіювання, мова йде вже про фразеологізоване речення, що формально можна подати у вигляді декількох структурних схем залежно від варіантів наповнення змінного компонента моделі: *Де там* N₁ Сорф,

Де там Adj Cop_f, *Де там* Adv_{praed} Cop_f, *Де там* V_f та *Де там* Inf:

– *Тату, гляньте – лев, – шепочу я батькові, як зачарований.*

– *Де там той лев. То ж... – далі батько почав пильно вдивлятися, і, коли човен порівнявся з левом, батько підняв весло і гучно ляснув плазом по воді. Ой, лев тоді як стрибне та як рикне!* (Олександр Довженко. Зачарована Десна);

– *Ха-ха-ха! – не вдержалась Катря. – З тебе б і глухий засміявся, Васюто.*

– *Де там сміються – сердяться!* (Борис Грінченко. Під тихими вербами);

– *Заробляю непогано, можу собі дозволити. Беріть, мені приємно. А не заходив – то ви ж самі віднадили. Тільки-но побачимося – відразу «грузити» починаєте. Я ж не вчу вас, як жити.*

– *Та я й живу добре, чого ж мене вчити?*

– *І я добре.*

– *Де там добре... – Їй на очі знову набігли сльози. – Я ж щоб допомогти. Так мені боляче дивитися, як твоє життя минає...* (Олексій Волков. Переможець отримає все).

Пор. омонімічне нефразеологізоване речення, побудоване за структурною схемою *Де там* N₁ Cop_f:

Роман. *Де там Ченіга, вже сонце зійшло, давно всі на роботі.*

Герасим. *Ото диви, як заснув!* (Іван Карпенко-Карий. Сто тисяч).

Подібну ситуацію маємо у випадку з поєднаннями *куди там, яке там*, що також можуть виступати в ролі стрижневого компонента моделі фразеологізованого речення:

– *А то знаєте, як буває на світі: панни часом йдуть заміж не по любові... – обізвалась Надя Мурашкова.*

– **Куди там по любові!** – сказала Саня. – *Хто виходить заміж по серцю? Йдуть заміж так, як паничі займають урядові місця. Яка ж там любов!* (Іван Нечуй-Левицький. Над Чорним морем);

Батько похитав головою:

– *Ох, Володимире, Володимире, заведе скупарство і грошолобство вас не до бога, а в сліди безп'ятого.*

– **Яке там грошолобство!** *Чужі гроші й дурень лічить у снах, – розгнівався дядечко, і очі його зачерепіли* (Михайло Стельмах. Щедрий вечір).

Цікаво, що попри структурну і функційну схожість з компонентами *де там і куди там*, сполучення *яке там* не зафіксоване як фразеологізм у відомих нам фразеологічних словниках.

За даними «Фразеологічного словника української мови» (1993), лексичними фразеологізмами є *от (ось) тобі [й] на!* на позначення подиву та незадоволення та конструкції, які зафіксовані в цьому ж словнику як синонімічні до неї – *От тобі маєш; От тобі й раз* [ФСУМ, 1: 516]. Останній компонент таких фразеологічних одиниць у мовленні може зазнавати різного лексичного наповнення, унаслідок чого виникає синтаксичний фразеологізм, варіанти реалізації якого можна узагальнити у вигляді структурної схеми *От/ото тобі/вам і/й N₁/Adj/Adv_{praed} Cop_f/V_f.*

Показовим є факт, що варіювання можуть зазнавати всі без винятку компоненти такої моделі, пор.:

Ніж пірнув в паску. Трикоза перекраєв її пополовині й розломив. Паска була сливе порожня і всередині зацвіла, ще й, неначе на сміх, з неї вискочила миша й пошлась в траву.

— Господи, Йсусе Христе! Це Парасчина душа ховалась в пасці, — промовили перелякані старці.

— **От тобі й паска!** Я таки вгадував, що воно щось та є! — сказав Трикоза. — А бодай ти на тім світі їла такі паски!

Всі старці поскривлялись, що дурно роздразнили смак, схопились з місця та й повтікали з переляку од Парасчиної душі (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

Але ходімо далі, поставмо собі запитання іншого роду: як би я не народився, доконечно чи ні, байдуже, але чому в мене цей певний, визначений характер? Від батьків? Але ж це псевдопояснення псевдоспростовують інші діти тих же батьків, зароджені й виплекані в тому самому лоні, діти тієї самої крові, виховані в одних зо мною обставинах — мій брат і дві сестри. Запевняю вас, що вони були зовсім відмінні від мене — кажу: були, бо вони вже всі померли. Дитиною я був недовірливий і нерухливий: братові й сестрам, певно, ніколи на думку не спадало гратися зо мною, вони мене обминали й боялися. **От вам і діти одних батьків!** (Валер'ян Підмогильний. Повість без назви);

Юрба ця, прості селяни, вчорашні колгоспники, була зовсім не такою, як тоді, коли тут відбувалися великі вбори або мітинги, коли всюди чувся сміх, музика, пісні, балачки, коли, поз'їжджавши із хуторів, дядьки тільки й говорили: «Здорово, куме, давненько вже не бачились. Як там Хома Брус? Живий ще?» — «Та живий, нівроку. Оце баба померла, так вони недавно оженилися». — «Отакої! **От тобі й Хома!** Та я б оце і сам пережився, так отож свій міліціонер в спідниці» (Григорій Тютюнник. Вир).

Змінний компонент синтаксичного фразеологізму може мати різне частиномовне наповнення, відповідно може бути реалізовано іменниковий, дієслівний або прислівниковий варіант моделі, пор.:

— *От й хитрий з біса проклятий Бонковський!*
От тобі й карета! От тобі двадцять п'ять карбованців! — *бідкався серед двора отець Харитін.*

— *Який Бонковський? Які карбованці? Може, ти гроші загубив в дорозі?* — *сипала Онися питання.*

— *Якби був згубив, то так би й знав, що згубив. Ох мені лихо! Ой моє нещастя! Що теперенька ви скажете мені, Онисіє Степанівно?* — *бідкався отець Харитін* (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки) (іменниковий варіант моделі *От/ото тобі/вам і/ї N₁ Сор_г*, у другому випадку ускладнений введенням числівника);

*Громада й справді того року не орала й не сіяла хліба на тому полі, вгорі над балкою. Тим часом пан поїхав до міста і пожалівся, ніби Джеря бунтує громаду. Мировий посередник потяг руку за паном і Миколу з кількома ватажками та приводцями зв'язали, одвели до міста й посадали в тюрму на висидку. — **От тобі й воля!** — сказав Джеря. — **От тобі й вернувся до господи.** І нащо було вертатись у цей проклятий край! Будь він тричі проклят од Бога і од людей!* (Іван Нечуй-Левицький. Микола Джеря); *Гнат тримається бундючно. Хотів піймати на самоті Марію і два рази вже виходив надвір. У темних сінях таки нарешті наткнувся на неї. Не пручалася і не тікала. Навіть за руку взяла, а Гнатові здається, що йому всі царства на світі подаровано, що він багатий, ніби сам цар. Шкода, що от нема чого казати. Стоїш і дивишся та ще дихаєш. А думав, усе скажеш. **От тобі й скажеш...*** (Улас Самчук. Марія) (дієслівний варіант моделі

От/ото тобі/вам і/ї V_f);

*Купувала первинний ринок, сподівалася, новий будинок, буде чисто, гарно. **От тобі й гарно.** Мало того, що весь Київ поступово перетворюється на смітник, то й самі мешканці будинків теж туди* (http://www.comfort.kiev.ua/forum/?col=10&fid=4&m_id=29340&p=418) (прислівниковий варіант моделі *От/ото тобі/вам і/ї Adv_{praed} Corp*).

3. Виникнення нових синтаксичних фразеологізмів унаслідок взаємопроникнення синтаксичних фразеологізмів та прецедентних феноменів (термін «прецедентний феномен» увела до лінгвістичного обігу В. В. Красних [Красных 1997]). Специфіка одиниць цього типу полягає в тому, що сама модель речення є прецедентною, впізнаваною представниками певної національно-лінгвокультурної спільноти, а лексичне наповнення не відповідає загальновідомому. До моделей такого зразка, за нашими спостереженнями, належать *Inf не можна Inf*, *N_{1pl} не винні*, *N₁ не пахнуть / пахне*, *Ати-бати*, *йшли N₁/Inf/(N₁) в N₄* та ін. (докладно про ці моделі фразеологізованих речень див. пункт 3.4 та працю [Ситар 2016]). У подібних реченнях яскраво реалізовано одну з головних ознак синтаксичних фразеологізмів – наявність незмінного і змінного компонентів, наповнення останнього може бути різним, що не впливає на семантику самої моделі.

Покажемо заявлене на прикладі речень, побудованих за моделлю *Inf чи/або не Inf*. Прецедентним виразом у цьому разі є англійський вислів *To be, or not to be* – початкові слова монологу Гамлета в однойменній трагедії Вільяма Шекспіра. Часто в українськомовних текстах уживається все перше речення монологу *To be, or not to be, that is the*

question (у перекладі українською Григорія Кочура *Бути чи не бути – ось питання*) з іншим лексичним наповненням змінних позицій інфінітива. Замість дієслова *бути* в реченнях, побудованих за цією моделлю, вживаються інші повторювані дієслова, проте сама модель залишається впізнаваною читачем або слухачем і, безумовно, виконує фатичну функцію, через що подібні речення часто вживаються в ролі заголовків:

Бути чи не бити?

Психологи застерігають батьків: фізичне покарання дитини загрожує невтішними наслідками для її дорослого життя (Галицький кореспондент. – 08.12.2015);

Пити чи не пити?

Статистика свідчить, що найбільшу смертність серед людей викликає алкоголь (Демократична Україна. – 11.04.2014);

Бігати чи не бігати? 13 уроків бігуна-любителя зі стажем (Українська правда. – 16.07.2016);

Боятися чи не боятися – от питання, на яке ніяк не може відповісти собі українська влада. А тому, користуючись відомим правилом, краще «перебдеть», ніж «недобдеть», чудить таке, що навіть в голову не вкладається (Тиждень. – 16.09.2011);

Хеллоуїн. Жартувати або не жартувати, ось в чому питання (Українська правда. – 28.10.2016);

Робити чи не робити? Ось у чому питання

Дуже часто трапляються випадки, коли молодим і «зеленим» хочеться зробити щось імпульсивне, кинути виклик суспільству і бути не таким як усі. Відтак з'являється бажання нанести татування. Проте, як відомо, сьогодні подобається одне, а завтра інше. З часом закарбоване ім'я на руці не відповідає імені нового обранця, виникає інше

бажання – позбавитися цієї пам'ятки (Доба. – 11.08.2011).

На позначення речень аналізованого зразка І. В. Богданова запропонувала термін «синтаксичний прецедент» [Богданова 2016: 149], що акцентує на синтаксичному рівні реалізації прецедентності та позиціонує такі одиниці як особливий різновид прецедентних феноменів (див. також [Сахарук 2015]). Вважаючи речення цього типу площиною перетину прецедентних феноменів і синтаксичних фразеологізмів, визнаємо можливість їхнього трактування і як особливого типу фразеологізованих речень, тому цілком прийнятним видається також термін «прецедентний синтаксичний фразеологізм», або «прецедентне фразеологізоване речення».

Унаслідок іншого лексичного наповнення останнього компонента прецедентного феномена *Блиск і злидні куртизанок* (назва роману Оноре де Бальзака) виникає фразеологізована модель *Блиск і злидні* N₂. Непоодинокі приклади вживання форми однини у позиції N₂ засвідчують реалізацію носіями мови не лише його різного лексичного наповнення, але й морфологічного варіювання, пор.:

Блиск і злидні Індії

Іноземця там спробують обдурити, і не раз. Але якщо запросять у гості, спати покладуть у єдиній кімнаті. А самі ляжуть на кухні, усією сім'єю (Високий замок. – 9.04.2017);

«Золото» партії. Блиск та злидні українського парламенту (Українська правда. – 8.08.2016);

Блиск і злидні української еліти: про що розповіли е-декларації – *BBC* (www.bbc.com/ukrainian/business/2016/11/161031_e_declarations_resume_az, 1.11.2016);

Блиск і злидні американської мрії
(<https://www.ukrinform.ua/rubric.../2167170-blisk-i-zlidni-amerikanskoi-mrii.html>, 01.02.2017);

Блиск і злидні Олімпійських ігор. Частина XX.
Монреаль-1976 (<https://sportarena.com/summer-olympics-2016/blisk-i-zlidni-olimpijskih-igor-chastina-xh-monreal-1976/>).

4. Утворення нових синтаксичних фразеологізмів за вже наявним зразком. Так, за аналогією до продуктивної моделі N_1 (він/вона/воно/вони) **і в Африці** N_1 Cor_f , що вживається на позначення незмінності реалії або постійності її якостей незалежно від місця існування, виникають нові конструкції типу N_1 (він/вона/воно/вони) **і в Києві** N_1 Cor_f , N_1 (він/вона/воно/вони) **і у Львові** N_1 Cor_f , N_1 (він/вона/воно/вони) **і в Криму** N_1 Cor_f , N_1 (він/вона/воно/вони) **і в Карпатах** N_1 Cor_f , N_1 (він/вона/воно/вони) **і в Америці** N_1 Cor_f і под., пор.:

– *Навіть якщо зараз заховався і десь сидить тихо. Отже, існує перспектива зустрітися з ним у мережі.*

– *А якщо він взагалі втік кудись? – вигукнула Наталя. – Я знаю, що колись він їздив за кордон. Може, сидить у Німеччині або ще десь...*

– **Інтернет – він і в Африці інтернет**, – відповів Борис. – *Тоді тим більше крутиться в мережі. А отже, є шанс встановити з ним контакт* (Олексій Волков. Амністія для Хакера);

*Далі про це один епізод стосунків між багатими та бідними і знову за участі зброї. **Наймит – він і в Києві наймит**. Заробітчани прийшли по зарплату, а пішли по домовину. Господар новобудову на власному подвір'ї з рушниці дав відповідь будівельникам, котрі*

насмілилися запитати про заборговану зарплатню (Новини-ТСН, канал «1+1», 22.06.2009); Є у Олександра Герасимовича захоплення – поезія. Він пише вірші. В них – любов до Батьківщини, біль за неї. У них – Шевченків стиль, мотиви, інтонація. **Бо талант – він і в Києві, і в Ленетисі – талант** (Офіційний веб-сайт Великолепетиської селищної ради, 22.03.2016: <http://vlepetykha-rada.org/node/50>); **Рагуль він і у Львові рагуль!** (Коментар до статті: Марта Кривецька. У Львові страйкують продавці преси // zaxid.net, 18.07.2013: [http://zaxid.net/news/showNews.do?uLvovi straykuyut pr odavtsi presi&objectId=1289579](http://zaxid.net/news/showNews.do?uLvovi%20straykuyut%20pr%20davtsi%20presi&objectId=1289579)) (*рагуль* – сленгове слово, що позначає некультурну людину); **Взагалі ж, куди більшу шкоду силам коаліції завдали не російські ядра і багнети, а епідемії і несприятливі природні явища (зима – вона і в Криму зима)** (<https://tratatunka.com.ua/cikave/yak-rosiya-vzhe-bula-pokarana-za-agresiyu-urok-no-1-krimskiy.html>); **Наступний крок – добре вчитися, адже середній бал – він і в Америці середній бал, який ще й трансформується в гроші** (h.ua/story/154595/).

Крім цього, у зібраному фактичному матеріалі зафіксовано й речення, побудовані за моделлю N_1 він/вона/воно/вони і є N_1 , що не містить вказівки на локатив, що, очевидно, відбиває неважливість для мовця місця існування відповідної реалії, напр.: *Але й за дідів тепер тяжко. Не живуть довго наші діди. Вже вдовиць подивися скільки лише коло нас зробилося за цей рік. **Високосний — він і є високосний.** І Маруська лишилася сама, й Одокія, й Штефа (Марія Матіос. Нація); ...[Андрій] завжди зневажав надмірну розкіш, навіть на гулянки одягався непримітно та й узагалі не любив привертати до себе увагу. Чим, між іншим, і вирізнявся, бо серед козаків скромність та*

непримітність були незвичними. **Однак характерник він і є характерник**, та й люд на Січ приходять різний. І не сказати, щоб зовсім відлюдькуватим був Ярчук, товариством не гордував, кожен міг йому душу відкрити; от він свою – нікому (Володимир Аренев. Бісова душа, або Заклятий скарб).

5. Утворення нової одиниці за рахунок поєднання двох різних синтаксичних фразеологізмів, що є характерним для усного мовлення. До таких своєрідних контамінацій зараховуємо багатокomпонентні моделі *Ну і/й чим не N₁ Сорф*, *Ну й/і що за N₁ Сорф* і *Ну й/і що ж за N₁ Сорф*, напр.:

Ну й що за люди! що їм тре! –

Ні страх, ні стид їх не бере.

Людина йде узнать, купить,

вони ж он бач як: зараз – бить

(Павло Тичина. Краплина меду);

Ганяє він по всій землі

Та все звертає вліво,

Туди, де мруть “раби малі”,

Чи пак “живуть щасливо”.

В той край, що сниться так завжди...

Ну й що ж за чудасія!! —

Ніде й ніразу ж ще Біді

Не снилася Росія!

(Іван Багрянний. Антон-Біда — Герой Труда)

(поєднання моделі *Ну і/й N₁ Сорф* і моделі

Що (ж) за N₁ Сорф);

Спочатку була помилка, що взагалі натрапили КОРД на машину. Команда фас пішла. Тобто хтось був впевнений, що то не ДСО, а банда передягнута у форму ДСО. Так комусь здалося. Замість того, щоб зателефонувати в чергову частину ДСО і переконатися, дав команду КОРДу. Це фатальна і

найбільша помилка. А коли вже КОРД почав стріляти, то скоріш за все були попереджувальні постріли. Не відомо, чи були постріли від ДСО у відповідь. ДСО по радіо передали, що їх обстрілюють. інша група почула, приїхали і завалили командира відразу. КОРД вже по другій групі не стріляв у відповідь, бо вже побачили, що то були свої. Не стріляли у відповідь навіть після того, як убили їх командира. **Ну і чим не версія?** (<https://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=947402.855;wap2>, 5.12.2016); «**Ну і чим не Чернівці?**» – під такою загальною назвою письменник Володимир Килич об'єднав добірку світлин із Відня (<http://chv.tv/fasady-blyznyuky-opublikovano-fotodobirku-videnskyh-budynkiv-shho-duzhe-shozhi-na-chernivetski-foto.html>, 08.10.2016) (контамінація моделей *Ну і/ї N₁ Сор_f* і *Чим не N₁ Сор_f*).

Важливим постає той факт, що в межах одного висловлення може поєднуватися декілька описаних вище тенденцій. Так, у наведеному нижче діалозі вжито модель *Який там N₁ Сор_f*, фразеологізованість якої забезпечують відразу два чинники: поєднання займенника і прислівника *який там*, що і є центральним компонентом моделі, і дистантний повтор лексеми *гріх*, вжитої в різних відмінкових формах у сусідніх реченнях:

— *А шо, бачили звіра?*— *спитав Колісник.*

— *Ох! Костянтин Петрович, Костянтин Петрович! Гріха ти не боїшся,* — *казав, хитаючи головою, Рубець.*

— *Який там гріх, Антон Петрович. А ще і в вісімдесят...* (Панас Мирний. Повія).

У прикладі *Кровосісі вони і є кровосісі: Родина Азарова оформила власність на десятки гектарів Кончі-Заспи на кіпрську фірму* (Патріоти України. – 28.10.2016: <http://patrioty.org.ua/other/krovosisi-vony-i-ie->

krovosisi-rodyna-azarova-oformyla-vlasnist-na-desiatky-hektariv-konchi-zaspy-na-kiprsku-firmu-video-139472.html) підкреслене речення відповідає структурній схемі N_1 він/вона/воно/вони і є N_1 , воно утворене за зразком N_1 (він/вона/воно/вони) і в Африці N_1 Cor_f і ґрунтовано на повторі змінного іменникового компонента N_1 , позицію якого заповнено прецедентним словом *кровосісі*, що відсилає читача до відомої фрази колишнього прем'єр-міністра України Миколи Азарова: «В країні сформувався цілий прошарок кровосісів бюджетних коштів, і тепер ми всіх цих утирів ліквідуємо», у якій через погане знання української мови було вжито спотворений варіант російської лексеми «кровососы».

Виділені п'ять закономірностей мають різний ступінь продуктивності, у наведеному переліку їх розташовано в порядку зменшення частоти. Відповідно найбільше реалізовано в зібраному фактичному матеріалі перетворення традиційного нефразеологізованого речення в синтаксичний фразеологізм, а найменше – поєднання двох різних моделей синтаксичних фразеологізмів.

Цікавою видається виявлена у процесі аналізу різновекторність тенденцій: «розхитування» фразеологічної моделі й поєднання різних експресивних синтаксичних засобів є виявами впливу розмовного мовлення, водночас взаємопроникнення синтаксичних фразеологізмів і прецедентних феноменів, що потребують від адресата певних інтерпретативних зусиль, постає втіленням тенденції до інтелектуалізації мовлення.

РОЗДІЛ 2. ТИПИ СИНТАКСИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Аналіз синтаксичних фразеологізмів як особливого класу речень має охоплювати різні аспекти їх організації, передусім формальні ознаки та семантичні особливості. Синтаксичні фразеологізми є досить неоднорідним класом речень, які можна протиставити за низкою критеріїв: за будовою речення, частиномовним статусом лексем (або лексеми) у складі стрижневого компонента, членованістю / нечленованістю, наявністю / відсутністю лексичних обмежень на заповнення обов'язкових позицій, можливістю / неможливістю введення поширювачів, наявністю / відсутністю парадигми речення, структурною / семантичною варіативністю / неваріативністю та іншими ознаками, інтонаційним наповненням, ступенем злитості компонентів та ін.

Основними критеріями класифікації синтаксичних фразеологізмів вважаємо такі: структурний (зокрема, кількість слів у складі стрижневого компонента, їх частиномовний статус), семантичний та інтонаційний. Висвітленню цих параметрів класифікації присвячено другий розділ монографії.

2.1. Структурні типи синтаксичних фразеологізмів

На винятковій ролі службових частин мови у формуванні фразеологізованих речень ще в середині минулого століття наголошували відомі лінгвісти Н. Ю. Шведова та Д. М. Шмельов [Шведова 1958; Шведова 1960; Шмельов 1960; Шмельов 2006; Шмельов

2006а]. Цю думку поділяють і сучасні вчені (див. [Величко 1996; Величко 2016; Личук 2001; Личук, Шинкарук 2001] та ін.).

Стрижневими компонентами аналізованих моделей є незмінні словоформи, «застиглість» яких і зумовлює процес фразеологізації відповідних конструкцій [Величко 1996; Русская грамматика 1980 та ін.], тому цілком умотивовано провідним критерієм класифікації синтаксичних фразеологізмів є частиномовна належність постійних словоформ. Зазначимо, що в багатьох випадках з'ясування статусу стрижневого компонента є дискусійним, оскільки на сучасному етапі розвитку мови ці елементи мають послаблені або втрачені зв'язки з вихідною частиною мови. На цьому аспекті проблеми фразеологізації речень наголошували Н. Ю. Шведова, Д. М. Шмельов, М. В. Всеволодова, В. Ю. Мелікян та інші вчені [Всеволодова, Лим Су 2002; Меликян 1999; Шведова 1968; Шмелёв 1960 та ін.].

Загальноновизнаним є виділення п'яти класів російських фразеологізованих речень, запропоноване Н. Ю. Шведовою. Дослідниця розмежовує речення з:

- а) сполучниками;
- б) прийменниками;
- в) частками;
- в) вигуками;
- г) займенниками [Русская грамматика 1980: 383].

Крім цих п'яти груп, у працях В. Ю. Мелікяна та його учнів виділено синтаксичні фразеологізми з прислівниками та дієсловами [Меликян 2004; Белозерова 2007; Даллакян 2010 та ін.] (лінгвісти оперують термінами «фразеосхеми», або «фразеосинтаксичні схеми», введеними до наукового

обігу Д. М. Шмельовим [Шмелёв 1958; Шмелёв 1960; Шмелёв 2006; Шмелёв 2006а]).

Аналіз зібраного фактичного матеріалу дав змогу диференціювати в українській мові такі групи синтаксичних фразеологізмів за кількістю лексем у межах стрижневого компонента і їхньою частиномовною належністю:

1) речення з одночленим стрижневим компонентом, з-поміж яких виділяємо такі підгрупи [Ситар 2011г]:

а) речення із займенником:

— *Чуєте, дядьку! Птах обурився.*

— **Який я тобі дядько?** *Я – вчений Сич* (Василь Бережний. Дем'яно Дерев'яно, або Пригоди електронного хлопчика);

б) речення із прислівником:

— *Знаєш, тут дуже холодна вода. Я плаваю лише після обіду, коли вона прогрівається.*

— *Сьогодні дощ, навряд чи вона прогріється.*

— *Так, мабуть не прогріється.*

— *То що робити будемо?*

— *Не знаю. Почекаємо. Колись же вона має прогрітись.*

— **Як знати**, — *кажу*, — **як знати** (Сергій Жадан. Деш Мод);

— *Там ще лишилось?*

— *Так, — кажу, — небагато.*

— *Лиши на потім, добре?*

— **Як скажеш**, — *кажу*. — *В тебе ж день народження, не в мене* (Сергій Жадан. Деш Мод).

в) речення зі сполучником:

— *Ви, Михайле Миколайовичу, й самі працюєте над кандидатською дисертацією. Академік Тронько якось*

розповідав про свої враження від вашої роботи в архівах.

– **Була робота, як робота.** Настрій відповідає атмосфері закладу, де зберігається історія. В архіві наче фактично торкаєшся глибини століть. Документи бентежать, дають поживу для роздумів про те, що було, є і буде (День. – 30.11.2005 (№ 221));

г) речення з часткою: **Оце дочекався помочі!** – батько так зиркнув, що мені в очах і під ногами закружляв весь ярмарок (Михайло Стельмах. Щедрий вечір);

г) речення з прийменником:

Пузир (нервово часами витирає піт). *Чуєте? Он які люди понаставали: **прахвости із прахвостів, анафемі із анафем!** Обмане, обікраде, заріже, ограбить, чортів дугу продасть — аби гроші! Ні сорому, ні честі!..* (Іван Карпенко-Карий. Хазяїн);

д) речення з вигуком: **Ох це холостяцьке життя!..** *Затишина квартирка на околиці міста. Живеш собі і у вус не дмеш: ти нікого не чіпаєш, тебе ніхто не сіпає. Та не подумайте, що я вже зовсім холостяк, у мене є мама. Так і живемо* (Високий замок. – 03.01.2003);

е) речення з дієсловом (цей різновид є найменш продуктивним серед обстежених фразеологізованих речень):

— **Йолопе ти, йолопе! Знайшов, з ким битися... з ведмедем! Не соромно, га? Знайшов з ким порівняти!** (Леонід Кононович. Феміністка);

*Ех, розсердився тоді Сашко Циган та як закричить: «Опудало ти, Марусику, черевик і більше нічого! **Знайшов, кого слухати, кому піддаватися!**»* (Всеволод Нестайко. Чудеса в Гарбузанях);

Знайшов з ким порівняти! В Бразилії взагалі є стадіони? (football.sport.ua/news/112450);

2) найбільшу групу синтаксичних фразеологізмів утворюють речення зі складеним стрижневим компонентом, що є поєднанням первинно різних частин мови:

а) займенника і прислівника:

– *Це ж пряме злодійство.*

– **Яке там злодійство!** – *повів плечима Заворожений. – Не для себе ж – для колгоспу, значить, теж для держави стараємось. Ну, а війна все спшиє!* (Михайло Стельмах. Правда і кривда);

б) займенника і прийменника:

– *Вас послали наші одвічні вороги? Ви збиралися вчинити замах на нашого божественного фіурера?.. Відповідайте, якщо хочете лишитись живими!*

– **Що за дурниці!** – *обурилася тітка Павлина. – Який фіурер? Який замах?* (Анатолій Дімаров. Друга планета)

в) частки і прийменника:

– *Стомився я, Прокопику. – Позіхнувши, Микола ліг на канані. – Мені не до гарцювання. Це трикляте лісництво мене до гробу заганяє. Треба лишати цю мороку. Люди здичавіли. Та прийди, сучий сину, запитай, де рубати, і хай тобі біс. Кінець кінцем совість не дозволяє закривати очі. Ліс скарбовий, а тут знаходяться такі, що готові вбити* (Роман Андріяшик. Люди зі страху);

г) прислівника й частки / часток:

**Як не співають
твоє геройство,
людино!**

**Як не складать тобі
пісень лаврових**

мармурових

(Антонич Богдан-Ігор. Дитирамб);

– Я й сама добре знаю, що я не панич, а панна, і сама собі дам ради й без вас. Вмітиму добре поводитись і без вас. Не так вже пеклуйтеся мною та клопочіться, – сказала гордовито Настуся.

– **Як же нам не піклуватись тобою**, коли в тебе нема матері, коли ти ще така молода й нестатковита, ще й неслухняна та якась неміркована (Іван Нечуй-Левицький. Без пугтя);

г) частки і сполучника:

– Чула моя душа, що тут не обійдеться без чепе, – знову гуде Тритузний. – За таким фруктом треба було в сто очей дивитись, а ми йому: ось на "Дон-Кіхота" читай, скоро Матюшу в "Мартині Борулі" гратимеш... **От і догрались...** (Олесь Гончар. Бригантина);

д) вигука і сполучника:

Додому Варя прийшла аж увечері — просто-таки знесилена від щастя. Підійшла до дзеркала, знову узяла той календарний листочок. **Ну і день!** Ну просто тобі другий день народження... (Юрій Герасименко. Лісове Озеро);

е) прислівника і прислівника:

– А ниточки, мабуть, дуже крепкі? – діловито й суворо бовкнув Івашко.

– **Ні, де там у чорта крепкі:** от такі, як ви змії на них пускаєте. Коли б здоровило схотів, так одним пальцем усі б їх ураз порвав би (Володимир Винниченко. Намисто) та ін.

Такі сполучення декількох лексем може мати обов'язковий або факультативний характер. Так, у контексті:

— **Що за чудовий овощ природи! що за краса!**

Здається, ніякий маляр не вдав би такого любого рум'янцю на людськiм лицi, як тут природа намалювала на щоках грушi! (Іван Нечуй-Левицький. Причепа) комплекс *що за* є стрижневим обов'язковим компонентом у складі синтаксичного фразеологізму, без якого оцінне ідіоматичне значення моделі не реалізується.

В інших випадках уведення додаткового компонента може бути факультативним, тобто становити своєрідне розширення моделі, пор.: *Шимпанзе Чарлик несамовито бив у гонг: «Ура герою!»*. *Бурий капуцин Кліпсик – найрозумніша мавпа з Південної Америки – нервував: «Не галасуй! Малюка розбудиш!»*. 23 грудня його подарувала «Казці» Пісня, так зветь маму. Власник і директор зоопарку Олег Зубков був зворушений до сліз – у цей день його старшому сину Святославу виповнилося 12 років. **Оце подарунок!** (День. – 7.02.2004); **Оце так гібрид!** У парламенті «завелася» Комуністична партія Регіонів (Високий замок. – 08.10.2010).

Групування синтаксичних фразеологізмів за ознакою частиномовної належності стрижневого компонента має досить умовний характер, оскільки кожна модель синтаксичного фразеологізму має специфічні властивості, семантичне наповнення та прагматичний потенціал, тому об'єднання таких речень у типи може спричинити нехтування їхніми особливостями. Проте спробуємо проаналізувати особливості структури й семантики фразеологізованих речень зі стрижневим компонентом-прийменником (одночленим прийменниковим компонентом або двочленим у поєднанні з іншою частиною мови).

Аналіз зібраного фактичного матеріалу засвідчує, що група прийменникових синтаксичних фразеологізмів

в українській мові охоплює чотири моделі [Ситар 2014а]. Перші дві моделі побудовано на ґрунті повторюваного іменника, а постійним компонентом у них є первинний прийменник. Саме повтор кваліфікуємо як один із чинників, що «цементує» компоненти фразеологізованого речення, забезпечує його цілісність і зв'язаність [Ситарь 2013]. Перша і друга моделі українських фразеологізованих речень виокремлені у працях М. І. Личук і В. Д. Шинкарука [Личук, 2001; Личук, Шинкарук 2001].

1. Фразеологізована модель $N_1 \text{ Cop}_f \text{ з/із/зі } N_{2\text{pl}}$ має значення винятковості особи або події в уявленні мовця в поєднанні з позитивною, рідше негативною оцінкою (прийменник *з* має два фонетичні варіанти – *із* і *зі*).

Тип реалізованої в реченні оцінки безпосередньо залежить від лексичного наповнення повторюваного субстантивного компонента, пор.:

– *Уй, уй! Це красуня із красунь, каане! Подивися сам, – і зірвав з лиця дівчини покривало. Вигук захоплення пролунав над майданом* (Володимир Малик. Горить свіча) (значення винятковості зовнішності особи в поєднанні з позитивною оцінкою); *Пані Мирославо, у кого ви питаєте? У Кашуби? Та це злодій із злодіїв, запитайте його, звідки у нього комерційні структури. Звісно, вони записані на дружину* (<http://for.lviv.ua/showthread.php?p=152153>) (значення винятковості внутрішніх якостей та діяльності особи в поєднанні з негативною оцінкою).

Позиції повторюваних субстантивних компонентів характеризуються лексичними обмеженнями. У розмежуванні семантичних типів іменників спираємося на класифікацію М. В. Всеволодової, яка виділяє п'ять основних класів – назви осіб, зооніми, предметні імена, подійні та ознакові

імена – з подальшою диференціацією в їхніх межах підтипів [Всеволодова 2000: 47 – 55].

За нашими спостереженнями, у реченнях, побудованих за моделлю $N_1 \text{Сор}_f \text{з/із/зі} N_{2\text{рп}}$, позиції іменникових компонентів типово заповнюють два семантичні типи іменників:

а) найменування осіб: **Бандит із бандитів, по вуха в крові, Всесвітньовідомий Артуро Уї!** (Бертольт Брехт. Кар'єра Артура Уї, яку можна було спинити. Переклад з німецької Володимира Митрофанова // Всесвіт. – 1978. – № 2);

б) рідше – назви подій, або пропозитивні іменники: *Недавно в с. Коростовичах місцева “Просвіта” організувала “Опільське весілля”. ... Я з певністю казатиму, що на екрані телевізора такого прекрасного милозвучного дійства не побачиш. Це свято зі свят* (Марія Боднар. Святкує галицьке Опілля // Галичина. – 18.12.2012).

Передбачуваним факультативним компонентом цієї моделі речень є синтаксема суб'єкта відповідності, виражена іменником або особовим займенником у називному відмінку: **Богданко – лицар з лицарів, і пам'ять про нього ніколи не вмере в народі!..** (Олександр Виженко. Легенди та казки Хортиці);

Під'їхав Єруслан Лазаревич до границі. Де ж Івашка? А-а-а, он він стоїть на горі, обперся об спис і дримає. Єруслан під'їхав тихенько і вдарив його нагайкою по голові. Страшно розсердився Івашка.

– Чого тобі треба? Я богатир з богатирів, а ти хто? (Єруслан Лазаревич // Українські билини: Історико-літературне видання східнослов'янського епосу. – К. : Веселка, 2003. – С. 47).

Наведена суб'єктна синтаксема відповідає традиційному підмету і входить до розширеної структурної схеми речення – N₁ Cop_f N₁ з/із/зі N₂р₁.

2. Фразеологізована модель N₁ Cop_f над N₅ передає значення винятковості статусу / якості особи:

Я султан, син Магомета,

Внук бога їдного,

Брат місяця-перекроя

І сонця самого,

Лицар сильний і могучий,

Краль над королями,

Воевода всього світу

І цар над царями (Степан Руданський. Ахмет III і запорожці).

Порівняно з попередньою моделлю варто відзначити реалізацію лише позитивної оцінки особи (в зібраному матеріалі не зафіксовано прикладів з негативною оцінкою), що, очевидно, мотивовано семантичним потенціалом прийменника *над*. Так, в академічному «Словнику української мови» (в 11-ти томах) у межах об'єктних сематико-синтаксичних відношень подано окремий відтінок значення в такому формулюванні: «Уживається при позначенні осіб, предметів і явищ, стосовно яких хто-, що-небудь займає керівне, панівне становище, виражає зверхність і т. ін.» [СУМ, т. 5: 59]. Відповідно синонімічними є речення, побудовані за моделями 1 і 2, за умови заповнення повторюваних позицій маркованими позитивною оцінкою або оцінно немаркованими іменниками: *Олена – красуня над красунями* та *Олена – красуня із красунь*; *Володимир – князь над князями* та *Володимир – князь із князів*. Пор. некоректність побудови речення з негативною оцінною лексикою: *Він злодій із злодіїв*, але не **Він злодій над злодіями*.

Фразеологізована модель $N_1 \text{ Сор}_f \text{ над } N_5$ має лексичні обмеження на заповнення позицій субстантивних компонентів, у них вживаються лише назви осіб (переважно найменування осіб за соціальним статусом або за професією): *Жодного охоронця не бовваніло на краю золотого плеса; король, видно, був настільки щедрий, що дозволяв усім підданам, і, може, навіть прибульцям, і навіть таким незнайомцям як подорожній, безперешкодно черпати з озера рідкий дарунок. Це справді князь над князями, правдивий Іоан пресвітер, у королівстві якого (надзвичайно багатому, але втраченому) можна було віднайти неймовірні дива* (Салман Рушді. Флорентійська чарівниця. Переклад Тараса Бойка); *Д-р Кріс Ван Гойкелом (Бельгія), Письменник над письменниками, митець над митцями.* Бруно Шульц у Нідерландах (Назва доповіді у «Програмі III Міжнародного Фестивалю Б. Шульца у Дрогобичі (26-31.05.2008 р.)»).

Прогнозованим, але необов'язковим компонентом моделі є суб'єктна синтаксема, що входить до розширеної структурної схеми та на рівні членів речення є підметом:

– Скажу правду тобі, воєводо: не на всіх синів покладаюся, є між ними тільки один, що врятує честь і славу Київського столу, заратує Русь...

– Про кого говориш, княже?

– Про сина Бориса... Він буде першим по мені...

Чуєш, воєводо?!

– Чую, княже, і реку – справедливо розсудив, –

Борис – то є князь над князями. Але ж ти давно велів послати гінців до нього, і я виконав твій загал – князь Борис не десь-заутра буде в Києві... (Володимир Складенко. Володимир).

Зазначимо, що на відміну від багатьох інших синтаксичних фразеологізмів (моделі *Чим не N₁ Сор_f*, *Що за N₁ Сор_f*, *Оце так N₁ Сор_f*, *Яке там V_f* та ін.), у реченнях із власне прийменниковим стрижневим компонентом можливі зміни порядку слів (тобто прийменниково-відмінкова форма може стояти і на першому, і на другому місці), що становить їхню характерну особливість [Ситарь 2013], пор.:

З героїв герой: скорив тисячі пальцем одним,

А палець той був не простим, а вказівним!
(Станіслав Єжи Лец. Фрашки. Геройство. Переклад Віктора Марача);

Поглянь лиш на нього [Ростислава]: князь із князів! Він самим своїм виглядом нажене ляку на Мстиславичів, прийдуть вони поклоняться й цілувати руку (Павло Загребельний. Смерть у Києві); *Не говори так, моя кришечко! Хоч би я над панами пан був, хоч би ахвицером був, а все б тебе так любив, як і тепер* (Григорій Квітка-Основ'яненко. Сватання на Гончарівці); *Леся лежала в кімнаті, і нікому з козаків до неї не було діла, навіть Якимові Сомку, нареченому. Що з того, що він лицар над лицарями, вродливіший над вродливішими, але думає лише про гетьманські порядки й до дівчини не горнеться* (Пантелеймон Куліш. Чорна рада).

Характерною рисою решти моделей фразеологізованих речень є те, що їхнім організувальним центром є складений компонент, що містить первинний прийменник і частку *не* (модель 3) або *чи* (модель 4).

3. Фразеологізована модель Сор_f *не до N₂* передає модально-заперечне значення небажання або неможливості дії або стану для суб'єкта:

Червона, як жар, весела, як дитина, Марина

вхопила Ганну за руки і почала, жартуючи, крутитись по хаті.

– Марино! навіжена молодице! – пручалася Ганна. – Сьогодні свята п'ятниця! Геть собі з танцями: **не до танців теперички мені!** (Іван Нечуй-Левицький. Дві московки);

Віруньку подеколи теж можна бачити в парку в дружинницькому патрулі – записалася після того, як провела на Бхілаї свого Івана, грозу паркової хуліганви. Дехто, правда, іронізував з цього приводу: вдома город неполений, діти на бабиній шиї, а вона, підтримуючи Іванів престиж, з порушниками громадського порядку бореться.

– Кажуть, Віронько, ти успішно отамануєш? – жартує Микола. – Всі патрулі перед тобою на витяжку?

– Смійся, смійся. **А мені не до сміху**, коли йдеш, а воно, пацаня яке-небудь, з першої полочки причастилося і чіпляється до людей (Олесь Гончар. Собор).

Позицію змінного компонента моделі (N₂) типowo заповнюють такі групи іменників:

а) подійні (пропозитивні) іменники зразка розвага, розмова, сміх, сон і под.: Проте Андрій в перший день не скористався з такої своєї вигоди – йому зовсім було **не до снання**, незважаючи на тяжку перевтому. Він потрапив у новий світ, існування якого навіть не підозрював (Іван Багряний. Сад гетсиманський);

б) окремі підкласи ознакових субстантивів, зокрема, найменування якостей, назви сфер і галузей діяльності людини:

– Мене змалечку дражнили кривоногою, казали «ноги колесом», або «он покотилася», – пригадує дитячі образи Олена. – **А мені було не до краси.** Танців, гулянок я боялася. Та й ходити було важко – кроки давалися з болем (Газета по-українськи. – 28.12.2006);

Однак, за словами Єрмоленка, найкраща виставка, присвячена Майдану, на даний момент – це сам Майдан. «Вогонь любові» слабо передає біль і радість, щастя і відчай, розчарування та ейфорію, гнів, гордість і лють, які активісти переживали з дня в день. Для активістів Майдан – це ще жива кровотолива рана, яку потрібно щодня перев'язувати. **Ще не до мистецтва і метафор.** Хоча хто його зна... (Україна молода. – 13.03.2014 (№ 37)).

Рідше в цій позиції можуть бути реалізовані назви предметів та імена осіб, які позначають згорнуту пропозицію:

– *А що, Йване, чи приніс нам хоч одного медяника?* – крикнула Марія, торкнувши Михалчевського долонею по плечі.

Михалчевському було зовсім не до медяників. Він мовчав (Іван Нечуй-Левицький. Бурлачка) (= Михалчевському було зовсім не до того, щоб купляти медяники дівчатам);

Але ж у нас нема до кого звертатися. Це ж «времящики», тимчасовці. Нароблять шкоди й підуть. Їм же не до хлопців в Іраку, то ж для них біомаса, ми всі для них біомаса, їм головне – вибори, наразі місцеві вибори як репетиція президентських, проба сил, відпрацювання методів, розставлення своїх людей (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого) (= Їм же не до смертей і поранень хлопців в Іраку).

Для речень, побудованих за моделлю 3, регулярними виявились такі поширювачі:

а) суб'єктний поширювач, виражений іменником або займенником у формі давального відмінка; така синтаксема позначає суб'єкта, для якого відповідна дія або стан є небажаними або неможливими, на формальному рівні вона відповідає безприйменниковому непрямому додатку, входить до розширеної структурної схеми $N_3 \text{ Corp } ne \text{ до } N_2$ як передбачуваний, але необов'язковий компонент: **Гаврилові було не до жартів** (Григорій Тютюнник. Вир);

Кайдаш увійшов у хату. На комині блимала лампа без скла і більше чадила, ніж світила. Глянув Кайдаш за стіл: на покуті сидить чумака, з котрим він стрічався в Криму, ще як парубком чумакував з батьком. Коло того чоловіка сидить Кайдашів покійний батько і неначе розмовляє з тим чоловіком. Кайдаш придивлявся до їх, впізнав чумака й батька, сів і собі кінець стола і почав з ними балакати.

В хаті всі стривожились. Усім було не до сміху. Кайдашиха перестала вже лаяться.

– Омельку, стань та помолись Богу! Що це з тобою діється? (Іван Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я);

б) темпоральний поширювач: *Виборам підпорядковане все. Час, ресурси, закони, совість, переконання. Навіть осінні шкільні канікули, їх перенесли й ущільнили. Раз, що школи підуть під виборні діляниці. Два, що учителям ніколи, вони працюватимуть на діляницях. І взагалі, в такий високовідповідальний період не до дітей. Хай сидять дома (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого);*

в) локативний поширювач: *Помолились би за Вифлєєм, де народився Син Божий. Там на Різдво буде*

темно й безлюдно. **Там не до свята.** Там говорить війна (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого).

4. Модель *Чи до N₂ Сор_f*, синонімічна попередній (пор.: *Мені не до сну!* і *Чи до сну мені!*), у проаналізованому матеріалі репрезентована одиничними прикладами: *Не спалося. Та й чи до сну!* У відчинене вікно дихала п'янкими, на лугових травах настояними пахощами літня ніч, таємниче шептались молодим листям дерева, а на пастівні, у вільшині, що підступала до самісінького подвір'я, не вгавали соловейки (Микола Олійник. Леся); *Правоохоронці вирахували і піймали на гарячому 15-річного терориста, який цього разу “мінував” з вуличного телефону Технічний університет радіоелектроніки. ... Сьогодні ж хлопцю навряд чи до жартів.* Попереду його батьків чекає малопримний судовий процес, який змусить їх сплатити щонайменше 10 тисяч гривень компенсаційного штрафу (Україна молода. – 27.11.2003 (№ 221)). Підкреслимо, що заявлена модель в українській мові є російською калькою. Мовець, намагаючись передати значення небажання або неможливості дії або стану для суб'єкта, переважно використовує речення, побудовані за моделлю *Сор_f не до N₂*.

Отже, у складі проаналізованих синтаксичних фразеологізмів в українській мові виділювано дві підгрупи – речення з постійним компонентом-прийменником і речення, у яких опорним компонентом є сполучення прийменника й частки. Ці підгрупи характеризуються низкою особливостей структурного й семантичного планів. Так, у моделях першої підгрупи можливою є зміна порядку слів у межах опорного компонента, вони передають значення оцінки (у

широкому її розумінні), мають особливості сполучуваності – у позиції змінного компонента функціонують переважно назви осіб. Фразеологізованим реченням із комплексом «прийменник+частка» властивий фіксований порядок слів, вони виражають модально-заперечні значення і «спеціалізовані» на подійній лексиці.

Однією з найбільших груп синтаксичних фразеологізмів є речення з незмінним компонентом-займенником. До складу цієї групи належить модель *Який* $N_1 \text{ Сор}_f$, активно використовувана в розмовному мовленні, у художніх та публіцистичних текстах.

Оскільки фразеологізовані речення є синтаксичною універсалією, еквівалентні моделі речень є в багатьох мовах світу. Зокрема, основні параметри відповідної російської моделі *Какой* $N_1 \text{ Сор}_f$ проаналізовано в працях А. В. Величко, М. В. Всеволодової та Йон Лім Су, В. Ю. Мелікяна, В. В. Панкової, М. Л. Хохліної, Н. Ю. Шведової [Величко 1996: 15; Величко 2004: 40–42; Всеволодова, Лим Су 2002: 57–70; Мелікян 2004: 169–170, 178–179; Панкова 2007; Хохлина 2006; Шведова 1958: 99–100]. А. В. Мелікян розглянула закономірності організації цієї моделі в іспанській мові [Мелікян 2007], О. В. Нагаєва виділила ознаки англійських фразеологізованих речень-еквівалентів [Нагаєва 2010].

На матеріалі української мови властивості моделі *Який* $N_1 \text{ Сор}_f$, попри її продуктивність, майже не вивчені. У ґрунтовному циклі праць М. І. Личук, присвяченому українським фразеологізованим реченням (див. [Личук 1999; Личук 2001; Личук, Шинкарук 2001] та ін.), модель *Який* $N_1 \text{ Сор}_f$ залишилася поза розглядом. Т. А. Космеда вважає вираження значення оцінки основною функцією синтаксичних фразеологізмів і

кваліфікує модель «*який він (це) + іменник*» як спеціалізовану на передачі недиференційованої оцінки, тобто таку, що може втілювати як позитивне, так і негативне ставлення мовця до певної реальії або ситуації дійсності [Космеда 2000: 238, 243]. Проте, як засвідчує аналіз зібраного фактичного матеріалу, модель *Який* N₁ Cop_f має набагато ширший спектр семантичних відтінків.

Фразеологізованим реченням, побудованим за моделлю *Який* N₁ Cop_f, властива асиметрія форми та змісту, зумовлена похідністю від питального речення (спеціальне питання),¹³ пор.: «*Яка це молодиця? Певно якась захожа. І чи заміжня вона, чи удова, чи, може, покритка... Які ж у неї брови! Боже мій! Чи вже ж оце я закохався в тих пишних бровах?*» – думає Михалчевський, вертаючись додому (Іван Нечуй-Левицький. Бурлачка) (перше речення є питальним нефразеологізованим, друге – розповідним окличним фразеологізованим).

М. В. Всеволодова вважає відповідну російську модель синтаксичним фразеологізмом, оскільки в таких реченнях «питальний займенник *какой* вживається не у своєму категорійному значенні, а функціонує як носій того чи іншого суб'єктивно-модального значення в поєднанні з певною лексикою та інтонацією», унаслідок чого семантика речень набуває ідіоматичного характеру [Всеволодова, Лим Су 2002: 58].

Аналізована модель складається з постійної (лексема *який* у різних родових і числових формах) і змінної (іменник у формі називного відмінка – N₁) частин:

¹³ Докладно про вторинність фразеологізованих речень цього зразка на матеріалі російської мови див. у працях В. Ю. Мелікяна та В. В. Панкової [Мелікян 2004; Панкова 2007].

Гайшук (занепокоєно). Ой Марку!.. Тетяно, дитино, це ти?

Тетяна. Пізнали?

Гайшук. Як же не пізнати тебе, золота вербичко!..

Яка радість... І яке горе, Марку...

Безсмертний. Говори, Іване!

Гайшук. Щойно Задніпровського забрали. Ордени обривали, начеб він їх не кров'ю заробляв. Як обшарпане дерево, вивели його з землянки. Чогось ще в дзвінницю, де він жив, водили. Отам жінка його кілька разів падала, вставала і знов падала... Ну, а тепер отець Хрисантій на дзвіниці дзвонить, наче по вмерлому (Михайло Стельмах. Правда і кривда. Драма);

Де я бачив цю людину? Кремезна постава, дужий голос, розумні, з хитрим блиском очі і... вуса. **Які вуса!** Довжелезні, доглянуті. А мова! З барвистими степовими ознаками, музикою пливла, огортала мене запахуцим чаром. Таким було моє перше враження від зустрічі з цим чоловіком, неначе вихопленим із давньої козацької доби. І враз зблисла думка: «То вилитий Іван Сірко!» (Волинь. – 7.08.2003 (№ 78)).

На відміну від інших синтаксичних фразеологізмів, модель Який N₁ Сор_f дозволяє зміну порядку слів, пор.: Проходячи повз відреставрований будинок, [жінка] говорить сама собі: «**Яка краса!** Вулиця наче світлішою стала. Молодець новий власник, дай йому Боже здоров'я!..» (Високий замок. – 22.12.2011);

Над землею тремтіло імлисте срібло місячної ночі, а на землі тіні хмарин чіплялися за тіні осокорів. Прямо на дальні поля Чумацький Шлях з обох рукавів висівав своє зерно і курівся зоряним туманом. Бездонність фіалкового неба підкреслювала досконалу завершеність і ночі, і тиші, в якій то схлипував, то

причмокував, наче немовля на грудях матері, то гнівався на когось, то вуркотів невидимий бурчак. Щось ласкаве і первозданно чисте було в його нерівному голосі, у відтинках дівочої м'якості і хлоп'ячого заповзяття.

— **Краса яка!** — підвів до неба голову Борисенко. — *Тільки б любитися нею чи пісні наспівувати, аби війна не так зобидила землю і людей (Михайло Стельмах. Правда і кривда). Кількісно переважає перший варіант порядку слів, за якого незмінний компонент моделі перебуває у препозиції.*

Мінімальна структурна схема *Який* N₁ Cop_f часто зазнає розширення, що в проаналізованому матеріалі реалізовано в декількох варіантах:

1) розширена структурна схема *Який* N₁ Adj₁ Cop_f, у якій факультативним компонентом виступає атрибутивний поширювач – узгоджене означення, виражене прикметником:

— *Скільки у вас квіток! Які гарні, розкішні клумби. Чи в вас є й садок? От піти б та подивитись!* — сказала Балабушиха, ладна втекти не тільки в садок, але й далі за садок (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

2) розширена структурна схема *Який* N₁ Cop_f N₁, де факультативним компонентом є синтаксема на позначення суб'єкта, щодо якого загалом мовець висловлює відповідну оцінку, емоції і под., виражена особовим займенником або іменником у називному відмінку; суб'єкт у формі називного відмінка відповідає традиційному підмету:

— *Походжай, доню, та насіннячко лузай!* — промовила Прокоповичка ласкаво, але з отрутою в словах.

— *А що ж маю робити? Хіба сяду та буду сльози*

лити? — сказала байдужним тоном Онися.

— Лучче сядь та плач! — крикнула Прокоповичка.

— Я, мамо, не з таківських, що плачуть, — сказала Онися й все собі походжала та насіння лузала.

— Як не з таківських, то про мене йди заміж за карапишанського дяка, бо тепер попадею не будеш.

— То й піду! Оце велике лихо! Хіба дяк не чоловік?

— Який **він** чоловік! Будеш цілу зиму боса ходити та горщиком воду носити! (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

А потім раптом Вадька зробився хлопцем і сказав Натці: «Ти — баба!» Натка образилася і сказала: «А ти — дурень!» І Вадька гупнув Натку кулаком по спині. А Натка тріснула Вадьку портфелем по голові. Так вони перестали бути просто дітьми, а стали хлопчиськом і дівчиськом. Натка плакала в туалеті, щоб ніхто не бачив. І весь час смикала за ланцюжок, спускаючи воду, щоб ніхто не чув.

«Яка свиня цей **Вадька**, — думала вона. — Ось я йому покажу, що нітрішечки не гірша від нього. Він у мене побачить!» (Всеволод Нестайко. Космонавти з нашого будинку);

3) розширена структурна схема Який $z/iz/zi$ N_2 Cor_f N_1 , у якій факультативним компонентом є суб'єктна синтаксема, заповнена відмінково-прийменниковим комплексом $z/iz/zi + N_2$, що на рівні членів речення відповідає непрямому додатку:

— Ну, чого витріщилась? Хочеш ханшею бути?

— А ти?!

— Я піду в козаки.

— І я з тобою...

— *Ха-ха, який же з баби козак! Ні, ти сиди на копці і будь бранкою, а я прийду з військом і визволю тебе з неволі* (Григорій Тютюнник. Вир);

4) розширена структурна схема *Який* у/в N_2 Cor_f N_1 , у якій синтаксема на позначення суб'єкта, щодо зовнішніх параметрів, окремих якостей або власності якого мовець висловлює відповідну оцінку, емоції і под., заповнена займенником або іменником у родовому відмінку в поєднанні з прийменником у/в, що на формальному рівні виступає непрямим додатком:

— *Що ж ти, Василю, не нудьгуєш за своєю Комарівкою?* – спитав ласкаво панич.

— *Ні, не скучаю, – ледве обізвалась Василю, насилу піднявши довгі вії.*

— *Подивись же на мене! Чого ти дивишся у землю, неначе що загубила?* – сказав панич.

Василю проти волі підняла віка й одслонила чудові круглі, веселі очі. Ястшембський вхопив її однією рукою за шию й поцілував в око.

— *Які в тебе, Василю, очі! Які брови! Де ти взяла такі чудові карі очі?*

— *У комарівських садках знайшла, – сказала Василю й вже не пручалась* (Іван Нечуй-Левицький. Бурлачка);

— *А яка вона господня! – підхопила Теодозя. – Яке в неї хазяйство! Чого в неї тільки нема? Хіба одного птичого молока* (Іван Нечуй-Левицький. Причеп);

5) варіант розширеної структурної схеми *Який* N_1 Cor_f (Прер) $N_{непр}$, у якому реалізовано атрибутивний / об'єктний компонент, котрий на рівні членів речення відповідає неузгодженому означенню / непрямому додатку, вираженому

іменником у непрямих відмінках або прийменниково-відмінковим комплексом, що залежить від особливостей сполучуваності лексеми, яка заповнює позицію N_1 : «*Яка іронія долі! Які викрутаси різних епох! Володимир Винниченко, уродженець Єлісаветградщини, повертається додому – але вже у Кіровоград! А виходиш на кіровоградську вулицю, минаєш радянську забудову – і знову опиняєшся у затишному Єлісаветграді, в якому минули дитинство та юність політика і митця*», – зауважує віце-президент Києво-Могилянської академії, один з тих, завдяки кому архіви Винниченка повернулися в Україну, Володимир Панченко (Тиждень. – 20.07.2010); — *Насте, виходь вже в залу! Всі гості з'їхались, — сказала Балабушиха, увійшовши в кімнату, де сиділа Настя. — Ну та й гостей накликала я тобі! А який гарний Гануш, який убраний! Яка його постать у фраку!* (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

б) розширена структурна схема *Який* N_1 Cor_f Inf , де факультативним компонентом є інфінітив, що виконує функцію підмета: *За роботою в неї [Тетяни] іноді з'являлася дивна думка, навіть скоріш відчуття: чомусь, може через те, що все було таке рідне, їй здавалося, що вона приїхала до Іванових батьків... І вона, працюючи до упаду, думала: «Яка радість працювати так усе життя, знаючи, що це — його сім'я...»* (Ганна Куземська. Похвала любові. Пасхальна симфонія).

У формуванні семантики фразеологізованих речень, побудованих за моделлю *Який* N_1 Cor_f , беруть участь кілька чинників, передусім лексичне значення змінного компонента моделі (N_1), що досить часто виступає маркованим відповідною оцінкою (див., зокрема, [Всеволодова, Лим Су 2002: 60 і далі]):

— *Який у вас, паніматко, рай!* — крикнув Балабуха, заглянувши з тераси наниз в зелено-золоту безодню. — *Мені здається, що Адам позавидував би, якби побачив ваш садок* (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

— *Яка ницість!* — *обурено продовжувала Бланка. — Пропонувати свої мерзенні гроші! Ну, ні! Хай краще я спорожню нарбоннську скарбницю, але сама, без його допомоги, назбираю потрібну тобі суму* (Олег Авраменко, Валентин Авраменко. Принц Галлії).

Водночас зафіксовані приклади фразеологізованих речень, що мають однакове лексичне наповнення змінного компонента, проте реалізують різні значення, переконують у безпосередній залежності переданої семантики від контексту, ситуації спілкування та інтонації повідомлення (див.: [Величко 1996; Всеволодова, Лим Су 2002; Хохлина 2006] та ін.), пор.:

Старенька, трохи помовчавши, вела мову далі:

— *А який господар! Який пан добрий! Душа яка праведна була! І все в нівець пішло* (Тарас Шевченко. Княгиня. Переклад В. Сапіцького);

Мотря вбігла в свою хату з півнем в руках та сунулась до Карпа.

— *Чи ти ба, що твоя мати виробляє! Ото тобі перець з сіллю. Піди насип своїй матері повний рот перцю, ще й сліпе око потруси. Вона зовсім сказала і без перцю. Адже ж це наш півень?* — сказала Мотря, показуючи Карпові перебиту ногу.

— *Наш. Навіщо ж ти зарізала?*

— *Мати твоя скрутила йому голову, ще й у свій борц укинула. Піди та виколи своїй матері друге око! Який ти господар! Чом ти їй нічого не кажеш? Та твоя мати відьма; та вона незабаром поріже та повкидає в борц моїх дітей. Піди та хоч обскуби їй коси*

(Іван Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я).

Досить часто тип оцінки експліковано у найближчому контексті – попередньому або наступному реченні: *Оксені не гаялося їхати в Троянівку. Він сів у скверу навпроти райкому і довго дивився на скромний сірий будиночок. Пригадувалося, як багато років тому він, демобілізований кіннотник, в довгій шинелі будьоннівця та при шпорах, вперше зайшов сюди. Секретарював тоді безрукий моряк, веселий, безстрашний чоловік. Забачивши Оксена, вигукнув:*

— *Наша ескадра поповнюється. Ура!*

*І довго розпитував про туркменські степи, басмачів, тужив за морем і, як найдорогоціннішу реліквію, показував стрічки з безкозирки, на якій золотом було витиснуто: «Звонкий». **Які люди! Які тільки дорогі люди проходили цими східцями!*** (Григорій Тютюнник. Вир).

У випадку заповнення позиції змінного компонента оцінно немаркованою лексемою аксіологічне значення може бути експлікованим за рахунок уведення поширювачів атрибутивного типу:

— *А що, впіймали?* — *кричала Олеся, стоячи на зеленому березі. — Ой яка гарна жабка! Впіймайте мені оцю жабку, то я сама дамся вам у руки* (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки) (позитивна оцінка);

Вона [Олеся] одрізала огірка; огірок був несолоний, дуже кислий, без усякого смаку.

— *Пхе, який паскудний огірок! Я зроду таких поганих огірків не їла* (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки) (негативна оцінка).

У проаналізованому фактичному матеріалі фразеологізована модель *Який N₁ Сог_г* реалізує шість семантичних відтінків:

1) позитивну оцінку мовцем повідомлюваного, яка є найпродуктивнішою з-поміж усіх значень:

Раджиха гордовито оглянула Паміру і здивувалась: вона не бачила ще на своєму віку, за все своє живоття такої краси. Всі гості заворушилися і зашепотіли:

— **Яка краса! Які лиснючі чорні очі! Які брови! Краса, як у царівни!** (Іван Нечуй-Левицький. Скривджені й нескривджені);

2) негативну оцінку мовцем повідомлюваного:

Килина поставила на стіл печеню й солоні огірки. Олеся покуштувала м'яса: м'ясо було засушене, як сухар.

— **Пхе, яке паскудство!** Можна зуби поламати, — сказала Олеся, одсовуючи тарілку, — це якась жорстка, а не печеня (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

3) співчуття або жалю з приводу певної події:

Юля витерла м'яким рушничком груди, шию, спину, кокетливо ляснула мокрою долонею (від неї запахло милом) Тимка по щоці, заграла бровами:

— *У твоїх очах є щось демонічне і привабливе для жінок.*

Тимко залився фарбою, опустил очі.

— *У тебе є в селі симпатія?*

— *Ні, немає.*

— *Чому?*

— *Дівчата не хочуть любити.*

— **Яка трагедія!** — співчутливо вигукнула Юля (Григорій Тютюнник. Вир);

4) здивування, викликане описуваною ситуацією, у поєднанні з позитивною / негативною оцінкою: *Прокопович був радий, що є перед ким похвалитись образами, й таки потяг Харитона до церкви. Він*

показав йому всі нові образи й навіть "Неопалиму купину" в вітарі, де був намальований здоровий куц шипшини чи глоду з червоними ягодами: куц палав у полум'ї, а коло полум'я Мойсей стояв на одній нозі в чоботі, а другу, босу, задер до купини, неначе грів її коло вогню; в руках стирчав здоровий мужицький чобіт з довгою халявою, а за купиною було видно Рось і богуславську церкву.

— Ой дивні ж ваші образи! **Господи, яка краса!** — дивувався Харитін, хрестячись перед кожним новим образом. — Як стану на парафії, то покличу того самого маляра, щоб і мені намалював і купину, й пекло, й Ілію на огневих конях (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

5) заперечення: Зять спачнув. Його лице почервоніло. Він підняв голову вгору.

— Коли сказати по правді, то господиня в домі — моя Надезя, а не ви, — сказав гордовито зять.

— Хто? Надезя, а не я? Я тридцять років тут господинею! Мої комори, моє й добро в коморах! Наоріть, насійте, та тоді й будете господарями. Дай сюди ключі! — крикнула Онися до Надезі й кинулась до її кишені, де бряжчали сховані ключі.

— Надезю, не давай! — крикнув зять. — В коморі яйця, сир, масло, всяке добро, а ви нас годуєте кашею з салом, — сказав зять.

— Не ваше масло, не ваш сир! Я сир продам та собі грошей зароблю. В мене дочка панна, в мене син, — сказала Онися.

— Дочка при нас житиме й харчуватиметься, й ви будете при нас. Хіба ми вас виженемо з хати, чи що? — обізвалась Надезя.

— А ти думала ще мене з хати вигнати? О, не діждеш цього! Я тут господиня, а не ти. Як заходжусь

та наважусь, то й хата піде уперекідь, а ви вилетите з Вільшаниці.

— Ба я тут господиня! — сказала Надезя. — Тут на парафії мій чоловік, а я його жінка.

— Ова! Яка господиня! Це дім мій — його ставив твій дід Моссаковський. А коли хочете коверзувати, то нехай вам громада ставить другу, опрічню хату, — сказала Онися (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

б) параметричне значення, яке виявилось найменш частотним для речень цієї моделі:

— Який дощ! Майже злива. Ай-ай! А моя дружина пішла без парасольки.

— Не хвилюйся, вона сховається в будь-якій крамниці.

— Ось цього я й боюся... (Українське життя у Севастополі: <http://ukrlife.org/main/humor/women32.htm>).

З п'яти виділених М. М. Михальченко способів співвідношення смислу оцінки й значення її мовних виразників [Михальченко 2010: 169–174] синтаксичні фразеологізми аналізованого типу реалізують лише два:

1) смисл оцінки збігається зі значенням її реалізаторів:

— Чи зугарна ж ти робити яку роботу: золотом шити, шовком ткати, перлами вишивати? — насмішувато спитала раджиха.

— Я люблю працю, — сказала в одповідь Паміра, — вмю і на сорочку собі напярсти. Та якби й ваші двірські самі прями собі на сорочки, самі шили собі убрання, то не впали б у гріх. Менше мали б часу на усякі збитки. А то вони живуть чужою працею, а самі тільки байдики б'ють та посиденьки й походеньки справляють...

— Яка нахабність! Які безчесні мислі! —

зашепотіли двірські стурбовано. — Вигадала якусь працю! Що вона плете? Зашийте її зараз у мішок та викиньте в море! В мішок її! (Іван Нечуй-Левицький. Скривджені й нескривджені);

2) смисл оцінки протилежний значенню засобів її реалізації:

— *Маріє, чого це ти стала така жовта, неначе три дні в шевському квасі мокла?* — спитав Мина, кинувши очима на Марію й не підводячи голови од миски.

— *А тобі що до того! Аби ти був гарний. Та й ти став чогось такий кислий, неначе три дні самі кислиці їв,* — сказала Марія, зобидившись.

— *А що то в тебе на щоці? Неначе хто помочив пальці в буряковий квас та й лапнув тебе за щоку?* — спитав Мина насмішкувато.

— *Чого це ти придивляєшся до мене, неначе вперве бачиш?* — огризалась Марія.

— *А які в тебе, Маріє, гарні цяцькі на лобі. Їй-богу, неначе маляр намалював,* — дражнивсь Мина (Іван Нечуй-Левицький. Бурлачка).

Важливим параметром синтаксичного фразеологізму є наявність / відсутність лексичних обмежень на заповнення позиції обов'язкового компонента. Змінній частині моделі *Який N₁ Сог_г* властива лексична необмеженість, оскільки її можуть заповнювати іменники, що належать до п'яти основних семантичних класів (за класифікацією М. В. Всеволодової [Всеволодова 2000: 47–50]):

1) назви осіб: *А який гармоніст путящий! Чи хрестини, чи весілля, чи так яке гуляння, то вже без Петруся не обійдеться. Покладе голову на гармошку, приплющить очі та як уріже ойру-сміх — хоч-не-хоч танцюватимеш* (Григорій Тютюнник. Вир);

2) ознакові імена: *Яка краса! Серед цих височенних корабельних сосен тобі ніби вчувається наказ лікаря: «Дихайте глибше!»* (Високий замок. – 08.09.2011);

3) предметні імена: *Марія розв'язала, розпустила хвартух і підняла його вище од своєї голови.*

– *Ой світе мій! Який чудовий хвартух! Йй-богу, наче писанка. На ясно-зеленому фоні маківки* (Іван Нечуй-Левицький. Бурлачка);

4) подійні імена: *Наступної ночі Холл поспішив на побачення з виявленим марсіанським супутником і... відкрив ще один. Яка удача! Яке відкриття! Супутники в Марса є!* (Олександр Ємченко. Піраміда сонця);

5) зооніми: *Ніхто не міг залишитись байдужим, уздрівши перед собою цього ката. Всі завмирили, не в силі відірвати від нього очей, і вражено шепотіли: „О Боже, який кіт!..”* (Фотина Вітрило. Смерть колібрі).

Зазначимо, що порядок розташування перерахованих класів іменників відбиває їхню продуктивність в аналізованій моделі речень. Так, найчастіше у позиції N₁ вживаються назви осіб, найрідше – зооніми у прямому значенні. Водночас саме зі змінним компонентом-зоонімом, ужитим у переносному значенні, формується образна модель типу *Яка свиня! Який орел! Який тигр!:*

ЗРІЛА

Я думаю, ти прийняла правильне рішення.

ПРОБЛЕМНА

Та ти божевільна, чи ти взагалі сказала тому лікарю, що це його дитина?

ВОНА

Він знає.

ПРОБЛЕМНА

І він платитиме аліменти?

ЗРІЛА

Він з тобою одружиться?

ВОНА

Він каже, що із задоволенням безплатно зробить мені аборт.

ЗРІЛА

Яка свиня! (Майя Пелевич. Апельсинова шкіра).

Позицію обов'язкового компонента моделі також можуть заповнювати цілісні словосполучення:

Невдовзі вожді революції

З блискавичною швидкістю поділять

Між собою палаці королів.

Народові ж лишається лише

Зів'ялі кокарди.

Яка іронія долі...

Але так було, так є і так буде (Людмила Скирда.

Роздум про суть революцій).

Парадигма синтаксичних фразеологізмів, побудованих за моделлю *Який N₁ Сорґ*, є чотиричленною, вона охоплює вихідне речення та три типи граматичних модифікацій:

а) минулого часу: *А потім був вітер. **Боже, який був вітер!** Дикий, не міський, він немовби прилетів із безкраїх калмицьких степів, аби попрощатися. Він бив по обличчю й усе гортав, гортав Книгу, що лежала розкритою на труні (так ховають священиків)* (Дзеркало тижня. – 07.04.2007 (№13));

б) майбутнього часу: *Батька не було вдома, коли я від'їздив до Києва, а мати не втрималась, щоб не порадити.*

– *Ти подумай ще, синку. Подумай і постарайся повернути собі Надійку, не дозволяй, щоб на неї молився хтось інший. Зроби так, щоб усе життя молився ти. **То ж он яке щастя буде.** Я іншого тобі і не бажала б*

(Вітчизна. – 2005. – № 5–6);

в) умовного способу: *А, зрештою, що за такий великий день — 23 лютого? Виявляється, у 1918 році, вперше створені військові загони Росії у цей день вступили у бій з ворогом, але вимушені були потерпіти поразку. Все ж було вирішено, що це — день народження Червоної Армії. Тільки питання, чому не 29 січня, коли сформовані червоні загони пішли на Київ і влаштували різанину під Крутами? Мабуть, через сором'язливість. Бо яке було б свято Захисника Вітчизни* (Звягель-інформ. – 19.02. 2010).

Отже, фразеологізовані речення, побудовані за моделлю *Який N₁ Сорґ*, є яскравим зразком асиметричної синтаксичної одиниці, оскільки вони побудовані за зразком простого питального речення, проте не позначають питання (репліки-стимулу), не передбачають появи репліки-відповіді; водночас синтаксичні фразеологізми постають як репліки-реакції на різноманітні ситуації, а втілені семантичні відтінки (оцінка, заперечення і под.) у мінімальній структурній схемі формально не виражені.

Як і всі синтаксичні фразеологізми, ці речення мають постійну і змінну частини, їм властиве послабленням категорійного значення незмінного компонента, що й мотивує формування фразеологізованої моделі. Одна з особливостей речень цього типу порівняно з іншими синтаксичними фразеологізмами полягає у можливості зміни порядку слів, хоча переважає варіант із препозицією постійного компонента.

Аналізовані фразеологізовані речення мають шість варіантів реалізації розширеної структурної схеми.

Синтаксичним фразеологізмам розглянутої моделі властиве основне оцінне значення (частіше позитивне,

рідше – негативне) та чотири додаткових відтінки (здивування, співчуття / жаль, заперечення, параметричне значення). Особливості семантики речень цього типу зумовлені такими чинниками, як лексичне значення змінного компонента і/або поширювачів, найближчим контекстом та інтонацією повідомлення.

Як приклад фразеологізованих речень зі сполучником розглянемо модель N_1 як N_1 Cop_f:

Іспанському прем'єр-міністру набридло бути прем'єр-міністром.

*От якби й нашому вже набридло. Та ж ні, він не тільки націлився у президенти, він уже став єдиним кандидатом від влади. **Бо влада як влада** – забезпечує собі наступний етап своїх реінкарнацій* (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого).

У лінгвістиці аналізовані речення розглядають як класичний приклад тавтології. Так, Т. Г. Крапотіна пропонує класифікацію фразеологізованих стійких зворотів тавтологічного типу (ФСЗТТ) за граматичним складом і розмежує три типи:

а) ФСЗТТ-композиції (рос. *зимушка-зима, путь-дорога*);

б) ФСЗТТ-сполучення слів (рос. *вольная волюшка, год за годом*);

в) ФСЗТТ-речення (рос. *Жизнь есть жизнь; Служить так служить*). До останньої групи дослідниця зараховує і речення типу рос. *Люди как люди* [Крапотина 1996: 9 – 10].

Водночас статус моделі N_1 як N_1 Cop_f має різні трактування¹⁴.

¹⁴ У «Словнику української мови» (в 11-ти томах) аналізоване значення подано так: «**ЯК** 3, спол. 1. порівняльний. Уживається для приєднання порівняльних зворотів та підрядних порівняльних речень, близький за значенням до спол. мов, наче,

Н. Г. Горголюк розглядає тавтологічні речення з часткою *як*, зв'язкою *є* та часткою *не* як різновиди речень типу $N_1 - N_1$ (у нашій кваліфікації $N_1 \text{ Сор}_f N_1$, тут і далі зберігаємо авторські варіанти запису моделей речення). Дослідниця стверджує, що «Речення з тавтологією головних членів у логіко-семантичному аспекті поєднують властивості як речень тотожності, так і речень характеристизації. Як і речення тотожності, вони мають позачасовий характер, не мають парадигми, обидва імені співвідносяться з тим самим об'єктом чи поняттям, зв'язки стверджують тотожність *S* і *P*. Як і речення характеристизації, мають значення “предмет і його характерна ознака”, обидва компоненти розрізняються за їхньою семантичною властивістю. Серед речень із тавтологією головних членів можна виділити декілька різновидів із специфічною узагальненою семантикою. У формальному відношенні виділення кожного різновиду ґрунтується на якості того чи іншого міжкомпонентного елемента (речення з МЕ “є”, “як”, “не”). *Канон є канон* (“Літературна Україна”); *Марія? Що ж, молодиця як молодиця...* (М. Коцюбинський); *Без декана пультка – не пультка* (С. Тудор)» [Горголюк 2005: 15 – 16].

М. В. Копотев кваліфікує російські речення *N есть N* (*Лес есть лес*), *N как N* (*Лес как лес*), *N и N* (*Лес и лес*) (= '*Лес как лес*') як окремі синтаксичні

неначе. Послужи ж, моя ти зброє, Молодій ще силі! Послужи йому так широко — Як мені служила!.. (Тарас Шевченко, I, 1951, 280); [...]// При повторенні порівнюваного слова в порівняльному звороті вживається для підкреслення звичайності, типовості предмета. Розпитують, розмовляють, — Серце б'ється, любо... І світ божий, як великдень, І люди як люди (Тарас Шевченко, I, 1951, 11)» [СУМ 1980, 11: 633].

фраземи (синтаксичні ідіоми), а дві останні, на думку вченого, є синонімічними [Копотев 2008: 124].

Т. Є. Водоватова вважає речення зразка *A як A* одним із семи різновидів формули підтвердження закону тотожності *A є A* та зараховує їх до «неінформативних висловлень» [Водоватова 2007: 18 – 20].

Різні кваліфікації відповідної моделі речення акцентують на різних аспектах її аналізу: одні моделі дослідники розмежовують на підставі формальних відмінностей, інші об'єднують через подібність типових значень, але цілком очевидно постає потреба окремого детального аналізу кожної моделі синтаксичних фразеологізмів, що уможливить зіставлення їхніх структурних, семантичних, парадигматичних і прагматичних властивостей на подальших етапах студій.

Проаналізуємо структурні властивості фразеологізованих речень, побудованих за моделлю $N_1 \text{ як } N_1 \text{ Сор}.$ Ця модель належить до групи синтаксичних фразеологізмів з опорним компонентом-сполучником. Прості речення, побудовані за цією структурною схемою, складаються з двох частин: постійної (сполучник *як*, що перебуває в інтерпозиції) і змінної (повторювані іменники у формі називного відмінка): *Артилерист змовк, помовчав, прислухаючись з-під плащ-палатки до віддаленого гуркоту канонади, до лісу, який все ще плюскотів, стікав у темряві дощем.*

– *Підкріпивсь? – звернувся він до Духновича, коли той дожував свій розкислий хліб.*

– *Це ще нічого, хліб як хліб, я он у тридцять третьому всю весну бур'яном харчувався* (Олесь Гончар. Людина і зброя).

Саме повтор лексем є визначальним чинником

фразеосхемоутворення, що забезпечує стійкість і цілісність структури речення (про типи повтору в межах синтаксичних фразеологізмів див. докладніше [Ситарь 2013]). Зазначимо, що у складі фразеологізованої моделі повторювані іменники мають нетотожний денотативний (референтний) статус (термін О. В. Падучевої [Падучева 1984; Падучева 2002], у подібному значенні Н. Д. Арутюнова вживає термін «тип референції» [Арутюнова 1976]): перший компонент вказує на цілком визначений предмет / явище, а другий називає клас предметів / явищ, до якого належить названа реалія¹⁵.

Повторювані іменники можуть мати форму однини або множини:

Нічого особливого, жінка, як жінка (Олександр Лозиков. Покликаний до помсти);

– *Як ти можеш таке казати? – часто дивувалася Лапуня. – Ці слова такі негарні...*

Пустунчик не розумів, що засмучує подружку. Слова як слова! Всі з літер однієї абетки. Що в них гарного чи негарного? (Олена Крижановська. Негарні слова // Колосок. – 2014. – № 7) (про особливості семантики речень з повторюваними іменниками у формі множини див. нижче).

Мінімальна структурна схема N_1 як N_1 Сор_f може зазнавати розширення шляхом уведення факультативного компонента – синтаксеми на позначення суб'єкта, щодо якого мовець висловлює відповідну оцінку. Ця позиція заповнювана іменником у називному відмінку або особовим займенником: *Іра – дитина як дитина, нічим особливим не відрізняється*

¹⁵ Винятком є випадки, у яких повторюваними виступають власні назви (про семантику таких речень див. нижче).

(<http://sadiK123.klasna.com/uk/site/mudrist-batkiv.html>);
Візьмімо тих депутатів. Нині він чоловік як чоловік, а одного дня як бовкне щось коло мікрофону, то зараз видно, жи не має всіх вдома (Юрій Винничук. Ги-Ги-и). Відповідно розширена структурна схема має вигляд $N_1 N_1$ як N_1 Сорґ. Цікаво, що саме наявність або ж можливість уведення до речення суб'єктного компонента, який за формою і змістом відповідає підмету, наводять Н. Ю. Шведова та Т. А. Космеда як підставу для визнання членованості синтаксичних фразеологізмів, побудованих за відповідною моделлю [Русская грамматика 1980, т. 2: 383 і далі; Космеда 2000: 237].

Аналізована структура регулярно входить до складу складносурядного речення зіставно-протиставного типу як його перша частина, друга ж приєднується за допомогою сполучників *а, але* й под.: *Мені після сеансу глибокого прибирання хочеться хіба що смаженої картоплі і телевізора. Рудиментарні залишки дитинства. Бо тільки там я їм смажену картоплю з телевізором, перетравивши перед тим мамині хіп-хоп читки на тему «Яка гарна дівчинка Оксана Наконечна, в хаті чистісінько, а ти, корова, з самого ранку одну вітальню і то не можеш толком прибрати!» До слова, моя мама не по-дитячому преться від Касі: позитивної, поміркованої, працювитої, секрети їй свої розказує, 300 доларів заробляє. Мрія, коротше. **От у людей діти як діти, а тута якась чорт-зна-що*** (Ірена Карпа. Полювання в Гельсінкі (Андрогінний інтерактив)); *Аж ось воно рвонуло з усією силою, ніби гнійник на занедбаній рані, у зовсім інших місцях. **Захід як Захід, але от уже й Південь, і Схід*** (Юрій Андрухович. Із запахом диму: <http://bukvoid.com.ua/digest/2014/01/28/132121.html>).

Модель речень N_1 як N_1 Corp не виявила схильності до поширення. Порівняно з іншими моделями синтаксичних фразеологізмів, речення цього типу мають специфічні поширювачі, серед яких в аналізованому матеріалі зафіксовано такі:

а) суб'єктний поширювач, що має дві реалізації:

- синтаксема «для + іменник або займенник форми родового відмінка»: *Це ж як буває – для когось пісня як пісня, а для когось це романтичні спогади, приємні асоціації... Та й просто – у людей бувають різні смаки...* (<http://forum.lvivport.com/archive/index.php/t-32155.html>) (введення такого поширювача реалізує модифікацію авторизації);

- синтаксема «у/в + іменник або займенник форми родового відмінка»:

– *Боже мій, та в людей діти як діти, а це арештант якийсь, та й годі, – схлипує мати* (Григорій Тютюнник. Вир);

б) темпоральний поширювач, типово виражений часовими прислівниками: *Уже в цих реакціях проглядаються майбутні способи зняття напруги в дорослому житті. Проте сьогодні, дивуючись, що зранку була дитина як дитина, а зараз, ніби хтось чорта вселив, навряд чи запідозрите розмальовку, автором якої могла бути психічно неврівноважена та агресивна людина* (Яна Яковенко. Що несе розмальовка?:

http://www.bereginya-rodu.org/malunky/scho_nese_rozmalyovka.php). Регулярно цей тип поширювача реалізується у граматичній модифікації минулого часу: *Спочатку Аліса була дитина як дитина. Років до трьох. Доказом тому – перша історія, яку я збираюсь розповісти. Та вже через рік, коли вона зустрілася з Бронтею, в її вдачі проявилось вміння робити все не як слід, зникати в*

найнеслушніший час і навіть випадково робити відкриття, що були не під силу найвидатнішим ученим сучасності (Кир Буличов. Дівчинка, з якою нічого не станеться); з-поміж усіх темпоральних значень найпродуктивнішим виявилось значення часового обмеження, виражене комплексом «прийменник+числівник+іменник»:

– *До сьомого класу дитина як дитина була. Більше часу на вулиці проводила. Бавилася, гуляла з подругами. А тут подорослішала – тільки школа та комп'ютер. Через рік жалітися почала на постійний головний біль, – каже 37-річна Катерина Ушакова зі Львова. Лікує дитину від остеохондрозу шийного відділу хребта* (Газета по-українськи. – 9.06.2014);

в) атрибутивний поширювач, введення якого можливе тільки в таких виявах:

- напівпредикативний компонент / конструкція, що ускладнює структуру простого речення: *Приснився дятел, що клює націю в скроню. Дятел був як дятел, дзьобатенький і пістрявий, а нація якась аморфна, розпливчаста, і все підставляє скроню* (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого);

- приєднувальний компонент / конструкція: [8 березня] *День, коли одна половина людства визнає факт існування іншої і з цього приводу вимагає банкету. Як зазвичай. Свято як свято. Середньостатистичне* (Високий замок. – 07.03.2007 (№ 42 (3449))). У кваліфікації таких поширювачів як приєднування маємо опертям думку А. П. Загнітка, який послідовно розмежовує парцеляцію та приєднування: «приєднування – це суто мовленнєве доповнення змісту речення, а парцеляція – це мовленнєве членування єдиного системного цілого» [Загнітко 2001: 306].

Структурні й семантичні ознаки речень, побудованих за моделлю N_1 як N_1 Corp, утворюють нерозривну єдність. Речення аналізованого зразка входять до найбільшої в українській мові групи оцінних синтаксичних фразеологізмів, вони реалізують значення типовості, звичайності, відповідності нормі¹⁶. Типове значення речень можна сформулювати так: «типовість предмета / явища, його відповідність уявленням мовця про клас предметів / явищ»: *Далі паралельно монтуються епізоди, де німець Франц твердить, що німецький хліб найкращий у світі, а росіянка Клавдія каже, що «хліб як хліб, він усюди однаковий»* (Український журнал. – 2009. – № 6); *За роботою отого бульдозера вже хвилин з десять спостерігали Сергій і Сашко, старожили Західної. І Сергій, і Сашко були звичайнісінькими собі хлопцями, яких у кожному селі десятки, а в місті, де вони жили, – тисячі. Сергій і Сашко навіть схожі були один на одного, обидва засмагли (наче сковороди навиворіт – як каже Сашком бабуся), обидва вихрять і навіть в однакових сорочках, бо жили вони в одному будинку, і їхні мами купляли для них амуніцію в одному магазині.*

Тільки й різниці між ними, що Сергійко не дуже любив біологію, а Сашко не був у злагоді з математикою. Були, правда, й інші прикмети: Сергій стоптував у черевиках спершу підбори, а вже потім обшморгував носки, а в Сашка навпаки – підбори залишалися цілі навіть тоді, коли черевики спереду вже починали просити каші. І ще Сергій був рідкозубий, а в Сашка ніс наче хтось обсипав золотавим ластовинням.

¹⁶ За відомою семантичною класифікацією синтаксичних фразеологізмів, запропонованою А. В. Величко, еквівалентні російські речення належать до підгрупи речень, що виражають нейтральну оцінку, тобто відповідність нормі [Величко 2004: 41].

Сергій, розмовляючи, завжди махав руками, а Сашко полюбляв слово «железний», в розумінні «хороший». І бориц його мама варила «железний», і кінофільм він дивився «железний», і товариша він мав «железного». Це Сергія.

*Інших відмінностей у них, мабуть, не зміг би відшукати навіть Шерлок Холмс. **Хлопці як хлопці**, нічого особливого (Микола Білкун. Годованці сонця).*

Типове значення моделі речення зазнає видозміни, якщо повторюваними іменниками виступають власні назви. Так, у реченнях з антропонімами або топонімами мовець актуалізує значення постійності та очікуваності властивостей відповідної реалії: **Василь – як Василь**. *Як завжди, оптиміст, жартівник* (Волинь. – 2014. – № 1719); *У машинописах і в рукописах тут є дві-три речі. Є таке: «**Росія як Росія**», «Голгофа української мови», «Історичні портрети і могили»* (Інтерв'ю Миколи Береславського: <http://archive.khpg.org/index.php?id=1215426763>). За умови заповнення позиції N₁ онімами виникає гра слів, що ґрунтується на взаємодії прямого і конотативного значень лексеми: **Іван як Іван**. *Що з тебе візьмеш? На те ти й Іван* (Волинські новини, 25.10.2013: http://www.volynnews.com/news/archive/na_volyni_33-richna_vdova_z_ditny_zhyve_v_100-litniy_trukhlyaviy_khalupi/).

Із цього приводу А. В. Величко зауважує: «При вживанні у ФС [фразеологізованій структурі – Г. С.] ім. + *как* + ім., не загального іменника (*Город как город*), а імені власного, зазнає змін властиве їй значення негативної оцінки, і вона вказує на незмінність, збереження об'єктом його якостей протягом часу, пор.: *Рим как Рим; Таня как Таня; В Арктике как в Арктике*. Якщо розглянути ці приклади з

лінгвістичного погляду, то вони підтверджують важливу роль лексики у формуванні синтаксичних одиниць» [Величко 2013: 87]. Лінгвісти неодноразово наголошували на залежності значення, реалізованого моделлю речення у відповідному контексті, від особливостей лексичного наповнення її обов'язкових компонентів. Зокрема, М.В. Всеволодова визначає лексику як інтегральну частину синтаксису [Всеволодова 2000: 21] та вважає лексичні обмеження на заповнення облігаторних позицій речення важливим параметром аналізу як фразеологізованих, так і нефразеологізованих речень.

Оскільки речення, побудовані за схемою N_1 як $N_1 \text{ Cop}_f$, розглядають як різновид моделі $N_1 \text{ Cop}_f N_1$, звернемось до диференціації значень англійських тавтологічних конструкцій типу *Boys will be boys*, обґрунтованої Анною Вежбицькою (у зіставленні з польською, російською та іншими мовами), та спробуємо простежити, чи властиві відповідні значення моделі з інтерпозиційною часткою *як* в українській мові. Анна Вежбицька розмежовує три основні значення речень з повторюваними іменниками (у термінології дослідниці – «тавтологічних патернів», або «суб-конструкцій») [Wierzbicka 1987].

1. «Розсудливе ставлення до складної людської діяльності» разом з її негативними аспектами, які мають бути зрозумілі та прийняті. Це значення реалізовано в реченнях, побудованих за зразком $N_{abstr} \text{ is } N_{abstr}$ (тут і далі подаємо запис структурних схем Анни Вежбицької, N_{abstr} позначає абстрактний іменник): англ. *War is war*. Подібні приклади зафіксовано і в українському матеріалі не тільки для речень з інтерпозиційною зв'язкою *є*, але й для речень з часткою *як*, проте частота останніх є низькою, пор.: *Відповідаючи на уточнююче*

запитання, чи не погіршить відносини України і Росії заява «Укртрансгазу» про готовність збільшити транзит російського газу до Європи у зв'язку із введенням режиму обмеження поставок газу через Білорусь, О. Волошин сказав: «**Бізнес є бізнес**. Якщо є компанія, яка уповноважена державою заробляти у бюджет держави гроші за рахунок транзиту газу, то чому вона має втрачати можливості це зробити. Зрештою, від цього виграють громадяни України і український бюджет (Уніан, 22.06.2010: <http://www.unian.ua/politics/371520-u-gazoviy-viyni-moskvi-z-minskom-kievu-svoya-sorochka-blijche-dotila.html>); ...тут і нема чому заздрити – **бізнес як бізнес**, зі своїми приладами та проблемами... (<http://airgun.org.ua/forum/viewtopic.php?f=22&t=3575&st=art=2685>).

2. «Толерантність до людської природи» виражається реченнями типу $N_{hum. pl. are} N_{hum. pl.}$ ($N_{hum. pl}$ – іменник у формі множини на позначення людини): *англ. Children are children*. У зібраному матеріалі реалізація цього значення є типовою для речень з такими самими лексичними і граматичними обмеженнями:

Зупинившись, Ярослав та Матвій продовжували супроводжувати допитливими поглядами гвинтокрил, допоки він не зник за будівлями. Намагаючись надати голосу суворості, Ірина порадила обом покванитися, щоб не запізнитись: старшому – до школи, а молодшому до дитячого садочку.

Вона, як кожна мати, тішиться своїми дітьми, які для неї найкращі в усьому, найгарніші. Тішить старанність Ярослава, який пішов до першого класу, що хвалять його вчителі. Разом із Віталієм пишається його спортивними досягненнями, адже він посів перше

місце у наймолодшій віковій категорії на обласних змаганнях з карате. А яким він стає галантним та красивим під час занять у гуртку танців...

Матвій також намагається ні в чому не поступатися старшому братові. Просить, щоб і його записали до спортивної секції. **Словом, хлопці як хлопці.** Інколи їй побешкетувати можуть (Народна армія. – 20.04.2013 (№ 75 (5167))).

3. Значення обов'язку (облігаторності) втілюють речення, що мають структурну схему (ART) N is (ART) N, де (ART) позначає артикль: англ. *Law is law*. У позиції повторюваного іменника, що має форму однини, типово вживаються іменники типу *парі, обіцянка, угода, закон*, рідше – назви спорідненості: англ. *Father is father* (=Треба виконувати свої обов'язки перед батьком). За нашими спостереженнями, це значення не характерне для речень з інтерпозиційною часткою *як* в українській мові. Так, речення *Угода є угода* позначає обов'язковість виконання конкретної угоди, а речення *Угода як угода* – звичайність, типовість угоди, пор.: ...**угода як угода** – *таких сотні в світі підписують і мовчки* (http://censor.net.ua/news/150389/ukraina_i_rossiya_podpisali_10letnie_kontrakty_na_postavku_gaza_rynochnaya_tsen_a_i_isklyuchenie_po).

Показово, що виділені Анною Вежбицькою значення безпосередньо корелюють з особливостями граматичного і лексичного наповнення моделі. За нашими спостереженнями, ще одним важливим чинником установаження значення є входження простого речення до складносурядного як його першої частини. У таких випадках можливою є реалізація двох семантичних відтінків:

а) зміна значення типовості (нейтральної оцінки) на негативну оцінку у зв'язку зі зміною поведінки особи з плином часу; у такому разі перша фразеологізована частина є граматичною модифікацією минулого часу:

– *Оце мені напасть!* – сказав Оникій і підвівся з рядна. – **Замолоду був чоловік як чоловік, був господар на все село, а тепер перевівся на Іцькову сучку.** П'є та гуляє та ще й мене зводить з пуття, – бубонів Оникій, неначе якийсь здоровий трав'яний коник цвірчав в пасіці (Іван Нечуй-Левицький. Старі гультяї);

б) значення неповноцінності реалії:

Але сказати, що «я за централку» – і тільки, це все одно що нічого не сказати.

За яку я централку?

За курковку чи безкурковку?

Ах, страшно говорити, що я, приміром, за безкурковку. Вже бачу презирливу посмішку он у того слухача чи читача і зневажливе:

– *За безкурковку!.. Чому саме за безкурковку?.. Ну, чому за безкурковку?.. Безкурковка – це все одно що безвуха жінка. Дивився на неї – **і жінка як жінка, а чогось нема.** Так і безкуркове ружжо. Держиши його, гладиши його, а зачепитися ні за віщо. Летить качка, а ти не знаєш, чи зведені в тебе курки, чи ні, чи пересунув ти того предохранителя, чи не пересунув. Сіпаєш-сіпаєш за собачку, а качка вже от онде (Остап Вишня. Ружжо).*

Ступінь злитості компонентів у моделі N_1 як N_1 Сорґ є високим. Класифікацію синтаксичних конструкцій за ступенем фразеологізації на матеріалі російської мови запропонувала Н. Ю. Шведова, за якою розмежування трьох груп речень ґрунтовано на характері незмінного компонента і способі його поєднання зі змінною частиною речення (непояснювані

за сучасними синтаксичними нормами, побудовані за застарілими або ж чинними синтаксичними правилами речення) (див. [Шведова 1960] та ін.). В україністиці цей підхід підтримано у працях М. І. Личук та В. Д. Шинкарука, які виділяють високий, частковий і низький ступінь фразеологізації речення за синтаксичною злитістю компонентів і роллю постійного компонента в організації речення, що корелює з диференціацією фразеологізованих речень закритої структури, напівфразеологізованих речень і фразеологізованих речень змішаного типу [Личук 2001; Личук, Шинкарук 2001]. Відповідно модель N_1 як N_1 Cor_f належить до фразеологізованих речень закритої структури.

Щодо особливостей лексичного наповнення змінного компонента моделі наголосимо на двох моментах. Специфічною рисою фразеологізованих речень цього типу є «спеціалізованість» на особовій і предметній лексиці, пор. для інших синтаксичних фразеологізмів, наприклад, для моделі *Яке там* N_1 Cor_f , типовими є подійні та ознакові іменники [Ситар 2013]. Водночас варто констатувати відсутність лексичних обмежень на заповнення позиції обов'язкового компонента, що властиве синтаксичним фразеологізмам загалом. У позиції змінної частини моделі N_1 Cor_f як N_1 зафіксовано іменники, що належать до п'яти основних семантичних класів, порядок розташування перерахованих класів відбиває їхню продуктивність в аналізованій моделі речень:

1) назви осіб: *Нехай би Світлана пурхала в своєму сталому переконанні що вона вродливіша, талановитіша, сексуальніша акторка від усіх, хто закінчив містечковий інститут мистецтв. Можливо так воно й було, але Надія, на таке моє бачення сестри,*

запропонувала роззути очі. Нїбито Світлана тїльки удає із себе вродливицю, а насправді нічого особливого... **жїнка, як жїнка**, та й талан її – це звичайна розбещенїсть, яка подобається чоловікам, похилого віку, які з нездорової зацікавленості відвідують місцевий оригінальний театр (Олександр Лозиков. У свїчаді долї);

2) предметні імена:

Я бачив що втомив дїдугана, але запитав таки:

– Пробачте, Петро Данилович. Ви не пам'ятаєте, як одягався Багрянний, які були штани, сорочка...

Він знизав плечима.

*– **Штани як штани**... сорочка... а бїс її знає. Пам'ятаю що прана-перепрана, від того й сіра якась. А що голку з чорною ниткою під пасом носив, це я запам'ятав, бо якось пожурив, голка ж... А якщо спіткнеться, впаде. Голка у Йвана була довженна, циганська... (Олександр Лозиков. Роман завдовжки з життя або Шляхами Івана Багряного);*

3) подїйні імена: *У багатьох місцях відзначають веселе свято зятїв, які живуть у будинку батьків жїнки, тобто в приймах. Непросто жити такому зятю, адже якщо він хоче, щоб його становище було терпимим, то він має дотримуватись таких правил, які описано в «статуті зятя», що існує здавен: любити тестя і тещу як своїх батьків, дякувати їм за те, що саме його вибрали в зятї, не заперечувати їм навіть подумки, дітей називати на честь тещі і тестя і всім говорити, що вони схожі на родичїв дружини і мають усе позитивне від їхнього роду. Крім того, зять-приймак має бути витривалим, працелюбним, майстром на всі руки. **На перший погляд, свято як свято, нічого особливого.** Проте судїть самї: за останні роки не було жодного розлучення. Отже, в*

цьому святі є виховний момент і для молодих людей, які, оженившись, приходять у чужу сім'ю, і для тих, хто їх приймає (Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 72);

4) зооніми:

В господі ж стерегти од пацюків обіда

Покинув лиш Кота.

Вернувсь додому п'ян.

*Що ж бачить? **Кіт** – як кіт, хазяйничав на волі:*

Яєчні шмат, пиріг

Знайшов під піччю долі;

А Васька зі всіх ніг

Вхопив курча у писк і з ним, мурча, забіг

За оцетне барило;

Аж давитьсь да пха у писк

(Павло Білецький-Носенко. Кіт да кухар);

5) ознакові імена: *Схоже, в Єлисейському палаці небезпеку оцінили адекватно. Нині у розпалі – загальні дебати про світськість держави. Читай – про роль та місце ісламу. Тема – не без прихованого бажання перебрати трохи виборців в Марін Ле Пен. **Технологія як технологія. Шита білими нитками** (Українська правда. – 08.04.2011: <http://www.pravda.com.ua/rus/inozmi/bbc/2011/04/8/6090333/>).*

Синтаксична парадигма фразеологізованих речень, побудованих за моделлю N_1 як N_1 Сор_г, виявилася неповною. Вона об'єднує тільки три різновиди модифікації речення:

1) граматична модифікація минулого часу:

– *Був чоловік як чоловік, а тепер звівся на якогось кудланя. Гидко на тебе й глянути. Сидить, як сова на*

клуні, та тільки сірі баньки витріщає на мене. Ой, не люблю й не дишу! (Іван Нечуй-Левицький. Не той став);

2) граматична модифікація умовного способу: ... леді Ю з'явилася, як ундіна, тоненька й засмагла, з хвилястим золотистим волоссям.

– І чого такі гарні жінки йдуть у політику? – не втримався я.

– **Якби мужчини були як мужчини**, то й не пішли б, – відрізала дружина (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого);

3) авторизаційна модифікація: **Як на мене** – слова як слова (Студентський форум: <http://sf.nung.edu.ua/lofiversion/index.php/t1800.html>).

Аналіз зібраного фактичного матеріалу дає змогу визначити поліфункційність як характерну ознаку речень, побудованих за моделлю $N_1 \text{ Сор}_f \text{ як } N_1$. У мовленні вони переважно виконують кілька функцій одночасно, хоча одна з них може домінувати:

а) оцінна функція – синтаксичний фразеологізм виражає оцінку певної реалії автором повідомлення: *Якось біля клубу зібралися хлопці. **Хлопці, як хлопці**, затагнули пісню. Чи то ми давно разом не співали, чи що? Пісня ніяк не клеїлася. Вітька Левчук узявся заспівувати, а в нього це не завше виходило* (Йосип Струцюк. Незвичайні китайські шпалери) (оцінка реалії як типової для свого класу);

б) коректувальна функція втілена в її заперечному варіанті, за якого мовець використовує фразеологізовану конструкцію як заперечення думки співрозмовника:

Вони їли якийсь час мовчки.

– *Чудовий хліб*, – сказав він.

– **Хліб як хліб**, – відказала Ванда.

– *Е, не кажи*, – відповів палко. – *Вік такого не їв!*

І справді їв яось по-новому. Ванда те мимоволі відзначила, може, трохи й пожадно (Валерій Шевчук. Білецькі) [=Не чудовий, а звичайний хліб];

в) маніпулятивна функція – фразеологізоване речення вжите мовцем з метою заплутування співрозмовника, введення його в оману: *Привітавшись, я мовив: «Ходіть до хати, дівчата, я – зараз». І продовжував розказувати екс-депутатові про сільські хати і ціни на них. Проте екс-депутата уже не цікавили хати. Він жадібно пас очима вродливиць, що чеберяли довгою стежкою через сад до мого гнізда у підніжжі гори. Очі політика свідчили, що його сексуальна фантазія геть пустилася берега:*

– А що це за дівки?

І тут я вирішив відплатити за тиражування брехонь про президентські долари:

– Дівчата як дівчата. Із фірми знайомств для заможних панів. Бачиш, який басурм'яга їх охороняє... – я кивнув у бік шофера, що незворушно возсідав за кермом розкішного лімузина. – Щонеділі привозить мені живий товар із самого Києва. А ви запитуєте про гроші, одержані за статтю про Президента. По триста доларів за візит плачу... (Володимир Дрозд. Усе – про секс);

г) фатична функція, яка може набувати різних виявів – контактостановлення, підтримки або завершення контакту: *Життя як життя* (Володимир Дрозд. Життя як життя) (назва повісті, функція встановлення контакту);

д) ігрова функція, що передбачає виникнення гри слів як наслідку взаємодії прямого і конотативного значень імені: *Про історію виникнення цього свята сперечаються давно. Все залежить від самого*

історика, точніше, від того, в якому архіві він пилюку ковтав. Якщо підсумувати їхню невдячну працю, то як не крути, а в Давній Рим відправлятися треба. **Рим як Рим**, хоча і давній. Люди ж – нормальні. І тому там існувало Свято дурнів. Але не в наш день 1 квітня, адесь усередині лютого (Високий замок. – 01.04.2006).

Прагматичний статус мовця у реченнях, побудованих за моделлю N₁ як N₁ Сорґ, має два вияви:

а) мовець є учасником ситуації (у переважній більшості проаналізованих прикладів):

*«Афганістан – особлива сторінка у моєму житті, – згадує Сергій. – Під час служби в армії направили у навчальний центр молодших командирів – готували кілька груп у «гарячі» точки. Про Афганістан ніхто не говорив, потім відібрали 15 осіб і відправили літаком з Києва на Москву, тоді на Кабул. Перше враження – гнітюче. Дико, незвично було бачити пустельні краєвиди, без дерев, зелені. Все сіре, непривабливе. До цієї «лірики» можна ще додати суховії, які засліплювали очі. Служив в апараті головного військового радника, де забезпечували охорону і зв'язок 22 представників вищого офіцерського складу, з їхніх голів не мала впасти й волосина. Наш позивний був «Аул». **Війна як війна**, гільзи не рахував. Усяке бувало, і в засідках сиділи, і самі на засідки і під обстріли потрапляли, головне вціліли, хоча не всі. Юнак із Києва загинув за кілька днів до «дембеля». Моя адреса була завуальована під назвою Москва-400, тому батьки не знали про справжню службу. Якось мама написала, що після збирання врожаю приїде до мене. Довелося зізнатися. Бував на таких завданнях, що листи до мене не доходили, а тоді цілу пачку отримував. Що запам'яталося? Гарні взаємини з офіцерами – ніхто званням не вихвалявся, до молодших за званням і*

посадою ставилися з повагою. Там, справді, була дружба» (Профспілкові вісті. – 16.02.2014 (№ 8 (730)));

б) мовець є спостерігачем ситуації: **Війна, як війна**. Питання, на яких умовах такі добрі, що повертають, навіть металолом? (Коментар до статті: Тимур Литовченко. Росіяни вертають нам металобрухт // ПіК. – 2.04.2014: <http://www.pic.com.ua/rosiyany-vertayut-nam-metalobruht.html>).

Виразне домінування першого типу відношення є цілком прогнозованим, оскільки мовець виявляє власне ставлення переважно щодо тих ситуацій дійсності, до яких він має безпосередній стосунок.

Отже, фразеологізовані речення, побудовані за моделлю N_1 як N_1 Сор_г, є дійовим засобом експресивного синтаксису, багатofункційність яких забезпечує ефективність їхнього застосування у процесі спілкування. Аналіз зібраного фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що виділення семантичних відтінків, реалізованих синтаксичними фразеологізмами цього зразка, має опертям такі додаткові чинники, як особливості лексичного наповнення обов'язкових змінних позицій, їхня граматична (числова) форма, можливість входження речення до структури складносурядного, ядерність або похідність речення (модифікація базової структури).

Однією з активно використовуваних у мовленні груп синтаксичних фразеологізмів є речення зі стрижневим компонентом-часткою. Дослідники не розглядають спеціально фразеологізовані речення, проте акцентують увагу на спеціалізованості часток на вираженні ставлення мовця до певної реалії або ситуації [Чолкан 2001: 15], на наявності особливого типу семантико-граматичного класу часток – фразеологічних

часток [Чепасова 2006], або часток-фразеологізмів [Куныгина 2003], пор. кваліфікацію А. П. Загнітком складених часток типу *що за, та й що* як часток-фразем [Загнітко 2011а: 111] (див. також [Загнітко, Каратаєва 2012]). Саме до цього різновиду зараховуємо складені частки *оце й/і, оце так, оце тобі/вам і*, речення з якими розглянемо нижче.

Унаслідок здійсненого аналізу мовного матеріалу виявлено, що один стрижневий компонент може входити до складу різних моделей синтаксичних фразеологізмів. У такому разі доречним є вести мову про фразеологізованореченнєвий потенціал певної лексики в певній мові. Покажемо це на прикладі частки *оце*, що в українській мові входить до складу стрижневої частини 15 моделей синтаксичних фразеологізмів,¹⁷ які можна об'єднати за частиномовним статусом змінного компонента в п'ять груп [Ситар 2011д].

За нашими спостереженнями, частка *оце* досить рідко виступає єдиним реченнєвоструктуровальним компонентом синтаксичного фразеологізму, частіше вона вживається в поєднанні з іншими частками, наприклад, *так, і, й* утворює складену частку, що становить обов'язкову стрижневу частину фразеологізованого речення.

1. Група іменникових фразеологізованих речень об'єднує чотири моделі.

¹⁷ М. І. Личук та В. Д. Шинкарук проаналізували семантичні відтінки та лексичне наповнення українських речень з «парними частками *от (оце, це) – так*», напр.: *Оце молодчага, так молодчага* (І. Головченко) [Личук, Шинкарук 2001: 57 – 58]. Проте в українській мові це не єдина модель фразеологізованого речення зі стрижневим компонентом-часткою *оце*.

1.1. Речення, побудовані за моделлю *Оце* N_1 Cor_f , переважно передають позитивну або негативну оцінку мовцем певної реальії або ситуації: *Оце життя! Щодуху мчать – їм весело, буксують – їм весело теж, і доки мотоцикл натужно гребеться в піску, доки моторчик уперто пирхає, Тоня нахилиється до хлопця, зазирає йому в вічі, очі її повні звабливих блисків, вони горять, тануть волого, вони аж п'яні, осоловілі від спеки та приливу дівочої ніжності...* (Олесь Гончар. *Залізний острів*) (позитивне оцінне значення); *А за дверима ще більший начальник! З золотими лампасами й позументами, з золотими гудзиками, а борода, як у Скобелева. І де та борода зберігалася двадцять років!? Забрав у хлопців торби.*

– *А тут пиво є?*

“Генерал” подивився на хлопців, пустив усмішку в бороду й відповів їм їхньою власною мовою:

– *Є, є, хлопці! І пиво, й горілка, й баби... Давайте ваші ризи. Господи прости, оце кожухи!!!* (Іван Багряний. *Тигролови*) (негативне оцінне значення).

1.2. Модель *Оце так* N_1 Cor_f є однією з найпоширеніших. Зібраний фактичний матеріал засвідчує, що речення, побудовані за цією схемою, виражають найбільший спектр значень з-поміж усіх моделей з часткою *оце*, вони вживаються на позначення:

а) позитивної оцінки мовцем реальії або ситуації дійсності: *Гунько крикнув від радості й кинувся до Незнайка, а Незнайко побіг йому назустріч. Друзі ледь не стукнулись лобами й зупинилися серед вулиці. Гунько з гордістю і любов'ю дивився на свого друга, що став знаменитим мандрівником, а Незнайко дивився на нього й винувато посміхався. Довго вони так стояли, розглядаючи один одного, і від хвилювання не могли*

промовити жодного слова. Потім вони міцно обнялися, і сльози закапали з їхніх очей.

– **Оце так зустріч була!** (Микола Носов. Пригоди Незнайка і його товаришів. Переклад українською Федора Маківчука);

б) негативної оцінки мовцем реалії або ситуації дійсності: *Пепа піймав її за руку, що саме тяглася над столом до кавника, і присвиснувши вигукнув чи замалим не вигукнув:*

– **Оце так нігті!** *Нащо тобі такі чорні нігті, ластівко?* (Юрій Андрухович. Дванадцять обручів);

в) незгоди мовця з оцінкою певного денотата співрозмовником:

– *На які це, паничу, жарти ви натякаєте!* – крикнув Комашко.

– *Ви самі добре знаєте, на які, – сказав Фесенко, – їхати вночі на Малий Фонтан... пишуть нікчемні листи – це така штука, на яку хіба здатний дурненький гімназист, а не...*

– *Що ви торочите? Який Фонтан? Які листи?* – промовив Комашко.

Фесенко почувив, що шпичка кольнула його і в другий бік.

– *Це підступ, а не жарти! Цього не зробить – мужик!* – репетував Фесенко на всю вулицю.

Очі в Бородавкіна замиготіли од цікавості: фонтан, анонімні листи страшенно його зацікавили. Він насторожив вуха, як той кінь, що прислухається до несподіваного шелесту в лісі, в гущавині.

– *Я подлим ніколи не був і не буду. Чого ви напались на мене серед вулиці й репетуєте на весь Великий Фонтан? За які листи ви торочите? **Оце так брехня!*** – обізвався Комашко (Іван Нечуй-Левицький. Над Чорним морем);

г) здивування, викликаного описуваною ситуацією, у поєднанні з аксіологічним значенням: *Міністр зв'язку та масових комунікацій РФ Ігор Щоголев сказав, що він обов'язково повернеться до деяких стендів, щоб купити тут книжки. Особливо його вразили видання видавництв «Грані-Т», «Балтія-друк». Він навіть запитав, де друкувалися ці книжки. «Невже в Україні? **Оце так якість!**» – не зміг стримати свого здивування міністр. І його можна зрозуміти, адже раніше видання такої якості виготовлялися лише за кордоном (День. – 06.09.2008);*

г) параметрів реалії: *Стемніло. Дем'янку приготувався стати на ноги, але ніякої опори для них не було. Він усе линув і линув униз. Блимнув ліхтариком і нічого, окрім води, не побачив. **Оце так глибина!** (Василь Бережний. Дем'янку Дерев'янку, або Пригоди електронного хлопчика); **Оце так дощ!** За комір цідить – Не видно всесвіту за ним. А ми удвох – єдине ціле під білим явором одним (Українська літературна газета. – 11.12.2010).*

Перераховані п'ять семантичних відтінків, чинники, що впливають на їхнє формування, а також способи співвідношення типу оцінки й значення її мовних виразників проаналізовано у праці [Ситар 2011а]. Здійснений аналіз мовного матеріалу дає змогу виділити ще одне значення моделі – невідповідності реалії або ситуації уявленням мовця про неї: **Оце так відпочинок!** *У середу ввечері турецьке туристичне судно пішло на дно після того, як на його борту виникла пожежа (video.i.ua/channel/45/204766).*

1.3. Модель *Оце N₁ так N₁ Сорґ* має значення повної відповідності реалії або ситуації уявленням мовця про неї: **"Оце красуня так красуня"** – *подумав він і став пильно, зігнувшись наче Сірґо підглядати за*

нею. Він примітив, що це справді було довершене творіння природи (Олег Ісайченко. Кунсткамера пристрастей, або Візит Імператриці).

1.4. Речення, побудовані за моделлю *Оце тобі/вам й/і N₁ Сор_f*, вживано з протилежним значенням – невідповідності реалії або ситуації уявленням мовця: *Хто б міг подумати, що Варивон такий порожняк? Що йому? З усього б сміявся, насміхався. За гостре слівце рідного батька продасть. Оце тобі й товариш* (Михайло Стельмах. Велика рідня).

2. Дієслівні моделі з часткою *оце* порівняно з відповідними субстантивними моделями вживані обмеженіше, оскільки є вужче спеціалізованими – вони передають негативну або позитивну оцінку мовцем дій іншого учасника ситуації.

2.1. Модель *Оце V_f*:

– *Так от. Гульк! – а вони вже на окопах! Один, ну прямо на голову суне. Ой! Повірите, аж наче жаром сипонуло по спині. Нахилиюсь – пройшов! Дак я тоді розгинаюсь та в гуз четвертому!!! А тоді п'ятому! Шостому!.. От пляшки!..*

– **Оце виробив!** (Олександр Довженко. Повість полум'яних літ).

2.2. Модель *Оце й V_f*: ...*мимохить складається враження, що або Ви свідомо намагаєтесь дискредитувати Президента в очах прихильників, або справді Ющенко = Луценко. Оце й поговорили, еге ж?* (Народні блоги: http://www.narodnapravda.com.ua/politics/46f6ab6beb5ecf/view_comments/page_2).

2.3. Модель *Оце так V_f*: **Оце так дохазяйнувалися!** Ну просто-таки класичний банкрут! (Дзеркало тижня. – 25 – 31.10.2003).

2.4. Модель *Оце* V_f так V_f : **Оце відповідь так відповідь!** (<http://video.i.ua/user/2728399/36111/234693/>) (реакція учасника форуму на відповідь В. Путіна на прес-конференції).

2.5. На відміну від інших дієслівних синтаксичних фразеологізмів, імперативна модель *Оце* i/y $V_{2\text{imp}}$ не передає оцінного значення, вона виражає модальне значення можливості в контамінації із запереченням: *Отож незабаром після твого від'їзду, перед листом – який він тільки гарний з отим сумом за втопленням селом! – захворів мій маленький Василько вдруге. То було запалення легенів, тепер лежить у лікарні вже два тижні: найшли дезінтерійну паличку і поклали. Трохи вгору від моєї роботи, і я щодня бігаю туди з передачами і щодня бачу, як він стоїть над вікном, усіма своїми десятима пальчиками і носиком припавши до шибки, і кричить: "Татоцьку, забери мене звідси!" Та ще й на другому поверсі, не чує мене, і я не можу пояснити йому, де він і чого опинився там.*

Оце тобі й пиши. *На людину байдужішу, то вона б таки писала (хоч я впевнений, що байдужі не втнуть чогось путнього), а я стою під тою лікарнею, як цуцик. Закушу губу й стою..."* (Українська літературна газета. – 5.03.2010) (= *Я не можу писати, коли дитина хворіє*).

3. Прислівникові речення реалізовано трьома моделями.

3.1. Модель *Оце* Adv_{praed} Cor_f типово виражає значення негативної оцінки, позиція прислівника заповнена лексемою з позитивним аксіологічним значенням: *Покинув він ту коняку в лісі, а сам приходить додому і без коняки, і без грошей. От жінка як побачила, що він іде сам:*

– Бач, таки й послала нам доля! Продав коняку та й будуть гроші такі, як і в других людей. Ну що, продав?

– Продав.

– А ярмарок великий?

– Та я його і не бачив.

– **Оце гарно!** А де ж ти коняку продавав? А за скільки? (Як вільха коня купувала. Українська народна казка).

3.2. Речення, побудовані за моделлю *Оце так Adv_{praed} Corp_f*, навіть за умови однакового лексичного наповнення можуть передавати як позитивну, так і негативну оцінку, пор.:

– *Поради!..– всміхнувся дід,– Такі мудрі поробилися, що де вже нам, старим, радити!.. Ну, а одначе прийміть і мене до свого гурту!*

– *Та невже, діду? І ви пристаєте? – зрадів Зінько.– Оце так добре!* (Борис Грінченко. Під тихими вербами) (позитивне оцінне значення);

– *Обережніше, обережніше!* – *кричала Синьоочка. – Ви мені всього лоба вимажете цим бридким пластирем.*

– *Тепер добре, – сказав Незнайко, закінчивши роботу.*

Синьоочка підбігла до дзеркала:

– **Оце так добре!** А що як мене хто-небудь побачить з цим пластирем на лобі (Микола Носов. Пригоди Незнайка і його товаришів. Переклад українською Федора Маківчука) (негативне оцінне значення).

3.3. Моделі *Оце Adv_{praed} так Adv_{praed} Corp_f* також властива багатозначність: **Оце гарно так гарно!**.. ☺ (<https://photographers.ua/photo/na-dnyah-vesna-458811/>) (позитивна репліка-реакція на світліну із зображенням

зимових Карпат); *Оце добре так добре!* (<https://photographers.ua/photo/kiv-misto-kvitiv-367873/>) (негативна репліка-реакція на світлину «Київ – місто квітів», на якій під плакатом з цим написом розташовано ділянку без квітів).

4. Прикметникові моделі синтаксичних фразеологізмів виражають значення невідповідності реалії уявленням мовця:

4.1. Модель *Оце так Adj₁ Сор_г: Оце так «буржуазні»...* Пропаганда в СРСП/УРСР нагородила український націонал-патріотичний рух вікопомним епітетом «буржуазний». [...] Призабули советські пропагандисти і тези «дореволюційного» Леніна про необхідність розрізняти націоналізм нації-загарбника і протестний націоналізм нації поневоленої. Так чи був буржуазним за спрямуванням рух ОУН та УПА? (День. – 13.09.2005).

4.2. Модель *Оце тобі й/і Adj₁ Сор_г: ... мене вдарило в спину, коли лежав, причаївшись, у вирві, і я думав – пусте, по дотичній чиркнуло, а вийшло, що осколки опинилися в животі. Ось що таке міна-«жаба»...* Дубов тягнув мене, а я думав – *оце тобі й щасливий*, кров'ю всього заливає – кінець!.. (Віктор Смирнов. Тривожний місяць вересень).

5. У зібраному фактичному матеріалі зафіксовано тільки одну займенникову модель – *Оце так Pron₁ Сор_г*, що також вживана на позначення невідповідності реалії уявленням мовця:

– *Ну що ж, катуї і свого, – промовив він [Гонта] нарешті, гордо кидаючи на Неживого сповнений зневаги погляд. – Досі ми знали, що гайдамаки служать обороні православних од ненависних ляхів; а тепер знатимем, що гайдамаки, як розбійники, катують кожного, хто попадеться, хоч і свого!*

– *Свого – злобно перебив його Неживий. – Ха-ха-ха! Оце так свій! Од таких своїх це гірше тріщить наша шкіра!* (Михайло Старицький. Останні орли).

Отже, частка *оце* є стрижневим компонентом 3 моделей (*Оце* N₁ Cop_f, *Оце* V_f та *Оце* Adv_{praed} Cop_f), у поєднанні ж з іншими частками вона входить до складу 12 моделей синтаксичних фразеологізмів, які мають неоднакову продуктивність і передають різні семантичні відтінки. Найбільше в обстеженому матеріалі виявлено дієслівних речень (5 моделей), найменшу кількість моделей реалізовано зі змінним компонентом-займенником (1 модель).

Типово речення із часткою *оце* передають аксіологічне значення, при цьому ні оцінка, ні її тип (позитивна або негативна) формально не виражені (крім випадків заповнення позиції змінного компонента оцінно маркованою лексемою). Здатність фразеологізованих моделей передавати обидва аксіологічні значення є характерною особливістю аналізованих речень. Досить часто синтаксичні фразеологізми з часткою *оце* вживано на позначення відповідності або невідповідності реалії або ситуації уявленню мовця про неї. Виняток становить дієслівна імперативна модель з модально-заперечним значенням, яка не має аналогів серед фразеологізованих речень з іншими частинами мови в позиції змінного компонента.

До групи речень зі складеним стрижневим компонентом належать моделі синтаксичних фразеологізмів із комплексом *яке там*. Зазначимо, що досі залишається відкритим питання про статус складених стрижневих компонентів типу *та й що, що за, яке там* і под., які, попри очевидність вихідної частиномовної належності, на сучасному етапі розвитку

мови зараховують до особливого різновиду складених часток – часток-фразем [Загнітко 2011а: 111].

Оскільки фразеологізовані речення є синтаксичною універсалією, еквівалентні моделі речень є в багатьох мовах світу. Зокрема, як синтаксичну ідіому визначають речення з незмінним комплексом *какое там* М. В. Копотєв, М. Л. Хохліна [Копотєв 2008: 124; Хохліна 2006: 22], основні структурні й семантичні ознаки відповідних російських речень проаналізовано в працях А. В. Величко, В. Ю. Мелікяна та В. В. Панкової [Величко 1996: 24 – 25; Мелікян 2004: 169 – 170; Панкова 2007: 24 і далі]. Дослідники відзначають високу варіативність моделі речень з постійним компонентом *какое там*. Так, А. В. Величко виділяє у групі заперечних синтаксичних фразеологізмів модель «какой/какое там+глаго./суц./нареч.» [Величко 1996: 24 – 25], М. В. Копотєв об'єднує речення з різним першим компонентом у складі незмінного комплексу та з різним змінним компонентом у межах моделі «Где, куда, какой, какое + там, тут + N/Adj/Adv/V» [Копотєв 2008: 124], а найбільшу кількість варіантів моделі фіксує В. Ю. Мелікян, вводячи до моделі навіть факультативні компоненти: «Какой(-ая, -ое, -ие)1-б [кой, како] + <же [уж]> + <там [это, тут, здесь, чёрт, к чёрту, ...]> + <не> + N [V, Adj, Adv, ...](?!» [Мелікян 2004: 169 – 170]. На нашу думку, у наведених випадках мова йде не про варіанти однієї моделі, а про окремі моделі речень через такі суттєві відмінності, як різні втілювані значення, можливості поширення, компонентний склад синтаксичної парадигми та наявні особливості лексичного наповнення змінного компонента.

На матеріалі української мови властивості синтаксичних фразеологізмів з незмінним комплексом *яке там* описано у праці [Ситар 2013].

Аналіз зібраного фактичного матеріалу дав змогу виділити такі моделі речень за частиномовним статусом змінного компонента:

1) іменникова модель речень – структурна схема *Яке там* $N_1 \text{ Cop}_f$;

2) дієслівна модель речень – структурна схема *Яке там* V_f ;

3) прислівникова модель речень – структурна схема *Яке там* Adv_{praed} .

Найбільшу групу у проаналізованому фактичному матеріалі становлять прості іменникові речення, побудовані за структурною схемою *Яке там* $N_1 \text{ Cop}_f$.

У структурному плані стійкість конструкції загалом забезпечена наявністю обов'язкових постійного та змінного компонентів та фіксованим порядком їх розташування (постійний компонент – у препозиції) (пор. можливість зміни порядку слів як характерна риса фразеологізованих речень, побудованих за структурною схемою *Який* $N_1 \text{ Cop}_f$ [Ситар 2012б], що є одним із аргументів на користь розмежування цих моделей). Незмінна частина моделі є двокомпонентною часткою, що складається із лексеми *яке* – займенника за походженням у формі середнього роду однини та лексеми *там*, первинно прислівника. Прямі значення цих слів (питальне та локативне відповідно) не актуальні для розглядуваної моделі.

Характерною рисою фразеологізованих речень аналізованого типу є асиметрія форми та змісту, що зумовлено їх похідністю від питального речення. Формальне невираження розповідного окличного значення за умови побудови за моделлю питального

речення, як і імпліцитність основного значення моделі – заперечення, витлумачувано мовознавцями як вияви ідіоматичності моделі речення [Меликян 2004; Панкова 2007]. Пор.: перше виділене речення є питальним нефразеологізованим, друге – розповідним окличним фразеологізованим:

Параска. Та не гвалтуй, божевільний! Я зараз піду. Тут діло дуже важне, таке, що треба тобі зараз сказати, бо щоб після гірше не вийшло.

*Герасим. **Яке там діло?** (Іван Карпенко-Карий. Сто тисяч);*

– І я вийшла заміж, Добрику! – зойкнула знову Милана. – Вийшла заміж...

– За кого? Милане! – Йому здалося, що він гукнув на весь Калиновий Кут, але помертвілі уста ледве вимовили ті слова.

– За Василя.

– Якого Василя?

Милана провела рукою по лицю, мовби хотіла пересвідчитися, що вона не спить, і тихо, ніби сама до себе, промовила:

– Боже! Він таки нічого не знає! – І похилила голову. – За твого брата Василя, Добрику. За твого брата...

– За мого брата! – Ця звістка ще дужче вразила і приголомшила Добриню. Він довго не міг вимовити жодного слова і оніміло, безтямно дивився у зелені Миланіні очі. Потім тихо запитав: – Як же це сталося? Ти покохала його? І він тебе?

Милана схлипнула, губи її скривилися.

*– **Яке там кохання!..** Я ждала тебе, Добрику, ждала! А ти не вернувся. І ніхто не знав, де ти подівся. Усі були впевнені, що ти загинув, бо саме тоді по нашому краї шастали половці... Твої батьки навіть*

заупокійну службу відправили за твоєю загиблу душу... Я скніла душею цілий рік. А потім Василь заслав до мене сватів... (Володимир Малик. Горить свіча).

У такий спосіб речення, побудовані за моделлю *Яке там* N₁ Сор_f, втілюють похідність як одну із закономірностей організації синтаксичних фразеологізмів. Цю характерну властивість М. В. Копотєв назвав «структурною периферійністю»: «Нецентральна, периферійна реалізація речення може оформитися в самостійну фразу; що більш частотною і неваріативною вона є, то більша ймовірність її фіксації у Словнику (кліше, лексична фраза), що вона менш частотна і більш варіативна, то більша ймовірність її фіксації у Граматиці (синтаксична фраза)» [Копотєв 2008: 122].

Однією з особливостей аналізованої моделі речення є те, що вона ґрунтована на повторі слів, важливих для розгортання думки мовця. Повтор лексем реалізовано переважно в експлікованому, рідше імплікованому вигляді. Так, у більшості речень у позиції N₁ зафіксовано повтор слова з попереднього речення:

– Це я вас на щастя згадав, бо я чоловік з пережитками і різними забобонами. – Кузьма випиває чарку, морищиться і змовницьки нахиляє голову до Безсмертного. – Сьогодні ж, Марку Трохимовичу, як з пушки, можна дістати пального.

– Де? – стрепенувся чоловік.

– Є недалеко таке славне містечко. Там саме перекантовується один військовий склад. Тепер на ньому залишилось тільки два вартових, і то вони зараз гуляють у своїх любок. Майнемо, Марку Трохимовичу? Візьмемо по совісті – кілька бочок, і ніхто не помітить.

Радісні думки як завихрились, так і розвіялись у

голови Безсмертного.

– Це ж пряме злодійство.

– Яке там злодійство! – повів плечима Заворожений. – Не для себе ж – для колгоспу, значить, теж для держави стараємось. Ну, а війна все спише!

– Ні, Кузьмо, на таке діло я не піду (Михайло Стельмах. Правда і кривда).

Рідше для віднайдення нанизованих лексем потрібен ширший контекст, між повторюваними компонентами може міститися кілька речень: *Приймався цей закон, ясна річ, із добрими намірами – пригадати, зберегти, а головне – вивчити і встановити з допомогою сучасних методів дослідження **ефективність і механізми дії** (якщо їх буде виявлено) методів лікування, що не входять в офіційні посібники й інструкції. Та, як відомо, добрими намірами... Поспіхом ухвалені закони без точних формулювань, які визначають, що таке народна медицина, якими мають бути точні методи контролю над діяльністю «народних» медиків, підняли всю каламуть, яка збиралася в переважно малоосвічених верствах населення. Пророкування, визначення долі як окремих осіб, так і цілих держав, астрологічні прогнози стали улюбленою темою газет і телебачення. Яке там **вивчення механізмів, ефективності** – настав солодкий час «чосу» – обдирання обивателів, котрі на тлі загальної зневіри й розчарування вже остаточно втратили віру в офіційну медицину, тим паче що в багатьох випадках грамотний лікар просто не може обіцяти «зцілення» – це стосується всіх генетично детермінованих хвороб і пороків розвитку, багатьох набутих страждань, пов'язаних із необоротними змінами (у процесі хвороби) внутрішніх органів (Дзеркало тижня. – 7.04.2001 (№ 14 (338))).*

Як повторювані компоненти мовець може використовувати спільнокореневі слова, що належать до різних частин мови (у нашому матеріалі – дієслова та віддієслівні іменники):

– *Оникію!* – *зукнув Грицай.*

– *Та чого там!* – *обізвався понурий Оникій.*

– *А ходи лишень сюди!* *Щось маю казати.*

– *Та чого там!* *Чи вже приступає до тебе, чи що?*

– *Та вже й приступило,* – *сказав дід Грицай.* – *Оникію!* *Чи ти знаєш, що я оце женюся!*

– *Цур дурня!* *Ще що вигайдай!* *Перехрести лишень свого лоба!* – *обізвався дід Оникій, виступаючи з-за вишень на галявину.*

– *І їй-богу, і присягай-богу, що женюся.* *Вже й молоду напивав.*

– *Та це ти **дражнишся** зо мною!* *Я тобі не собака, щоб ти зо мною дражнився.* *А коли тобі припала охоте дражнитися, то ондечки лежить на призьбі Сірко: біжи та й смикай його за хвіст, а він буде тобі гарчати.*

– *Та яке там в іродового сина **дражніння!*** *Я тебе прошу за старосту.* *Будь ласкав!* *підій з Мотузом за старостів до моєї молоді (Іван Нечуй-Левицький. Старі гультяї).*

У речення, побудовані за моделлю *Яке там* N₁ Сор_г, мовець може вводити частки *вже (уже), та*, що є факультативними компонентами і не поширюють структурну схему речень, оскільки не активізують синтаксичних зв'язків. Цікаво, що ці частки виявляють відмінності в порядку слів; вони входять до складу незмінного комплексу, але розташовані в різних позиціях щодо нього: частка *вже (уже)* вживається в інтерпозиції, *та* – у препозиції, пор.:

– *Бережіть себе, бо ви ой як потрібні людям,* –

Лаврін вийняв з кишені кисета з тютюном.

– *Візьміть на дорогу.*

– *Я ж не курю.*

– *Біда навчить.*

Він узяв кисета, охопив руками косаря, а той злегка стиснув його могутніми руками:

– *Ідіть, бо хтось, може, теж не спить, шукаючи вас. Щастя вам.*

– *Яке вже там «щастя».*

– *Що ж, і щастя не буває без чиеїсь заздрості. Ідіть.*

– *Зараз побреду (Михайло Стельмах. Чотири броди);*

– *Думаєш, коли спиш з султанською дочкою, то дозволено тобі топтати все святе? – кричав великий візир.*

– *Та яке там спання? – невесело віджартовувався Рустем.– В час весілля гаширик так закрутив мені шаровари, що я цілий місяць не міг нічого мати з своєю молодю жоною (Павло Загребельний. Роксолана).*

У семантичному плані стійкість моделі речення реалізована у вигляді наявності типового значення, яке зумовлене особливостями її організації і не залежить від лексичного наповнення змінного компонента. Основним для аналізованої моделі речень є заперечне значення¹⁸, імпліцитність якого, тобто відсутність формальних

¹⁸ Значення заперечення для лексеми *який* (розм. *яке*, у значенні прислівника) та підсилення заперечення для слова *там* (частка) виділені в Словнику української мови в 11-ти томах та у Великому тлумачному словнику сучасної української мови [СУМ, т. 11: 635; СУМ, т.10: 29; ВТССУМ 2005: 1647; 1429]. Подібну інтерпретацію поєднання *яке там* подано в Словнику часток [Загнітко, Каратаєва 2012: 241].

показників негачії, також є виявом асиметрії форми та змісту моделей з незмінним комплексом *яке там*:

Степан вирішив поставити від вулиці металеву огорожу біля нової хати. Узяв свою улюблену десятиметрову матер'яну рулетку і поміряв «парадну» довжину. Уклалася рулетка рівно три рази. Три помножив на десять і отримав тридцять метрів. Вирішив зробити півтораметрові секції. Тридцять розділив на півтора – вийшло 20 секцій. Замовив, привіз.

Почав установлювати – дві секції зайві! Знову переміряв – 30 метрів! Заміряв кожен секцію – півтора метра! Степан ледве не збожеволів. Умочив голову в діжку з водою, аби вона трохи прохолола. Аж тут сусід – учитель математики – нахопився:

– Важко на похмілля? – питає.

*– **Яке там похмілля,** – зітхнув Степан. – Займаюсь чортячою арифметикою. Кінці з кінцями не сходяться.*

– Зараз зйдуться, – запевнив сусід.

Він заміряв рулеткою довжину ділянки, де має стояти огорожа. Вийшло тридцять метрів. Поділив на півтора метра – ширину секції. Вийшло двадцять. А чому ж дві секції зайві? Очі в сусіда почали сходиться рогом. Він перехрестився і теж умочив голову в діжку з водою (Роман Крикун. Чортяча арифметика).

Категорію заперечення реалізовано в різних виявах (різновиди заперечних речень подаємо за О. П. Куц і розташовуємо в порядку їх продуктивності в аналізованому фактичному матеріалі):¹⁹

¹⁹ О. П. Куц розмежовує три типи заперечення: «Заперечні нечленовані речення (слова-речення) поділяються на власне заперечні; на слова-речення, що виражають незгоду з чим-небудь висловленням й на слова-речення, що заперечують сказане самим мовцем» [Куц 2002: 9]. Зазначимо, що фразеологізовані

а) незгода мовця з думкою співрозмовника – цей тип заперечення виявився найчастотнішим:

– *А ти чого в лісах вештаєшся? Дома чи в крамниці роботи нема?*

– *Помовч про роботу, коли війна вочевидячки суне, – розгублюється Кундрик.*

– *Тому й вирішив прогулятися тут? Чи не маївки згадав? – добиває їддю продавця.*

– *Тебе тільки зачепи, – не знає що сказати Кундрик. – Шкварчиш, як сало на пательні.*

– *А може, ти отут партизанити зібрався? Щось я краєм вуха чував про це.*

Кундрик розтривожився.

– ***Яке там партизанство***, коли вже нема спромоги навіть на любов.

– *Виходить: молодому коневі – до бою, а старому – до гною? – підсміюється лісник. – Що ж, може, хоч пособиш загнати черідку до стійла. А там хай уже забирають їх власті, – одводить од себе усяку підозру (Михайло Стельмах. Чотири броди);*

б) заперечення сказаного самим мовцем: *Синій вечір, сніжок і таке інше – зимова лірика. Вертаємо додому, щебечемо, сміємося, а мене ніяк не полишає думка, що дружина про все здогадується. І як я міг на цей немічний «роман», на ілюзію власного безсмертя (боже, яке там безсмертя – ну, перевидали б мою писанину кілька разів, ну, намерезив би хтось статейок про М. Гужву собі на хлібець, тільки й того) проміняти їх (Володимир Дрозд. Катастрофа);*

в) власне-заперечення – відсутність явища або події:

конструкції типу *Хто зна! Де там!* дослідниця розглядає як один із різновидів нечленованих речень [Куш 2002: 10].

Друг Бобер

- *Старійшина*
- *1 550 повідомлень*
- *Стать: чоловік*

• *Місто: **Та яке там місто...** Тільки з чистої річки у незайманій природі :) (<http://tereveni.org/topic/28485/>) (відомості про учасника форуму з «ніком» *Друг Бобер* (= Немає вказівки на місто, адже бобер у місті не живе)).*

Показово, що основний тип заперечення (власне-заперечення) втілено за допомогою синтаксичних фразеологізмів найрідше, що, на нашу думку, є відбиттям їх периферійного статусу в системі заперечних мовних засобів. Іншими словами, на вираженні власне-заперечення спеціалізовано заперечні речення нефразеологізованої будови з експлікованим заперечним компонентом типу *не, ні*; фразеологізовані ж речення мовець уводять з метою емоційної передачі інших підтипів негації.

Крім основного заперечного значення, у проаналізованому фактичному матеріалі модель *Яке там* N₁ Сор_f реалізує три додаткові семантичні відтінки:

1) негативну оцінку мовцем повідомлюваного:

– *Пам'ятаєте, як ми цю ниву з Іваном Васильовичем оглядали? – згадує Киринок. – Увійшов він у жито, колос лице йому обвіває, а він навіть очей не заплющує: така була дорога Івану Васильовичу наша мужицька робота.*

– *Бо партійний він чоловік, серце людське мав.*

– *Мав і має, – тихо поправляє Побережного Киринок.*

– *Вірно, вірно, – швидко схоплюється Побережний. – Тільки де він тепер? Хоч би одне слово почуть від нього, чи довго таке безголов'я буде... Ти,*

Йосипе, не чув, як здоров'я Івана Тимофійовича?

– *Та яке там здоров'я! Лежить. Тяжко осколки його порешетили. З ногою погано.*

– *А з серцем, надійсь, гірше, – у зморшках Киринюка скупими сльозами блищать їдкі крапельки мряки.*

– *Воно так у кожної порядної людини.*

– *У кожної...*

І не змовляючись, діди побрели туманом до Івана Тимофійовича (Михайло Стельмах. Велика рідня) (=Погано);

2) модально-заперечне значення неможливості (заперечення можливості дії):

– *Я першим вийшов на полонину. Вони за мною навіть бігти не могли...*

Яке там бігання – *останні метри ми ледве ноги переставляли (Микола Ротман. Там, де гори й полонини... // Свобода. – 31.08.2012);*

3) модально-заперечне значення непотрібності (заперечення потрібності дії): *Іван Рона був спокійний і розважливий. Він майже не розмовляв, лише мовчки йшов біля своїх возів, тоді як його спідручні та я лежали на сіні.*

– *Чи не замало, пане Рона, – спитав я, – берете спідручних, щоб захищати в дорозі своє добро?*

– *Везу залізо, – сказав цей мовчазнюк і нічого більше. Мовляв, хто понадиться на такий крам?*

Була в тому, звісно, рація, і я примовк і собі, мені погідно лежалося, і дивився я в небо, а там стояли найчудовіші з чудових храми – я мимовільно милувався на вишукані й ладні їхні тіла.

– *І все-таки, – сказав, щоб завершити розмову, – застерегтися не завадить.*

Рона цвиркнув крізь зуби й подивився на мене сивими, надумір спокійними очима.

– Яке там застереження, – сказав неохоче. – Я ж везу залізо! (Валерій Шевчук. Три листки за вікном. Ілля Гурчиновський).

Одна з виявлених нами особливостей речень цього типу порівняно з іншими синтаксичними фразеологізмами полягає в обмеженні лексичного наповнення позиції обов'язкового змінного компонента (пор. відсутність подібних обмежень для моделей *Чим не N₁ Сор_f*, *Що за N₁ Сор_f*, *Оце так N₁ Сор_f*, *Який N₁ Сор_f* та ін. [Ситар 2011а; Ситар 2011б; Ситар 2012; Ситар 2012б]).

З п'яти основних семантичних класів іменників у позиції N₁ регулярними є тільки два:

1) подійні імена, що становлять абсолютну більшість у проаналізованому матеріалі:

Батько похитав головою:

– Ох, Володимире, Володимире, заведе скупарство і грошолобство вас не до бога, а в сліди безп'ятого.

– Яке там грошолобство! Чужі гроші й дурень лічить у снах, – розгнівався дядечко, і очі його зачерепіли (Михайло Стельмах. Щедрий вечір);

2) ознакові імена: *Біля входу до центру авіаційних та туристичних послуг, що на проспекті Перемоги, застав за роботою прибиральниці: відтирала порошком «теги» на офісному сайдингу.*

– Яке там мистецтво – звичайне хуліганство, – обурюється жінка. – Добре, що хоч гуашню понаписували – відмити можна (Деснянка вільна. – 2011. – № 112 (296)).

Спеціалізованість моделі речення на абстрактній (подійній та ознаковій) лексиці втілена також у тому,

що позиція N₁ не тільки досить рідко заповнена предметним іменем, але й воно ужите в таких випадках не в предметному значенні:

Грім все гуркоче, і руда хмара лівим крилом обійма небо. Бульбашки скачуть од крапель скрізь по воді, а рівчаками пливають потоки і підмивають сіно. Пропало сіно! Маланка закасалась та лізе в воду, і тоді саме Гафійка говорить:

– Мамо, хтось стука в вікно.

*Вікно? **Яке там вікно?***

Справді щось стука.

Маланка злазить із лави, мацає стіни, а у вікно хтось гатить.

– Що там? Хто стука?

Маланка одчиняє вікно.

– Йдіть на гуральню. Нещастя. Андрій скалічив руку (Михайло Коцюбинський. Fata morgana) (мова йде не про вікно, а про стукіт у вікно);

*Рятувальники, котрі прибули на виклик разом з поліцією, мабуть, вирішили, що жінку можна ще врятувати. Кинулися у воду, підпливли до бідолахи і... захлеснулися – тільки не водою, а реготом. «Потопельниця» плавала собі догори пупцем, навіть не думаючи йти на дно. **Та яке там дно**, коли тітонька то надувною виявилася (Високий замок. – 26.09.2012) (автор має на увазі опускання на дно).*

Майже повна відсутність назв осіб і зоонімів зумовлена суто граматичним чинником – формою середнього роду займенника (*яке*), з яким має узгоджуватися змінний іменник. Відповідно тільки в поодиноких прикладах у цій позиції зафіксовано зооніми – назви маленьких осіб, а одинична назва особи в середньому роді є оказіональним утворенням:

– Прибув я! – подає голос з-за дверей страховище.

- *І я прибув, – відповідає зсередини гість.*
- *Звідки прибув?*
- *З-за моря.*
- *Чим прибув?*
- *Кульгавого комара осідлав, на нього сів і прилетів.*
- *То, мабуть, море було маленьке?*
- *Яке маленьке – орел летить – не перелетить!*
- *Тоді то орленя, а не орел!*
- **Яке там орленя** – коли крило розпускає, ціле місто закриває!
- *Тоді, мабуть, місто замаленьке?*
- *Яке там маленьке – заєць біг, не перебіг!*
- *Тоді, мабуть, не заєць, а зайчєня!*
- **Яке там зайчєня** – з його шкіри пошиєш кожух, шапку, обуванку, та й ще лишиться!
- *Тоді, мабуть, не людині, а люденяті!*
- **Яке там люденя** – півень при нозі заспіває, до вуха не долітає!
- *Тоді, мабуть, він глухий!*
- **Яке там глухий** – в горах сарна траву скубне, почує!

Затуркане такою мовою страховище здогадалося, що в хаті якась сила є, хтось мудрий, сміливий, дужий, та знає, що йому далі казати. А тоді потихеньку задки-задки та навтіки! (Про рибину, що вміла говорити. Вірменська народна казка. Переклад з вірменської Олександра Божка).

Мінімальна структурна схема *Яке там* $N_1 \text{ Сор}_f$ порівняно рідко може зазнавати розширення (пор. шість варіантів розширення структурної схеми для моделі *Який* $N_1 \text{ Сор}_f$) [Ситар 2012а]). Типовими поширювачами цієї моделі виявилися:

1) суб'єктна синтаксема, виражена іменем у формі родового відмінка в поєднанні з прийменником *у/в*, позначає суб'єкта, зовнішні параметри, окремі якості або наявність власності якого заперечує мовець (розширена структурна схема *Яке там* N₁ у/в N₂ Cop_f):
... яке там в нього бабло?! Бабло його батьків, а сам понтується, як ніби сам його заробляє (ask.fm/SteImashchuk/answer/17000074832637);

2) атрибутивна / об'єктна синтаксема, що на рівні членів речення відповідає неузгодженому означенню / непрямому додатку, вираженому іменником у непрямих відмінках або прийменниково-відмінковим комплексом, що вмотивовано індивідуальними сполучувальними можливостями лексеми, яка заповнює позицію N₁ (розширена структурна схема *Яке там* N₁ (Prep) N_{непр} Cop_f):

«Під час Великої депресії 1930-х років у США виняткову роль відіграли журналісти та профспілки, – пояснює соціолог. – Перших називали «розгрібачами бруду». Вони проводили розслідування, викривали кримінальних банкірів, президентів компаній, політиків. У них регулярно стріляли. Однак вони продовжували це робити. Як наслідок, заради «порятунку країни» в жорна «нового курсу» Рузвельта потрапили з десяток мільйонерів. Триумфом же американських профспілок було прийняття Великої хартії вільності, коли реальністю стали колективні договори з роботодавцями, контроль над прибутком і, як результат, необхідність для капіталу ділитися.

«Чому ж сьогодні ніхто не допомагає нашим «розгрібачам бруду»? – запитую. – Ось ви, наприклад, чому не заявляєте на весь голос, що, мовляв, засидівся український робітник? Взяти хоча б той-таки торішній «Моніторинг соціальних змін в Україні 1994–

2004 рр.» – останнє масштабне дослідження Інституту соціології. У ньому взагалі немає графи «профспілки»! **Яке там повторення активної Америки?!**» (Дзеркало тижня. – 17 – 23.12.2005 (№ 49 (577)); Прости мені, сестро, просто і радо. Адже ми, на щастя, не друзі й, на жаль, не коханці (бо **яке там кохання з флюорограмою**, бо яка там дружба під стронцієм, сонце, – піврозпад короткий, практично немає шансів) (Юрко Іздрик. Хіп хоп).

Характерною рисою аналізованої моделі є відсутність граматичних модифікацій та інших типів видозмін базової структури.

Дієслівна модель речень (структурна схема *Яке там V_f*) у зібраному фактичному матеріалі виявилася менш продуктивною. Для неї властива граматична неузгодженість постійного і змінного компонентів, що є виявом ідіоматичності й асиметричної будови. В. В. Панкова наголошує, що явища аграматизму виникають у подібних російських реченнях в процесі фразеологізації внаслідок їх вторинності [Панкова 2007: 26], а форма середнього роду *яке* зумовлена неможливістю співвіднесення дієслова з питальним займенником, що «виражається в «усередненому» поданні правил їх «суміщення» в тексті» [Там само: 28].

Аналогічно до попередньої моделі, змінний компонент є переважно повтором дієслова з попереднього речення. Типовим для дієслівних фразеологізованих речень, як і для іменникових, є заперечне значення:

*Надумавсь Вовк, що жить йому погано:
Не з'їсть, не засне до пуття,
Що вік його минає марно,
Що треба кращого шукать собі життя...*

*Сидить він раз під дубом та й куняє,
Ніхто його не розважає, –
Аж чує – на вербі,
Між листям десь, Зозуля закувала:
– Ку-ку! Добривечір тобі!
А що се, Вовчику, чи не журба напала?
Чи, може, підтоптавсь?
– **Яке там підтоптавсь!** – до неї Вовк озвався.–
Тобі усе, паньматко, смішки!
А декому ні кришки:
Тут думка неабияка
Морочить козака
(Леонід Глібов. Вовк та Зозуля).*

Додатковими семантичними відтінками, реалізовуваними, за нашими спостереженнями, тільки в заперечних модифікаціях базової моделі, є такі:

а) ствердження (заперечення заперечення):

– Моєму чоловіку в університеті (!) говорили, що з української походить все. Всі мови – з української, весь фольклор – з українського. Він перепитував "і іранський фольклор також?" – "І іранський, звісно, з українського" :)

– МАУП або "Україна"! Чи я ще не всіх знаю?

– Який там МАУП. Якби ж то. Я (слідом за моїми батьками) звикла вважати, що в Києві насправді є лише один університет :) КНУ ім. ТГШ.

– Який жах!!! Я не плекав ілюзій стосовно якості освіти та чесності прийому та навчання, але сподівався, що хоча прихильники пара-наукових теорій туди не пролізли...

*– **Яке там не пролізли.** Там скоро інших не залишиться.*

На жаль
(<http://kerbasi.livejournal.com/35474.html>) (=Пролізли);

б) модально-заперечне значення неможливості

(заперечення можливості дії): *Педагогіка його [батька] була проста, як простий трудовий світ. Робоча. Змайстрував мені маленьку косу. Бере на луг косити. Сонце пече. Руки від втоми одвалюються. Покоси довгі. «Ванько, не відставай...». **Яке там не відставай.** Хочеться впасти у траву і лежати, лежати нерухомо... (Віктор Костюченко. Світ – не батько, доля – не мати) (=Не можу не відстати).*

Позицію змінного компонента можуть заповнювати дієслова на позначення:

1) дії (у наведеному прикладі – руху):

– *О, вже два тижні, – неохоче казав він. – Два тижні не здаюсь... За мною гониться поліція, як за чортом. Сходив всі ліси, всі хутори. І народ наш, скажу, цупкий... Ніхто ще не видав... Не знаю, куди лиші далі... Подамся десь на захід. А чому повернувся? Знаєш... На це нема слів. От просто крапка... Цього ніяк не розкажеш людським словом... Так... Ти мав правду, але все то замало. Ти мені нічого не сказав... Ти знаєш, скільки нас, баранів, туди пішло. Зо мною тоді шістдесят... І знаєш що сталося? Ха-ха-ха! Чорт, чорт, чорт! Ми йшли туди... Та яке там йшли... Летіли, рвалися... За нами гнався мало не батальйон «Ков-у», трьох вбитих, десять ранених. Тож ми вірили, що там... Зрештою, ти сам знаєш... Тож туди пішли наші посли, сенатори, поети, учителі. На Ковельщині зробили повстання... (Улас Самчук. Волинь);*

2) процесу: *Який у Володька добрий настрій. Добре продав пшеницю. Добре їхалось. Чи змерз. Яке там змерз. Зовсім не змерз (Улас Самчук. Волинь);*

3) відношення: *Однак не така вже кров у Гриця, щоб він довго з тугою в серці возився. Одного поранку осідлав свого чорногривого коня і подався в село, де жила Іваниха Дубиха з своєю гарною донькою, їздить*

там по селу, вдаючи, що за справунками, а за Іваниху Дубиху все попри те розпитує. Чи горда вона дуже і неприступна? Строга дуже пані?

– Горда дуже, – кажуть, – і строга, а для своєї доньки то, здається, чи не самого боярина вижидає.

– А донька? – питає.

– За жодного не хоче й чути. Досі відмовляє всім як одному, – розказують. – Каже, що не «по душі» і не хоче.

– От жвава, що й бідних любить, – вихопилося якось Грицеві з уст.

– Та яке там вже «любить»! На жодного, а на бідного вже й тільки не дивиться.

– А гарна яка? – допитує далі Гриць, вдаючи, що не знає дівчини.

– Сам вже придивися, – подають у відповідь. – Поклонися їй низько, поглянь на брови, тоді осудиш власними очима, хто така Дубівна, хто така Туркиня (Ольга Кобилянська. В неділю рано зілля копала).

Випадків уведення поширювачів у реченнях, що належать до моделі *Яке там V_г*, в обстеженому матеріалі не зафіксовано.

На відміну від іменникових речень, синтаксична парадигма дієслівної моделі є двокомпонентною, вона охоплює такі модифікації:

а) граматичну модифікацію минулого часу:

– *Вояцьке діло треба, значить, як ріпу гризти. Без цього нам не обійтися. Тільки зобижаються на тебе кіннотники.*

– *На мене? – здивувався, насупився, пригадуючи і не можучи пригадати, чим би він міг досадити своїм хлопцям.*

– *Авжеж не на мене, – звузив лукаво очі Варивон, і по виразу його обличчя Дмитро здогадався, що*

жартує хлопець.

– Знову щось вигадав?

– **Яке там вигадав.** Усі із вашого ескадрону вогнем, значить, дихають на тебе, а особливо Віктор Сніженко, – кіннотник теж не з останніх і до того ж голова супрунівського созу (Михайло Стельмах. Велика рідня);

б) заперечну модифікацію: *Хлопці, напевно, сплять. Заморили за ніч. І яка ніч! Не часто такі на фронті випадали. «Солов'ї, солов'ї, не турбуйте солдатів, нехай солдати трохи посплять» ... **Яке там – не турбуйте:** на бригадному стані – банна лихоманка. Хлопці, оголені до поясів, азартно обтираються снігом. Рожевоцокі дівчата намагаються втопити їх в заметах. Особливо погано доводиться Юхиму: окуляри заліпити, і він нічого не бачить. Дівчата оточили його і плюхнувся в сніг (Гуртожиток порожніє: <http://piff1b.info/?cat=11>).*

Нечисленними є реалізації прислівникової моделі речень, побудованої за структурною схемою *Яке там Adv_{praed} Corp*, що також є виявом порушення правил граматичного узгодження слівформ. Такі речення переважно виражають заперечення: *Думала, з приходом нової влади жити в селі стане легше. Обіцяли ж покращення життя вже сьогодні. **Яке там краще!** Кому було гарно, тому й є гарно. А таким, як ми оце та решта стариків, як було, так і є. Ніхто про нас не думає, нікому ми не потрібні. Як діти не допоможуть, то ніхто нічого не дасть* (Валентина Лейба. Пане Азаров, ви обіцяли винагороду за теличку, то куди нам з нею іти – на Хрещатик чи на Інститутську? Якщо вас цікавлять наші корови, поверніть Мокрецю пасовище // Вісті Київщини: <http://v-k.org.ua/pages/view/837>).

Із введенням заперечної частки *не* речення передає значення ствердження: *Радій мовчав. Слідчий зняв кашкета, вітер хустинкою спітнілого лоба.*

– *Ну нічого, ти в мене заговориш...*

Може й справді розказати – поки ще не пізно? Та яке там не пізно – після того, що зробив вже все одно не відпустять. Мовчати хай там що (Перемога. Оповідання: <http://starfort.in.ua/page/victory>).

Позиція Adv_{praed} характеризується лексичною обмеженістю. Серед усіх типів прислівників виявлено тільки три:

1) якісно-означальні прислівники (більшість прикладів):

– *Чи добре ж вам жилось без мене? – спитав Джеря.*

– *Ет! Яке там добре! Бідували та побивались з матір'ю до останнього часу, може, мати й тепер були б живі. Сідайте, будьте ласкаві! – сказала Любка і хотіла назвати Джерю татом, але язик сам задержав на кінчику те слово* (Іван Нечуй-Левицький. Микола Джеря);

2) прислівники способу дії:

Там в тому Центрі всі нездари й скнари,

Тягнути жереб – сміховинний фарс.

Комусь попав Меркурій – то Канари,

А я, невдаха, втретє тягну Марс...

Та ні, яке там спеціально, мила,

Тут фарт усе, рулетка – бачить Бог!

Та щоб пропала...реактивна сила,

І ще...на старті щоб двигун заглох! (Ярослав

Чорногуз. Пародія);

3) обставинні прислівники на позначення часу:

Коли вони вишикувалися, парубки спочатку стовпилися,

*і, заки все вгамувалося, збігла якась хвилька, і начальник персоналу – а сурми тим часом змовкли – сказав: «Від імені Оклагамського театру вітаю Вас. Ви прийшли рано (яке там **рано**, скоро вже полудень), наплив іще не дуже великий, тому всі формальності Вашого прийняття скоро будуть полагождені. Звичайно ж, посвідку особи всі Ви маєте при собі»* (Франц Кафка. Зниклий безвісти. Переклад Юрія Прохаська).

Реалізацій розширеної структурної схеми не виявлено.

Парадигма прислівникової моделі речень є неповною, з-поміж усього спектру синтаксичних модифікацій у мовленні реалізовано тільки негацію:

– *Вони [торти] й тепер не супер.*

– ***Яке там не супер**, ваші торти дуже гарні. А цей такий ніжний і стільки квітів, красаота!!!* (http://dreamfood.com.ua/forum/topic_1092/10).

Отже, моделі фразеологізованих речень з незмінним комплексом **яке там** є втіленням двох принципів організації синтаксичних фразеологізмів – кристалізації навколо незмінного компонента та похідності, структурної периферійності.

Спільними рисами всіх проаналізованих моделей є основне типове значення заперечення, будова на базі повтору змінного компонента, фіксований порядок розташування компонентів.

Попри це виявлені іменникові, дієслівні та прислівникові речення належать до окремих моделей, а не утворюють варіанти однієї, оскільки мають низку як структурних (узгодження / неузгодження постійного і змінного компонентів, закономірності поширення, здатність до творення модифікацій різного типу), так і семантичних (різні додаткові значення, лексичні обмеження) відмінностей. Значно менша

продуктивність реалізацій дієслівних і прислівникових моделей дає змогу зробити висновок про те, що вони побудовані за аналогією до іменникової.

Субстантивним фразеологізованим реченням властива асиметрія форми і змісту. Вони побудовані за зразком простого питального речення, але не позначають питання (репліки-стимулу), не передбачають появи репліки-відповіді; водночас синтаксичні фразеологізми виступають як репліки-реакції на різноманітні ситуації, а втілені значення (заперечення, оцінка і под.) не мають формальних показників. Одна з виявлених нами особливостей речень, побудованих за структурною схемою *Яке там* N₁ Cop_r, порівняно з іншими синтаксичними фразеологізмами полягає в обмеженні лексичного наповнення позиції обов'язкового змінного компонента (подійні та ознакові іменники). Характерною рисою речень цього типу також є відсутність парадигматичних перетворень.

Дієслівні та прислівникові речення з незмінним комплексом *яке там* є яскравими зразками асиметричних синтаксичних одиниць. Фразеологізованість їхньої семантики на формальному рівні підкріплена порушенням граматичних правил узгодження компонентів. На відміну від субстантивної, дієслівна та прислівникова моделі речень не зазнають поширення, але мають регулярні граматичні видозміни. Заперечні модифікації цих двох моделей передають значення ствердження, що не властиве для іменникових речень.

Висока частота використання в мовленні властива своєрідній і цікавій у плані структурно-семантичної організації групі фразеологізованих речень, ґрунтованій на повторі компонентів. Ця група одиниць не раз

привертала до себе увагу русистів [Янко-Триницкая 1967; Русская грамматика 1980; Величко 1996; Всеволодова, Лим Су 2002; Ксенофонтowa 2006; Меликян 2004; Шеманаева 2010 та ін.]. Окремі конструкції проаналізовано також на матеріалі англійської [Wierzbicka 1987; Верба 1975; Чистоногова 1970 и др.], російської та фінської [Копотев 2008], російської і корейської [Всеволодова, Лим Су 2002] мов у зіставному аспекті. Зазначимо, що подібні дослідження виконано представниками різних лінгвістичних шкіл з використанням нетотожних методик аналізу й термінології («синтаксичний фразеологізм», «синтаксична ідіома», «фразеологізоване речення», «фразеосхема», «фразеомодель», «тавтологічна конструкція» і под.).

В україністиці лексично повторювані компоненти кваліфікують як «одну з характерних особливостей фразеологізованих речень закритої структури» [Личук, Шинкарук 2001: 28] (див. також праці [Личук 2001; Войцехівська 2007]).

Аналіз зібраного фактичного матеріалу засвідчує, що група синтаксичних фразеологізмів з повторюваними компонентами є досить неоднорідною за структурою й семантикою, а її обсяг в українській мові є ширшим, ніж це прийнято вважати. Оскільки до складу цієї групи в українській мові входить більш ніж 20 моделей речень, поряд з принципами кристалізації, структурної периферійності [Копотев 2008], семантичним зсувом і перерозподілом основних валентнісних зв'язків [Верба 1975], вважаємо повтор організувальним чинником, що забезпечує стійкість структури і зв'язаність значення цілої низки синтаксичних фразеологізмів [Ситарь 2013].

Наголосимо, що ми виходимо з широкого розуміння поняття «повтор» [Волянська 2010; Волянська 2012; Загнітко 2006; Папина 2002 та ін.], тобто розглядаємо не лише власне-лексичний повтор у межах одного речення, але й повтор слів у кількох реченнях, і нанизування синтаксичних структур одного зразка.

У межах синтаксичних фразеологізмів із повтором компонентів можна виділити типи, спираючись на такі критерії, як лінеарність, частиномовний статус повторюваного компонента, тотожність / нетотожність його морфологічної форми, частиномовна належність компонента в інтерпозиції (між повторюваними лексемами); фіксований / змінний порядок компонентів у складі моделі речення, семантичний тип, а також належність до певного мовного рівня [Ситарь 2013] (див. таблицю 3).

1. 3-поміж синтаксичних фразеологізмів із повтором за лінеарністю (залежно від розташування повторюваних компонентів) виділяємо:

1.1. Речення з повтором у межах однієї моделі, що реалізовано у двох підтипах:

1.1.1. Моделі речень з контактним повтором лексем: *Гроші грішми, але треба чогось і до грошей. На господарстві треба й корів, треба й волів, треба й возів, треба коней, треба й до коней. Треба миски й ложки, треба чогось і до ложки* (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки) (модель N₁ Cop_f N₅, а/але/однак...).

Таблиця 3

Класифікація фразеологізованих речень із повторами

Критерій класифікації	Тип синтаксичного фразеологізму	Підтип синтаксичного фразеологізму
1	2	3
Лінеарність	Речення з повтором у межах однієї моделі	З контактним повтором Із сумісним (суміжним) повтором
	Речення з дистантним повтором лексеми	
Частинимовний статус повторюваних компонентів	Речення з повтором іменника	В одній морфологічній формі У різних морфологічних формах
	Речення з повтором дієслова	В одній морфологічній формі У різних морфологічних формах
	Речення з повтором прислівника	
	Речення з повтором прикметника	
	Речення з повтором числівника	
	Речення з повтором займенника	
	Речення з повтором прийменниково-іменного комплексу	
Частинимовний статус компонента в інтерпозиції між повторюваними лексемами	Речення з часткою в інтерпозиції	
	Речення зі сполучником в інтерпозиції	
	Речення з із прийменником в інтерпозиції	
	Речення з дієслівною зв'язкою в інтерпозиції	

1	2	3
Характер порядку компонентів	Речення з фіксованим порядком компонентів	
	Речення, що дозволяють зміну порядку слів	
Семантика	Речення зі значенням оцінки	
	Речення зі значенням 'так – ні'	
	Речення зі значенням множинності	
	Речення зі значенням акцентування об'єкта	
	Речення зі значенням зумовленості	
Належність до мовного рівня	Речення з лексичним повтором у межах моделі речення або сусідніх речень	
	Речення з дублюванням синтаксичних структур	Нанизування речень, побудованих за однією моделлю
		Нанизування речень, що побудовані за різними моделями та належать до одного структурного і/або семантичного типу

1.1.2. Моделі речень із сумісним (суміжним) повтором (найпродуктивніша підгрупа речень): *Після виборів зробив велику дурість: погодився на висування у Верховну Раду. Його вибирали як постійний парламент у кількості біля 400 із 2500 народних депутатів. Думає: «працювати, так працювати»!* Але не очікував, що б було так тяжко засідати безупинно (Микола Амосов. Голоси часів) (модель Inf так Inf).

1.2. Дистантний повтор лексики, за нашими спостереженнями, характерний передусім для двох

підгруп синтаксичних фразеологізмів – зі значенням заперечення й оцінки. Найчастіше важливу з погляду мовця лексему дубльовано в сусідніх реченнях: *Стурбовані Зайченки спитали в один голос:*

– *Як ваше здоров'я, Буридановичу?*

– *А-а... **Яке вже там здоров'я**, коли я нічого не їм?* – *зітхнув Осел* (Василь Бережний. Дем'янку Дерев'янку, або Пригоди електронного хлопчика. Що задумав Головань) (модель *Який (уже/вже) там* N₁ Cop_f).

Рідше для віднайдення повторюваних компонентів потрібне звернення до ширшого контексту, між ними може бути одне або декілька речень, пор.: *Оскільки я в Криму, а це, як відомо, терени Партії регіонів, то розумію, в чому полягає ця «щирість». Безумовно, люди після останніх подій там начебто й **заспокоїлися**. Хоча з іншого боку – от вам події в Бахчисарай. **То ж яке там заспокоїлися?*** (Юрій Андрухович: «Це покоління політиків має йти на смітник» // Дзеркало тижня. – 19 – 25.09.2006 (№ 31)) (модель *Яке (уже/вже) там* V_f); *Та й келія мало подібна до пристановищ фахових анахоретів, де звичайно бруд конкурує із святістю. Швидше ательє артиста маляра – височенне, із світлом на всю стіну, повне червоних передвечірніх променів. А замість мольбертів та полотен – шафи та полиці з книжками, столи з приладдями, ретортами, склянками, слоїками. В кутку – знайома принцесі топильна електрична піч Гайдена. Від колишньої оранжереї лишилося декілька пальм та багато квіток на всій віконній стіні та навіть на столах. Під пальмами – фотель, біля фотеля – столик із радіотелефоном. Тут же й екран, та ще нової системи. **От тобі й келія!*** (Володимир Винниченко. Сонячна машина) (модель *От (тобі/вам) і/й* N₁ Cop_f).

2. За ознакою частиномовного статусу повторюваних компонентів моделі речення:

2.1. Моделі синтаксичних фразеологізмів із повтором іменника:

2.1.1. В одній морфологічній формі: **Життя як життя** (Володимир Дрозд. Життя як життя) (модель $N_1 \text{ Cop}_f \text{ як } N_1$);

2.1.2. У різних морфологічних формах: **Ключі від квартири – усім святам свято** (Вечірня газета. – 08.08.2002) (модель $Усім/всім N_{5pl} N_1 \text{ Cop}_f$).

2.2. Моделі синтаксичних фразеологізмів із повтором дієслова:

2.2.1. Повтор дієслів в одній формі:

2.2.1.1. Відмінюваної форми дієслова:

– *Я тебе більше не пуцу проїжджались з Казанцевим на баских конях.*

– *Я й сама поїду, гусари не вовки: мене не з'їдять.*

– *З'їдять не з'їдять, а все-таки я не хочу, щоб ти кохалась та залицалась з якимсь пройдисвітом та вводила мене й себе в славу* (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки) (модель $V_f \text{ не } V_f, \text{ а...}$).

2.2.1.2. Інфінітива: **Гуляти – так гуляти!** (У озера. – 01.10.2010 (№ 36)) (модель Inf так Inf).

2.2.2. Повтор дієслів у різних формах: **Будь-які капітальні роботи – це, безумовно, добре. Ось провели газ до школи – це хіба погано? Зробити – зробили. А прибрати за собою ... забули?** (Районка. – 20.12.2012) (модель $\text{Inf } V_f, \text{ а...}$).

2.3. Моделі синтаксичних фразеологізмів із повтором прислівника зафіксовано в зібраному матеріалі рідко: **Оце добре так добре!** (<http://goloka.org.ua/viewtopic.php?t=106&start=75>) (модель $\text{Оце Adv}_{\text{praed}} \text{ так Adv}_{\text{praed}} \text{ Cop}_f$).

2.4. Моделі синтаксичних фразеологізмів із повтором прикметника також виявились непродуктивними:

– *Розумний ти як я подивлюся...*

– *А я не сперечаюсь. Розумний так розумний...* (Юрій Олійник. Жити – завтра (Пацани)) (модель Adj₁ так Adj₁ Cop_f).

2.5. Моделі синтаксичних фразеологізмів із повтором числівника репрезентовані одиничними прикладами: *Я ж ніколи особливо не переймався балами у школі. Що мені до неї – два так два, а як три – то й на краще* (Гелвін. Конвульсії, або Записки Невгамовного інтерпретатора) (модель Num₁ так Num₁ Cop_f).

2.6. Моделі синтаксичних фразеологізмів із повтором займенника: *Від часів «розвиненого бубабізму» я ловлю себе на звичці читати улюблені вірші вголос – для когось, хто поруч. Ні, не свої (бо свої – це свої), а саме улюблені. Останнім часом я все частіше читаю вголос поетів Бондаря і Жадана, Жадана і Бондаря. Це входить у звичку, це сильніше за мене, хоч, можливо, ця звичка є, як і всі інші, згубною* (Юрій Андрухович. Чистота голосу, або передмова до // Дзеркало тижня. – 17.01.2003 (№ 2)) (модель Pron₁ Cop_f Pron₁).

2.7. Моделі синтаксичних фразеологізмів із повтором прийменниково-іменного комплексу:

– *Виходить, інші воювали, а ти тільки пісеньки виспівував? Добра в тебе була служба.*

– *Е, на службі як на службі. Було так, що й воювали, а було так, що й співали. Ось побудеш, то сам побачиш...* (Григорій Тютюнник. Вир) (модель prep N₆ як prep N₆ Cop_f).

3. За частиномовним статусом компонента в інтерпозиції між повторюваними лексемами:

3.1. Моделі синтаксичних фразеологізмів з часткою в інтерпозиції:

– *У суспільстві існує розподіл праці. Одні працюють лікарями, інші роблять у колгоспі, і ніхто з інтелігенції ще ніколи не дивився з презирством на людей фізичної праці. Це твоя вигадка.*

– ***Вигадка не вигадка, а я розумію так: будь ти вчений чи сто раз професор, а від простого народу не верни, раз він тебе в люди вивів*** (Григорій Тютюнник. Вир) (модель N_1 не N_1 , а...);

3.2. Моделі синтаксичних фразеологізмів зі сполучником в інтерпозиції: *1 грудня, дев'ята річниця референдуму, коли на руїнах імперії постала наша Незалежність. [...] І це ж треба, саме сьогодні Всесвітній день боротьби зі СНІДом. Ну, світ як світ, у нього свої міжнародні дати. А от чому саме на цей день президент призначив Професійне свято працівників прокуратури, – це вже фрейдистський ляпсус* (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого) (модель N_1 Сор_f як N_1).

3.3. Моделі синтаксичних фразеологізмів із прийменником в інтерпозиції: *З усього його гарему тільки одна жінка була цьому хану до вподоби. Татарка, **красуня з красунь*** (Памук Орхан. Мене називають Червоний) (модель N_1 Сор_f з/із/зі N_{2pl}).

3.4. Моделі синтаксичних фразеологізмів з дієслівною зв'язкою в інтерпозиції: *До пам'ятника прошкує урядова делегація на чолі з президентом. Попереду, за ритуалом, гонакедія в шароварах, у віночках і плахтах, несе кошики з квітами. Затим поважно виступають перші особи держави, половина з яких того Кобзаря не читали і мова його їм до фені. Але*

ритуал є ритуал, щорічна церемонія (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого) (модель N₁ Сор_f N₁).

4. За характером порядку компонентів:

4.1. Моделі синтаксичних фразеологізмів з фіксованим порядком компонентів (більшість проаналізованих моделей): *Знав би я, чим ти дихаєш, я б тебе з очей не спускав, гада. За нього люди на смерть підуть, а він у батька на пасіці медок тріскатиме. Земляки земляками, хоч ще ні бійці, ні стрільці, а так собі, горобці, **одначе** треба мені ширше очі розплющити»* (Григорій Тютюнник. Вир) (модель N₁ Сор_f N₅, а/але/однак...).

4.2. Моделі синтаксичних фразеологізмів, що дозволяють зміну порядку слів, пор.:

О, хто це сяєво планет подвоїв?

Потроїв дальні мерехти зірок?

Спиваю з уст цілунок, як дзвінок,

*І – що там інші? – **я герой з героїв!*** (Яр Славутич.

Її вуста);

***З героїв герой:** скорив тисячі пальцем одним,*

А палець той був не простим, а вказівним!

(Станіслав Єжи Лец. Фрашки. Геройство. Переклад Віктора Марача) (модель N₁ Сор_f з/із/зі N_{2pl});

*Наказую перед Богом, що оживлює все, і перед Христом Ісусом, Який добре визнання засвідчив за Понтія Пилата, щоб додержав ти заповідь чистою та бездоганною аж до з'явлення Господа нашого Ісуса Христа, що його свого часу покаже блаженний і єдиний міцний, **Цар над царями та Пан над панами**, Єдиний, що має безсмертя, і живе в неприступному світлі, Якого не бачив ніхто із людей, ані бачити не може. Честь Йому й вічна влада, амінь!* (Біблія. Переклад Івана Огієнка);

*Співай, моя голубонько,
Є, може, й наш талан;
Одна сльозина щирая –*

Я над панами пан! (Леонід Глібов. За щедрівку пісенька) (модель $N_1 \text{ Cop}_f \text{ над } N_5$).

5. За семантичним критерієм серед проаналізованих речень можна виділити п'ять типів (послідовну й переконливу семантичну диференціацію шести груп синтаксичних фразеологізмів запропонувала А. В. Величко [Величко 1996; Величко 2016]). Іншими словами, у межах речень з повторами реалізовано всі семантичні групи, крім модальних синтаксичних фразеологізмів:

5.1. Моделі синтаксичних фразеологізмів зі значенням оцінки: **Табір як табір**: *поміж тополями просторе подвір'я, самохідні комбайни, чекаючи жнив, вишикувались, мов для параду; під довжелезним навісом теж повно всякої техніки, що їй ми вже й назвиськ не знаємо* (Олесь Гончар. Твоя зоря) (модель $N_1 \text{ Cop}_f \text{ як } N_1$).

5.2. Моделі синтаксичних зі значенням 'так – ні': *При цьому із сесійної зали хтось із депутатів запропонував завтра розглянути це питання. У відповідь Литвин сказав: «Завтра так завтра, коли запросимо, тоді запросимо»* (Форпост. Інтернет-видання, 01.06.2010: <http://4post.com.ua/politics/167807.html>) (модель $\text{Adv}_{\text{praed}} \text{ так } \text{Adv}_{\text{praed}} \text{ Cop}_f$).

5.3. Моделі синтаксичних фразеологізмів зі значенням множинності (ця група є найменш продуктивною в зібраному фактичному матеріалі): *З "друзями", як СНД, не потрібні вороги. Друзі – Польща, Словаччина, Чеська Республіка хочуть, щоб Україна була в ЄС, для кращого життя українського народу,*

друзі – Німеччина продає Україні дешевий газ. Друзі – Грузія хоче, щоб Україна вступила в НАТО, є друзі і «друзі» (www.unian.ua/comments/535333) (модель Cop_f N₁ і/ї N₁).

5.4. Моделі синтаксичних фразеологізмів на позначення акцентування об'єкта: ***Хто-хто, а син знає, що добра половина цих обладунків в звичайний час зосталася б лежати вдома, бо нічого зайвого чабан не візьме в таку спеку носити з собою по степу ...*** (Олесь Гончар. Тронка) (модель Pron-Pron, a...).

5.5. Моделі синтаксичних фразеологізмів зі значенням зумовленості: ***Жарти жартами, – подумав я, – а він піде з нами у вогонь і в воду*** (Роман Андріяшик. Люди зі страху) (модель N₁ Cop_f N₅, a/але/однак...).

6. За ознакою належності до мовного рівня розмежовуємо такі типи повтору:

6.1. Лексичний повтор у межах моделі речення або сусідніх речень (див. попередні приклади).

6.2. Дублювання синтаксичних структур у двох різновидах:

6.2.1. Нанизування речень, побудованих за однією моделлю: ***І доктор Рудольф лежить собі й попиває молочко, вернувшись до «старого режиму». От тобі й переліт! Бідний, милий майстер Кін! От тобі і зустріч, і Сонячна машина, і обожнювання, і нова ера, і перемога над тою, що там десь, у лабораторії, кається й жде на нього*** (Володимир Винниченко. Сонячна машина) (модель *От (тобі/вам) і/ї* N₁ Cop_f);

Вони були над просторами, над світами, над усім можливим і неможливим, залізний поїзд десь далеко внизу під ними гримів, стогнав, рвався на волю, а сталеві рейки не пускали, і поїзд бився у відчаї, а відчасні душі, замкнені в ньому, билися у відчаї ще безнадійнішому, і безнадійно чужа та водночас і

найрідніша своїм неповторним тілом жінка вистогнувала під Шульгою, знищувалася, але тільки на мить, потопала й виринала і хотіла жити, радіти, насолоджуватися веліннями, бо жінка — цариця життя, а всі так звані закони природи і закони всіляких держав (**який глум і яка ницість!**) — ніщо, як чоловіча нікчемність, кинута богами до жіночих ніг.

— **О, яке щастя і нещастя!** — стогнала Юлія. — Ти можеш зупинити цей поїзд, Шульга? Я не хочу до Москви, я не хочу, я не можу, я не мо!.. Зупини, затримай, ти ж енергетик, затр-р! (Павло Загребельний. Юлія або запрошення до самовбивства).

6.2.2. Нанизування речень, що побудовані за різними моделями та належать до одного структурного і/або семантичного типу: *Тимко знав, що дядькова коса не клепалася відколи й куплена і що він міг косити нею тільки тому, що в нього було сили, як у бика: вигостривши її тепер, як бритву, Тимко передав Павлові і з цікавістю спостерігав, що воно з того вийде.*

Павло сяк-так, для годиться, помантачив косу, поплював у руки, широко розставив ноги і, відвівши далеко назад косу, щоб, значить, був більший розгін, махнув нею по траві і впав на землю.

— *Що ти їй зробив? — дивувався він, підвівшись під загальний регіт хлопців.*

— *Нагострив, дядьку...*

— **От молодчина! Оце коса так коса!** — повеселішав Павло, уже не так з розгону заганняючи її в траву (Григорій Тютюнник. Вир) (моделі *От N₁ Сор_f* та *Оце N₁ так N₁ Сор_f*);

Ой князь, от так князь, ну й князь! Пили, їли, троцили, запихалися, дивилися, витріщали очі. **От так-так, оце воно, ох і князь же ж у нас!** (Павло

Загребельний. Диво) (моделі *Ой N₁ Сор_f*, *От так N₁ Сор_f*, *Ну i/й N₁ Сор_f* та *Ох i N₁ Сор_f*).

Отже, повтор є одним із чинників, що «цементують» речення й забезпечують їх фразеологізацію. У складі проаналізованої групи найпродуктивнішими виявились синтаксичні фразеологізми з повторюваними іменниками, а найчастіше дубльованою – форма називного відмінка. Переважна більшість фразеологізованих речень з повторами належить до двох семантичних типів – оцінного та стверджувального / заперечного.

2.2. Семантичні типи синтаксичних фразеологізмів

Попри принципово різні підходи до аналізу конструкцій, представники конструкційної граматики та Московської семантичної школи одностайно стверджують, що кожна модель синтаксичного фразеологізму є унікальною й тому вона вимагає окремого аналізу [Апресян, Богуславский, Иомдин Санников 2010; Апресян 2007; Апресян 2011; Апресян 2012; Apresyan 2013; Apresyan 2014; Иомдин 2003; Fillmore 1988; Fillmore, Kay, O'Connor 1988 та ін.]. Це положення лінгвісти послідовно реалізують під час здійснення аналізу кожної окремої синтаксичної конструкції.

Попри окремішність кожного «винятку із правил» видається за можливе здійснити групування синтаксичних фразеологізмів за семантичним принципом.

А. В. Величко запропонувала поділ російських фразеологізованих речень на шість семантичних класів:

1) оцінки; 2) згоди, незгоди, ствердження, заперечення; 3) необхідності, потрібності, непотрібності, неможливості; 4) обмеження, одиничності, множинності; 5) акцентування; 6) логічної зумовленості й обставинної характеристикації [Величко 1996; Величко 2016]. Очевидно, що зазначені семантичні класи синтаксичних фразеологізмів можуть бути реалізовані і в інших мовах.

Аналіз зібраного фактичного матеріалу засвідчив правомірність виділення в українській мові синтаксичних фразеологізмів на позначення:

1) оцінки: *Передача корони відбулася зворушливо: наприкінці студентського шоу «Міс Академія друкарства-2009» Ольга Возняк та новообрана «Міс Академія друкарства-2010» Оксана Секрет кинулися одна одній в обійми. **Оце так передача «влади»!*** (Високий замок. – 07.12.2010);

2) ствердження / заперечення:

– *Віддай хліб, ти – есплутатор! Вивчені недоладно, скалічили слово; а сусід відповідає в тон:*

– ***Який я есплутатор?** То – хтось другий: навча неправди і так робить. А я від землі. Дивіться на мої руки: сі в мозолях, і дивіться на чийсь...* (Василь Барка. Жовтий князь);

3) модальності: *Запорожець обернувся і звів на них налякані очі свої: «Перед вами не потаюся, товариші: чи ви знаєте, що моя душа давно вже запродана чортові». «Дивись, яке диво! Кому на своєму віку не доводилось з ними мати мороку? Отут-то й треба гулять, як кажуть, напропале», «Ех, хлопці! гуляв би, коли ж цієї ночі строк козакові! Гей, браття!» Сказав він і ляснув їх по руках: «Ех, не дайте мене! не спить одну цюю ніч, не забуду вашої дружби довіку!» **Як же не допомогти чоловікові в такій біді?** Дід так і сказав,*

що швидше дасть він одрізати оселедець на своїй голові, ніж попустить чортові хоч понюхати мордою його собачою християнської душі (Микола Гоголь. Втрачена грамота);

4) одиничності / множинності: **Де ми тільки не були** — усі ставлять йому різні діагнози, ніхто не може розібратися, чи то в нього відсутність мовлення, чи то його втрата... (Дзеркало тижня. – 4-10.09.2004);

5) акцентування: *Хто у Тхорихи вдови вимазає дьогтем ворота? **Не хто, як не Максим...*** (Панас Мирний. Хіба ревуть воли, як ясла повні?);

б) логічної зумовленості й обставинної характеристики:

– *Я рада жить і на провінції... бо... бо що ж маю робити? **Хочеш не хочеш, а мусиш*** (Іван Нечуй-Левицький. Хмари) [Ситар 2011г].

Усі подальші спроби опису семантики синтаксичних фразеологізмів у той чи той спосіб мають опертям здійснене А. В. Величко розмежування. Зазначимо, що досить розлоге формулювання окремих назв семантичних груп засвідчує складність їхньої інтерпретації та потребу подальшої диференціації мікрогруп у їхніх межах. Підтвердимо констатоване на прикладі модальних і заперечних синтаксичних фразеологізмів.

Синтаксичні фразеологізми зі значенням модальності належать до модальних модифікацій імпліцитного зразка, тобто їм властива відсутність формально вираженого модального компонента та з погляду функційно-комунікативної граматики становлять периферію в межах складної й розгалуженої системи засобів вираження внутрішньосинтаксичної модальності – функціонально-семантичного поля модальності [Виноградова, Ситар 2005 та ін.]. Такі

речення потребують особливої уваги дослідників через експресивність й емоційне забарвлення, складність і можливість неоднозначної кваліфікації у зв'язку з відсутністю експліцитних показників модального значення: **Чому б по-простому не сказати:** до – 1 таблетка активованого вугілля на 10 кг ваги, після – випити літр-півтора чистої негазованої води (Дзеркало тижня. – 27.12.2008 (№ 49 (728))).

У межах модальних синтаксичних фразеологізмів виділяємо чотири групи – речення на позначення потреби, речення на позначення непотрібності, речення на позначення можливості й речення на позначення неможливості [Ситар 2009] (див. діаграму 1). Зазначимо, ще дві з цих груп – речення зі значенням непотрібності й речення зі значенням неможливості – становлять площину перетину модальних і заперечних синтаксичних фразеологізмів.

1. Фразеологізовані речення зі значенням необхідності (потреби). Ця група синтаксичних фразеологізмів виявилася найрозгалуженішою, вона об'єднує шість моделей речень [Ситар 2007а].

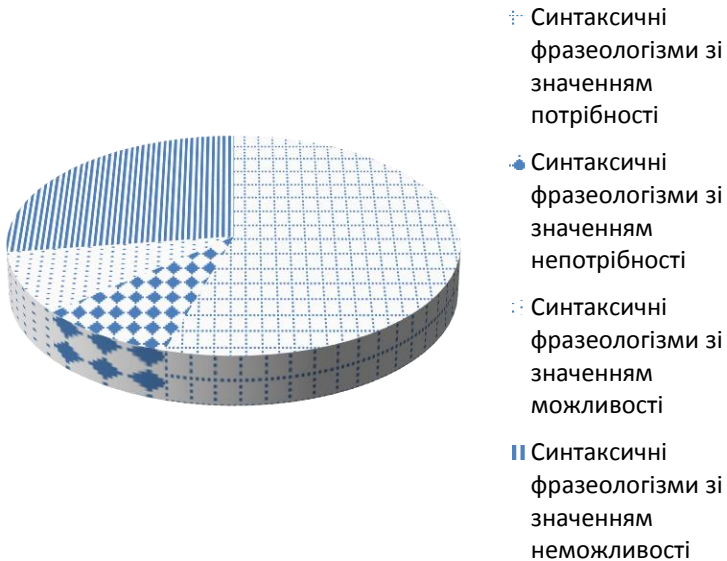
1.1. Модель *Як (же) (тут) не Inf*, напр.: *Нині з рослин виготовляється до 80% ліків хворого серця. Цієї зими міський голова Чернігова опинився у ситуації мавпи з відомого анекдоту, якій необхідно зробити вибір між красивими і розумними, вірніше, між «синіми» й «біло-сердешними». З одного боку, Олександр Соколов має давні зв'язки з Партією регіонів, яка підтримувала його під час перевиборів мера у 2006 році й на підтримку якої Соколов розраховує під час цьогорічних виборів в органи місцевого самоврядування. З іншого боку, як же не прислухатися до керівництва Кабінету Міністрів та*

реальної претендентки на президентське крісло, від якої залежить хоча б те, чи будуть гроші у бюджеті (Україна молода. – 27.01.2010 (№ 15)); «Ну як тут не допомогти, – сказав командир, – все ж таки свій!» (Євген Свірський);

*— Допомогти треба, — неголосно озвався Гордій, спроквола зводячись із саморобного дебелого, як і вся мебля в цій хаті, ослона. — Як же не допомогти своїй людині! — розгладив п'ятірнею скуйовджену чорну чуприну і пригнітив її форменим кашкетом лісника. — Тільки де ж його шукати шпиталь, та й чи можна взяти напівживого, як ти кажеш? — скопив око на Галину. — По такій невкоченій дорозі. Всю душу витрясе... — Помовчавши, додав: — Та захопть води... Кожен поранений пити хоче... (Євмен Долومان. Випробування вірності); І вона ледве зводить кінці з кінцями, а діти ростуть здібними, працюовитими. **Як тут не допомогти** (www.domivka.net/forum/archive/index.php?t-2192.html).*

1.2. Модель *Чи (ж) N₁ не V_{тзс/пл}*, напр.: *Очі горять не даремно і не даремно бачать дороге чарівне світло і барви його усі, що розлиті скрізь, куди не ступить нога. І чи ж не бачить Володько, що на його очах твориться щось-таки незвичайне, щось дійсно велике (Улас Самчук. Волинь).*

Групи модальних синтаксичних фразеологізмів

1.3. Модель *Чому (б / би) (N₃) не Inf*, напр.: **Чому не сказати йому все як є?** (Юрій Андрухович. Дванадцять обручів); *Розумію, не вельми гуманно пригощати гостей сімейними кінохроніками, як і сімейними альбомами. Але хай вибачать – за таких випробувань я сам терпеливо гортаю сторінки з господарем на пляжі, господарем на весіллі, господарем на демонстрації... Коли це на радість людям, чому не*

потерпіти? (Володимир Дрозд. Катастрофа); *Захопившись боротьбою з неприємними особами, ми часто забуваємо, заради чого, власне, виходили на Майдан. Чому б не скористатися так важко вибореними свободами для того, щоб довести революцію до завершення?!* (Дзеркало тижня. – 13 – 19.10.2007 (№ 1 (630))); *Чому б не почати читати малюкові казки чи віршики* (Дзеркало тижня. – 10 – 16.01.2004 (№ 1 (476))).

1.4. Модель *Чи (ж) N₃ не Adv_{praed}*: *Чи ж тобі не сором?* (Улас Самчук. Волинь); *Тепер, бач, і до матері?! тепер і до неї, як нікому пожаліти?.. А як тоді, – так мати сяка й така!.. Чи тобі не соромно? Чи тобі не гріх?..* (Панас Мирний. Хіба ревуть воли, як ясла повні?); *Я її докоряю, а вона мовчить. Чи тобі й не стид, кажу, та й не сором! Чоловік твій богугосударю служить, може, побивається за тобою, як пташечка у клітці, а ти так за ним журишся, що чужих чоловіків до себе уночі принадоєш?* (Марко Кропивницький. По ревізії).

1.5. Модель *Як (же) не Adv_{praed} N₃*, яка є синонімічною до моделі 1.4: *Як же не соромно тобі. Не можна рюмсати, ти що, дівчинка?* (Дзеркало тижня. – 2 – 8.04.2005 (№ 12 (540))).

1.6. Модель *Хоч V_{imp}*, напр.: *А я тільки гріха набралась по самісіньку шию, неначе вбрела десь ненароком в посів з гріхового насіння, — бідкалась Ликерія Петрівна. — Ще й сонечко не зайшло, як я спокутувала гріхи, а оце хоч іди до ченців та знов сповідайсь* (Іван Нечуй-Левицький. Хмари).

2. Фразеологізовані речення зі значенням непотрібності будуються за моделлю *Не Inf ж*», напр.: *Надійка почервоніла, а Степан, образившись за себе і за неї, похмуро замовк. Що він міг сказати цьому*

*нахабному парубкові, що почував себе тут цілковитим паном, розмахував руками, щипав свою Ганнусю й усім підморгував? **Не битися ж з ним тут!*** (Валер'ян Підмогильний. Місто) (=Не варто з ним битися тут).

3. Фразеологізовані речення зі значенням можливості. У нашому матеріалі наявна лише одна фразеологізована модель, побудована за структурною схемою *Чому (би / б) не Inf*, напр.: **Чому б не зайнятися спортом?** (Газета.ua. – 12.04.2006 (№ 106)); *Словом, про різке скорочення мережі інтернатів у нашому суспільстві говорити ще рано. Тим більше що започаткована реформа дає можливість для адміністративного маневру. Скажімо, на Харківщині зараз поступово скорочуються групи в інтернатах для сиріт, але катастрофічно бракує місць у закладах, які опікуються дітьми з проблемним здоров'ям. Наприклад, черга до єдиного в Україні інтернату для маленьких діабетиків розписана на кілька років наперед, бо заклад має замалу площу. Така ж ситуація – у гімназіях-інтернатах для дітей з проблемним зором та слухом. **Чому б не розширити їхню базу за рахунок вивільнених місць у сирітських будинках?*** (Україна молода. – 16.02.2008 (№ 32)).

Характерною особливістю синтаксичних фразеологізмів такого зразка є нашарування декількох модальних значень: *Звичайно ж, якби будувати не для цифри, а з вигадкою, з вогником, то можна б і ці одноманітні коробки чимось оживити, а то вночі, як добре під мухою чоловік, то й додому навряд чи втрапить, заблудиться в цьому царстві стандарту. **А чому б не оздобити один корпус у стилі козацькому, другий – у карпатському, клумби зробити – там із силуетом, там із трав'яним годинником...***

(Олесь Гончар. Собор) (= Можна / треба / хочемо оздобити один корпус у стилі козацькому, другий – у карпатському).

4. Фразеологізовані речення зі значенням неможливості. Декілька різновидів синтаксичних фразеологізмів на позначення неможливості виділено на матеріалі російської мови Л. О. Балобановою та А. В. Величко [Балобанова 2001; Величко 1996; Величко 2016]. В українській мові вживаються лише три моделі речень:

4.1. Модель *Як не V_{f3s/pl}*, напр.: *У ній – життя! Що їй до якихось там високих справ? Вона в собі – земля, держава, влада, всесвіт, вічній. **Як не розуміють цього чоловіки*** (Павло Загребельний. Євпраксія) (= Чоловіки не можуть цього зрозуміти).

4.2. Модель *Де N₃ Inf*, напр.: *Видимий я теж дозволив собі при цьому передімати, тільки з розплющеними очима, проти чого його світлість, здається, не заперечував, **та й де йому було виконувати стільки справ підряд**: спати, слухати учнівські твори й стежити за мною (Валерій Шевчук. Три листки за вікном) (=Він не може виконувати стільки справ одночасно); *Він біг, важко хекаючи й викидаючи ногами, біг з розкритим ротом і вибалушеними очима, але коні в генерал-губернатора були справні, і бідолаха безнадійно відстав – **де йому було бачити**, що висока персона в екіпажі зводили повернутися до заднього віконечка і з величезним задоволенням стежили за даремними потугами Амбросія Івановича (Валерій Шевчук. Три листки за вікном) (=Він не міг бачити, що ...);**

4.3. Модель *Куди N₃ Inf*, напр.: ***Та куди йому, кривому, угнатися за прямоногим побігачем?** ... Куди*

йому!.. (Панас Мирний. Голодна воля) (=Він, кривий, не може угнатися за прямоногим побігачем).

Отже, фразеологізовані речення належать до моделей модальних модифікацій імпліцитного зразка, в українській мові вони утворюють чотири групи: фразеологізовані речення зі значенням необхідності (потрібності), фразеологізовані речення зі значенням непотрібності, фразеологізовані речення зі значенням можливості й фразеологізовані речення зі значенням неможливості. Найбільша розмаїтість властива моделям речень зі значенням необхідності. Варто також наголосити на відсутності, принаймні в нашому матеріалі, синтаксичних фразеологізмів зі значенням бажання, що разом із необхідністю й можливістю належать до основних семантичних різновидів внутрішньосинтаксичної модальності.

Заперечення як мовна універсалія неодноразово було в центрі уваги мовознавчих досліджень [Казимянец 1987; Куц 2002; Левина 1994; Озерова 1978; Падучева 2011; Паславська 2005; Паславська 2006 та ін.]. Засоби вираження заперечення (або негації) в кожній мові світу утворюють складну й розгалужену систему. Основним критерієм їхньої класифікації є наявність / відсутність спеціальних лексем або морфем, тобто експліцитність / імпліцитність вираження заперечення.

Імпліцитним заперечним реченням, до складу яких належать і фразеологізовані речення, властива відсутність формально вираженого заперечного компонента. У термінології функційно-комунікативної граматики вони становлять периферію функційно-семантичного поля категорії заперечення.

Конструкції з прихованим запереченням є ефективним засобом впливу на слухача / читача, їм

притаманні експресивність й емоційне забарвлення, асиметричність побудови і можливість неоднозначної кваліфікації через відсутність експліцитних показників заперечного значення [Ситар 2014в].

Одним із перших виділив комплекс засобів експресивно-іронічного вираження заперечення та заперечної оцінки Д. М. Шмельов: рос. *Стану я читать! Очень нужно советоватьсся с ним! Хорош друг! Нашли кого приглашать! Подойди только!* і под. [Шмелёв 1958]²⁰. На позначення таких і подібних речень Д. М. Шмельов уживає термін «фразеологічні схеми», або «фразеосхеми», і визначає їх як специфічні конструкції російського розмовного синтаксису, у формуванні яких винятково важливу роль відіграє інтонація, порядок слів і транспозиція часових і видових форм дієслова.

Ретельний і вдумливий аналіз семантичних класів російських синтаксичних фразеологізмів здійснила А. В. Величко [Величко 1996; Величко 2004; Величко 2016]. Одна із шести виділених дослідницею груп – «згоди, незгоди, ствердження, заперечення» – включає синтаксичні фразеологізми заперечного зразка. У лінгвістиці відомі також спроби аналізу структурних і семантичних ознак заперечних фразеологізованих речень у російській [Казимянец 1987; Меликян 1999а; Меликян 2004], англійській [Левина 1994; Чистоногова 1971], марійській [Абукаева 2006] та інших мовах.

На матеріалі української мови властивості заперечних синтаксичних фразеологізмів описані

²⁰ Приклади Д. М. Шмельова. Тут і далі під час аналізу поглядів подаємо ілюстративний матеріал відповідного дослідника для точного відтворення особливостей авторського підходу.

фрагментарно. Так, О. П. Куц характеризує синтаксично нечленовані конструкції стверджувального й заперечного типів, ототожнює їх із еквівалентами (замінниками) речення. У їхніх межах дослідниця розглядає і речення фразеологізованої будови: «Вираження заперечення фразеологізованим зворотом завжди щонайбільше позначене емоційно-експресивною забарвленістю оцінного характеру. Фразеологізовані форми синтаксично нечленованої будови – це один із засобів вираження негативного значення – послабленого або ж прихованого, бо фразеологізований зворот являє собою семантично цілісну мовну одиницю, яка здебільшого виступає своєрідним вираженням заперечності всього вислову [...]: ...*Ні шатен, ні блондин, ні брунет. Якого ж кольору? Хто й зна!* (О. Вишня); *Може, ви знаєте, куди його повели? – Де там!* (В. Малик)» [Куц 2002: 9–10].

У найповнішому на сьогодні в україністиці дослідженні висловлень зі значенням відмови, здійсненим Н. В. Максим'юк, у межах розгалуженої системи мовних засобів вираження відмови проаналізовано лише традиційні (нефразеологізовані) висловлення [Максим'юк 2014].

На можливості передавання заперечного значення без залучення лексичних засобів за допомогою інтонації в українській і російській мовах наголошує Н. Г. Озерова [Озерова 1978; Українська мова 2004: 193]. Щодо особливостей інтонування таких речень вона зазначає: «Інтонеми таких конструкцій характеризуються тривалішим звучанням наголошеного складу того слова, зміст якого заперечується, і висхідним тоном цього складу. Інтонація разом з порядком слів, певними усталеними словосполученнями є засобом передачі заперечного смислу: *Багато ти*

знаєш! Щоб я її покинув! Дуже ти мені потрібний!» [Українська мова 2004: 193]. Цей підхід підтримує А. Й. Паславська, яка розглядає українські речення з лексемами *дуже*, *багато*, *щоби* як синтаксичні конструкції з прихованим запереченням [Паславська 2005: 106 – 107].

Під час аналізу фразеологічних одиниць (традиційних лексичних фразеологізмів) з імпліцитним запереченням І. Д. Карпова виокремлює декілька моделей речень з імпліцитним запереченням: *Хотіла б я піснею стати...* (Леся Українка) (= *Я не пісня*); *Якби я знала!* (= *Я не знала*), *Наче (немов) я знаю!* (= *Я не знаю*); *Які в нього гроші!* (= *У нього немає грошей*); – *Чи важко тобі це зробити?* – *А то легко* (= *Не легко*); *Багато ти знаєш...* [Карпова 2014: 38 – 39].

У ґрунтовних працях М. І. Личук та В. Д. Шинкарука, присвячених українським фразеологізованим реченням [Личук 2001; Личук, Шинкарук 2001 та ін.], проаналізовано речення з компонентом *немає* (*нема*), які кваліфіковано як напівфразеологізовані речення, тобто синтаксичні одиниці із середнім ступенем злиття компонентів. Щодо особливостей їхньої семантики дослідники зауважують, що «Заперечні напівфразеологізовані речення виражають відсутність умов для здійснення дії або набуття стану. Ці умови розрізняються залежно від типу та значення другого складника постійного компонента, сформованого акцентованою дієслівною формою *немає* (*нема*)»: *Немає де працювати; Немає куди піти; Немає коли лежати; Немає чим орати* і под. [Личук, Шинкарук 2001: 78]. Такі речення ми не залучали до аналізу, бо в них є експліцитне заперечення.

Аналіз зібраного фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що наведеними реченнями група

заперечних синтаксичних фразеологізмів не обмежується. За нашими спостереженнями, вони становлять другу за кількістю моделей групу після фразеологізованих речень з оцінним значенням.

У сучасній лінгвістиці заперечення тлумачать як мовну універсалію [Падучева 2011; Паславська 2005; Паславська 2006 та ін.], мовну категорію, що входить до списку семантичних примітивів (за А. Вежбицькою [Wierzbicka 1996]) та водночас до «універсального граматичного набору» (за В. О. Плунгяном [Плунгян 2011: 94 – 100]). З погляду логіки «заперечення – це оператор, який будує з певного речення інше, яке є істинним тоді, коли це речення є хибним, і, навпаки, хибним, якщо це речення є істинним. Наприклад, речення *Журавлина не росте на дереві* – заперечення речення *Журавлина росте на дереві*» [Падучева 2011] (пор. подібну кваліфікацію логічного оператора як ядра категорії заперечення [Паславська 2005: 44]).

Представники різних лінгвістичних шкіл інтерпретують категорію заперечення як лексико-граматичну, морфо-синтаксичну, семантичну або комунікативно-прагматичну [Паславська 2005: 241]. Різні підходи, що сформувалися в лінгвістиці до визначення статусу заперечення, зумовлені передусім можливостями його реалізації на різних мовних рівнях і складними взаємозв'язками з іншими мовними категоріями – ствердження, модальності, оцінки та ін. Відповідні різнорівневі мовні засоби є ієрархічно організованою структурою й утворюють функційно-семантичне поле [Левина 1994: 46 та ін.].

Традиційно серед заперечень виділяють два основні типи:

1) контрадикторне заперечення, до якого застосовуваним є закон виключеного третього: *Альфред*

не одружений;

2) контрарне заперечення – це заперечення з невиключеним третім: *Альфред не любить сучасну музику* [Падучева 2011].

Обґрунтоване розмежування стосується нефразеологізованих речень, проте за всієї стрункості логічного принципу аналізованої класифікації вона постає нерелевантною для заперечних фразеологізованих речень.

З опертям на константи теорії мовленнєвих актів Я. В. Боргер з'ясовує семантику і структуру висловлень, що виражають негативну реакцію, як окремого типу мовленнєвого акту, комунікативна мета якого полягає у вираженні заперечного (негативного) відношення до дії або висловлення іншого учасника спілкування [Боргер 2004: 7]. Такий мовленнєвий акт кваліфіковано як складне утворення, що об'єднує «ситуації заперечення, заборони, спростування, відмови, несхвалення, тобто негативного реагування на висловлення, поставлене питання, пропозицію, пораду, запрошення або вчинену дію...» [Боргер 2004: 2].

З-поміж мовленнєвих актів негативної реакції дослідниця виділяє три групи висловлень:

а) інформативне висловлення (повідомлення заперечної інформації, незгода з відтінком заперечення, спростування, відмови);

б) оцінне висловлення (оцінка інформації, що подана іншим учасником комунікації, незгода з нею; до цієї групи належать фразеологізовані речення);

в) імперативне висловлення (вплив на співрозмовника, заборона) [Боргер 2004: 7 і далі].

До типових способів вираження незгоди в російському діалозі Я. В. Боргер зараховує такі: комунікатив *нет*, конструкції з цитацією, цитатні

питання, форми дієслова *врать*, нечленовані речення, що містять заперечну оцінку; риторичні питання та фразеологізовані конструкції [Боргер 2004: 15].

В. Ю. Мелікян розглядає заперечення як мовленнєвий акт конфліктного типу за відношенням «мовець – слухач» або «питання – відповідь». Нечленовані та фразеологізовані речення він кваліфікує як засоби додаткового впливу на іншого учасника комунікації: «Запитуючи, суб'єкт мовлення, зазвичай, очікує на позитивну відповідь. Тому негативна відповідь частіше за все супроводжувана його розчаруванням. Той, хто відповідає, знає про це. Залежно від супровідних завдань мовленнєвого акту він обирає особливі засоби для того, щоб пом'якшити розчарування співрозмовника, або посилити його» [Мелікян 1999: 81].

Застосування логічного підходу до кваліфікації заперечення не може пояснити численні випадки функціонування у мовленні асиметричних висловлень, які для адекватного розуміння мовця адресат має інтерпретувати нетотожно або протилежно до того, що передавано буквально поєднанням значень слів [Падучева 2011].

Аналіз зібраного фактичного матеріалу дає підстави диференціювати дві групи синтаксичних фразеологізмів із загальною семантикою заперечення.

1. Власне-заперечні фразеологізовані речення – це речення, для яких вираження заперечення є основним значенням.

2. Фразеологізовані речення, які належать до інших семантичних груп, проте за певних умов здатні передавати заперечне значення.

1. До складу першої групи зараховуємо такі моделі фразеологізованих речень:

1.1. Моделі з комплексом *яке там*, для яких властива асиметрія форми та змісту, що зумовлено їх похідністю від питального речення. З-поміж таких речень за частиномовним статусом змінного компонента виділяємо три моделі, які типово передають незгоду мовця з думкою співрозмовника:

1.1.1. Іменникова модель речень (структурна схема *Яке там* N₁ Cop_f):

– *У Вашому селі свято?* – запитав Денис.

– **Яке там свято!** Похорон, – кинув Степан. – *Хлопця поховали* (Люко Дашвар. Село не люди) (= Ні, не свято).

1.1.2. Дієслівна модель речень (структурна схема *Яке там* V_f):

– *Вояцьке діло треба, значить, як ріпу гризти. Без цього нам не обійтися. Тільки зобижаються на тебе кіннотники.*

– *На мене?* – здивувався, насупився, пригадуючи і не можучи пригадати, чим би він міг досадити своїм хлопцям.

– *Авжеж не на мене,* – звузив лукаво очі Варивон, і по виразу його обличчя Дмитро здогадався, що жартує хлопець.

– *Знову щось вигадав?*

– **Яке там вигадав.** Усі із вашого ескадрону вогнем, значить, дихають на тебе, а особливо Віктор Сніженко, – кіннотник теж не з останніх і до того ж голова супрунівського союзу (Михайло Стельмах. Велика рідня) (= Ні, не вигадав).

1.1.3. Прислівникова модель речень (структурна схема *Яке там* Adv_{praed}): ...тут, на литовсько-білоруському кордоні, схоже, не сильно замислюються над європейською інтеграцією. Станіслав з литовського села Норвілішкес не має грошей на візу,

щоб побачитися зі своєю тіткою Яніною, що мешкає в 400 метрах від нього, але з іншого боку кордону. Він не бачить ніяких переваг від членства країни в ЄС:

«Яке там краще? Спочатку було краще»

«До 2004 року?»

«До 1996 року, коли існував колгосп» (Новини, Euronews, 13.11.2013: <http://ua.euronews.com/2013/11/13/the-frontier-between-the-eu-and-europe-s-last-dictatorship/>) (= Ні, не краще, гірше).

1.2. Модель *Куди Pronз Inf* позначає заперечення мовцем можливості суб'єкта вчинити певну дію, і таке уявлення мовця про можливості / здібності іншої особи можуть бути істинними або хибними, пор.: *Літ п'ятнадцять він [Хомка] уже сторожує і дедалі теряє розум, теряє пам'ять, чудний робиться. Всі з його сміються, діти дражнять, а він їм свариться кістки переломити. Оце скоче і кинеться... Та куди йому, кривому, угнатися за прямоногим побігачем? Ковиляє, ковиляє своєю кривинзею, та все на однім місці, тільки старих смішить* (Панас Мирний. Голодна воля); *Тоді він [хлопець на прізвисько Гастроном] розбігся і дзвінко плюхнувся у воду. І... поплив. Чесно кажучи, ми чомусь були певні, що Гастроном не вмів плавати. Куди йому, такому [товстому], плавати! А він, виявляється, вмів. Та ще як умів! Не гірше за кожного з нас* (Всеволод Нестайко. Гастроном).

1.3. Модель *Для чого Pronз Inf*, що має типове значення 'непотрібність дії для суб'єкта': *Часто доводиться чути: «Для чого мені йти до психолога? Я ж не хворий!».* *Хочеться відразу заперечити: психолог працює виключно зі здоровими людьми, він не має медичної освіти і не має права лікувати* (Волинь. – 21.04.2015 (№ 1812):

<http://www.volyn.com.ua/printver.php?rub=12&article=3&arch=1056> (= Я не піду до психолога / Мені не треба йти до психолога).

1.4. Модель *Що (ж) Pron₃ Сор_f Inf* з типовим значенням 'непотрібність дії для суб'єкта':

– Дочка, звісно, не хотіла, цілий тиждень від заручин до весілля все було плаче та просить: «Матіночко рідна, не топіть ви моєї головоньки!» Та не слухала я її, бо вона молода, ледве шістнадцять минуло; що вона ще знає!

– От бачте, якби були послухали тоді, то й не нарікала б на вас дочка тепереньки.

– А чого вона має на мене нарікати? Хіба ж я винна? Я ж думала, як лучче; що ж, коли її доля така!

– Що там, кумо! Доля долею; а якби таки ви лучче людей розпитали, чи що... А то так уже зовсім, немов з мосту та в воду.

– **Що ж мені людей питати?** Чи то люди знають, яка кому доля суджена? Таж от я: пішла заміж; ні я свого чоловіка перед весіллям не бачила, ні він мене; батьки заручили й повінчали; та й що ж? Чи мені зле було, чи що? Хвалити бога, ми з старим жили не гірш, як люди живуть (Леся Українка. Така її доля) (= Я не питала людей; мені не треба питати людей).

1.5. Модель *Що Pron₃/для Pron₂ N₁ Сор_f* виражає «експресивне заперечення важливості, значущості, авторитетності того об'єкта (особи), що називається, або заперечують якість певного об'єкта, що не має названих якостей, ознак» [Величко 1996: 24]: *Ще було більше диво, як їх, нарядивши отак, привели в горниці й припоручили панського сина охрестити. Держить Федір на руках дитину перед батюшкою – й не ворухнеться, очей з неї не зведе! Забув Федір, що всього через ярк у невеличкій хатині лежить його Хівря*

тяжко недужа, що на полі яра пшениця його корявих рук дожидає, а лановий уже довів прикажчикові, що з Проценкового двору ні одна душа на панщину не вийшла... Про все на світі забув Федір! **Що йому тепер його непривітна хатина, хвора Хівря, колюча нива,** коли він панського сина у віру введе, самому панові кумом стає, а його синові – хрещеним батьком (Панас Мирний. Лихо давне й сьогочасне); Ну, випав деньок мені сьогодні! Якби два такі деньки, то хоч і на Щекавику. Так Євфросина моя! Яку ж жінку матиму тепер! Ффф! Висока, та широка, та на голові півпуда кіс! Кругом пані! А шлейф! А розуму, а розуму! От тепер, Свириде Йвановичу, гуляй на всі застави! Гроші є, лавка є, ще й до того жінка пані! А Оленка... **Та що мені Оленка?** Знайдемо десять таких Оленок, аби тільки охота. Не перший і не останній Свирид Йванович дурить жінок та дівчат (Іван Нечуй-Левицький. На кожум'яках);

Діячі гуртків і фракцій,
Члени й активісти!
Улаштовуйте конгреси
І скликайте з'їзди,
Засідайте, викидайте
Гроші на наради,
Щоб пробитись, проитовхатись
Ліктями до влади,
В боротьбі за привілеї
Лізьте хоч на стіни,
Та при тім не поминайте
Всує України,
Бо вона – не знак на карті,
А творіння Боже.
Ні новою, ні старою
Звать її негоже.

*Вас не стане
й нас не буде
В цім безладнім світі,
А Земля її нестиме
На своїй орбіті.*

Що для неї колотнеча

Ваша політична?

*Ви тут гості тимчасові,
Україна – вічна!*

(Павло Глазовий. Україна – вічна!)

В українській мові аналізована модель має варіанти із залежними прийменниково-відмінковими комплексами – *Що Pronз з/від/до N₂ Copr_f: Збиратися Асаті було недовго – в цьому місті, в цьому світі, коли вже на те, він не надбав жодної власності. Він думав був, чи не прихопити позиченого вчителем кіннора, та зрештою відмовився від того – бо що йому з музики в дорозі, окрім зайвих питань* (Марина Соколян. Херем);

– Так, так, він живий! – скрикнула Тамара.

– Що ж із ним робити?

Заболотний, підклавши руки долонями під плечі потерпілого, видно, ждав підмоги з боку Дударевича.

– Бери ж, підсоби... Його треба в лікарню.

– Та ти що? Ти в своєму умі? – остовпів Дударевич. – Тут кримінал! Він у нас умере по дорозі!

– Та будь же людиною... Бери!

– Все, все впаде на нас! – метушливо нервуючись, викрикнув Дударевич. – Ми будемо винні, тільки ми ніяких-бо ж свідків!.. Ми і він. Безумцем треба бути, щоб встрявати в таке!

– Ти правий, сто разів правий, – мовив Заболотний. – Але що йому з твоєї правоти?

– А що мені від цієї кримінальної історії?

– Ну годі, бери ж (Олесь Гончар. Твоя зоря);

А місяць у шпарку зазирає, заливаючи ложе любові тремтливим злотом-сріблом і молоду на ньому. Він відмахнувся від того шелестіння під ним — хай шелестить хоч і на всю Москву — що йому з того! Це його нічка, і він має право і снопами шелестіти, і — шелестітиме до самого ранку (Валентин Чемерис. Генерали імперії).

1.6. Модель *Щоб* $\text{Pron}_1 V_f$ є також похідною, вона побудована за зразком підрядного речення мети:

– Ой бідний пане!.. – почав він [Лейба], зачиняючи за собою двері. – Чи не зробили вам чого лихого?

– Ти чого, Іудо, прийшов? – з огидою на виду спитав Чорнота. – Сам продав мене єзуїтам, а тепер прикидаєшся, наче шкодієш?

– Нехай підо мною земля репне! Нехай лопнуть мої очі! Нехай я шабаша не діжду, коли я зрадив у чомусь пана полковника! – клявся Лейба і разом почав розв'язувати Чорноті руки й ноги. – **Щоб я зрадив того пана**, що зрятував мене од смерті? Скарай мене, Боже! (Адріан Кашенко. У запалі боротьби) (= Я не зрадив пана / Я не можу зрадити пана).

1.7. Модель *Якби/аби (ж)* $\text{Pron}_1 V_f$ також є вторинною, оскільки формується за зразком підрядної детермінантно-предикативної частини умови:

– Тікайте, синочки, – шепотіла вона [мати] розпухлими вустами. – Ці нелюди обіцяли скарати вас на смерть, коли спіймають. Втікайте, дітоньки, бо вони взавтра повернуться!

– Куди ж нам втікати, мамо? – розгублено запитав Санько.

– **Аби ж то я знала!** – розпачливо схлинула мати. – Ось тобі свитка, ось вам сорочечки і вузлик з хлібом... Тікайте, дітки! Десь переховайтеся, а за

тиждень повертайтеся. Може, і вгамується (Володимир Рутківський. Джури козака Швайки) (= Я не знаю);

... минуло ще 20 років, і я знову загубив той перстень. І цього разу назавжди. Я думаю, це через те, що я саме встиг написати про нього і навіть видати цю історію у книжці. І його відразу ж не стало. Його поглинула Америка, штат Пенсильванія.

Як це трапилось? Та якби ж я знав! Просто я глигнув собі на середній палець – а персня немає (Юрій Андрухович. Таємниця) (= Я не знаю).

1.8. Модель Так Pron_1 (Pron_3) і/ї V_f передає значення заперечення дії, стану або відношення:

*– А я що казав? Ці люди, – хірургічний перст тицнув спочатку в Мойру, потім у водія, – небезпечні аферисти. Розвели нас, як лохів. Змінимо ваше життя, авжеж. **Так я і повірив!*** (Наталка Шевченко. Подвійні міражі) (= Я не вірю).

— Перестань, нещасний! Учений-з-Учених не знає?.. Він знає геть усе на світі! Навіть те, чого не було й не буде.

*— **Так я тобі й повірив,**— заперечив Дем'яно,— он у нас Головань, нащо вже розумний хлопець, а й то всього не знає* (Василь Бережний. Дем'яно-Дерев'яно, або Пригоди електронного хлопчика) (= Я тобі не вірю).

Один голова колгоспу ходив собі та все думав, усе думав та ще думав.

— Про віщо ж так ото, Олександрє, думаєш? — допитувалася дружина.

*— Еге! **Так я тобі й сказав!** Не перебаранчай! Думаю,— значить, треба думати! У мене укрупнений колгосп — є про що думати! І знову думав* (Остап Вишня. Думало) (= Я тобі не скажу).

2. Другу групу становлять фразеологізовані речення, які за типовим значенням належать до групи оцінних синтаксичних фразеологізмів, проте за певних умов можуть реалізовувати заперечне значення. До складу аналізованої групи входять такі моделі:

2.1. Модель *Яка N₁ Сорґ*, спеціалізована на позитивній / негативній оцінці мовцем повідомлюваного, пор.:

– *Так куди ж ти накажеш його [сина] подіти? – у відчай запитав татко.*

– *Куди?.. – Очі тітчині знову зупинилися на мені, а я, відчуваючи, що зараз вирішиться моя доля, боюсь і дихнути. – Ви обоє летите на Венеру?*

– *Обоє. Я ж уже тобі сказав.*

– *То беріть і його! [...]*

– *Так ти радиш узяти?*

– *Звісно, беріть! Якщо у вас не буде часу – я за ним догляну. Зарахую до складу своєї експедиції...*

Ух, яка в мене тітка! Я ладен її зараз поцілувати... (Анатолій Дімаров. Друга планета) (позитивна оцінка особи: *Чудова в мене тітка*);

За дверима кроки, а тоді злий, захриплий голос рідною-найріднішою Андрієвою мовою:

– *Чого лупиш?!*

– *Агов, земляче! Може, б ти мені купиш махорки, га?*

За дверима засміялось, потім сплюнуло і прохрипіло ехидно і так само, як і перше, злобно:

– *Авжеж... Тільки ти трохи почекай... Теж мені «земляк»!* — *сплюнуло ще раз і пішло геть.*

Андрій не розгнівався, а лише посміхнувся. Дійсно, яка купівля вночі! Але він не від того посміхнувся. Від голосу, від тієї рідної-найріднішої мови він раптом згадав чудну батькову пригоду, яка колись сталася в

цій-таки, ось у цій самій тюрмі (Іван Багряний. Сад гетсиманський) (заперечення дії: *Вночі не купують*).

2.2. Модель *Добрий N₁ Сор_f* типowo виражає позитивну оцінку реалії, але може бути використана також на позначення незгоди мовця з думкою іншого учасника спілкування, пор.: *Добра коняка, добра. Веди Русалку додому, ще мені дякуватимеш* (Володимир Дрозд. Листя землі) (нефразеологізоване речення на позначення позитивної оцінки реалії);

– *Це нечиста сила мене давила, – говорила баба Палажка. – Це він мене скушав, бо я вже висповідалась і завтра мала причащатись. Оце, Боже мій, який гріх трапився! Двадцять пасок з'їла в Києві, а за двадцять першою такий гріх трапився. Послинив нечистий усе лице й губи, й щоки. Пху на тебе, сатано!*

– *Та то якийсь послушник побіг до келій, – говорив один чоловік.*

– *Еге! добрий послушник! Се, дух святий при нас, чорт! Цур їм таким послушникам. Прийдеться завтра другий раз сповідатись. Оце одговілась!* (Іван Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я) (заперечення характеристичної особи: *Це не послушник*).

2.3. Модель *Що за N₁ Сор_f* типowo має значення позитивної / негативної оцінки мовцем реалії: *Я видів її! Господи, що за краса, що за лице, що за очі! Мене тягло до неї, я не міг опертись* (Іван Франко. Борислав сміється) (позитивна оцінка зовнішності особи, посилена нанизуванням речень, побудованих за однією моделлю). Виступаючи головною частиною складнопідрядного речення умови, таке речення у своїй семантичній цілісності набуває заперечного значення: *Та Мина Омелькович до таких тонкощів не приглядався, таких змін, здається, не помічав чи не вважав за потрібне помічати, уже він владно посунув*

до Миколи Васильовича і, виповнюючи кімнату надвірним холодом, не вивіяним із його сіряка, весело примовляв над змореним і ніби задрімалим нашим учителем:

– **Що за козак**, коли він лежить! Не той зараз час, Васильовичу, щоб нездужати! Без вас ну ніяк! Як собі хоче, а завтра щоб були як штик!

– Посоромились би, – докірливо глянув на нього Андрій Галактіонович. – Людина горить у жару, а ви... (Олесь Гончар. Твоя зоря) (заперечення характеристики особи: *Це не козак, якщо він лежить*).

Фразеологізовані заперечні речення належать до імпліцитних засобів реалізації заперечення. Характерною властивістю речень аналізованого зразка є асиметрія форми та змісту. За формою подібні речення є стверджувальними (або питальними), за змістом вони виступають заперечними.

До складу заперечних фразеологізованих речень зараховуємо 11 моделей, які є втіленням таких принципів організації синтаксичних фразеологізмів, як кристалізація навколо незмінного компонента та похідність, структурна периферійність.

Отже, спектр фразеологізованих речень в українській мові є досить ємним, він охоплює вісім структурних різновидів (речення із незмінним займенником, речення із незмінним прислівником, речення із незмінним сполучником, речення із незмінною часткою, речення із незмінним прийменником, речення із незмінним вигуком, речення із незмінним дієсловом та речення із складеним стрижневим компонентом) і шість семантичних типів (речення на позначення оцінки; речення на позначення ствердження / заперечення; речення на позначення модальності; речення на позначення одиничності /

множинності; речення на позначення акцентування; речення на позначення логічної зумовленості й обставинної характеристикації). У межах кожної з виділених груп можливою є подальша диференціація підгруп.

2.3. Інтонаційно марковані та немарковані синтаксичні фразеологізми

Одним із найменш досліджених аспектів фразеології є інтонаційне оформлення фразеологічних одиниць, з'ясування ролі інтонації в їхньому формуванні. Така невивченість зумовлена декількома причинами. По-перше, традиційно фразеологізми досліджують переважно на матеріалі писемних джерел, залучають дані фразеологічних словників. Оскільки в письмових текстах інтонаційні властивості фразеологізмів експліцитно не втілені, вони залишаються поза увагою дослідників [Павлова 2012: 243].

По-друге, з'ясування особливостей інтонаційного оформлення фразеологічних одиниць в усному мовленні неминуче ставить питання про коректні методи їхнього аналізу, якими є комп'ютерні програми з автоматичного оброблення мовлення, які дають змогу отримати та зіставити інтонограми відповідних мовленнєвих одиниць. У розрізі цього дослідження особливостей організації інтонаційно маркованих фразеологізованих речень (обґрунтування цього поняття див. нижче) в українській мові є актуальним та ще не розв'язаним завданням сучасних лінгвістичних студій, що перебувають на перетині фразеології, синтаксису та інтонології.

Окремі зауваги щодо ролі інтонації у процесі фразеологізації висловлювали ще в середині ХХ ст. Л. І. Ройзензон, І. А. Федосов, М. М. Копиленко, З. Д. Попова [Копыленко, Попова 1978: 86; Ройзензон 1973: 206–209; Svetozarova 1991: 25] та інші лінгвісти (див. також 2-е видання [Копыленко, Попова 2010]). Зокрема, Л. І. Ройзензон за роллю інтонації у межах фразеологізмів розмежував дві групи – інтонаційно марковані та інтонаційно немарковані фразеологічні одиниці [Ройзензон 1973: 206–209].

У працях останніх років є спроби виділити окремий клас фразеологічних одиниць, у формуванні яких інтонація відіграє вирішальну роль [Архипецкая 2012; Курникова 2003; Павлова 2012; Светозарова 2004; Хосейни, Ганбари-Эрди 2015; Svetozarova 1991]. Йдеться про висловлення зразка *Добра порада! Дуже треба! Що за день! (Що за день?)*, які можуть вимовлятися з різною інтонацією і відповідно передавати різний зміст, різну оцінку мовцем реалії або ситуації загалом, реалізовувати різну комунікативну настанову. У писемних текстах трактування змісту подібних речень відбувається з урахуванням контексту:

Хвилини терпкого вичікування, потім:

– *Ей, хто там?*

– *Свої.*

– ***Що за люди?***

– *З окопів люди. А ви? Ви – наші?*

– *Наші* (Олесь Гончар. Людина і зброя) (питальне нефразеологізоване речення);

А резолюцію яку тоді ухвалили: «Незважаючи на те, що в нас залишились каліки, діди та баби, ворогам революції не ходити на нашій землі. Озброїмось косами, вилами, мітлами і зметемо їх з лиця землі. Висловлюємо

повну готовність стояти до останньої краплі крові за Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів». І як стоять! Ех, Тимофію, що за люди це! (Михайло Стельмах. Велика рідня) (фразеологізоване речення зі значенням позитивної оцінки);

...Коли він вперше пробіг по коридору і вскочив у цех друкарні у цих неймовірних джінсах і вишитій сорочці, дівчата підняли веселий твалт, а Микола Сергійович, наче нічого не сталося, бурчав:

– Що за люди, наче штанів не бачили. Надалі Солодченко вже не виходив із кабінету, ховаючи ноги під письмовим столом. Але всі до нього забігали, начебто у справах, заглядали під стіл, а він хвищав ногами (Олександр Іванов. Штани) (фразеологізоване речення зі значенням негативної оцінки).

В україністиці питання про взаємозв'язок фразеологізації та інтонаційного оформлення конструкцій досі залишається не розв'язаним. У цьому разі ставимо за мету з'ясувати статус речень зразка *Добра дівчина! Який розумний! Що за день! Щоб я з ним працювала!*, які можуть поставати як фразеологізовані і як нефразеологізовані залежно від інтонації, реалізованої в певній ситуації та в певному контексті.

Термін «інтонаційний фразеологізм» (або «інтонаційна ідіома») на позначення специфічного типу фразеологічних одиниць, у яких зміна інтонації зумовлює зміну значення конструкції, ввела до наукового обігу відомий фонетист Н. Д. Светозарова [Svetozarova 1991; Светозарова 2004 та ін.]. За визначенням дослідниці, «Ці словосполучення самі по собі цілком «нормальні» [неідіоматичні – Г. С.] і можуть вимовлятися і з нейтральною, неемфатичною інтонацією (простої розповіді, питання та ін.). Але, як і в ідіомах загалом, за умови емфатичної інтонації їхне

значення не дорівнює сумі значень слів-складників. Емфатична інтонація "переключає" значення, зазвичай в оцінний, "реактивний" (від слова "реакція") план (частіше у площину негативної оцінки, дуже тонко диференційованої)» [Светозарова 2004: 175].

М. В. Архипецька кваліфікує інтонаційні фразеологізми як «особливі фразеологічні одиниці розмовного мовлення, комунікативне значення яких, не виражене експліцитно (лексично), визначувано винятково за їхніми інтонаційними характеристиками» [Архипецкая 2012: 4]. Підтримує виділення інтонаційних фразеологізмів як окремого типу фразеологічних одиниць ще одна представниця Санкт-Петербурзької школи А. В. Павлова. Дослідниця визначає інтонаційні фразеологізми та фразеосхеми (термін Д. М. Шмельова, у нашій термінології – синтаксичні фразеологізми, або фразеологізовані речення) як «білі плями» сучасної фразеології [Павлова 2012].

І. М. Логінова вважає термін «інтонаційний фразеологізм» дискусійним на підставі некоректності кваліфікації інтонації як основної відмінності вільних сполучень слів та фразеологічних одиниць, оскільки інтонаційне оформлення останніх «є варіативним і залежить від контексту та емоційного стану мовця» [Логінова 2014: 218]. Дослідниця наголошує на існуванні сукупності диференційних ознак фразеологізмів, а експресивні значення висловлень на кшталт *Яка в нього машина! Як вона співає!* тлумачить як «регулярні властивості самих ІК (інтонаційних конструкцій)» [Логінова 2014: 220].

Попри сформульоване І. М. Логіновою протиставлення поглядів, зазначені підходи не суперечать один одному, оскільки:

1) інтонаційне оформлення Н. Д. Светозарова, М. В. Архипецька та А. В. Павлова вважають важливим параметром фразеологізмів загалом, водночас його розглядають як вирішальний чинник формування не всіх фразеологічних одиниць, а лише тих, що мають відповідні омоніми – вільні речення;

2) інтонацію дослідниці також розглядають не окремо, а в межах комплексу ознак фразеологізмів, пор.: «Інтонація грає виключно важливу роль у фразеології, поряд з ідіоматичністю (семантичними зсувами у значеннях слів ідіом), ціліснооформленістю, нерозчленованістю, стійкістю, відтворюваністю. Ймовірно, немає смислу визначати, яке місце за ступенем важливості в цьому списку належить інтонації, однак вона має всі підстави в цьому списку фігурувати: без неї він не є повним. А у сфері так званих інтонаційних фразеологізмів, або інтонаційних кліше, або фразових вигуків (термінів для позначення цього явища кілька) інтонація грає відверто провідну роль» [Павлова 2012: 243];

3) за інтонаційним контуром (інтонаційною конструкцією) визнають право передавати певне значення: «...інтонаційним фразеологізмом можна вважати не лише конкретну лексико-граматичну структуру, а й власне інтонаційний контур, що передає певне емоційне значення» [Архипецкая 2012: 17].

У межах неоднослівних інтонаційних фразеологізмів М. В. Архипецька виділяє дві групи за характером лексико-граматичного наповнення:

1) інтонаційні фразеологізми закритої структури, які унеможливають лексичні зміни, заповнення / незаповнення факультативних або введення додаткових компонентів: рос. *Всю жизнь мечтал! Еще чего!*;

2) інтонаційні фразеологізми відкритої структури, які відповідають фразеологізованим реченням у нашому розумінні: рос. *Тоже (мне) [врач] нашелся! Куда/где (уж) ему!* [Архипецкая 2012: 18] (у наведених прикладах збережено запис М. В. Архипецької).

З опертям на погляди Л. І. Ройзензона [Ройзензон 1973: 206-209], Н. В. Курникова обґрунтовує доцільність терміна «інтонаційно марковані фразеологічні одиниці» (далі ІМФО), до складу яких зараховує не лише фразеологізовані речення, які є предметом нашого дослідження, але й окремі лексичні (традиційні) фразеологізми, які мають омонімічні вільні речення, а також вигуківі фразеологізми [Курникова 2003]. Широкий підхід до розуміння інтонації та здійснений на його підставі аналіз мелодичного малюнку, темпу, тембру, пауз та наголосу ІМФО дає змогу дослідниці виділити регулярні для ІМФО інтонаційні конструкції (далі ІК) – ІК-5, ІК-6 та ІК-7 (типи ІК подано за авторитетною класифікацією О. А. Брызгунової [РГ 1980, т. I: 99-120] (див. також [Брызгунова 1963; Брызгунова 1981] та ін.)) – та дійти до висновку, що інтонаційне оформлення таких одиниць становить «один із найскладніших видів інтонації у фразеології, оскільки саме у фразеологічних одиницях цієї групи відбувається суміщення трьох функцій інтонації: фонетично організувальної, засобу фразеологізації, смислорозрізнавальної» [Курникова 2003: 17].

Термін «інтонаційно марковані фразеологічні одиниці» видається коректним, оскільки акцентує на центральній ролі інтонації у формуванні зв'язаного значення відповідних одиниць та передбачає протиставлення іншим фразеологічним одиницям, які,

безумовно, також мають певне інтонаційне оформлення, але воно не мотивує виникнення зв'язаного значення.

Цікаво, що на специфічний випадок омонімії речень звертають увагу саме вчені-інтонологи, водночас, на нашу думку, такі одиниці мають розглядатися і з власне-синтаксичних позицій і кваліфікуватися як один із типів *синтаксичної омонімії*, оскільки йдеться про *омонімію* вільних і фразеологізованих *висловлень*, тотожних за структурою та лексичним наповненням, але відмінних інтонаційно [Ситар 2015г].

З-поміж спеціальних праць, присвячених синтаксичній фразеології (або синтаксичній ідіоматиці), варто відзначити дослідження М. В. Всеволодової та Йон Лим Су, у яких не лише заакцентовано потребу встановлення взаємозв'язків синтаксису та інтонації, виділено смислорозрізнявальну функцію інтонації для вільних та фразеологізованих речень з тотожним компонентним складом, але й здійснено спробу інтонаційного аналізу оцінних синтаксичних фразеологізмів як одного з найбільших класів одиниць аналізованого типу на матеріалі російської та корейської мов [Всеволодова, Лим Су 2002; Лим Су 2001 та ін.]. З опертям на типологію ІК російської мови О. А. Бризгунової [РГ 1980, т. I: 99-120] дослідниці виділили характерні для цього класу синтаксичних фразеологізмів ІК – ІК-2, ІК-5, ІК-3 та ІК-7.

З-поміж усього загалу синтаксичних фразеологізмів виділяємо дві групи речень за наявністю / відсутністю висловлень-омонімів та виконанням / невиконанням інтонацією смислорозрізнявальної функції.

1. Фразеологізовані речення, які мають відповідник – омонімне нефразеологізоване речення,

смыслоразрешительную функцию у таких випадках виконує саме інтонація: *Яка дівчина!* та *Яка дівчина?*; *Скільки нас на планеті?* та *Скільки нас на планеті!*; *Добрый вчинок!* і под. На позначення речень досліджуваного типу коректним вважаємо термін «інтонаційно марковані фразеологізовані речення».

2. Фразеологізовані речення, які не мають вільних речень-омонімів (принаймні на сучасному етапі розвитку мови): *Оце так зустріч!* *Чим не подарунок!* *Дівчина як дівчина. Закон є закон* та ін. [Ситар 2015г].

Одиниці, що належать до першої групи, А. В. Павлова цілком слушно трактує як площину перетину фразеологізованих речень (фразеосхем) та інтонаційних фразеологізмів: «Фразеосхеми та інтонаційні фразеологізми – множини, що перетинаються. ... Описати підмножину перетину, тобто фразеосхеми, які водночас є інтонаційними фразеологізмами, – ще одне з цікавих і досі нерозв'язаних завдань фразеології та інтонології» [Павлова 2012: 245-246].

М. В. Архипецька зазначає, що інтонаційні фразеологізми «можуть мати лексико-граматичні омоніми (далі ЛГО), тобто висловлення з ідентичним лексико-граматичним складом, але іншим комунікативним призначенням» [Архипецкая 2012: 4]. Виділення семантичних та просодичних відмінностей інтонаційних фразеологізмів стає можливим саме завдяки зіставленню з ЛГО, пор. російські речення *Будет он работать* (вільне розповідне речення), *Будет он работать?* (вільне питальне речення) та *Будет он работать!* (інтонаційний фразеологізм із заперечним значенням) [Архипецкая 2012: 4-5].

М. В. Архипецька виділяє такі диференційні ознаки інтонаційних фразеологізмів, як надслівність,

особливий спосіб номінації (узагальнено-цілісне значення), стійкість, відтворюваність, загальновідомість, експресивність, мовна специфіка (неперекладність), побутово-розмовний характер та першорядна значущість інтонаційних засобів у формуванні комунікативного значення [Архипецкая 2012: 4, 14-18]. Перші вісім критеріїв уможливають їх зарахування до класу фразеологічних одиниць, а останній – трактування як особливого виду – інтонаційні фразеологізми.

З усіх перерахованих параметрів інтонаційно маркованим фразеологізованим реченням невластиві відтворюваність та особливий спосіб номінації, оскільки фразеологізовані речення не відтворювано, а будовано мовцем у більш чи менш готовому вигляді, їх основним призначенням є не номінація, а вираження суб'єктивно-модальних значень – оцінки, згоди, заперечення, необхідності, неможливості та ін. [Всеволодова, Лим Су 2002; Лим Дон 2001; Ситар 2011]. Відносними також є загальновідомість та неперекладність, оскільки правильне використання таких моделей речень потребує глибоких знань синтаксису та навичок спілкування певною мовою, водночас еквівалентні моделі речень є в багатьох мовах світу.

Аналіз зібраного фактичного матеріалу дає змогу виділити деякі параметри, характерні для інтонаційно маркованих фразеологізованих і нефразеологізованих речень-омонімів.

1. Наявність оцінної лексики (в іменних моделях оцінку передавано за допомогою атрибутивних поширювачів на кшталт *добрий, цікавий*, у дієслівних – адвербіальних компонентів зразка *вдало, добре, чудово*):

Олеся догадалась, що Балабуха усе бачив з гори з-за кущів; її взяла злість.

– А хоч би й жаби печерувала! Що ж у тому поганого? Покарав мене господь тобою: вмієш за кущами підстерігати, а за возами не підстерігаєш. Он твої вози порозпадались серед базару жидам на смішки. **Добрий господар!** Доведеться самій ходити коло возів (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

Знаю Богдана давно. **Добрий господар**, розумний керівник, хорошиш товариш. Таким людям треба давати дорогу у велику політику! (<http://bug.org.ua/interview/46170-46170/>, 7.07.2015).

2. Заповнення позиції змінного іменного компонента моделі речень абстрактними іменниками (диво, любов, новина і под.), які уможливають різну оцінку мовцем відповідної реалії:

*Цілувала-пестила, аж губи припухли. **Оце любов!*** (Люко Дашвар. Биті є. Макар) (фразеологізоване речення з позитивною оцінкою);

*Оце, думаю, турбота про людей! І допомогу дали, і ще й за здоров'я наших бджіл турбуються. Через кілька днів приношу я той бджолиний підмор у державну ветеринарну лабораторію, куди і було сказано. А там мені – за аналізи з кожної бджолосім'ї плати більш як по двадцять гривень. Прикинув я: дали 120 гривень, а забирають більше 200... **Оце любов!..** Не треба мені такої державної допомоги* (<http://tviybiznes.com/main/news2/164434>) (фразеологізоване речення з негативною оцінкою).

3. Уведення до моделі речення факультативних компонентів – часток, вигуків, які підсилюють та уточнюють оцінне значення:

Які люди! Які тільки дорогі люди проходили цими східцями! Звідцілья пішов моряк у село і відстрілювався від банди до останнього набою

(Григорій Тютюнник. Вир) (фразеологізоване речення з позитивною оцінкою);

Син. Не зліть мене, батьку, я в атаку йшов! Зрозуміли?

Батько. Тепер однаково, – в атаку, не в атаку. Війна кінчається.

Син. Це Белгородська дуга! Зрозумів? (Постукав по милиці).

Батько. Хай буде дуга. Тільки ти її помени виставляй, щоб людям на тебе не було незручно дивитись.

Син. Тобто як це так?

Батько. А так, що не обтяжуй людей. Людям і без твоєї дуги важко, синку.

Син. Ну, спасибі, тату! Он які люди!

Батько. Люди як люди. У кожного своя біда. Так що подякуй долі та й кульгай собі делікатно, не пияч, не горлай та утримуйся від брехень (Олександр Довженко. Повість полум'яних літ) (фразеологізоване речення з негативною оцінкою).

4. З-поміж синтаксичних особливостей відзначимо випадки своєрідної парцеляції, за якої фразеологізоване речення за формою є підрядною частиною складного речення, що вживається самостійно, без головної частини, унаслідок чого виникає фразеологізоване значення:

– Слухай, Тимоше, покинь мою розлучницю! покинь, коли не хочеш каятись вік! Буде каяння, та вороття не буде!

– Щоб я її покинув! Дурно тільки слова твої гинуть. Не зраджу своєї дівчини, поки жив буду, поки світ сонця! (Марко Вовчок. Чари) (фразеологізоване речення зі значенням заперечення дії), пор.:

Мій владарю! З якою недоброю промовою ти звернувся до мене тепер. Ти пропонуєш мені видати тобі жінку, від якої я маю синів, тепер уже дорослих юнаків, та дочок, із котрих одну ти взяв за жінку для твого сина, жінку, що її я люблю всім серцем, цю жінку ти хочеш забрати від мене, щоб я її покинув і щоб я одружився з твоєю дочкою? (Геродот. Історії в дев'яти книгах. Переклад А. Білецького) (нефразеологізоване речення, що є підрядною з'ясувальною частиною в межах складного речення).

5. Реалізація дієслівних речень без типових передбачуваних поширювачів (напр., поширювачів місця для дієслів руху), що поєднувано з уведенням поширювачів з оцінним значенням, пор.:

Мені вже 11 місяців, за цей місяць я дуже багато навчилась. З розумового розвитку – я вмію робити баран-баран, показувати тосі-тосі, па-па і де в мами носик. Правда на замовлення показую рідко. З фізичного розвитку – добре ходжу біля опори, за дві ручки, стою пару секунд без опори, дуже активно повзаю по цілій хаті, встаю біля будь-якої опори, деколи можу присісти не тримаючись (<http://www.minibanda.ru/u/13694/note/11-msyacv-2-2>) (вільне речення);

– *Де ти ходиш, де ти бродиш?* – почала гримати на чоловіка Кайдашиха: вона думала, що він пив до півночі в шинку.

– *Еге, ходиш... Добре ходжу... Не сам ходжу, а мене водить, – промовив Кайдаш через силу, схиливши голову на руку. – Завела мене нечиста сила аж у Богуславський ліс* (Іван Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я) (фразеологізоване речення зі значенням заперечення).

Отже, серед фразеологізованих речень наявні дві групи за наявністю / відсутністю висловлень-омонімів та виконанням / невиконанням інтонацією смислорозрізнявальної функції. На позначення речень, що входять до складу першої групи, вживаємо термін «інтонаційно марковані фразеологізовані речення».

Випадки вживання речень-висловлень, які залежно від інтонації в різному контексті та в різних ситуаціях можуть виступати як вільні і як фразеологізовані, вважаємо особливим різновидом синтаксичної омонімії. Виняткову роль у встановленні статусу таких висловлень відіграє інтонація, яка у фразеологізованих реченнях виконує одночасно три функції – фонетично організувальну, засобу фразеологізації та смислорозрізнявальну. З'ясування специфіки їхнього інтонаційного оформлення потребує залучення комп'ютерних програм з аналізу мовлення, що і є перспективою майбутніх досліджень.

РОЗДІЛ 3. ПРАГМАТИКА СИНТАКСИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

3.1. Прагматичний потенціал синтаксичних фразеологізмів в українській мові

Сучасні лінгвістичні дослідження в галузі прагматики сфокусовані на проблемах з'ясування закономірностей побудови висловлення, визначення механізмів інтерпретації його багатшарового змісту, встановлення напрямів взаємодії всіх компонентів комунікативної ситуації для забезпечення ефективності спілкування і под. Цілком закономірно центральне місце в колі прагматичних питань посідає чинник адресата, на який орієнтоване тією чи тією мірою будь-яке повідомлення (див. [Арутюнова 1981; Почепцов 1986; Формановская 2007] та ін.).

Прагматичний потенціал фразеологічних одиниць у широкому розумінні (і відповідно синтаксичних фразеологізмів як одного із типів фразеологічних одиниць) належить до фрагментарно досліджених питань сучасної лінгвістики. Зокрема, В. Хлебда зараховує прагматичний аспект дослідження фразеологізмів до «маленького особистого каталогу нерозв'язаних фразеологічних завдань» [Хлебда 2006].

Однією з перших звернула увагу на перспективність аналізу синтаксичних фразеологізмів в комунікативному аспекті М. В. Всеволодова [Всеволодова, Лим Су 2002: 14]. У русистичі останніх років з'явилися праці, у яких розглянуто прагматичну активність фразеологізованих речень, виділено особливості їхнього функціонування в мовленні [Балобанова 2004; Величко 2014; Хохлина

2006]. У сучасній україністиці відомі ґрунтовні дослідження, присвячені аналізу структури і семантики фразеологізованих речень в українській мові [Личук 2001; Личук, Шинкарук 2001], проте у прагматичній площині вони до цього часу залишаються невивченими.

Аналіз синтаксичних фразеологізмів у прагматичному аспекті, на нашу думку, має охоплювати такі особливості їхнього вживання у процесі комунікації:

1) функції синтаксичного фразеологізму (його комунікативне призначення);

2) прагматичний статус мовця, або тип відношення мовця до ситуації;

3) прагматичний статус адресата, або тип відношення адресата до ситуації;

4) тип прагматичного зв'язку з іншими репліками в діалозі;

5) комунікативні прийоми посилення впливу фразеологізованого речення на адресата [Ситарь 2014].

3.2. Прагматичні функції синтаксичних фразеологізмів

У сучасних синтаксичних студіях увага дослідників сконцентрована не лише на будові синтаксичних одиниць та семантиці, яку вони передають, а й на їхньому комунікативному призначенні, закономірностях вживання у мовленнєвих актах різних типів.

Вітчизняні та зарубіжні лінгвісти (Ф. С. Бацевич, І. Р. Вихованець, М. В. Всеволодова, А. П. Загнітко, О. В. Падучева та ін.) обґрунтували положення про виняткову важливість дослідження прагматичної

площини речення-висловлення. Зокрема, А. П. Загнітко стверджує, що «...володіння мовою передбачає не тільки уміння конструювати речення (мовна компетенція), але й уміння правильно використовувати речення в мовленнєвих актах для досягнення відповідного комунікативно-функціонального ефекту та результату (комунікативна компетенція)» [Загнітко 2001: 122].

А. П. Загнітко у «Словнику сучасної лінгвістики. Поняття і терміни» подає широке розуміння терміна «функція», яке сформульоване так: «Функція (лат. *functio* – виконання) – роль (призначення, уживання) мови в людському суспільстві або якої-небудь одиниці в системі мови, визначувана залежністю, співвідношенням з іншими одиницями; завдання тієї чи тієї мовної одиниці, мовної форми (мовного знака); роль мовної одиниці, що реалізується нею при використанні в мовленні» [Загнітко 2012, 4: 111]. Термін «функція мовної одиниці» розуміємо як призначення мовної одиниці, її використання з певною метою у процесі спілкування.

О. О. Селіванова наголошує на перспективності ситуаційно-комунікативного аспекту аналізу функцій мовних одиниць, під яким розуміє «встановлення призначення мовних одиниць у певних категорійних ситуаціях і комунікативному акті» [Селіванова 2006: 648].

Фразеологізовані речення, на відміну від традиційних, тобто нефразеологізованих, не позначають певну ситуацію об'єктивної дійсності, вони виражають ставлення мовця до відповідної реальності або ситуації. У силу цього більшість лінгвістів визначає як комунікативне призначення синтаксичного фразеологізму не інформування адресата, а оцінку ситуації, відношення мовця до неї [Балобанова 2004;

Всеволодова, Лим Су 2002 та ін.]. А. В. Величко пояснює це положення на прикладі аналізу російських фразеологізованих речень *Ох уж эти мне мальчишки!* та *Где девочке все это запомнить!* Перше із двох наведених дослідницею речень «нічого не повідомляє про дії хлопців, а лише виражає негативне ставлення до їхніх дій», друге – «не вказує, хто і що пропонує дівчинці для запам'ятовування, а лише оцінює в модальному плані, як неможливу ситуацію, у якій перебуває (або може опинитися) ця дитина» [Величко 2013: 84].

У цьому розрізі цілком обгрунтованою видається думка Т. Є. Водоватової: «Не кожне висловлення, що має форму граматичного речення і логічного судження, несе в собі повідомлення. Існують висловлення, які самі по собі неінформативні, але у взаємодії з контекстом, мовленнєвою ситуацією і фоновими знаннями вони беруть участь у передачі повідомлення» [Водоватова 2007: 6]. На позначення таких одиниць дослідниця вживає термін «неінформативні висловлення», до їх складу як первинний та основний підклас зараховує фразеологізовані тавтологічні моделі речень (рос. *А есть А* та різновиди цієї моделі).

В. Ю. Мелікян та його учні стверджують, що фразеологізовані речення (лінгвісти вживають термін Д. М. Шмельова «фразеосхеми») є ефективним засобом експресивного синтаксису, за допомогою якого мовець прагне досягти потрібного впливу на адресата [Мелікян 2004; Посиделова 2008 та ін.]. На думку Т. Г. Крапотіної, фразеологізовані стійкі звороти тавтологічного типу вживаються переважно в художніх текстах і виконують у них «функцію експресії змісту тексту» [Крапотина 1996: 16]. За А. В. Величко, основною функцією синтаксичних фразеологізмів є фатична [Величко 2013: 84].

Аналіз зібраного фактичного матеріалу засвідчує, що в комунікації значна частина українських фразеологізованих речень вживається саме з фатичною функцією, що може набувати різних виявів: контактовстановлення, підтримування або завершення контакту. За нашими спостереженнями, вона є регулярною для моделей *Чим не N₁ Сор_f*, *Що за N₁ Сор_f*, *Оце так N₁ Сор_f* та ін.: *У Львові втретє за цю зиму застосовують зброю. Чим не Чикаго?* (Високий замок. – 01.03.2008); *Що за сільрада без інтернет-сторінки!? До 1 травня цього року місцеві органи влади повинні створити власні веб-сайти* (Високий замок. – 01.02.2006). Обидва фразеологізовані речення використані у заголовках статей, їх основним комунікативним призначенням є контактовстановлення. Важливим видається той факт, що у всіх проаналізованих прикладах фатична функція реалізована у поєднанні з іншими, у наведених прикладах – з експресивною функцією.

Водночас речення, побудовані за зразками *N₁ як N₁ Сор_f* та *N₁ є N₁ Сор_f*, реалізують фатичну функцію порівняно рідко [Ситар 2014; Ситар 2014б]: *Життя як життя* (Володимир Дрозд. Життя як життя) (назва повісті).

М. Л. Хохліна виділяє три прагматичні функції фразеологічних речень (у термінології дослідниці – «синтаксичних ідіом») у процесі спілкування:

- а) функцію емоційної оцінки;
- б) функцію раціональної оцінки;
- в) функцію ствердження / заперечення [Хохліна 2006: 7].

Видається, що в цьому разі мова йде не стільки про комунікативне призначення відповідних речень, скільки про їхню семантику, а фразеологізовані речення

зі значенням оцінки та зі значенням ствердження / заперечення є найбільш продуктивними семантичними групами (див. семантичну класифікацію фразеологізованих речень, запропоновану на матеріалі російської мови А. В. Величко [Величко 1996; Величко 2004; Величко 2016]). М. Л. Хохліна виокремлює також фатичні фразеологічні речення як окремий прагматичний тип [Хохліна 2006: 15-16].

У питанні диференціації комунікативних функцій фразеологізованих речень спираємось на класифікацію функцій неінформативних речень Т. Є. Водоватової, яка розмежовує дві основні групи функцій:

1) когнітивні:

а) аргументативна (корекційна й апелятивна);

б) генералізаційна;

2) аксіологічні:

а) естетична (окремий різновид – декоративна);

б) рекреаційна (сміхова й ігрова) [Водоватова 2007: 23-26] (див. також [Водоватова 2006]).

Здійснений аналіз фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що більшість наведених функцій властиві й для українських фразеологізованих висловлень, виділити ще три регулярні функції – експресивну, фатичну та маніпулятивну, а також визначити поліфункційність як характерну прагматичну ознаку фразеологізованих синтаксичних одиниць. У мовленні вони переважно виконують декілька функцій одночасно, хоча одна з них може домінувати.

1. Експресивна функція втілює здатність синтаксичного фразеологізму передавати суб'єктивне відношення мовця до змісту повідомлення або до будь-якого учасника спілкування:

Павло нікого не слухав, а крутив за держак, і бугай ходив навколо нього пританцьовуючи. Зробивши кілька таких кругів, він цілковито присмирнів, і Павло спокійно відвів його до волярні.

– Що за чоловік? – запитав Дорош, не приховуючи свого захоплення.

– Наш, троянівський, – пояснив Кузь.

– **Ну й сила ж у нього!..**

– Еге, сила в нього є. Бог, він так і робить: силу дасть, а розум відбере.

– Зате в тебе його до бісового батька і весь на язичі, – сердито сказав якийсь чоловік і пішов двором (Григорій Тютюнник. Вир) (модель *Ну і/ї N₁ Corp* передає параметричне значення, нашароване на позитивне аксіологічне значення, пор. нефразеологізоване речення *Він має велику силу*; саме у зіставленні з синонімічними традиційними реченнями яскраво виявляється значний експресивний потенціал та комунікативна дієвість відповідних фразеологізованих речень та посилений вплив на адресата повідомлення):

«Мабуть, дізнався тасмницю і хочеш її передати комусь? Га? Не чую відповіді!»

Бурдик мовчав.

«А, може, ти ображаєшся на людей, бо ніхто не розуміє тебе?»

Бурдик не відповів.

«Ну й дарма! – щиро зітхнула Боровадянка. – Не можна так. Не маєш права. Бо хто ти такий, щоб від когось чогось вимагати?! Краще скажи мені: ти знайшов секрет чи не знайшов? Поділися хоча б зі мною. Бо пропаде ж!»

Бурдик втупився у свої книжки.

«Не хочеш – не треба. Бо я його й без тебе знаю. Дихання! **Теж мені – тасмниця!** Та нам про це й до

тебе тисячі разів говорено було! Й такими мудрецями, в таких барвах, і з такими подробицями!..» (Володимир Діброва. Бурдик) (фразеологізоване речення, побудоване за моделлю *Теж мені N₁ Cop_f*, передає значення заперечення, пор.: *Це не тасмниця*);

Якось, повернувшись з лісу, Тур радісно звернувся до Дмитра:

– Обійшов сьогодні всі наші володіння... Одужую!.. Дмитре Тимофійовичу, ти стратег!

– Теж мені стратега знайшов, – покосився на Тура, вичікуючи, що той скаже.

– Прибіднюєшся, Дмитре Тимофійовичу, а сам так і норовиш щось випитати? – розсміявся командир (фразеологізоване речення, побудоване за моделлю *Теж мені N₂ V_f*, передає значення заперечення, пор.: *Я не стратег*).

2. Фатична функція, яка може набувати різних виявів:

а) контактостворення – ця функція «спрямована на встановлення мовленнєвого контакту між відправником та одержувачем повідомлення, але не заради самого контакту [...], а для здійснення певного впливу (відповідно до конкретних завдань цього різновиду комунікації) на адресата мовлення для досягнення максимального ефекту спілкування» [Нистратова 2001: 68]: *Оце так «гол»! Деметрадзе сидітиме шість років* (Високий замок. – 25.03.2011); *Що за День незалежності без Махна?!* (Високий замок. – 14.08.2006) (заголовки статей);

б) підтримування контакту, що яскраво реалізовано в діалогічному мовленні:

– Алхімік і чорнокнижник ще й досі не спить? – в темряві несподівано легко задзвонив мелодійний голос, і до Григорія Стратоновича непомітно підійшла

невисока тендітна жінка. Сумовита посмішка тремтіла на пошерхлих пелюстках її напіврозкритих уст.

Учитель од несподіванки здригнувся, рука, за звичкою, сама потягнулась до автомата. Він одразу ж одсмикнув її, поглянув на жінку і засміявся:

– Ну й налякала, ти мене, Степанидо!.. Саме чомусь партизанська минувшина згадалась.

– Дивно було б, якби ти про щось інше думав. Ну, чого посміхаєшся і мружишся?

– На світило завжди доводиться мружитись, – засміявся Григорій Стратонович. – Та й чудуюсь із голосу твого: як дзвенів у дитинстві дзвоником, так і досі дзвенить – не переводиться срібло в ньому.

*– **Яке вже там срібло,** – в опущених куточках її заокруглених уст ворухнулась печаль.*

– Чисте! – переконано сказав Григорій Стратонович. – А ти чого не відпочиваєш?

– Не спиться, брате, перед дорогою. Та й молодість встала-ворухнулась перед очима, – промовила з насмішкою до себе. – Пройшлася ж оце селом, і все-усе згадалось, що промайнуло навіки. Тут же я зустріла свою вісімнадцяту весну. Які сади, які оселі стояли тоді... (Михайло Стельмах. Правда і кривда);

рідше функцію підтримування контакту втілено в підзаголовках:

***Вовк в рошенівській шкурі** (Роман Кравець. У Порошенка за пазухою. Хто такий Герасимов і чому він очолив БПП? // Українська правда. – 4.04.2017: <http://www.pravda.com.ua/articles/2017/04/4/7140197/>);*

*в) завершення контакту (в досліджуваному фактичному матеріалі цей різновид реалізований зрідка і посідає повну периферію): *Свого часу ці леткі**

речовини стали застосовуватися у тваринництві при паруванні худоби. Питання про людські феромони залишалося відкритим до середини 80-х років, коли американські та французькі вчені зуміли виділити чистий андростенон і андростенол. Виявилося, що сексуальні екстракти андростенолу універсальні – діють на чоловіків і жінок, отримуючи своє застосування не лише в сексуальній сфері. Сьогодні духи з феромонами продаються в усьому світі. Їх охоче купують заповзятливі бізнесмени, власники різноманітних підприємств у сфері послуг тощо, і справи в них дійсно йдуть краще: клієнт стає більш покладливим. Андростенон же – есенція чоловічої агресивності. Жінок він притягує, а чоловіків відштовхує. Для разової дози вистачає однієї десятої мілілітра. Тож флакончик у 15 мілілітрів можна розтягнути на 150 «заманювань», а коштує він приблизно 25 – 30 доларів. **Чим не подарунок до дня святого Валентина?** (Дзеркало тижня. – 17 – 23.02.2001 (№ 7 (331)) (фразеологізоване речення є останнім у тексті статті).

3. Коректувальна функція втілена в її заперечному варіанті, за якого мовець використовує фразеологізовану конструкцію як заперечення думки співрозмовника:

Вони їли якийсь час мовчки.

– Чудовий хліб, – сказав він.

– Хліб як хліб, – відказала Ванда.

– Е, не кажи, – відповів палко. – Вік такого не їв!

І справді їв якимось по-новому. Ванда те мимоволі відзначила, може, трохи й пожадно (Валерій Шевчук. Білецькі) [= Не чудовий, а звичайний хліб] (речення, побудоване за моделлю $N_1 \text{ Сор}_f$ як N_1 , має оцінне значення – звичайності, відповідності реалії уявленням

мовця про неї, у цьому ж діалозі вживано як заперечення думки співрозмовника);

Кайдаш прийшов додому. Ввійшов він у двір, дивиться в той куток, де росли густі колючки, аж там замість колючок ростуть маленькі чортики з ріжками, схожими на цвяхи. Кайдаш махнув косою, і йому здалося, що ті чортики полягли покосами та тільки ніжками дригають. Він викосив усі колючки, коли гляне за двір, аж і там, замість кропиви та лопуху, ростуть чортики. Кайдаш давай косити кропиву. З хати повиходили сини й невістки. Карпо гукнув до батька:

– *Що ви, тату, робите? Чи вам діла нема, що ви косите на вулиці кропиву?*

– *Еге, кропиву! Добра кропива! Хіба ти не бачиш, скількиросло тих чортів, бий їх сила Божя! Ось я вас, проклятих, усіх викошу!* (Іван Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я) [=Це не кропива] (нефразеологізовані речення, побудовані за моделлю Добрий Сорґ N₁, залежно від контексту та ситуації спілкування передають позитивне або негативне оцінне значення; омонімічні фразеологізовані речення вживаються із функцією заперечення думки співрозмовника).

4. Аргументативна функція, типово реалізована в суперечках та обговореннях, у яких синтаксичний фразеологізм входить до складу висловлення-доказу правильності думки / дії мовця:

Книжки валялись на постелі й на подушках; одна подушка валялась на землі.

– *Не зачіпай лишень там нічого! Я не раз просив тебе, щоб ти не перекидала моїх паперів.*

– **Як же не зачіпать**, коли тут гидко глянуть.

– *Нехай буде гидко, що тобі до того! І не прибирай там, і не зачіпай! Ото яка чепуруха вдалась*

(Іван Нечуй-Левицький. Хмари);

– *Я й сама добре знаю, що я не панич, а панна, і сама собі дам ради й без вас. Вмітиму добре поводитись і без вас. Не так вже пеклуйте мною та клопочіться, – сказала гордовито Настуся.*

– **Як же нам не піклуватись тобою, коли в тебе нема матері, коли ти ще така молода й нестатковита, ще й неслухняна та якась неміркована** (Іван Нечуй-Левицький. Без пуття);

*Вовчик і Рудик визнавали тільки одну гру – у війну. Причому щоразу вони були «наші», а всі інші – «вороги». А перемагають, як ви знаєте, завжди тільки «наші». Отже, гра кожного разу мала закінчуватися перемогою Вовчика й Рудика. Тому хлопчики не любили гратися з ними у війну. Але й відмовитися було ніяк. **Все-таки хлопчики – то хлопчики.** Хто відмовляється, той боягуз* (Всеволод Нестайко. Секрет Васі Кицина. Енеололик, Уфа і Жахоб'як).

5. Маніпулятивна функція – фразеологізоване речення може вживатися для заплутування співрозмовника, введення його в оману (перший приклад) та навіть позбуття (другий приклад): *Привітавшись, я мовив: «Ходіть до хати, дівчата, я – зараз». І продовжував розказувати екс-депутатові про сільські хати і ціни на них. Проте екс-депутата уже не цікавили хати. Він жадібно пас очима вродливиць, що чеберяли довгою стежкою через сад до мого гнізда у підніжжі гори. Очі політика свідчили, що його сексуальна фантазія геть пустилася берега:*

– *А що це за дівки?*

І тут я вирішив відплатити за тиражування брехонь про президентські долари:

– **Дівчата як дівчата.** *Із фірми знайомств для заможних панів. Бачиш, який басурм'яга їх охороняє... –*

я кивнув у бік шофера, що незворушно возсідав за кермом розкішного лімузина. – Щонеділі привозить мені живий товар із самого Києва. А ви запитуєте про гроші, одержані за статтю про Президента. По триста доларів за візит плачу... (Володимир Дрозд. Усе – про секс);

– Прибув я! – подає голос з-за дверей страховище.

– І я прибув, – відповідає зсередини гість.

– Звідки прибув?

– З-за моря.

– Чим прибув?

– Кульгавого комара осідлав, на нього сів і прилетів.

– То, мабуть, море було маленьке?

– **Яке маленьке** – орел летить – не перелетить!

– Тоді то орленя, а не орел!

– **Яке там орленя** – коли крило розпускає, ціле місто закриває!

– Тоді, мабуть, місто замаленьке?

– **Яке там маленьке** – заєць біг, не перебіг!

– Тоді, мабуть, не заєць, а зайчєня!

– **Яке там зайчєня** – з його шкіри пошиєш кожух, шапку, обуванку, та й ще лишиться!

– Тоді, мабуть, не людині, а люденяті!

– **Яке там люденя** – півень при нозі заспіває, до вуха не долітає!

– Тоді, мабуть, він глухий!

– **Яке там глухий** – в горах сарна траву скубне, почує!

Затуркане такою мовою страховище здогадалося, що в хаті якась сила є, хтось мудрий, сміливий, дужий, та знає, що йому далі казати. А тоді потихеньку задки-задки та навтіки! (Про рибину, що

вміла говорити. Вірменська народна казка. Переклад з вірменської О. Божка).

6. Генералізаційна функція характерна для «сентенцій (прислів'їв, «крилатих слів», афоризмів і под.), які у своїй асертивній частині виражають певну загальновідому істину, "загальне місце"» [Водоватова 2007: 24]:

– *Та найтемніший правитель М'янми не обрав би собі такого наступника! – обурюється дружина. – І якби хоч одна судимість, а то ж дві!*

– *Якось негуманно випоминати людині гріхи юності, – зауважив я.*

– *А хто б йому випоминав, якби він не перся у президенту? – вибухнула вона. – Та ради Бога. Може, він золотий чоловік. Може, хороший господарник. Але закон є закон. Читай додатки до Конституції. Двічі судимий президентом бути не може (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого);*

*Заради справедливості слід зазначити, що «Укртелеком», звичайно, не один такий – **бізнес є бізнес**, і кожен виживає, як уміє (Forbes Україна. – 4.08.2014).*

7. Ігрова функція, що передбачає виникнення гри слів, зокрема, як наслідку взаємодії прямого і конотативного значень лексеми або різних значень багатозначного слова: **Порох є Порох!** [= Порошенко є Порошенко] **Бізнес є бізнес!** (Коментар до листівки, 25.04.2014:

<http://uainfo.org/blogosphere/obshestvo/313535-.html>);

Оце так чоловіче достоїнство! На чемпіонаті вусанів та бороданів журі оцінювало і довжину, і форму (Високий замок. – 06.10.2010);

Печерський районний суд міста Києва не задовольнив клопотання захисту Юрія Луценка про

зміну запобіжного заходу. Суддя Сергій Вовк після годинної наради у нарадчій кімнаті прочитав рішення про те, що судді не підтримали заяву захисту Луценка.

[Коментар до статті:] **Вовк є вовк, але вовки теж не вічні** (Коментар до статті: Вовк залишив Луценка лікуватись у СІЗО // Газета по-українськи. – 19.09.2011: http://gazeta.ua/articles/politics/_vovk-zalishiv-lucenka-likuvatis-u-sizo/400296).

Досить часто ігровий ефект досягається за рахунок римування слів:

— *Мовчить, незрівнянна, мовчить!*

Він упав в емоційний раж і, здавалося, от-от зімліє від напруги:

— *Чорт! Якби я мав із собою пензля й палітру!*

Я опустила руку. Відпружила спину. І така злість мене узяла!

— *Що ти сказав? Яку півлітру? А ну йди звідси, алкоголь нещасний! Вештаються тут усілякі «художники», працювати заважають!*

— *Руку! — розсердився він. — Навіщо ви опустили руку. Я ж просив...*

— *Зараз тобі буде і рука, і нога, і потилиця, — я потягнулася за кувалдою. — Ти ще тут?*

Він помутнілими очима дивився то на мене, то на кувалду і, нарешті збатнувши, що зараз може бути боляче, чкурнув геть.

Я відклала рятівний інструмент, зачерпнула кельнею розчин цементу і продовжила класти цеглу.

*Вінець творіння! Афро... хро... Тьху! **Теж мені, Рафаель з конопель!** Тут от учора співак приходив, серенади виводив. Також на півлітру випрошував. Знаємо ми вас, мистців! (Львова Ірина. Мій чоловік – пінгвін) (у підкресленому фразеологізованому реченні посилення експресії та ступеня негативної оцінки дій і*

бажань особи, зневаги до неї забезпечене римуванням слів *Рафаель і конопель*).

8. Декоративна функція, яка полягає у «прикрашанні» мовлення за рахунок введення фразеологізованої одиниці: *Крім «Чорної кішки», є ще у мене і «Чорний кролик», і «Чорна вдова» — це та павучиха, що поїдає своїх самців. Мені її у Сьєрра-Леоне один місцевий князьок подарував у пляшці з-під кока-коли. Але павучок — він і в Африці павучок...* (Олександр Вільчинський. *Дерева на дахах*).

Часто мовець вдається до «декорування» відповіді на поставлене співрозмовником запитання, якщо не може знайти аргументів на підтвердження своїх переконань або ж не має чіткої власної позиції щодо певної реалії або ситуації: *Яцеку, а чому саме Пеппі, а не Карлсон або Роні?» — допитувався я. Яцек уникав прямої відповіді. Здається, він сам собі цього не міг до пуття пояснити. «Розумієш, Пеппі — вона і в Африці Пеппі...»* [йдеться про Пеппі Довгопанчошу, героїню твору Астрід Ліндгрєн – Г.С.] — *туманно відповідав Подсядло, по-дитячому лукаво всміхаючись, як може всміхатися тільки сорокарічний польський поет* (Андрій Бондар. *Пеппі – вона і в Африці Пеппі // Дзеркало тижня. – 9.01.2004. – № 1*).

За нашими спостереженнями, виділені функції переважно не є закріпленими за певними синтаксичними фразеологізмами, водночас наявні функції, що чітко співвідносяться з окремими моделями. Зокрема, генералізаційну функцію типово реалізують висловлення, побудовані за моделлю $N_1 \in N_1 \text{ Сорґ}$ [Ситар 2014б]: *"Керівництво Нацради зробило сьогодні публічну заяву про те, що рішення про продовження ліцензії каналу "1+1" ухвалене ще 15 грудня. Сподіваємось, що Нацрада та менеджмент*

каналу в стислі терміни і без недоречної тут політизації здійснять технічну процедуру обміну всіма належними документами. В тому числі і тими, які задовольняють вимоги закону щодо кінцевих бенефіціарів. **Закон є закон**", – зазначили в АП (Українська правда. – 29.12.2016: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/12/29/7131230/>);

*Розум справжнього стопроцентного американського бізнесмена. **Гроші є гроші**, і вони не пахнуть, сказав якийсь стародавній діяч, не пам'ятаю, як його звали, але, мабуть, він діловий хлопець і досяг би непоганої кар'єри на фондовій біржі, коли б вона тоді була (Володимир Владко. Фіолетова загибель);*

*...скоро прийшло розуміння – **дитина є дитина**, вона не обирає батьків і в кожному разі ні в чому не винна (Дзеркало тижня. – 6.07.2007).*

Отже, спектр функцій, виконуваних у процесі спілкування висловленнями, побудованими за фразеологізованими моделями, виявився досить ємним, він охоплює вісім функцій. Показово, що комунікативне призначення синтаксичних фразеологізмів не обмежувано оцінкою реалії або ситуації, оскільки серед виділених функцій аксіологічними є лише три (експресивна, ігрова й декоративна), до когнітивних належать чотири (заперечна, аргументативна, маніпулятивна й генералізаційна), а фатична функція посідає окреме місце. Більшість фразеологізованих висловлень є поліфункційними, що підвищує їхнє комунікативне навантаження та забезпечує потрібний мовцеві вплив на адресата.

3.3. Чинник адресата

Виняткова роль адресата як обов'язкового учасника будь-якої комунікативної ситуації, різнотипність можливих його виявів та розгляд питань, пов'язаних із адресатом, представниками різних лінгвістичних шкіл мотивують існування нетотожних підходів до його кваліфікації, що підтверджено фіксацією кількох значень терміна «адресат» у сучасних лінгвістичних термінологічних словниках. Зокрема, А. П. Загнітко виділяє 8 значень цього терміна: **«Адресат (отримувач, слухач, читач, інтерпретатор, реципієнт, аудиторія)** (нім. *Adressat* – одержувач) – 1) компонент – назва особи (рідше назва неособи), на яку спрямована інформативна, донативна або емотивна дія; денотативна роль адресатного типу; третій після протагоніста і пацієнса учасник ситуації, на якого прямо не впливає протагоніст: (Василь: *Я вам уже відправив зразки...* (Михайло Івченко); партнер комунікативного акту, отримувач повідомлення; особа, яка сприймає й інтерпретує повідомлення адресанта; назва відмінка й позначення учасника події, до якого спрямована дія або якому повідомляється певна інформація: *Я даю (читаю) книгу брату*; 2) кінцевий споживач повідомлення; 3) у міжособистісному спілкуванні – особа, яка сприймає повідомлення і відповідно до своїх когнітивних стратегій, конкретних конситуативних умов інтерпретує його; 4) той, кому адресована інформація; 5) особа, якій призначено повідомлення; 6) комунікат, який одержує інформацію; 7) отримувач, реципієнт; споживач усного, писемного чи друкованого повідомлення; особа, яка сприймає повідомлення й відповідно до своєї когнітивної, лінгвокультурної бази, вертикального контексту, стратегій, тактик і конкретних контекстних

та ситуативних умов інтерпретує повідомлення адресанта; 8) у міжособистісному спілкуванні – особа, яка сприймає повідомлення та відповідно до своїх когнітивних стратегій і конкретних конситуативних умов інтерпретує повідомлення адресанта» [Загнітко 2012: 19-20].

На сьогодні в лінгвістиці відомо декілька класифікацій адресата за різними критеріями (див., зокрема, [Венгринюк 2006; Венгринюк 2011; Почепцов 1986; Формановская 2007] та ін.). Для завдань пропонованого дослідження найбільш виваженою видається типологія адресата Н. І. Формановської, оскільки вона не обмежена стилем, жанром або регістром тексту. Дослідниця розмежовує адресата спілкування та адресата мовлення, які протиставлені за ознакою активності / пасивності у процесі спілкування / мовлення. Вона пропонує виділяти три іпостасі адресата як учасника спілкування:

«1) адресат – своєрідний співавтор дискурсу / тексту адресанта;

2) адресат, який сприймає, розуміє, інтерпретує комунікативний продукт адресанта;

3) адресат, який змінює комунікативну роль слухача на роль мовця і який реагує, відповідає, отже, залежить і від запропонованого вербального і невербального дискурсу / тексту» [Формановская 2007: 174 – 175].

Відповідно перший тип корелює з адресатом мовлення, другий і третій – з адресатом спілкування.

Розглянемо, чи реалізовано ці іпостасі адресата в ситуаціях, коли мовець уживає висловлення, побудовані за фразеологізованими моделями речення. Аналіз більш ніж 10000 контекстів уживань синтаксичних фразеологізмів, вибраних з текстів української художньої

літератури кінця XIX – початку XXI ст., періодичних видань та українськомовних інтернет-ресурсів, дає змогу зробити такі узагальнення.

Усі виділені виміри адресата реалізовані у вживанні висловлень, побудованих за фразеологізованими моделями, проте з різною продуктивністю [Ситар 2015в]. Ці речення властиві передусім розмовному мовленню, тому цілком закономірно вони найчастіше функціонують у діалозі. Варто наголосити також на таких характерних особливостях синтаксичних фразеологізмів, як відсутність формально репрезентованих засобів вираження адресатності або ж їхня модифікованість, семантична спустошеність, що є виявом асиметрії форми та змісту цих синтаксичних одиниць.

1. Адресат як співавтор дискурсу / тексту регулярно має три вияви.

1.1. Прогнозований узагальнений адресат – це адресат, з яким «автор має надію вступити або вступає в опосередковане дистантне спілкування, таким є адресат художнього, наукового, ділового, публіцистичного та ін. твору» [Формановская 2007: 175]: ***Оце так знахідка! В Україні розкопали трипільський храм, старіший за Стоунхендж і єгипетські піраміди*** (Високий замок. – 14.09.2012). Для забезпечення ефективного спілкування мовець має враховувати соціальні ознаки та фонові знання адресата, що яскраво виявлювано за умови використання прецедентних феноменів у ролі змінного компонента фразеологізованого речення, що вимагають від адресата відповідної обізнаності та інтерпретативних зусиль для їхнього декодування. Так, у прикладі *А попереду, за 2 тижні був Дюнкерк – розгром найбільш боєдатних британських частин з утратою всієї техніки. Чим не Іловайськ?* (Коментар

2 жовтня 2014 р. до тексту промови Вінстона Черчілля в Палаті громад 13 травня 1940 р.: [https://twitter.com/ rachenko/status/517577700803084288\)](https://twitter.com/rachenko/status/517577700803084288)

мовець проводить паралель між операцією з евакуації британських і французьких військ з оточеного фашистськими військами міста Дюнкерк до Великобританії у травні 1940 р. та Іловайським котлом у серпні 2014 р. в Україні.

1.2. Масовий публічний конкретизований адресат об'єднує сукупність цілком визначених отримувачів дискурсу / тексту, реалізованого у відповідній ситуації спілкування. Хрестоматійними прикладами цього різновиду адресата є, зокрема, учні на заняттях у класі, батьки на батьківських зборах, учасники конференції, виборці під час передвиборчої кампанії і под.:

Ми час не гаяли дарма.

Була тверда рука

У кожного – і вже нема

Ні "Бе", ні "Ве", ні "Ка".

Оце новина із новин.

Ми знов дивуєм світ.

Дві літери вміщає він,

Наш куций алфавіт.

Дві літери, які стоять

На самому краю.

Одна з них точно не тво-Я.

Тож вибери сво-Ю

(Олександр Ірванець. Перед другим туром).

Автор закликає голосувати за В. Ющенка, відповідно адресатом твору є виборці – повнолітні громадяни України, що мають право голосу на виборах у Президенти України 2004 року.

1.3. Одиначний конкретний персональний адресат «постає в контактному безпосередньому спілкуванні або

в дистантному опосередкованому жанрі посвячення, послання, епістоли, епіграми» [Формановская 2007: 176], а також у листах та інших зверненнях до конкретної людини: *Отсе тепер, під час мого пробування в Києві, ми таки й добре пізналися з нею* [Ольгою Хоружинською]. *Отже, скажу Вам, – це золото не дівчина! Она просто очарувала мене! Яка она мила, щира, добра, сімпатична і до того як она розвилась за сі два роки, як пройнялась ідеєю українства!* (Лист Олени Пчілки до Івана Франка 25 березня 1886 р.) [авторський правопис збережено – Г.С.].

1.4. Низька продуктивність у межах цього зразка характерна позадіалоговому адресату, до якого звертається мовець і який не відповідає. Він реалізований у звертаннях до Бога, вищих сил (молитви, замовляння), квазізвертаннях до небіжчиків, предметів і явищ і под. У проаналізованому матеріалі зафіксовано поодинокі випадки такої реалізації, і мова йде лише про складні речення фразеологізованої структури: *Єдиний мій Боже, до Тебе одного я припадаю в моїх потребах, бо хто ж вірніше допомагатиме мені, як не Ти, Господи, на якого мене батьки залишили* (Молитва сироти за покійних батьків // Молитва / Упоряд. В. С. Дудик. Вид. «Європейська енциклопедія», Київ, 2008).

1.5. Окремий статус, за класифікацією Н. І. Формановської, має так званий непрямий, або вторинний, адресат – «такий учасник спілкування, до якого безпосередньо не звертаються, але заради якого вибудовують дискурс / текст» [Формановская 2007: 176], що втілено передусім у текстах інтерв'ю, у яких основним непрямим адресатом є телеглядачі, радіослухачі або читачі друкованих ЗМІ:

– Наскільки я знаю, лідера Союзу Селянської партії і Партії нової демократії Казимеру Прунсене завжди обурюють слова про «дружбу народів», і вона закликає говорити не про друзів у політиці, а про взаємовигідне співробітництво, збіг інтересів...

– Я людина з радянських часів... Але співробітництво з Україною, зміцнення добросусідських зв'язків, становлення на схід від Литви і Євросоюзу стабільного регіону з розвинутою демократією – **чим не стратегічна мета і той прагматичний розрахунок, який просуває регіональну політику ЄС?** (Альгірдас Бразаускас: Домашнє завдання за Україну не зробить ніхто // Дзеркало тижня. – 18-24.03.2006 (№ 10 (589))).

Можливим, але у проаналізованому фактичному матеріалі не реалізованим, постав адресат-спостерігач, тобто адресат, якого не залучено до комунікативного процесу, він є пасивним слухачем розмови інших осіб, що може викликати в нього відповідні дії та/або емоції.

2. Адресат-суб'єкт сприйняття, розуміння та інтерпретації повідомлення найяскравіше втілений в анекдоті:

– **Який у вас елегантний костюм!**

– Подарунок дружини. Причому без усякого приводу. Учора пізно вночі вертаюся з відрядження на день раніше наміченого строку й бачу, що цей костюм висить прямо біля ліжка. Уявляєте, **який сюрприз!** (<http://ukr-anecdotes.com/rozdil/pro-teshhu/page/6>).

3. Адресат, який змінює комунікативну роль слухача на роль мовця і реагує у вигляді відповіді, типово реалізовано в діалозі. Для успішного спілкування важливою є ціла низка компонентів комунікативної ситуації: час і місце спілкування, його мотиви й завдання, форми мовлення й типи

спілкування, співвідношення вербального й невербального компонентів:

Не швидко почула Христя стук у вікно... «Він, він, Гриць! От коли усе розкаже...» Як навіжена, Христя мерицій кинулася сінешні двері одчиняти.

Вона не помилилася. То був справді Проценко. Тільки що вона одсунула, впустила, як він зразу і учепився за неї.

– Ходімо, серце, до мене, – шепче, гаряче обдаючи поцілунками, і Христя чує, як від його несе потроху хмелем.

– Пані швидко встане, – одказує Христя.

– Чого?

– На завтра булочки завдали.

– Гаспидські булочки! – гукнув він.

– Як! то ж хліб святий!

*– **Який там він святий!** І свиня, по-твоєму, свята, що чоловік її їсть?*

– То ж свиня, а то хліб.

– Ну, хай, по-твоєму, і святий. Тільки ходімо, серце. Оце тільки що з весілля. Присилували чарку тії гаспидської горілки випити. Ходімо, голубочко! Ти ж у мене одна найкраща. Там усе шваль, твого одного мізинця на нозі не стоять! – І він, не давши і дверей зачинити, поволік її за собою (Панас Мирний. Повія).

Загалом система мовних засобів адресатності є досить розгалуженою (імператив, вокатив, питання, *ти-/Ви-*форми і под.), проте фразеологізованим реченням не властива їхня експлікація. З-поміж усіх можливих мовних засобів реалізовано імператив або форму давального відмінка займенника у складі постійного компонента синтаксичних фразеологізмів, що супроводжувано семантичним зсувом, десемантизацією відповідних форм. Так,

фразеологізована модель речення *I не V_{imp}* передає не значення наказу, заборони дії, а значення згоди з думкою іншого учасника спілкування: *Юхим спершу надумав іти на Балабанівку – на цьому кутку в нього жив далекий родич, з яким вони оце були на окопах. Родич казав, що має флягу німецького спирту, можна б погрітись, бо хто зна, коли ще доведеться пити. Він був не з пропащих п'яничок, та й скупуватий удався, але захотілось йому зараз щось добре зробити для Юхима, бо хоч скільки вони жили в одному селі, скільки були родичами – ніколи він нічого і не дав йому, й не порадив добре.*

– А на закуску теж знайдеться щось, – говорив, ховаючи холодні та розсудливі очі. – Там крапля олії, цибулина.

*– **I не кажіть!** – вигукнув Юхим, відчуваючи голод. – Сьогодні так виробився, набігався, як бездомний пес, а в роті нічого не мав. Коли кличете, не відмовлюсь* (Євген Гуцало. Голодомор).

У низки фразеологізованих моделей речення форма давального відмінка займенника на кшталт *мені, тобі, вам* сигналізує про десемантизовану суб'єктну синтаксему, що утворює стійкий комплекс у поєднанні з іншими компонентами моделі: *Нині Дрогобич переживає не краці часи. У минулому залишилася слава центру солеваріння, видобутку та переробки нафти. Закрилися або ледве дихають колись потужні промислові підприємства. Безробіття, численні соціальні, побутові проблеми, характерні для української глибинки. **Оце тобі й прикордонний регіон!*** (Слово Просвіти. – 27.09.2010);

– Дивися! Навіть «Ліберасьйон» пише, що за всі посттоталітарні роки такого ще не було. Дві тисячі

демонстрантів, усі протестують, усі вимагають, щоб президент подав у відставку!

– Так він тобі й подасть, – каже вона. – Для цього треба мати поняття честі (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого).

Отже, вживання мовцем висловлень, побудованих за фразеологізованими моделями речень, забезпечує досягнення потрібного мовцеві впливу на адресата, який може мати кілька виявів: адресат, котрий змінює комунікативну роль слухача на роль мовця; адресат як суб'єкт сприйняття, розуміння, інтерпретації повідомлення та адресат як пасивний співавтор дискурсу / тексту. Подальший етап дослідження передбачає з'ясування прагматичних прав та обов'язків, особливостей стратегій адресатів, що належать до виділених типів та підтипів.

3.4. Комунікативні прийоми посилення впливу синтаксичного фразеологізму на адресата

У сучасних лінгвістичних дослідженнях відзначено високий прагматичний потенціал пропозицій перехідних комунікативних типів (до них ми зараховуємо і фразеологізовані пропозиції). Так, Н.О. Печникова наголошує: «... лише на перший погляд може здатися, що нетипові, нетрадиційні способи вираження мети висловлювання (перехідні типи пропозицій, непрямі мовленнєві акти) – це слабкі периферійні засоби, що досягають мети комунікації не безпосередньо, а своєрідним "обхідним шляхом" і, відповідно, вони поступаються за силою типовим формам. Насправді це ємні, економні засоби, які гнучко пристосовуються до різних комунікативних умов та

ефективно вирішують кілька комунікативних завдань водночас» [Печникова 2010: 439]. Вибір мовцем фразеологізованої пропозиції як одного з можливих синтаксичних засобів для передавання відповідного значення й наміру дає змогу досягти потрібного впливу на адресата, забезпечити успішність реалізації мовленнєвого акту, пор. традиційні і фразеологізовані речення *Зима і Яка зима! Сильний дощ і Ну й дощ!*

Посилення комунікативного навантаження синтаксичних фразеологізмів та забезпечення потрібного мовцю впливу на адресата, за нашими спостереженнями, здійснювано за допомогою декількох прийомів.

1. Насамперед, ефективним є привертання уваги адресата повідомлення за рахунок вживання синтаксичних фразеологізмів у так званих «сильних» позиціях тексту. До таких позицій належать:

1.1. Заголовок тексту (саме ця позиція є найчастіше реалізованою в зібраному фактичному матеріалі):

Оце так пологи! Жінка народила вісьмох близнюків (Високий замок. – 28.01.2009) (модель *Оце так N₁ Corp*);

Робота – роботою, а секс – за розкладом (Високий замок. – 16.04.2010) (модель *N₁ Corp N₅, a...*);

1.2. Підзаголовок:

Росія як Росія

Все ж Казань – ненормальне російське місто, якесь дуже толерантне. Тут дозволяють католикам увійти до православних храмів. Переважно це заборонено.

Але при входах до церков лежать хустки та довгі спідниці, якими повинні скористатися ті жінки, що прийшли в штанах і без власної хустки. Відразу біля

входу висять і славнозвісні таблиці розцінок. Оскільки для більшості російських православних співпраця з церквою зводиться до того, щоби прийти, купити свічку, поставити свічку і піти, то всі таїнства і обряди вони сприймають як певні побутові послуги. І добре знати, скільки що коштує. За вінчання, скажімо, треба заплатити еквівалент 1000 гривень, що є половиною середньої заробітної плати (Любомир Стринаглюк. Неросійська Росія // Галицький кореспондент. – 03.09.2010: gk-press.if.ua/node/3556) (модель N₁ Сор_f як N₁).

1.3. Перший абзац тексту:

– *Був кіт як кіт, а одного разу став скажений, – розповіла «ГПУ» Таїса Кіріна, 55 років, директор школи села Нова Кубань, що на Херсонщині. – Почав кричати на все село, дертися на стовпи. Потім він напав на дітей* (Газета по-українськи. – 25.01.2006) (фразеологізоване речення, побудоване за моделлю N₁ Сор_f як N₁, уживається першим в основному тексті статті).

1.4. Останній абзац тексту:

Сім років я прожила навпроти найбільшої в Україні психіатричної лікарні. Називається вона Павлівка, хоча заснована при одному з найдавніших київських монастирів – Кирилівському. Від монастиря залишилася лише церква, біла, із зеленими бароковими банями. Зовсім поруч – Бабин яр, урочище, відоме тим, що напере додні та під час Другої світової війнитут було вбито сотні тисяч євреїв і українських націоналістів. Перших убивали нацисти, других – енкаведисти.

Це ті самі київські пагорби, тільки з другого боку. Кінець району Поділ, початок району Куренівка.

Щоб зам'яти незручний спогад власних і чужих злочинів, советська влада ухвалила заповнити Бабин яр відходами місцевих цегляних заводів, і у березні 1961 року стримувальну дамбу прорвало. Чотирнадцятиметровий селевий потік ринув у долину на житлові будинки й вулицю, що сьогодні називається Фрунзе.

Загинули сотні людей. Вал багнуки перевертав і відносив автомобілі, автобуси й трамваї, виривав із корінням дерева і стовпи електромереж. Житлові будинки заливало по вінця. Літакам із Борисполя змінили звичний повітряний маршрут, щоби пасажирів, бува, не побачили крізь ілюмінатори наслідки жахливої катастрофи.

Мені розповідали, що тоді у грязюці спливли трупи вбитих євреїв Бабиного яру, і мародери плавали на човнах, шукаючи єврейського золота, що його не доглянули нацисти.

*Але сьогодні ви не знайдете жодного сліду, який нагадував би про ту страшну Куренівську трагедію. Все те ж трамвайне депо, яке було повністю зруйновано у 1961-му, і все ті ж зелені бані Кирилівської церкви на пагорбі. **Київ як Київ.** І таким він залишається, холоднокровним і байдужим до своїх випадкових жертв (Малярчук Таня. Київ: мій особистий путівник // Критика. – 2012. – № 1 – 2 (171 – 172)) (привертає увагу передостаннє речення, побудоване за моделлю $N_1 \text{ Сор}_f$ як N_1).*

1.5. Рідше синтаксичний фразеологізм може бути останнім у тексті, поставати переконливим «завершальним акордом» повідомлення: *Їхали ми після обіду. А вранці встигли лише поспідати і забігти за сувенірами – кавою і шоколадом. Саме у третій львівський день ми найбільше часу провели у хостелі. Як*

виявилось, у ньому жили не лише студенти і ми, а ще подружжя з дитиною і якась дивна жіночка, що розмовляла сама з собою. Її ми зустріли на кухні, де за спільним столом кожен сів їсти свою «Мівіну», готовий салатик, вівсянку чи щойно зварені на сенсорній електроплитці макарони. Тут же, на кухні можна попросувати речі. Душ – через стінку, 4 кабінки. Ще одна цікава деталь. Коли збирала речі в поїздку, зовсім забула про те, що для душу потрібні гумові капці. Тому купила їх, коли була в Олеську. Свої тапочки забула, як виявилось, не тільки я, а й одна наша сусідка по кімнаті. Бо коли я вранці третього я дня прокинулась, моїх капців не було – їх «випадково» взяла дівчина, що спала піді мною. **Гуртожиток, він і у Львові гуртожиток!** (2 – 4 травня: Львів, Олеський та Підгорецький замки, 16.05.2015: katerynav.livejournal.com/34069.html) (модель N₁ він і у/в N₆N₁Сор_f).

2. У проаналізованому фактичному матеріалі продуктивним виявилось нанизування висловлень, побудованих за однією або за різними фразеологізованими моделями.

2.1. Дублювання тої самої синтаксичної структури (або імпліцитний синтаксичний повтор [Волянська 2013: 9]), зафіксоване у двох варіантах – контактному та дистантному, пор.:

*А пам'ятаєш, Ганю, той яр в Нестеринцях, де ми часто гуляли, ту бідну економію, де ми жили? Чи думали, чи гадали ми тоді, що нам трапиться такий талан, що ми житимемо поруч з великими панамі! **Що за багатство, що за пишнота, що за розкіш у тому дворці!*** (Іван Нечуй-Левицький) (модель *Що за* N₁ Сор_f);

– *Яка мила особа ваша жінка! – почала знов Зося. – В неї є щось дуже симпатичне, приємне, що*

чарує вас таки одразу! **Яка вона гарна**, з тією оригінальною красою українською, з тими примітними рисами лиця, з тими чорними бровами. Я одразу полюбила її, вподобала її. **Яка вона смирна!** Як вона любить помірність, навіть модою нехтує, уборами жертвує задля того, щоб тільки обминути той ефект, хоч безвинний, але все-таки ефект. Так просто і так доладу була убрана (Іван Нечуй-Левицький. Причепа) (модель *Який* N₁ Cop_f Adj₁)).

Своєрідним прийомом, який привертає увагу адресата, є нанизування речень, побудованих за вихідною і похідною моделями:

Не БАндери, а БАндери... БАндери вони і в Києві бАндери, вони і в Африці бАндери...

(<http://www.stroimdom.com.ua/forum/archive/index.php/t-168580.html>) (вихідною моделлю є N₁ *вони і в Африці* N₁ Cop_f, а похідною, утвореною за її зразком, є модель N₁ *вони і в Києві* N₁ Cop_f).

2.2. Нанизування висловлень, що відповідають різним фразеологізованим, проте належать до однієї семантичної групи, може бути реалізованим у контактному й у дистантному виявах, пор.:

– *Ти її [милицю] помени виставляй, щоб людям на тебе не було незручно дивитись.*

– *Ну, спасибі, тату! Он які люди!*

– *Люди як люди. У кожного своя біда* (Олександр Довженко. Повість полум'яних літ) (обидва фразеологізовані речення входять до групи оцінних: модель *(Он) Які* Cop_f N₁ має типові значення «негативна / позитивна оцінка мовцем реалії / ситуації» (тип оцінки залежить від лексичного наповнення змінного компонента моделі, контексту, ситуації спілкування, інтонації (в аналізованому випадку реалізовано негативну оцінку); модель N₁ Cop_f як N₁

передає типове значення «відповідність реалії уявленням мовця про клас предметів / явищ»);

Ой князь, от так князь, ну й князь! Пили, їли, троцили, запихалися, дивилися, витріщали очі. От так-так, оце воно, ох і князь же ж у нас! (Павло Загребельний. Диво);

— *Ой, що за чудові вигляди тут у вас і на річку, й за річку! Які скелі, які млини, яка червона вода в Росі! Диво дивне! Зовсім червона вода! — гукав Гануш, дивлячись на темну річку, де в воді блищали тільки зорі* (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки) (виділені синтаксичні фразеологізми належать до групи з оцінним значенням).

2.3. Поєднання висловлень, що належать до різних фразеологізованих моделей і до різних семантичних груп, у проаналізованому фактичному матеріалі зафіксоване лише дистантно: *Отець Харитін знов прийняв нігтя й почав читати, але Онисія Степанівна вже зовсім не слухала. Отець Харитін примітив те й спитав:*

— *Чи ви слухаєте?*

— *Та слухаю, слухаю. Не питай мене та читай далі.*

— *Коли ви щось думаєте, — сказав отець Харитін, придивляючись до розумного лица своєї жінки.*

— *Читай-бо, читай! Я думаю й слухаю заразом.*

— *А як звали Варвариного батька?*

— *А хіба ж ти читав про батька?*

— *Авжеж читав, тільки ви не слухали.*

— *А правда, правда! То був якийсь ігумен.*

— *Який там ігумен! Діоскор — так звали Варвариного батька.*

— *Та хто ж такий був ігумен? Чи який Варварин родич, чи що? — спитала вона.*

– *Не ігумен-бо, а Ігемон! Це той, що мучив святу Варвару.*

– **Ото проклятий!** *В якому ж монастирі він був ігемоном? І чого ж то ченці мучили святу Варвару?*

– **Які там ченці!** *Ігемон – то так звався губернатор, чи становий би то по-нашому, чи що; от так, як в Богуславі отой становий, що в Чайках намальований у пеклі (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки) (модель *Який там* Sor_f N₁ зараховуємо до групи синтаксичних фразеологізмів зі значенням заперечення, модель *От / ото* Adj₁ Sor_f – зі значенням оцінки).*

3. Окремим прийомом вважаємо повтор, за якого мовець дублює не лише модель речення, але і повторює її лексичне наповнення з можливим усіченням одного з компонентів: *Йонька вирізав добряче чубучилно і вже хотів повертатися назад, як побачив густий ожинник. Ягід було так рясно, що він аж руками сплеснув і присів перед кущем навпочіпки. Кидав у рот одну за другою. Вистояні, прибиті морозцем, були такі смачні і холодні, що так і танули в роті. Довго жадібно їв. Ковзаючи на колінах, витолочив такий слід, ніби возом проїхано. В роті чорно, як у горщику з-під бузини, губи чорні, вуса чорні, а він усе їв і їв, прицмакуючи та примовляючи:*

– **Оце посолонцював ягідками, оце посолонцював.** *Уже давило під ложечкою, а він жер і жер, доки напала гикавка (Григорій Тютюнник. Вир).*

4. Яскравим експресивним засобом досягнення прагматичної настанови виявилось поєднання мовцем двох типів фразеологічних одиниць – лексичного і синтаксичного фразеологізмів. Подібна взаємодія може відбуватися в декількох варіантах:

4.1. У межах одного речення (цей варіант є найбільш дійовим): **Оце так собаче життя!**

Чотирилапі щасливчики носять діамантові нашийники, живуть у конурі з балконами і їздять на лімузинах. Одні вважають їх диваками чи божевільними. Інші кажуть: «З жиру бісяться». А вони готують черговий сюрприз для своїх домашніх улюбленців – нову будувати за сотні тисяч доларів, піжамку от кутюр, поводиток з крокодилячої шкіри чи VIP-абонемент у собачий салон краси, де до послуг чотирилапих – не лише персональні перукарі і масажисти, а й психолог... (Високий замок. – 23.12.2009). Автор використовує контамінацію синтаксичного фразеологізму, побудованого за моделлю *Оце так* N₁ Сор_г, і лексичного фразеологізму *собаче життя* з оцінним негативним значенням. У цьому разі комунікативне навантаження контамінованої конструкції посилене за рахунок її вживання в ролі першого речення і передбачуваного після прочитання декількох постлінійних речень висновку про надмірне розтринькування грошей господарями, які створюють для собак кращі умови життя, ніж у більшості людей.

4.2. У контактних реченнях: ***От тобі й на. От і повір іншим разом, коли хтось божитьься. Ну й що його тепер робити? І як його з'явитися на очі матері, а ще гірше – батька? Знов те «він до всього приведець» задзвеніло в ухах...*** (Улас Самчук. Волинь) (поєднання лексичного фразеологізму *От тобі й на* й синтаксичного фразеологізму, побудованого за структурною схемою *От і V_г*, зовнішня подібність яких забезпечена спільним компонентом *от і/й*). Пор.:

— *Та чорт його бери, коли одбив! Про мене нехай пропадає й твоя Вільшаниця, і твій Харитін! Тільки мене перелякала. Я думав, що, може, де-небудь пожежа, — сказав Прокопович.*

— ***От тобі на! От тобі й батько! А що ж тепер робитиме наша Онися?*** — *спитала*

Прокоповичка.

— *Про мене, нехай плаче, нехай скаче!* — сказав Прокопович і знов упав на лавку, як сніп.

— *Та вставай-бо та давай нам пораду!* — крикнула Прокоповичка й сіпнула чоловіка так, що той трохи не покотився під лавку, й ухопився обома руками за свою жінку.

— *Одчепись, бо як дам, то й перекинешся!* — закричав він сердито, знов сівши на лаві. — *Дай мені доспати, а там кричи хоч до вечора* (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки).

4.3. У дистантних реченнях (між ними може бути одне чи декілька речень): *Опозиція в захваті, їй привиділась перемога. Гарант таки зважив на протести і звільнив свого улюбленого «рівноапостольного» генерала. Окрилені демонстранти пройшли біля похмурої споруди, що була колись твердиною тоталітаризму, і поставили вінок з написом «Капут № 1».*

— *Не буде Галя, буде другая,* — сказала теща, кидаючи в каструлю лавровий лист.

До чого ж зорі тепер розумні! І то не в категоріях космічних, а цілком земних. Навіть про грип зорі знають. Вчора застерегли вустами астролога, що «через можливість зараження грипом небажано перебувати в місцях великого скупчення». Це, по-моєму, зорі переморгнулися з міліцією (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого).

У тексті використане українське прислів'я *Не буде Галя, буде другая* і синтаксичний фразеологізм, побудований за моделлю *До чого (ж) N₁ Сорґ Adj₁*. Зазначимо, що відповідно до широкого підходу у кваліфікації фразеологічних одиниць, до них

зараховують не лише власне-фразеологізми, а й прислів'я, крилаті вислови, штампи, кліше та ін.

5. Створенню або посиленню експресивності мовлення слугує також гра слів, що виникає, зокрема, унаслідок нашарування прямого та переносного (рідше двох переносних) значень слова, відповідно вплив таких одиниць на адресата, що виникає за рахунок їхньої гостроти й неочікуваності, значно поглиблюється у складі фразеологізованого висловлення: **Оце так номер з номерами...** У Дрогобичі 20-річний злодюжка відновив призабутий на кілька місяців вид злочину – викрадення автомобільних номерних знаків (Високий замок. – 13.08.2010). Увагу читача автор повідомлення привертає шляхом повтору лексеми *номер*, що актуалізує відразу два значення: «перен., розм. Який-небудь несподіваний, дивний вчинок» і «Шматок картону, жерсті і т. ін. з позначеними на ньому цифрами, що є певним документом, знаком інвентаризації і т. ін.» [СУМ 1974, т. 5: 441]).

б. Синтаксичні фразеологізми досить продуктивно взаємодіють з іншими конструкціями експресивного синтаксису, з-поміж яких найчастіше використовують:

б.1. Парцеляцію: **От подарунок так подарунок! Стильний та модний!** (День. – 12.06.2008) (сегментація висловлення, що реалізує структурну схему *От/ото N₁ так N₁ Сор_г*, забезпечує емоційне наголошення кожної виділеної частини).

б.2. Обірвані речення:

– *Ти чув, Федю?.. Зубренюки попугайчиків придбали. Що за краса! Один – блакитне з зеленим, другий – оранжевозолотавий. Та головне – Зубренюки вже вчать їх розмовляти. Отак, Федю. Уявляєш? А вчора не встигла й поріг переступити, як отой*

блакитненький, чистісіньким Зубренюковим голосом: “Чого прийшла, випити хочеш?..” У ту мить я, мабуть, нагадувала оранжєву подругу блакитного жартівника: від сорому не могла й слова вимовити, а Зубренюку задоволено заливались. Отак, Федю, отак. **Яке нахабство, яка...** Отак вона щебетала не менш, як півгодини, але чоловік з перших слів нутром відчув щось підозріле (Анатолій Грес. Порозумілись) (виділена обірвана конструкція створює ефект спонтанного мовлення).

6.3. Однородні члени речення:

*І доктор Рудольф лежить собі й попиває молочко, вернувшись до «старого режиму». **От тобі й переліт!** Бідний, милий майстер Кін! **От тобі і зустріч, і Сонячна машина, і обожнювання, і нова ера, і перемога над тою, що там десь, у лабораторії, кається й жде на нього** (Володимир Винниченко. Сонячна машина) (емоційний вплив висловлення, побудованого за моделлю *От тобі і/й N₁ Corp*, посилено за рахунок уведення однорідних членів речення з повторюваним сурядним сполучником і).*

7. Ще одним ефективним прийомом впливу на читача є використання в межах синтаксичного фразеологізму графічних засобів вираження оцінки, до яких зараховуємо:

7.1. Застосування ненормативної великої/ малої літери, виділення шрифтом певного слова або його компонента та ін.), що маркує змістове й оцінне ядро висловлення і наголошує винахідливість і дотепність автора повідомлення: **Оце так ХУДОЖНИК!** У старовинній Ризі може різко побільшати туристів. Їх наплив здатен викликати інтерес до картини, що її намалював скандально відомий художник з Австралії під псевдонімом Прікассо. Портрет міського голови

Риги і віце-мера він створив з допомогою... статевого органа (Високий замок. – 28.05.2010).

7.2. Застосування лапок як засобу актуалізації переносного значення слова або створення енантіосемії: **Оце так «інновація»!** *Зображення гігантського фалоса на Ливарному мості біля будівлі ФСБ у Санкт-Петербурзі визнане найкращим твором візуального мистецтва Росії 2010 року. Премію «Інновація» присудили арт-групі «Війна», активісти якої минулого літа на очах міліціонерів намалювали 65-метровий фалос (на фото) на Ливарному мосту фарбою, яка світиться і не змивається. Свій витвір митці назвали «Х... у полоні в ФСБ» (Високий замок. – 12.04.2011);*

К.Арт.ОН: Увага! Конкурс прозових творів! Пошир це серед друзів!

*Віра Семенова: ПоширЬ виширЬ. Теж мені «якісно» (http://vk.com/wall-37681773_217) (репліка-реакція на пропозицію щодо поширення інформації про конкурс, написану з орфографічною помилкою (слово *пошир* пишеться без м'якого знака)).*

8. Одним із яскравих засобів актуалізації категорії оцінки в українськомовних текстах є введення іншомовних (найчастіше російських) вкрапель, прагматична роль яких полягає у формуванні переважно негативної оцінки різного ступеня інтенсивності: *А сам Гайдамака, очманілий, почувуючи себе вже мовби поза життям, хотів зараз одного: чуда, яке миттєво б заступило, перетяло б ревуцій, темній тій силі шлях. «Сам зводив, з твоєї волі виникло... **Оце тобі й возмездіє!**» Щось подібне плуталось йому хаотично, обривками думок у голові, а страх здолав його аж тоді, коли неподалік зблиснуло, вибухом стряснуло повітря і племін стовпом вдарив угору – зрозумів: знесло газову*

підстанцію, вирвався газ, спалахнув. Рев, гуркіт, блискавки електричних розрядів, дерева падають і з вивернутим корінням летять просто на нього... (Олесь Гончар. Чорний Яр) (відтворення звукової форми слова *возмездие* за допомогою літер української абетки); *Те, що видавництво «Нора-друк» запропонувало читачам як роман під назвою «Сьомга», насправді є розтягнутим на 350 сторінок текстом НІ ПРО ЩО. «Як ні про що? – здивується довірливий споживач «жіночого» читва. – А секс?» І покаже обкладинку, на якій зображено – рожеве на чорному – шмат сьомги, розрізаної так, щоб викликати цілком певні асоціації. **Оце вам і main idea**, як люблять казати американці* (Володимир Панченко. Генітальна література, або Дурдом Софії Андрухович. Рецензія на книгу С. Андрухович «Сьомга»:
<http://litakcent.com/2008/01/10/volodymyr-panchenko-henitalna-literatura-abo-durdom-sofiji-andruhovich/>) (англійське вкраплення *main idea* зі збереженням латинської графіки).

9. Досить продуктивною в зібраному фактичному матеріалі виявилася також взаємодія синтаксичних фразеологізмів і прецедентних феноменів.

Термін «прецедентний феномен» на позначення специфічного складника національної культури та мовної картини світу як втілення особливостей національної свідомості та виразника ставлення етносу до власної історії та культури, ввела до наукового обігу В. В. Красних [Красных 1997]. Дослідниця виділила такі три ознаки прецедентного феномену:

а) знання всіма представниками певної національно-лінгвокультурної спільноти;

б) актуальність у когнітивному (пізнавальному та емоційному) вимірі;

в) постійно відновлюване звернення до прецедентного феномену в мовленні представників відповідної спільноти [Красных 2002: 44–45].

У наших міркуваннях і дослідженнях маємо опертям розмежування прецедентних феноменів і прецедентних одиниць, запропоноване І. В. Богдановою: «Різновидами прецедентних феноменів вважаємо прецедентні тексти, ситуації та особистості, з-поміж яких вербальними феноменами є лише тексти, інші ж мають вербалізовану природу, тобто актуалізовані в конкретному тексті описово (алюзивно) або через свої атрибути. Атрибутами прецедентних феноменів, вербальними засобами їх реалізації в текстах вважаємо прецедентні одиниці – прецедентні імена та вирази, через які і здійснювано апеляцію до певного прецедентного феномену» [Богданова 2016: 117].

Аналіз фактичного матеріалу, дібраного з текстів української художньої літератури кінця ХІХ – початку ХХІ ст., періодичних видань та українськомовних інтернет-ресурсів, дає змогу виділити два напрями взаємопроникнення синтаксичних фразеологізмів та прецедентних одиниць.

1. Першим виявом взаємопроникнення синтаксичних фразеологізмів і прецедентних одиниць є побудова висловлення за фразеологізованою моделлю, у межах якої позиція змінного компонента, яка переважно не має лексичних обмежень і заповнювана прецедентним ім'ям або прецедентним виразом.

1.1. Прецедентне ім'я у позиції змінного компонента моделі синтаксичного фразеологізму: *Анжелин тато – колишній прокурор. Тепер на пенсії, але з усіма відповідними зв'язками, грошима та ментівськими замашками. До речі, з університету*

витурили двох пацанів. Щоб ви знали, через Анжелу. Один до неї залицявся, а інший – здуру наїхав на її подружку. Вдарив, чи щось таке. Анжела все так перекрутила, що один ледь не сів за згвалтування, а другий – за рукоприкладство. Якщо не помиляюсь, їм довелося компенсувати моральні збитки.

Сашко задумливо почухав потилицю й перепитав:

– Чому ж раніше не попередив?

– Як попередити? Коли? Ви ж одразу кидаєтесь цілуватись. Знайшли до кого. Вона – минулорічна віце-міс, а ви зі своїми «свинячими рилами»...

– Я па-а-апрашу! – щиро не погодився Андрій. – На себе подивися. **Теж мені – Ален Делон.** Я взагалі не розумію, як із тобою Ксюха спить. Напевно, ти її попередньо напоюєш! (Олександр Виговський. Місіонер (Ще не час забити труну)). У наведеному уривку один зі співрозмовників Андрій уживає висловлення, побудоване за моделлю *Теж мені* N₁ Сор_f, у якому позицію N₁ заповнює прецедентне ім'я *Ален Делон*, що є уособленням європейського ідеалу чоловічої краси у ХХ ст. Виділене речення вживається зі значенням заперечення та негативної оцінки зовнішності другого учасника діалогу Сашка (=Ти не Ален Делон. Ти не такий красивий, як Ален Делон, пор. реалізацію цієї ж моделі без прецедентного імені *Теж мені красень!*).

Висловлення **Чим не Жанна д'Арк?** (Українська правда.

–

6.02.2010:

<http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2010/02/6/4722842/>), що є підписом під світлиною Юлії Тимошенко на мітингу в колі священників під час виборчих перегонів на пост Президента України у 2010 році, є реалізацією моделі *Чим не* N₁ Сор_f, яка має значення відповідності особи уявленню мовця про неї. В аналізованому

прикладі вжито прецедентне ім'я *Жанна д'Арк*, апеляція до постаті якої створює у свідомості читача «Української правди» ореол святості та жертвовності, що переноситься на постать Юлії Тимошенко.

Пор. інші реалізації тієї самої моделі: *Дорогі парфуми, розкішні сукні, яскраві аксесуари – чим не Софі Лорен?* (<http://lib.kherson.ua/ru-fotoproekt-odniei-knigi.htm>);

У сквері розставили сотню стільців. Зібралися переважно літні люди, більшість – у вишиванках. З високо піднятим підборіддям на сцену йде письменник Василь Шкляр.

– Обіцяв усім, що прочитаю "Гайдамаків". Але оскільки саме Тарас Григорович надихнув своїх земляків із Холодного Яру повстати проти московських окупантів у 1920-х, дозволю собі зачитати монолог Чорного Ворона з мого однойменного роману.

– Ну чим не Шевченко в прозі, – коментує ведучий, нардеп Олесь Доній (Gazeta.ua. – 29.05.2012).

Унаслідок взаємодії змісту прецедентного феномена з типовим значенням речення може вникати зміна типу оцінки:

– Якщо вам не так важко, покажіть мені, будь ласка, дорогу в санаторій. Щось перехотілося мені туди їхати на таксі. Я міста зовсім не знаю. Та хоч прогуляюся трохи, подихаю свіжим повітрям, та вулиці подивлюся. Ви говорите, що це десь поруч?

– Тільки півтора кварталу. Якщо не менше. – Відповів, начебто відрубав незнайомиць.

– Так чи їдемо, чи ні? – Не відступав таксист.

– Ні, я з вами нікуди не поїду. Я роздумала наймати вашу машину. Не хочу з вами нікуди їхати. Злий ви, недобрый.

– *Теж мені українська мати Тереза знайшлася!* – хмикнув таксист і відійшов убік шукати інших клієнтів (Людмила Мороз. Сильніше над усе). Прецедентне ім'я *мати Тереза* у виділеному фразеологізованому реченні передає негативну оцінку якостей і поведінки особи. Пор. також:

– *Адже це тачка того козла, який у вогні не горить.*

– *Теж мені Термінатор!* (Серіал «Райське місце», 16 серія, ТРК «Україна», 31.01.2017).

Прецедентні імена можуть зазнавати видозмін, за яких реалізовано гру слів, що виникає переважно через подібність власних імен відповідним загальним назвам. Так, у реченні *Знайшов карикатуру на Сєню, по-моєму, все правдиво – Яйценюк і в Африці Яйценюк!!!* (<https://vk.com/wall-93509058?own=1&offset=820>), що є підписом під карикатурою, де колишній Прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк «вилуплюється» з кіндерсюрпризу, втілено одразу декілька функцій: експресивну, ігрову та декоративну. Перші дві реалізовано шляхом уведення лексеми *Яйценюк* (пор. *Яценюк і яйце*), а третю – за рахунок використання фразеологізованої моделі речення N_1 і в Африці N_1 Сорґ (докладно про спектр функцій синтаксичних фразеологізмів див. у праці [Ситар 2015], про різнотипні перетворення прецедентних одиниць див. [Богданова 2016]).

1.2. Прецедентний вираз у позиції змінного компонента моделі синтаксичного фразеологізму. Значно рідше, за нашими спостереженнями, відбувається поєднання синтаксичного фразеологізму і прецедентного виразу: *Після такого Магденки одразу вирішують звернутися до міліції, але тут якраз і почалися дива. Справу доручили дільничному*

*інспекторові, який опитав підозрюваних (Ігорю Магденку вдалося з'ясувати, що схожі на нападників люди раніше працювали на підприємстві «Ромнитеплосервіс» – цікавий збіг, чи не так?), на що останні заявили, що нічого подібного в житті не робили. Ну та це і логічно – хто ж добровільно захоче в такому зізнатися... Але цікаве інше – дільничний інспектор, порушуючи всі правила ведення слідства, так і не влаштував очної ставки! Чи то не знає, що так треба робити, а може, просто не хотів?.. А в результаті маємо те, що справу призупинили! **Оце тобі і доблесна міліція, оце так вона нас береже!** (<http://www.vsisumy.com/users/154/blog/cholovika-avtorki-statti-pro-zlovzhivannya-kerivnika-kp-romniteploservis-bulo-pobito>, 16.02.2011).*

У цьому разі мовець здійснює нанизування фразеологізованих речень, побудованих за моделями *Оце тобі і* $N_1 \text{ Cop}_f$ та *Оце так* $N_1 \text{ V}_f$, у яких вжито в модифікованому вигляді російський прецедентний вираз *Моя міліція мене бережет*, автором якого є Володимир Маяковський. Первинно цей вислів мав формувати впевненість радянської людини в роботі правоохоронних органів, проте в наведених реченнях втілено інше значення: заперечення якості (*доблесна*) сумської міліції в поєднанні з негативною оцінкою її діяльності (=Це не доблесна міліція. Вона нас не береже / погано береже).

Відзначимо також наявність випадків контамінації різнорівневих засобів впливу на адресата: *Використовуючи принципи лінгвістичного аналізу, автор принагідно визначає, хто такий українець: «нормальною ситуацією в Україні вважається вільне володіння, вільний перехід з мови на мову (англійську, російську, українську) десятки й сотні разів на день.*

Українець – це людина, котра володіє двома слов'янськими мовами й ще якоюсь європейською». **Оце так «матерые человечища»:** в нашому житті пощастить, якщо зустрінеш людину, яка грамотно спілкується хоча б однією мовою. А тут таких собі «українців» доволі багато у віртуальному політпросторі! Але, напевно, ця каста ретельно переховується, тому що іншим українцям про підвид «українців», описаних С. Дацюком, нічого не відомо (День. – 18.11.2000). У цьому разі вплив на читача досягнуто за допомогою трансформації прецедентного феномена (усічення й кількісна модифікація) – відомої фрази Володимира Леніна про письменника Льва Толстого: рос. *Какая глыба, а? Какой матерый человечище! Вот это, батенька, художник...* Змінний компонент синтаксичного фразеологізму, відтворений літерами російської абетки та взятий у лапки, виступає в тексті реалізатором опозиції «своє – чуже» і має оцінне негативне значення.

2. Другий вияв взаємопроникнення синтаксичного фразеологізму і прецедентної одиниці реалізується тоді, коли сама модель речення є прецедентною, а лексичне наповнення не відповідає загальновідомому, що не впливає на розуміння адресатом змісту моделі. Наприклад, заголовок статті Катерини Кириленко ***Лептони не винні, але їм пощастило!*** (Українська правда. – 26.01.2016: <http://life.pravda.com.ua/columns/2016/01/26/207078/>)

привертає увагу читачів за рахунок заміни першого компонента відомої назви новели Михайла Коцюбинського ***«Кони не винні»*** на іменник *лептон*. Цей хімічний термін позначає елементарну частинку, ферміон, що не бере участі в сильній взаємодії частинок у складі речовини.

Цікаво, що вживання іншої іменникової лексеми в моделі N_{IPI} *не винні* не є okazіональним, подібні приклади реалізуються регулярно. Крім цілком прогнозованих назв інших тварин (савців (*коти, свині*), птахів (*гуси*), комах (*бджоли*)) та найменувань сучасних засобів пересування (*маршрутки*), у цій моделі зафіксовані також назви їжі (*яйця*) та найменування осіб (*варяги, переселенці* та ін.). Наприклад, заголовок твору братів Капранових **«Бджоли не винні»** містить натяк на колишнього Президента України Віктора Ющенка, який захоплюється бджолярством, у тексті він неоднаразово експліцитно названий, а українських виборців порівнювано з бджолами. Пор. також:

Свині не винні: *на фестивалі перед тим, як зарізати, їм колотимуть знеболююче* (Мирослава Бзікадзе. Свині не винні: на фестивалі перед тим, як зарізати, їм колотимуть знеболююче // Західноукраїнський інфориаційний портал Press-centr, 28.01.2016: <http://press-centr.com/ua/news/14410-Svine-ne-vinni-na-festivali-pered-tim-yak-zarizati-m-kolotimut-znebolyuyuche>);

Маршрутки не винні. *Марцінків пригрозив директору «Електроавтотрансу» «новою кров'ю»* (Івано-Франківський обласний портал «Репортер». – 5.01.2016: <http://report.if.ua/avto/marshrutky-ne-vynni-marcinkiv-prygrozyv-dyrektoru-elektoroavtotransu-novoyu-krovu/>);

«Яйця не винні!» – *коломийські депутати принесли «свої яйця» у сесійну залу*

Сьогодні розпочалось чергове засідання сесії Коломийської міської ради. Робочий десь у депутатів розпочався із яєць та плакатів з написом «Гошій тушка», які були розвішані по своїй сесійній залі.

У такий спосіб представники громадських організації та міські активісти хотіли зустріти депутата Ярослава Гошія. Нагадаємо, що на останній сесії у 2012 році депутати висловили недовіру тодішньому секретареві Коломийської міської ради Ярославу Гошію (Щоденна інтернет-газета «Версії.ig.ua».

– 24.01.2013:
<http://www.versii.if.ua/novunu/yaytsya-ne-vinni-kolomiyski-deputati-prinesli-svoyi-yaytsya-u-sesiyu-zalu/>).

Варяги не винні (Микола Мельник. Варяги не винні // Ліга. Блоги, 10.12.2015: <http://blog.liga.net/user/nmelnik/article/20245.aspx>) – мають на увазі держслужбовці-іноземці в сучасній Україні;

Злочинність зростає. Переселенці – не винні (Євген Захаров. Злочинність зростає. Переселенці – не винні // Магнолія ТВ. – 10.10.2016: <http://magnolia-tv.com/opinion/80521-zlochinn-st-zrosta-pereselents-ne-vinn>).

І. В. Богданова позначає явища цього типу терміном «синтаксичний прецедент»: «На синтаксичному рівні сугестивність засобами прецедентності може реалізовуватися через вживання так званих *синтаксичних прецедентів*, тобто одиниць специфічної синтаксичної структури, що вже стала прецедентною і є впізнаваною за будь-якого лексичного наповнення. Напр., *Громити не можна пробачити* (Українська правда. – 15.06.2014); *Терпіти не можна наступати* (Український тиждень. – №31. – 06.08. – 13.08.2014) (пор. з прототиповим прецедентним виразом *Стратити не можна помилювати*, схематичний запис якого – *Inf не можна Inf*)» [Богданова 2016: 149] [виділення та приклади І. В. Богданової – Г.С.]. Наведена модель типово реалізується в заголовках

статей, опублікованих в українських періодичних виданнях, та є однією з найчастотніших з-поміж проаналізованих моделей другого типу в досліджуваному фактичному матеріалі.²¹

Розпочати не можна гальмувати. *Що заважає повноцінній роботі НАЗК?* [НАЗК – Національне агентство з питань запобігань корупції] (Українська правда. – 31.05.2016: <http://www.pravda.com.ua/columns/2016/05/31/7110124/>);

Сваритися не можна помиритися

Від того, де наші футбольні «півні» поставлять кому, залежить доля збірної України на Євро-2016 (Високий замок. – 12.05.2016: <http://wz.lviv.ua/blogs/170922-svarytysia-ne-mozhna-pomyrytysia>);

Ромські поселення у Києві. Інтегрувати не можна виселити (Українська правда. – 26.01.2016: <http://life.pravda.com.ua/society/2016/01/26/207003/>).

Подібного «розхитування» зазнає також лексичне наповнення прецедентного виразу *Гроші не пахнуть*. Латинський вислів *Pecunia non olet* належить імператору Веспасіану, який обклав податком громадські вбиральні, щоб наповнити казну. В аналізованому фактичному матеріалі в позиції N₁ зафіксовано іменники *перемога, влада, вугілля, вода, банки* (у значенні «фінансові установи») та ін., пор.:

Гравець «Сталі» Сергій Воронін розповідає прес-службі ПЛ про першу гостьову перемогу своєї команди у 2016 році, одержану на полі «Олімпіка».

²¹ Російський еквівалент цієї моделі Inf *нельзя Inf* М. С. Перепелиця кваліфікує як одну з найпродуктивніших «моделей контамінації, за якими трансформуються узуальні прецедентні тексти» [Перепелиця 2015: 13].

– Сергію, що скажеш про недільну зустріч? Чи була перемога справедливою?

– **Перемога не пахне.** А отримана вона над безпосереднім суперником за місяць, вона дозволила нам піднятися на одну сходинку вище. Нарешті забили і виграли на виїзді, тобто отримали багато позитиву (Сергій Воронін: «Робота не минається даремно» // Офіційний сайт Об'єднання професіональних футбольних клубів України «Прем'єр-ліга»: http://www.fpl.ua/ukr/news/news_fpl/7081/, 10.05.2016);

В'ячеслав Кириленко: «Для декого влада **«не пахне»** (День. – 20.07.2006);

Вода не пахне: бажачих заробити в окупованому Криму не бракує (Дмитро Каневський. Вода не пахне: бажачих заробити в окупованому Криму не бракує // Українська правда. – 25.06.2014: <http://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2014/06/25/7030051/>);

Банки не пахнуть: за що Гондарєва полюбила російський капітал? (<http://pravda.if.ua/news-92766.html>, 26.02.2016).

До другого типу зараховуємо також речення, побудовані за моделлю *Ати-бати, йшли N₁*, характерною ознакою якої є римування внутрішньомодельних слів:

Ати-бати, йшли дебати

Кандидати на мера Ірпеня виступали одне перед одним

В актовій залі Ірпінської міської ради відбулися широко розрекламовані дебати кандидатів на посаду міського голови Ірпеня, вибори якого відбудуться 26-го жовтня (Правда Ірпеня. – 20.10.2014: zpi.com.ua/ati-bati-jshli-debati/).

Показово, що чим далі від прецедентного виразу – назви художнього фільму «Ати-бати, йшли солдати» режисера Леоніда Бикова, то регулярніше з'являються інфінітивний та іменниково-прийменниковий варіанти цієї моделі – *Ати-бати, йшли* Inf та *Ати-бати, йшли* (N_1) в N_4 (дужками позначаємо факультативність компонента, див. приклади нижче):

Урсус, або як Ати-бати, йшли знімати

11 жовтня запустився унікальний кінопроект – фільм «Урсус». Є можливість зазирнути за лаштунки знімального процесу і прослідкувати за ним від першого дня (в Україні), до останнього (в Німеччині) (<http://blogs.korrespondent.net/blog/journalists/3213089-ursus-abo-yak-aty-baty-yshly-znimaty>, 11.10.2013);

Ати-бати, йшли в мери кандидати

За результатами свого експертного опитування Івано-Франківська обласна організація «Комітет виборців України» склала список із 17 найбільш імовірних кандидатів на посаду мера міста Івано-Франківська. В опитуванні взяли участь 29 експертів, серед яких є журналісти, громадські діячі, політики, представники бізнесу та знавці місцевої політики, які можуть робити обґрунтовані прогнози (Івано-Франківський обласний портал Репортер, 3.12.2009: <http://report.if.ua/polityka/Aty-baty-jshly-v-mery-kandydaty/>);

Ати-бати, йшли... в солдати

Першого квітня розпочався черговий весняний призов юнаків до Збройних Сил України та інших військових формувань. З давніх-давен захищати Вітчизну було священним обов'язком кожного чоловіка. Воїни посідали особливе місце в державотворчій структурі будь-якої країни (Новини Шепетівки. –

17.04.2008:

http://www.shepetivka.org.ua/2008/04/17/atibati_jjshli_v_soldati.html).

Отже, синтаксичні фразеологізми та прецедентні одиниці мають дві площини взаємопроникнення. За допомогою поєднання цих мовних явищ адресанти забезпечують привертання уваги адресатів, здійснюють прихований вплив на них, виражають власне ставлення до реалій дійсності, тобто виконують фатичну, маніпулятивну та експресивно-оцінну функції. Регулярними в таких взаємопроникненнях виявились модифікації та трансформації прецедентних виразів та імен, що відбивають загальну тенденцію до перетворення прецедентних і фразеологічних одиниць.

Більшу здатність до введення в модель синтаксичного фразеологізму виявили прецедентні імена, з-поміж яких переважають універсально-прецедентні та національно-прецедентні за ступенем універсальності, історичні та політичні – за сферами-джерелами. З-поміж проаналізованих фразеологізованих речень домінують оцінні та заперечні речення за семантикою, іменні та дієслівні – за частиномовною належністю змінного компонента.

Отже, синтаксичні фразеологізми є дійовим засобом експресивного синтаксису. Ефективність їхнього використання у процесі спілкування зазнає посилення за рахунок взаємодії з різнотипними синтаксичними, фразеологічними та іншими експресивно-оцінними одиницями, залучення яких засвідчує майстерність і відшліфованість стилю автора і загалом відповідає загальним закономірностям побудови успішного мовленнєвого акту.

Цікавою постає виявлена у процесі аналізу різновекторність тенденцій поєднання мовних одиниць:

з одного боку, контамінація різних експресивних засобів відбувається в межах активізації розмовних впливів та забезпечує ефект спонтанного й невимушеного мовлення; з другого, зафіксовано певну тенденцію до інтелектуалізації мовлення, що втілена, зокрема, у використанні прецедентних феноменів, які вимагають від адресата інтерпретативних зусиль для їхнього дешифрування.

РОЗДІЛ 4. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СИНТАКСИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

4.1. Обчислення показників асоціації як статистичний метод дослідження синтаксичних фразеологізмів

Конструкційна граматики, як і багато інших напрямів сучасної лінгвістики, визначає необхідність статистичного етапу дослідження, що передбачає залучення статистичних методів для перевірки правильності висунутих гіпотез, отримання кількісних даних, що підтверджують або спростовують певні теоретичні положення (див., зокрема, праці представників колострукційного аналізу (Collostructional Analysis) Анатолія Стефановича (Anatol Stefanowitsch), Стефана Гріса (Stefan Th. Gries) та ін. [Gries, Stefanowitsch 2004; Stefanowitsch, Gries 2003; Stefanowitsch, Gries 2005]). Єдиним надійним матеріалом для статистичного аналізу будь-яких мовних або мовленнєвих одиниць вважають корпус текстів; іншими словами, саме корпусна зорієнтованість статистичного дослідження забезпечує вірогідність одержаних кількісних даних та переконливість зроблених висновків.

Корпус текстів (або повнотекстова база даних) – це «упорядкована сукупність текстів у цілісному вигляді» [Карпіловська 2006: 94], головною ознакою якої є наявність розмічення (індексування) – спеціально створених позначок для відображення лінгвістичної інформації (морфологічної, синтаксичної, семантичної, акцентної, метатекстової). Крім цього, на сьогодні в корпусах текстів передбачають можливість

автоматичного здійснення статистичних підрахунків за визначеними формулами (див., напр., проект Sketch Engine [<https://www.sketchengine.co.uk>]; зазначимо також, що українські корпуси текстів подібних параметрів поки що не мають).

Щодо ролі корпусу в мовознавчих дослідженнях і статистичних можливостей корпусів текстів Марія Хохлова зазначає, що «в сучасній лінгвістиці незамінним інструментом і водночас матеріалом для лінгвістичного дослідження і розв'язання прикладних завдань стали корпуси текстів. [...] Статистичний апарат, застосовуваний у корпусах текстів, дає змогу користувачам ранжувати результати пошуку за різними параметрами та задавати порогові значення, що спричиняє отримання найбільш значущої інформації» [Хохлова 2010: 3].

Виконання теоретичної частини нашого дослідження дало змогу сформулювати таку робочу гіпотезу: синтаксичні фразеологізми (або фразеологізовані моделі речень), як і будь-які інші стійкі одиниці, мають високий ступінь невипадковості поєднання компонентів, що входять до складу незмінної частини речення. Спробуємо довести це твердження за допомогою статистичних методів.

В арсеналі сучасної статистики існує низка статистичних критеріїв (коефіцієнтів), об'єднаних терміном «показники асоціації» (англ. association measures, measures of association). За Кембріджським словником статистики Брайана Еверітта (Brian S. Everitt), «Показники асоціації – числові індекси, що обчислюють силу статистичної залежності двох або більше квалітативних змінних» [Everitt 2002: 241].

У цьому авторитетному лексикографічному виданні термін «асоціація» витлумачено як «загальний термін, що використовується для опису відношення між двома змінними. Значною мірою є синонімічним до кореляції» [Everitt 2002: 20].

У словнику статистики та методів дослідження Американської асоціації психологів (за ред. Sheldon Zedeck) асоціацію визначено як «ступінь статистичної залежності або відношення між двома або більше явищами», а кореляцію – як «ступінь відношення (зазвичай лінійного) між двома змінними, який може бути обрахований як коефіцієнт кореляції сила асоціації» [APA 2014: 65].

За Штефаном Евертом (Stefan Evert), «**Показник асоціації** [шрифтові виділення Штефана Еверта – Г.С.] – це формула, що обчислює **величину асоціації** з опертям на інформацію про частоту у факторній таблиці парного типу. Цю величину розглядають як індикатор того, наскільки сильною є асоціація між компонентами пари, з поправкою на випадкові ефекти [...]. Я використовую конвенцію, що високі показники асоціації засвідчують сильну асоціацію» [Evert 2004: 75].

У лінгвістиці призначення показників асоціації вбачають передусім в автоматичному виділенні колокацій / конструкцій в тексті (корпусі текстів) на підставі встановлення випадковості / не випадковості певної послідовності слів у тексті (корпусі текстів). Саме з такою метою їх застосовують на матеріалі англійської, німецької, останнім часом російської мов [Залесская 2014; Хохлова 2008; Ягунова, Пивоварова 2014; Church, Hanks 1990; Evert 2004; Seretan 2011; Stubbs 1995 та ін.].

Термін «конструкція» вживаємо в розумінні, запропонованому представниками конструкційної граматики (див. вище). Щодо колокацій зазначимо, що в зарубіжному та вітчизняному мовознавстві сформувалось декілька підходів до кваліфікації колокації, умовно їх можна назвати структурним, семантичним, семантико-синтаксичним і статистичним (пор. Т. В. Бобкова виділяє чотири основні підходи до аналізу колокацій: когнітивний, семантико-синтаксичний (з подальшою диференціацією на лексико-семантичний і лексико-функціональний), контекстно-орієнтований (об'єднує лексико-граматичний, синтаксичний і корпусний) та психолінгвістичний [Бобкова 2014: 16 і далі]).

У межах лінгвістичної статистики (за Тетяною Бобковою, корпусного підходу) терміном «колокація» позначають «статистично стійкі поєднання» слів [Хохлова 2010: 4], тобто невинновідомість їхнього поєднання в тексті підтверджена здійсненими обчисленнями спеціально обраного відповідно до мети і предмета дослідження показника асоціації (на сьогодні переважно кількох показників асоціації) [Залеская 2014; Хохлова 2008; Хохлова 2010; Ягунова, Пивоварова 2014; Evert 2004; Kilgarriff, Tugwell 2002; Seretan 2011 та ін.]. Щодо цього Т. В. Бобкова зауважує, що «за корпусним підходом колокація розуміється як послідовність слів, що зустрічаються разом частіше, ніж можна було б очікувати випадково» [Бобкова 2014: 19].

Уведення ймовірно-статистичних методів виявлення колокацій є «розвитком ідей британського контекстуалізму» [Хохлова 2010: 10], найвідомішим представником якого є Джон Руперт Фьорз (John Rupert Firth).

На можливості застосування показників асоціації з різною метою наголошує Штефан Еверт: «Величини, обчислені показником асоціації, можуть бути інтерпретовані в різний спосіб: (i) Вони можуть бути використані прямо для оцінки величини асоціації між компонентами парного типу. (ii) Вони можуть бути використані для одержання ранжування парних типів у наборі даних. У цьому випадку абсолютна величина значень є нерелевантною. (iii) Вони також можуть бути використані для оцінки парних типів із визначеним першим або другим компонентом» [Evert 2004: 75].

На нашу думку, обчислення показників асоціації можна застосовувати у вивченні синтаксичних фразеологізмів – для кількісного підтвердження правомірності кваліфікації певної моделі речення як ідіоматичної (фразеологізованої, зв'язаної) з опертям на визначення коефіцієнта / коефіцієнтів, що відбиває / відбивають ступінь випадковості / не випадковості (залежності / незалежності, злитості / незлитості, зв'язаності / незв'язаності) певної послідовності слів у тексті. Іншими словами, обчислення показників асоціації дає змогу підтвердити або спростувати так звану «статистичну зв'язаність» конструкції [Ситар 2016г]. У цьому плані спираємось на диференціацію зв'язаності, запропоновану Тетяною Бобковою, яка розмежує семантичну, формальну і статистичну зв'язаність колокації (у термінології дослідниці – «зв'язність») [Бобкова 2014: 16].

Предметом нашого статистичного аналізу стали синтаксичні фразеологізми, незмінний компонент яких складається з поєднання декількох лексем – службових і повнозначних слів, яким властиве семантичне спустошення або семантичний зсув (*що за, от тобі/вам і/й, не до, теж мені, яке там* і под.: **Що за тон! От вам**

і відповідь! Теж мені друг! Яке там гарна! Не до розмов тепер мені. Відповідно застосування показників асоціації доцільне саме для дво- і більше компонентних незмінних комплексів, тому поза межами розгляду вимушено залишаються група синтаксичних фразеологізмів, побудованих шляхом поєднання повторюваних повнозначних і службового компонентів типу *як, так, і, а, не* і под. (*Хлопець як хлопець; Зробив так зробив*) або компонента-зв'язки (*Війна є війна*) та група фразеологізованих речень, що мають однослівний незмінний компонент (без повторів слів у змінній частині): *Яка пісня! Оце сказала!* і под.²²

Проаналізуємо основні показники асоціації, використовувані для статистичного аналізу конструкцій, та визначимо, які з них придатні для синтаксичних фразеологізмів. Для цього здійснимо обчислення відповідних показників асоціації для низки моделей синтаксичних фразеологізмів за даними Українського національного лінгвістичного корпусу, створеного в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України (http://unlc icybcluster.org.ua/virt_unlc/).

На сьогодні в лінгвістичній статистиці застосовують більше п'яти десятків показників асоціації

²² Обчислення показників асоціації завжди розраховане на конструкції з двома й більше компонентами. У випадку з повторюваними словоформами статистичний аналіз теоретично є можливим, якщо в пошуковій формі корпусу передбачено можливість задати визначену частину мови та її певну форму без вказівки на її конкретне лексичне наповнення та передбачити наявність другого такого самого компонента. Оскільки жоден з доступних для нас українськомовних корпусів текстів такої можливості на сьогодні не має, здійснити статистичний аналіз для фразеологізованих речень з повторами не вдалося. Маємо надію, що цей аспект дослідження зможемо реалізувати після належного вдосконалення пошукових можливостей корпусів текстів.

(див. [Evert 2004; Seretan 2011; Pecina 2009] та ін.). До найчастіше використовуваних для вивчення колокацій / конструкцій належать такі показники асоціації, як MI, t-score, log-likelihood, Dice, gmean та ін.

Показник асоціації MI (або MI-score, Pointwise mutual inf.) – коефіцієнт, який відбиває невинпадковність (залежність) певної послідовності слів у тексті. Поняття MI (англ. mutual information – взаємна, спільна, повна інформація) запропоноване в теорії інформації американським ученим італійського походження Робертом Маріо Фано (Robert Mario Fano) [Fano 1961].

До лінгвістичного обігу формулу (1) для обчислення MI ввели американські дослідники Кеннет Ворд Чарч (Kenneth Ward Church) та Патрік Хенкс (Patrick Hanks) [Church, Hanks 1990: 23]:

(1)

$$I(x, y) = \log_2 \frac{P(x, y)}{P(x)P(y)},$$

де $I(x, y)$ – взаємна інформація;

x – перше слово;

y – друге слово;

$P(x, y)$ – імовірність поєднання слів x та y ;

$P(x)$ – імовірність слова x ;

$P(y)$ – імовірність слова y ;

\log_2 – логарифм числа за основою 2 (двійковий логарифм).

Учені пояснюють сутність спільної інформації так: «... спільна інформація порівнює імовірність спостереження x та y разом (поєднана імовірність) з імовірностями спостереження x та y незалежно (винадкова). Якщо наявна справжня асоціація між x та y , тоді поєднана імовірність $P(x, y)$ буде значно більшою,

ніж випадкова $P(x)P(y)$ та відповідно $I(x,y) \gg 0$. Якщо нема жодних цікавих відношень між x та y , тоді $P(x,y) \approx P(x)P(y)$ і, таким чином, $I(x,y) \approx 0$. Якщо x та y перебувають у доповнювальній дистрибуції, тоді $P(x,y)$ буде значно меншим, ніж $P(x)P(y)$, витворюючи $I(x,y) \ll 0$ [Church, Hanks 1990: 23].

Величину P (англ. probability – імовірність) автори визначають за допомогою встановлення f (англ. frequency – частота) та здійснення нормалізації, потреба у якій зумовлена отриманими підрахунками на матеріалі декількох корпусів різного розміру: «... імовірності слів $P(x)$ та $P(y)$ оцінюються через підрахунок числа спостережень x та y в корпусі, $f(x)$ та $f(y)$, та нормалізацію через N – розмір корпусу» [Church, Hanks 1990: 23]. Підрахунки ймовірностей здійснюють окремо для всіх можливих послідовностей слів (у цьому разі – x та y).

З теорії ймовірності відомо, що ймовірність події (у нашому випадку вживання декількох слів разом) обраховують за формулою (2):

(2)

$$P(x) = \frac{f(x)}{N},$$

де $P(x)$ – імовірність x ;

$f(x)$ – частота x ;

N – кількість усіх можливих уживань x .

Підставивши формулу (2) до формули (1), отримуємо формулу (3) для двокомпонентних конструкцій (біграм):

(3)

$$MI(x, y) = \log_2 \frac{f(x,y) \times N}{f(x) \times f(y)},$$

де MI – коефіцієнт mutual information;
 x – перша лексична одиниця;
 y – друга лексична одиниця;
 $f(x,y)$ – абсолютна частота вживання біграми xy в корпусі (з урахуванням порядку одиниць усередині біграми);
 $f(x)$ – абсолютна частота x в корпусі;
 $f(y)$ – абсолютна частота y в корпусі;
 N – загальна кількість слів у корпусі;
 \log_2 – логарифм числа за основою 2.

На матеріалі російської мови коефіцієнт MI застосувала М. В. Хохлова для з'ясування закономірностей синтаксичної поєднуваності слів у російській мові [Хохлова 2012 : 12]. Л. М. Пивоварова та О. В. Ягунова за допомогою цього показника спробували розмежувати та побудувати шкалу колокацій і конструкцій у російськомовних наукових та публіцистичних текстах [Ягунова, Пивоварова 2014: 582-583].

Цікаво, що в праці Кеннета Ворда Чарча та Патріка Хенкса число N не введене до формули обчислення MI , проте при поданні та інтерпретації результатів кількісних даних учені послідовно вказують обсяг обстеженого корпусу, що засвідчує важливість цього показника для дослідження [Church, Hanks 1990: 24 і далі].

Щодо обрахунків коефіцієнта MI варто наголосити на декількох важливих моментах. По-перше, в обчисленні MI необхідно враховувати порядок слів у тексті [Ягунова, Пивоварова 2014 : 582], тобто брати показник частоти конструкції із заданим порядком компонентів.

По-друге, значення МІ може варіюватися залежно від обсягу обстежуваного корпусу слововживань. У численних статистичних дослідженнях указано на таку закономірність: що більший обсяг корпусу, то вищі отримувані значення МІ [Evert 2004; Stubbs 1995; Ягунова, Пивоварова 2014; Хохлова 2012].

По-третє, формулу (3) використовують саме для двокомпонентних сполучень слів, а для конструкцій з іншою кількістю одиниць потрібна інша формула.

Оскільки значна частина синтаксичних фразеологізмів належить до багатоконпонентних одиниць, постає потреба у врахуванні більшої кількості компонентів, ніж 2. У науковій літературі запропоновано формулу для триграм – трикомпонентних поєднань слів. Так, Sasa Petrovic, Jan Snajder, Vojana Dalbelo Basic, Mladen Kolar до формули (1) вводять третій компонент z , унаслідок чого отримуємо формулу (4) [Petrovic, Snajder, Basic, Kolar 2006: 323]:

(4)

$$I(x y z) = \log_2 \frac{P(x y z)}{P(x) \times P(y) \times P(z)}$$

З формули (4) можна вивести загальну формулу (5), за якою можна обрахувати коефіцієнт МІ для конструкцій із будь-якою кількістю компонентів ($i \geq 2$). Формулу (5) подаємо за працею [Ягунова, Пивоварова 2014: 586]:

(5)

$$MI = \log_2 \frac{f(c_1, c_2, \dots, c_i) \times N^{(i-1)}}{f(c_1) \times f(c_2) \times \dots \times f(c_i)}$$

де МІ – коефіцієнт mutual information;

i – це кількість компонентів конструкції;

c_1 – перша лексична одиниця;
 c_2 – друга лексична одиниця;
 c_i – i -а лексична одиниця;
 $f(c_1, c_2, \dots, c_i)$ – абсолютна частота вживання
 конструкції c_1, c_2, \dots, c_i в корпусі (з урахуванням порядку
 одиниць усередині конструкції);
 $f(c_1)$ – абсолютна частота c_1 в корпусі;
 $f(c_2)$ – абсолютна частота c_2 в корпусі;
 $f(c_i)$ – абсолютна частота c_i в корпусі;
 N – загальна кількість словоформ у корпусі;
 \log_2 – логарифм числа за основою 2.

По-четверте, постає питання, як саме інтерпретувати отримані підрахунки. Майкл Стаббс цілком слушно зауважує: «... якими б не були спродуковані комп'ютером квантитативні знахідки або статистика, вони мають бути інтерпретовані людиною-аналітиком» [Stubbs 2001: 75].

Кількісно підтверджену невинуватість декількох слів у тексті Л. М. Пивоварова та О. В. Ягунова кваліфікують як «непряму ознаку наявності стійкого семантичного і/або синтаксичного зв'язку між словами» [Ягунова, Пивоварова 2014: 610], тобто як кількісний показник вірогідності виділення певної конструкції як окремої одиниці. Щодо інтерпретації значень MI дослідниці зазначають: «... якщо слова цілком незалежні, то ймовірність їхньої спільної появи дорівнює добутку ймовірностей появи кожного з них, тобто добутку частот, а значення показника MI дорівнює нулю» [Ягунова, Пивоварова 2014: 583]. У цьому питанні вони мають опертям авторитетну думку Кеннета Ворда Чарча та Патріка Хенкса, які визначають коефіцієнт $MI \approx 0$ як «нецікавий» для дослідження, $MI > 3$ відповідно як

«цікавий» [Church, Hanks 1990: 24]). Іншими словами, не випадковість поєднання лексем вчені фіксують при $MI > 3$.

Статистичний показник *t-score* (або *t-test*, *t*-критерій, *T-value*) для вивчення біграм запропонували Кеннет Чарч (Kenneth Church), Вілліам Гейл (William Gale), Патрік Хенкс (Patrick Hanks), Доналд Хіндл (Donald Hindle) у праці [Church, Hanks, Hindle, Gale 1991: 6 і далі]. Він є застосуванням відомого у статистиці критерію Стьюдента для дослідження сполучень слів²³.

Загалом критерій Стьюдента використовують на статистичному етапі дослідження в різних галузях знань передусім для перевірки рівності середніх значень у двох вибірках. У згаданій статті автори здійснюють аналіз сполучуваності англійської слів на матеріалі корпусу Брауна і корпусу Associated Press, що і мотивує доцільність зіставлення даних, і називають *t-test* «показником відмінності».

Сутність відмінностей у застосуванні *MI* та *t-score* американські дослідники сформулювали так: «Показник спільної інформації є кращим для віднайдення схожості; *t*-величини є кращими для встановлення відмінностей

²³ У Словнику статистики видавництва Sage *t*-тест розглянуто як такий, що може бути застосований з різною метою: «***t*-тест** – загалом визначає, чи суттєво відрізняються одна від одної дві середні величини, або чи значно відрізняється середня величина вибірки від середньої величини сукупності, з якої вона може походити. Також він використовується для встановлення статистичної значущості кореляцій та часткових кореляцій, а також коефіцієнтів регресії та часткової регресії» [Cramer, Howitt 2004: 166]. Автори словника Duncan Cramer і Dennis Laurence Howitt наголошують, що природа тесту безпосередньо залежить від конкретного випадку й умов його застосування.

між близькими синонімами. Ми не намагаємося сказати, що один показник є кращим за інший, обидва є важливими. Іноді ми більше зацікавлені у знаходженні асоціацій, а іноді ми зацікавлені у зосередженні на найтонших відмінностях» [Church, Hanks, Hindle, Gale 1991: 28].

Тому формула (6), наведена у працях Марії Хохлової [Хохлова 2008: 348; Хохлова 2010: 12], та використана у вивченні колокацій російськими вченими [Залеская 2014; Ягунова, Пивоварова 2014 та ін.] як така, що «враховує частоту спільного вживання ключового слова та його колоката і відповідає на питання, наскільки не випадковою є сила асоціації (зв'язаності) між колокатами» [Хохлова 2008: 347] (пор. аналогічну думку висловлено у праці [Пивоварова, Ягунова 2014: 585]), у такому тлумаченні втрачає основне призначення – зіставлення результатів для двох груп (вибірок, підвибірок) подібних одиниць або тих самих одиниць, але досліджуваних у різний період часу, і застосовується з іншою метою:

(6)

$$t - score = \frac{f(n,c) - \frac{f(n) \times f(c)}{N}}{\sqrt{f(n,c)}}$$

де n – ключове слово;

c – колокат;

$f(n,c)$ – частота вживання слова n у парі з його колокатом c ;

$f(n)$ – частота вживання слова n у корпусі;

$f(c)$ – частота вживання слова c у корпусі,

N – загальна кількість словоформ у корпусі.

Застосування показника t -score для нашого дослідження вважаємо недоцільним з урахуванням трьох чинників.

По-перше, відповідно до специфіки об'єкта дослідження (синтаксичні фразеологізми української мови) та мети статистичного етапу студіювання, що полягає у з'ясуванні ступеня зв'язаності лексем у складі незмінного компонента синтаксичних фразеологізмів, зіставлення з іншими вибірками або підвибірками не передбачене.

По-друге, Майкл Стаббс (Michael Stubbs) показав, що обчислення t-критерію дає результат, що приблизно дорівнює кореню частоти обстежуваної складеної одиниці (7) [Stubbs 1995]:

$$(7) \\ t\text{-score} \approx \sqrt{f(n, c)}$$

Проведені нами обчислення конструкцій дають змогу зробити висновок, що це відповідає дійсності з точністю до другого або третього знака після коми, пор. значення кореня частоти конструкції та одержані за формулою (6) значення t-score: модель *Де там* N₁ Cop_f/Inf/Adj/Adv_{praed} – відповідно 23,4946 і 23,4913, *Ну і* N₁ Cop_f – 28,6879 і 28,6857; *Чим не* N₁ Cop_f – 21,8632 і 21,8595, *Що за* N₁ Cop_f – 51,4392 і 51,4367 под.

Наведені підрахунки засвідчують, що критерій t-score майже не враховує частоту вживання окремо взятих слів та загальну кількість словоформ у корпусі попри те, що ці компоненти входять до формули.

По-третє, показник асоціації t-score має обмеження щодо кількості компонентів обстежуваних мовних одиниць, він не призначений для багатоконпонентних конструкцій.

Статистичний критерій log-likelihood (буквально «логарифм імовірності») – це логарифметична функція правдоподібності поєднання декількох явищ. У випадку

дослідження поєднань слів формула *log-likelihood* враховує спостережувані частоти мовної одиниці O_{ij} та її очікувані частоти E_{ij} , що обчислювані за таблицею спряженості, та випадковість / невідповідність лівобічного і правобічного контексту для слова [Evert 2004: 83]. Логарифметричну функцію правдоподібності обчислюють за формулою (8):

(8)

$$\log - likelihood = 2 \sum_{ij} O_{ij} \log \frac{O_{ij}}{E_{ij}}$$

Тед Е. Даннінг (Ted E. Dunning) запропонував застосовувати *log-likelihood* як показник асоціації та ввів модифіковану формулу для її обчислення [Dunning 1993: 67].

У нашому дослідженні застосування коефіцієнта *log-likelihood* є не виправданим, оскільки переважна більшість синтаксичних фразеологізмів не має лівого контексту через те, що вживається на початку речення (досить часто також на початку тексту як заголовок). Якщо лівий контекст є, то мова йде про попереднє речення, але сусіднє речення, як і знаки пунктуації, не є об'єктом нашого дослідження.

Для виконання статистичних досліджень використовують також коефіцієнт Дайса (*Dice*, k_{Dice} , індекс Дайса). Вживання в науковій літературі нетотожних назв цього показника – коефіцієнт Дайса, коефіцієнт Сьоренсена, коефіцієнт Дайса-Сьоренсена, коефіцієнт Дайса-Брея та ін. – зумовлене тим, що незалежно один від одного різні вчені з різних країн у різних галузях знань ввели індекс збігу (*coincidence index*) для визначення подібності двох явищ. Паралельно на позначення тої самої формули

вживається також термін «normalized expectation» (англ. букв. нормалізоване очікування) [Smadja, McKeown, 1990].

У лінгвістиці під коефіцієнтом Дайса розуміють показник, який визначається як частота конструкції, поділена на середнє арифметичне частот її компонентів. Коефіцієнт Дайса розрахований на обстеження двох явищ, відповідно для двох компонентів формула має вигляд (9):

(9)

$$Dice(x, y) = \frac{2f(x, y)}{f(x) + f(y)}$$

Для завдань нашого дослідження виникла потреба встановити зв'язаність конструкцій з більшою кількістю компонентів. Тому на підставі формули (9) виведено формулу для багатокомпонентних мовних одиниць (10):

(10)

$$Dice_n(x_1, x_2, \dots, x_n) = \frac{n f(x_1, x_2, \dots, x_n)}{f(x_1) + f(x_2) + \dots + f(x_n)}$$

де $Dice_n$ – модифікація показника Дайса для n -компонентних конструкцій;

n – кількість компонентів у складі конструкції;

x_1 – перша словоформа;

x_2 – друга словоформа;

...

x_n – n -а словоформа;

$f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ – абсолютна частота вживання конструкції в корпусі (з урахуванням порядку одиниць усередині конструкції);

$f(x_1)$ – абсолютна частота x_1 в корпусі;

$f(x_2)$ – абсолютна частота x_2 в корпусі;

$f(x_n)$ – абсолютна частота x_n в корпусі.

Показник *gmean* (англ. *geometric mean*) означає частоту конструкції, поділену на середнє геометричне частот її компонентів [Evert 2004: 85].

(11)

$$gmean(x, y) = \frac{f(x, y)}{\sqrt{f(x) \times f(y)}}$$

Відповідно для багатокомпонентних конструкцій пропонуємо формулу (11):

(12)

$$gmean_n(x_1, x_2, \dots, x_n) = \frac{f(x_1, x_2, \dots, x_n)}{\sqrt[n]{f(x_1) \times f(x_2) \times \dots \times f(x_n)}}$$

де *gmean_n* – модифікація показника *gmean* для *n*-компонентних конструкцій, а решта позначок ідентична використаним у формулі (10).

Статистичний аналіз синтаксичних фразеологізмів ми здійснювали за даними УНЛК, створеного колективом Українського мовно-інформаційного фонду НАН України та розміщеного за адресою http://unlc.icybcluster.org.ua/virt_unlc/.

Для коректного встановлення абсолютної частоти конструкції та абсолютної частоти окремих словоформ, що входять до складу конструкції, в пошуковій формі корпусу було задано визначений порядок словоформ та передбачено пошук словоформи, а не слова з урахуванням його парадигми. Оскільки цей корпус текстів є динамічним, зазначимо, що частотні дані подаємо станом на листопад 2016 року (версія 5.4.24.1). Загальна кількість слововживань у період здійснення підрахунків становила 180 мільйонів.

Коефіцієнт МІ обраховували з точністю до двох знаків після коми. Отримані результати за показником МІ для 10 різнотипних (за частиномовним статусом змінного і незмінного компонентів моделі, кількісним складом незмінного компонента, наявністю варіантів моделі і продуктивністю) фразеологізованих моделей речень наведено в таблиці 4.

Через скісну риску подано можливі варіанти в межах однієї моделі, дужками позначено факультативність компонента моделі.

Розрахунки виконувалися окремо для всіх варіантів кожної моделі, оскільки вони мають різний якісний склад компонентів (і відповідно різні частоти) та можуть відрізнятися кількістю компонентів [Ситар 2016б]. Зокрема, модель речення *Оце й/і* N_1 Cor_f має два варіанти, зумовлені дією правила чергування *і/й* (з урахуванням голосного чи приголосного, на який починається наступний іменник) – *Оце і* N_1 Cor_f і *Оце й* N_1 Cor_f ; модель *Що (ж/це/то/воно)* за N_1 Cor_f має основну реалізацію з двочленним стрижневим компонентом *Що за* N_1 Cor_f , три варіанти з тричленним незмінним компонентом *Що це за* N_1 Cor_f , *Що воно за* N_1 Cor_f , *Що ж за* N_1 Cor_f , *Що то за* N_1 Cor_f та один варіант чотиричленним – *Що ж це за* N_1 Cor_f (варіативність зумовлена можливістю введення різних часток до складу моделі речення); модель N_1 *він/вона/воно/вони і в Африці* N_1 Cor_f має основний варіант із займенником чоловічого роду N_1 *він і в Африці* N_1 Cor_f , дві варіантні реалізації за родом – N_1 *вона і в Африці* N_1 Cor_f та N_1 *воно і в Африці* N_1 Cor_f , одну варіантну реалізацію за числом – N_1 *вони і в Африці* N_1 Cor_f .

Таблиця 4

**Показник асоціації МІ для моделей
синтаксичних фразеологізмів за даними УНЛК**

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання незмінного компонента синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання словоформ, що входять до незмінного компонента синтаксичного фразеологізму	Показник асоціації МІ
1	2	3	4	5
1	<i>Де (вже) там</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Cop _f / Inf	<i>де там</i> 552	<i>де</i> 4349 <i>там</i> 3326	12,75
		<i>де вже там</i> 59	<i>вже</i> 3876	28,4
2	<i>Ну i/й</i> N ₁ Cop _f	<i>ну i</i> 823	<i>ну</i> 2423 <i>i</i> 4731	13,66
		<i>ну й</i> 897	<i>й</i> 4674	13,8
3	<i>Оце так</i> N ₁ Cop _f	<i>оце так</i> 400	<i>оце</i> 1548 <i>так</i> 4676	13,28
4	<i>Теж мені</i> N ₁ Cop _f	<i>теж мені</i> 201	<i>теж</i> 2680 <i>мені</i> 2582	12,35
5	<i>Чим не</i> N ₁ Cop _f	<i>чим не</i> 478	<i>чим</i> 2938 <i>не</i> 4844	12,56
6	<i>Що (ж це) за</i> N ₁ Cop _f	<i>що за</i> 2646	<i>що</i> 4843 <i>за</i> 4831	14,31
		<i>що це за</i> 738	<i>це</i> 4593	27,73
		<i>що ж це за</i> 206	<i>ж</i> 4240	41,27
7	<i>Яке (вже/ж) там</i> N ₁ Cop _f /Inf/Adv _{praed}	<i>яке там</i> 218	<i>яке</i> 3613 <i>там</i> 3326	11,67
		<i>яке вже там</i> 17	<i>вже</i> 3946	23,47
		<i>яке ж там</i> 7	<i>ж</i> 4240	22,09

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5
8	<i>Який там</i> N ₁ Cop _f	<i>який там</i> 358	<i>який</i> 4345 <i>там</i> 3326	12,12
		<i>яка там</i> 397	<i>яка</i> 4326	12,28
		<i>які там</i> 474	<i>які</i> 4282	12,55
9	Cop _f не до N ₂	<i>не до</i> 1841	<i>не</i> 4844 <i>до</i> 4845	13,79
10	N ₁ (<i>він</i>) і в Африці N ₁	<i>і в Африці</i> 30	<i>і</i> 4731 <i>в</i> 4864 <i>Африці</i> 510	26,30
		<i>він і в Африці</i> 5	<i>він</i> 4009	39,18
		<i>вона і в Африці</i> 5	<i>вона</i> 4137	39,13
		<i>воно і в Африці</i> 0	-	-
		<i>вони і в Африці</i> 3	<i>вони</i> 4366	38,32

Як видно з таблиці 4, діапазон варіювання показника МІ для різних моделей з однаковою кількістю словоформ у складі незмінного компонента є невеликим. Для синтаксичних фразеологізмів із двочленним незмінним компонентом МІ перебуває в межах від 11,67 (*яке там*) до 14,31 (*що за*), для трикомпонентних моделей – від 22,09 (*яке ж там*) до 28,4 (*де вже там*), для чотирикомпонентних моделей – від 38,32 (*вони і в Африці*) до 41,27 (*що ж це за*).

Відповідно зафіксовано статистично вірогідний зв'язок між кількістю компонентів конструкції і величиною показника МІ. Навіть на прикладі 10 моделей стає очевидним: що більша кількість компонентів, то менша частота конструкції, водночас –

то більший коефіцієнт MI, що є цілком закономірним через урахування абсолютної частоти більшої кількості словоформ [Ситар 2016б]. Отже, для всіх обстежених синтаксичних фразеологізмів показник MI відбиває високий ступінь не випадковості поєднання словоформ, що є кількісним підтвердженням стійкості зв'язку словоформ у складі незмінних компонентів фразеологізованих моделей речень.

Результати обчислень показників асоціації Dice та gmean подаємо в таблиці 5. Ці коефіцієнти обраховували з точністю до п'яти знаків після коми для забезпечення точності результатів, які є значно меншими за 1.

На підставі викладених даних можна зробити висновок: що більшою є кількість компонентів конструкції, то меншим є значення показників асоціації Dice і gmean. Привертають увагу випадки, коли отримані значення для двох коефіцієнтів є близькими і навіть тотожними (див. моделі *Що (ж це)* за N_1 Сор_f, Сор_f не до N_2 та ін.). Такі значення отримуємо за умови, коли абсолютні частоти словоформ у складі конструкції є близькими (напр., *що* 4843 і за 4831; *не* 4844 і до 4845).

Варто зазначити, що коефіцієнти Dice і gmean не враховують розмір обстежуваного корпусу, а отримувані значення перебувають у межах від 0 до 1, що ускладнює розмежування випадкових і не випадкових поєднань слів, переконливої інтерпретації яких у науковій літературі на сьогодні не запропоновано.

Отже, показник асоціації MI видається найбільш придатним для визначення коректності виділення моделі синтаксичного фразеологізму та вірогідності встановлення стійкості поєднання двох або більше

словоформ у межах незмінного компонента моделі речення. Коефіцієнт MI враховує всі важливі параметри вживання конструкції (частоту конструкції, частоту кожної словоформи у її складі) та розмір корпусу, в межах якого здійснюється статистичне дослідження. Безумовною перевагою цього показника асоціації є можливість здійснення обчислень для будь-якої кількості словоформ [Ситар 2015б].

Проведений статистичний аналіз дав змогу підтвердити правильність висунутої гіпотези про наявність високого ступеня невипадковості поєднання словоформ у межах незмінного компонента всіх обстежених моделей фразеологізованих речень. Установлено закономірність: що більша кількість компонентів конструкції, то більший ступінь їхньої зв'язаності.

Наступними етапами статистичної частини пропонованого дослідження є здійснення обчислення MI для всіх зафіксованих у нашому матеріалі моделей синтаксичних фразеологізмів української мови, а також обрахунки модифікованих показників асоціації $MI - MI^3$ і $MI \log Freq$ для збільшення значущості частоти конструкції, а не її окремих компонентів, та належного врахування значень низькочастотних конструкцій.

Таблиця 5

Показник асоціації Dice та gmean для моделей синтаксичних фразеологізмів за даними УНЛК

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання незмінного компонента синтаксичного фразеологізму	Показник асоціації Dice	Показник асоціації gmean
1	2	3	4	5
1	<i>Де (вже) там</i> N ₁ Cop _f /Inf/Adj/Adv _{praed}	<i>де там</i> 552	0,14384	0,14518
		<i>де вже там</i> 59	0,01522	0,01532
2	<i>Ну і/ї</i> N ₁ Cop _f	<i>ну і</i> 823	0,23008	0,24308
		<i>ну ї</i> 897	0,25278	0,26654
3	<i>Оце так</i> N ₁ Cop _f	<i>оце так</i> 400	0,12853	0,14867
4	<i>Теж мені</i> N ₁ Cop _f	<i>теж мені</i> 201	0,07639	0,07641
5	<i>Чим не</i> N ₁ Cop _f	<i>чим не</i> 478	0,12285	0,12671
6	<i>Що (ж це) за</i> N ₁ Cop _f	<i>що за</i> 2646	0,54703	0,54703
		<i>що це за</i> 738	0,15518	0,15523
		<i>що ж це за</i> 206	0,04452	0,04459
7	<i>Яке (вже/ж) там</i> N ₁ Cop _f /Inf/Adv _{praed}	<i>яке там</i> 218	0,06283	0,06289
		<i>яке вже там</i> 17	0,00456	0,00469
		<i>яке ж там</i> 7	0,00188	0,00189
8	<i>Який там</i> N ₁ Cop _f	<i>який там</i> 358	0,09334	0,10224
		<i>яка там</i> 397	0,10376	0,10466
		<i>які там</i> 474	0,12461	0,12561
9	<i>Cop_f не до</i> N ₂	<i>не до</i> 1841	0,38002	0,38002

Продовження таблиці 5

1	2	3	4	5
10	N ₁ (він) і в Африці N ₁	<i>і в Африці 30</i>	0,00891	0,01321
		<i>він і в Африці 5</i>	0,00142	0,00192
		<i>вона і в Африці 5</i>	0,001404	0,0019
		<i>воно і в Африці 0</i>	-	-
		<i>вони і в Африці 3</i>	0,00083	0,001127

4.2. Показник асоціації *mutual information*

Статистичний етап будь-яких студіювань передбачає одержання кількісних даних, які підтверджують правильність зроблених припущень або спростовують їх. Під час виконання теоретичної частини дослідження синтаксичних фразеологізмів української мови ми сформулювали дві робочі гіпотези, які потребують перевірки за допомогою статистичного аналізу.

Гіпотеза 1. Синтаксичні фразеологізми, як і будь-які інші стійкі (ідіоматичні) одиниці, мають високий ступінь не випадковості поєднання компонентів, що входять до складу незмінної частини речення.

Гіпотеза 2. Оскільки існує взаємозв'язок між якісними ознаками та кількісними параметрами мовних одиниць (за Б. М. Головіним, В. В. Левицьким, В. І. Перебийніс та ін.), припускаємо, що показники не випадковості появи двох і більше компонентів

відрізняються для таких типів мовних одиниць, як лексичні фразеологізми, нефразеологізовані речення і фразеологізовані речення (синтаксичні фразеологізми).

Гіпотеза 3. Ступінь зв'язаності компонентів синтаксичного фразеологізму залежить від кількості компонентів у ньому.

Для статистичного аналізу всіх типів конструкцій нами обрано показник асоціації МІ (англ. mutual information – взаємна, спільна, повна інформація [Fano 1961]) – коефіцієнт, який відбиває невинпадковість (залежність) певної послідовності слів у тексті [Church, Hanks 1990].

Для двокомпонентних мікросинтаксичних конструкцій (біграм) обчислення здійснювали за формулою (3). Покажемо це на прикладі.

Для обчислення ступеня невинпадковості поєднання слівформ у межах моделі синтаксичного фразеологізму *Чим не* N₁ Сор_f з УНЛК було отримано такі кількісні дані: абсолютна частота незмінного компонента моделі *чим не* становить 478, абсолютна частота *чим* – 2938, *не* – 4844. Підставляючи ці дані до формули (3), отримуємо:

$$\begin{aligned} \text{МІ (чим не)} &= \log_2 \frac{478 \times 180000000}{2938 \times 4844} = \\ \log_2 \frac{478 \times 18 \times 10^7}{2938 \times 4844} &= \log_2 \frac{8604 \times 10^7}{14231672} = \log_2 6045,6705 = \\ &= \frac{\lg 6045,6705}{\lg 2} = \frac{3,7814}{0,301} = 12,56279 \approx 12,56 \end{aligned}$$

Отже, коефіцієнт МІ для стрижневого компонента синтаксичного фразеологізму *Чим не* N₁ Сор_f дорівнює 12,56.

Одержані кількісні дані та результати обчислень для синтаксичних фразеологізмів із двочленним стрижневим компонентом подаємо в таблиці 6.

Таблиця 6

Показник асоціації МІ для синтаксичних фразеологізмів із двочленним стрижневим компонентом за даними УНЛК

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання стрижневого компонента синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання словоформ у складі синтаксичного фразеологізму	Показник асоціації МІ
1	2	3	4	5
1	<i>Ати-бати, йшли</i> N ₁ Cop _r /Inf/6 N ₄	<i>ати-бати, йшли</i> 4	<i>ати-бати</i> 6; <i>йшли</i> 1657	16,14
2	<i>Ач який</i> N ₁ / Adj Cop _r	<i>ач яка</i> 32	<i>ач</i> 263; <i>яка</i> 4326	12,31
		<i>ач яке</i> 18	<i>ач</i> 263; <i>яке</i> 3613	11,74
		<i>ач який</i> 59	<i>ач</i> 263; <i>який</i> 4345	13,18
		<i>ач які</i> 20	<i>ач</i> 263; <i>які</i> 4282	11,64
3	<i>Буду я</i> Inf	<i>буду я</i> 429	<i>буду</i> 1920; <i>я</i> 3481	13,5
4	<i>Де вже</i> Inf	<i>де вже</i> 830	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946	13,09
5	<i>Де</i> Pron ₃ Inf	<i>де вам</i> 93	<i>де</i> 4349; <i>вам</i> 2368	10,69
		<i>де йому</i> 378	<i>де</i> 4349; <i>йому</i> 3340	12,19
		<i>де їй</i> 135	<i>де</i> 4349; <i>їй</i> 2975	10,88
		<i>де їм</i> 237	<i>де</i> 4349; <i>їм</i> 3342	11,52
		<i>де мені</i> 199	<i>де</i> 4349; <i>мені</i> 2582	11,64
		<i>де тобі</i> 112	<i>де</i> 4349; <i>тобі</i> 2148	11,08
		<i>де нам</i> 137	<i>де</i> 4349; <i>нам</i> 2938	10,91
6	<i>Де там</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _r /Inf	<i>де там</i> 552	<i>де</i> 4349; <i>там</i> 3326	12,75
7	<i>До чого</i> N ₁ Cop _r Adj ₁	<i>до чого</i> 1624	<i>до</i> 4845; <i>чого</i> 3412	14,11
8	<i>Куди вже</i> Inf	<i>куди вже</i> 194	<i>куди</i> 2573; <i>вже</i> 3946	11,75

Продовження таблиці 6

1	2	3	4	5
9	<i>Куди</i> Pron ₃ Inf	<i>куди вам</i> 87	<i>куди</i> 2573; <i>вам</i> 2368	11,33
		<i>куди йому</i> 201	<i>куди</i> 2573; <i>йому</i> 3340	12,04
		<i>куди їй</i> 97	<i>куди</i> 2573; <i>їй</i> 2975	11,16
		<i>куди їм</i> 124	<i>куди</i> 2573; <i>їм</i> 3342	11,34
		<i>куди мені</i> 202	<i>куди</i> 2573; <i>мені</i> 2582	12,42
		<i>куди нам</i> 120	<i>куди</i> 2573; <i>нам</i> 2938	11,48
		<i>куди тобі</i> 120	<i>куди</i> 2573; <i>тобі</i> 2148	11,93
10	<i>Куди там</i> N ₁ / Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>куди там</i> 233	<i>куди</i> 2573; <i>там</i> 3326	12,26
11	<i>Не до</i> N ₂ Cop _f	<i>не до</i> 1841	<i>не</i> 4844; <i>до</i> 4845	13,79
12	<i>Ну i/ї</i> N ₁ Cop _f /V _f	<i>ну i</i> 823	<i>ну</i> 2423; <i>i</i> 4731	13,66
		<i>ну ї</i> 897	<i>ну</i> 2423; <i>ї</i> 4674	13,8
13	<i>Ось так</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>ось так</i> 714	<i>ось</i> 988; <i>так</i> 4676	14,76
14	<i>Ось i</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>ось i</i> 1072	<i>ось</i> 988; <i>i</i> 4731	15,33
15	<i>Ось тобі/вам</i> N ₁ / Adj / Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>ось тобі</i> 433	<i>ось</i> 988; <i>тобі</i> 2148	15,17
		<i>ось вам</i> 471	<i>ось</i> 988; <i>вам</i> 4676	15,15
16	<i>Ось який</i> N ₁ / Adj Cop _f	<i>ось яка</i> 191	<i>ось</i> 988; <i>яка</i> 4326	12,97
		<i>ось яке</i> 102	<i>ось</i> 988; <i>яке</i> 3613	12,33
		<i>ось який</i> 191	<i>ось</i> 988; <i>який</i> 4345	12,97
		<i>ось які</i> 162	<i>ось</i> 988; <i>які</i> 4282	12,75
17	<i>Ось N₁ так</i> N ₁ Cop _f	<i>ось ... так</i> 62	<i>ось</i> 988; <i>так</i> 4676	11,24
18	<i>От i</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>от i</i> 1149	<i>от</i> 2935; <i>i</i> 4731	13,86
19	<i>От так</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>от так</i> 333	<i>от</i> 2935; <i>так</i> 4676	12,09
20	<i>От який</i> N ₁ / Adj Cop _f	<i>от яка</i> 97	<i>от</i> 2935; <i>яка</i> 4326	10,43
		<i>от яке</i> 40	<i>от</i> 2935; <i>яке</i> 3613	9,41
		<i>от який</i> 93	<i>от</i> 2935; <i>який</i> 345	10,36
		<i>от які</i> 59	<i>от</i> 2935; <i>які</i> 4282	9,72

Продовження таблиці 6

1	2	3	4	5
21	<i>От/ото тобі/вам</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>от вам 239</i>	<i>от 2935; вам 2368</i>	12,6
		<i>от тобі 360</i>	<i>от 2935; тобі 2148</i>	13,33
		<i>ото вам 25</i>	<i>ото 1204; вам 2368</i>	10,62
		<i>ото тобі 18</i>	<i>ото 1204; тобі 2148</i>	10,29
22	<i>Оце так</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>оце так 400</i>	<i>оце 1548; так 4676</i>	13,28
23	<i>Оце вже/ж</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>оце ж 196</i>	<i>оце 1548; ж 4240</i>	12,39
		<i>оце вже 220</i>	<i>оце 1548; вже 3946</i>	12,66
24	<i>Оце</i> N ₁ <i>так</i> N ₁ Cop _f	<i>оце ... так 70</i>	<i>оце 1548; так 4676</i>	10,77
25	<i>Оце й/і</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>оце і 340</i>	<i>оце 1548; і 4731</i>	13,03
		<i>оце й 388</i>	<i>оце 1548; й 4674</i>	13,24
26	<i>Оце тобі/вам</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>оце вам 97</i>	<i>оце 1548; вам 2368</i>	12,22
		<i>оце тобі 134</i>	<i>оце 1548; тобі 2148</i>	12,82
27	<i>Такий вже/же</i> N ₁ /Adj Cop _f	<i>така вже 645</i>	<i>така 3253; вже 3946</i>	13,14
		<i>така ж 926</i>	<i>така 3253; ж 4240</i>	13,56
		<i>таке вже 314</i>	<i>таке 3160; вже 3946</i>	12,15
		<i>таке ж 640</i>	<i>таке 3160; ж 4240</i>	13,07
		<i>такий вже 164</i>	<i>такий 3445; вже 3946</i>	11,09
		<i>такий же 775</i>	<i>такий 3445; же 3581</i>	13,47
		<i>такий уже 310</i>	<i>такий 3445; уже 3025</i>	12,57
		<i>такі вже 300</i>	<i>такі 3758; вже 3946</i>	11,83
		<i>такі ж 947</i>	<i>такі 3758; ж 4240</i>	13,39
28	<i>Теж мені</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>теж мені 201</i>	<i>теж 2680; мені 2582</i>	12,35
29	<i>Чи до</i> N ₂ Cop _f	<i>чи до 704</i>	<i>чи 4339; до 4844</i>	12,59

Продовження таблиці 6

1	2	3	4	5
30	<i>Чи не</i> V _{ES/pl} N _I	<i>чи не</i> 2496	<i>чи</i> 4339; <i>не</i> 4844	14,38
31	<i>Чим не</i> N _I /Adj/ Adv _{praed} Cop _r	<i>чим не</i> 478	<i>чим</i> 2938; <i>не</i> 4844	12,56
32	<i>Чому/чом не</i> Inf	<i>чому не</i> 1272	<i>чому</i> 3098; <i>не</i> 4844	13,99
		<i>чому... не</i> 403	<i>чому</i> 3098; <i>не</i> 4844	12,24
		<i>чом не</i> 254	<i>чом</i> 781; <i>не</i> 4844	13,56
33	<i>Що за</i> N _I Cop _r	<i>що за</i> 2646	<i>що</i> 4843; <i>за</i> 4831	14,31
34	<i>Як не</i> Adv _{praed} /Inf/ V _r	<i>як не</i> 1898	<i>як</i> 4835; <i>не</i> 4844	13,83
		<i>як ... не</i> 606	<i>як</i> 4835; <i>не</i> 4844	12,19
35	<i>Яке там</i> N _I /Adj/ Adv _{praed} Cop _r /Inf	<i>яке там</i> 218	<i>яке</i> 3613; <i>там</i> 3326	11,67
36	<i>Який там</i> N _I /Adj Cop _r	<i>який там</i> 358	<i>який</i> 4345; <i>там</i> 3326	12,12
		<i>яка там</i> 397	<i>яка</i> 4326; <i>там</i> 3326	12,28
		<i>які там</i> 474	<i>які</i> 4282; <i>там</i> 3326	12,55
37	<i>Який уже/вже/ же/ж</i> N _I Cop _r	<i>яка вже</i> 628	<i>яка</i> 4326; <i>вже</i> 3946	12,69
		<i>яка ж</i> 791	<i>яка</i> 4326; <i>ж</i> 4240	12,92
		<i>який вже</i> 357	<i>який</i> 4345; <i>вже</i> 3946	11,87
		<i>який же</i> 695	<i>який</i> 4345; <i>же</i> 3581	12,97
		<i>який уже</i> 550	<i>який</i> 4345; <i>уже</i> 3025	12,88
		<i>яке вже</i> 290	<i>яке</i> 3613; <i>вже</i> 3946	11,84
		<i>яке ж</i> 459	<i>яке</i> 3613; <i>ж</i> 4240	12,4
		<i>які вже</i> 861	<i>які</i> 4282; <i>вже</i> 3946	13,16
		<i>які ж</i> 616	<i>які</i> 4282; <i>ж</i> 4240	12,58
		<i>які уже</i> 41	<i>які</i> 4282; <i>уже</i> 3025	9,34
38	N _{Ipl} <i>не винні</i> Cop _r	<i>не винні</i> 216	<i>не</i> 4844; <i>винні</i> 884	13,15
39	N _I <i>не пахнуть / пахне</i>	<i>не пахнуть</i> 55	<i>не</i> 4844; <i>пахнуть</i> 359	12,48
		<i>не пахне</i> 135	<i>не</i> 4844; <i>пахне</i> 860	12,51

Ступінь не випадковості поєднання компонентів для багатоконпонентних мікросинтаксичних конструкцій визначали за формулою (5) [Ягунова, Пивоварова 2014: 586].

Продемонструємо здійснення обрахунків для багатоконпонентних конструкцій на прикладі моделі N_1 *він і в Африці* N_1 Сорґ. В УНЛК було отримано такі абсолютні частоти: *він і в Африці* – 5, *він* – 4009, *і* – 4731, *в* – 4864, *Африці* – 510.

Підставляючи ці дані до формули (2), отримуємо:

$$\begin{aligned}
 MI(\text{він і в Африці}) &= \log_2 \frac{5 \times (180000000)^3}{4009 \times 4731 \times 4864 \times 510} = \\
 &= \log_2 \frac{5 \times (18 \times 10^7)^3}{4009 \times 4731 \times 4864 \times 510} = \log_2 \frac{5 \times 18^3 \times 10^{21}}{4009 \times 4731 \times 4864 \times 510} = \\
 &= \log_2 \frac{29160 \times 10^{21}}{4009 \times 4731 \times 4864 \times 510} = \log_2 6,1977598 \times 10^{11} = \\
 &= \frac{11,7923}{0,301} = 39,177076 \approx 39,18
 \end{aligned}$$

Одержані частотні дані та результати розрахунків для синтаксичних фразеологізмів із тричленним стрижневим компонентом подано в таблиці 7, із чотиричленним – у таблиці 8.

Таблиця 7

**Показники асоціації MI та MI³ для
синтаксичних фразеологізмів із тричленним
стрижневим компонентом за даними УНЛК**

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання стрижневого компонента синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання словоформ у складі синтаксичного фразеологізму	Показник асоціації MI
1	2	3	4	5
1	<i>Де вже</i> Pron ₃ Inf	<i>де вже вам</i> 7	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>вам</i> 2368	22,44
		<i>де вже йому</i> 17	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>йому</i> 3340	23,21
		<i>де вже їй</i> 3	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>їй</i> 2975	20,86
		<i>де вже їм</i> 15	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>їм</i> 3342	23,02
		<i>де вже мені</i> 31	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>мені</i> 2582	24,44
		<i>де вже нам</i> 16	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>нам</i> 2938	23,3
		<i>де вже тобі</i> 2	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>тобі</i> 2148	20,75
2	<i>Де вже там</i> N ₁ / Adj/Adv _{pred} Cop _r /Inf	<i>де вже там</i> 59	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>там</i> 3326	28,4
3	<i>До чого ж</i> N ₁ Cop _r Adj ₁	<i>до чого ж</i> 196	<i>до</i> 4845; <i>чого</i> 3412; <i>ж</i> 4240	26,43
4	<i>Куди вже</i> Pron ₃ Inf	<i>куди вже вам</i> 3	<i>куди</i> 2573; <i>вже</i> 3946; <i>вам</i> 2368	21,95
		<i>куди вже йому</i> 7	<i>куди</i> 2573; <i>вже</i> 3946; <i>йому</i> 3340	22,67
		<i>куди вже їй</i> 4	<i>куди</i> 2573; <i>вже</i> 3946; <i>їй</i> 2975	22,03
		<i>куди вже їм</i> 1	<i>куди</i> 2573; <i>вже</i> 3946; <i>їм</i> 3342	19,87
		<i>куди вже мені</i> 11	<i>куди</i> 2573; <i>вже</i> 3946; <i>мені</i> 2582	23,7
		<i>куди вже нам</i> 5	<i>куди</i> 2573; <i>вже</i> 3946; <i>нам</i> 2938	22,37
		<i>куди вже тобі</i> 4	<i>куди</i> 2573; <i>вже</i> 3946; <i>тобі</i> 2148	22,5

Продовження таблиці 7

1	2	3	4	5
5	Ну такий же/вже/уже N ₁ / Adj ₁ Copr	ну така вже 1	ну 2423; така 3253; вже 3946	19,99
		ну така ж ²⁴ 0	-	-
		ну таке вже 0	-	-
		ну таке ж 0	-	-
		ну такий вже 3	ну 2423; такий 3445; вже 3946	22,26
		ну такий же 0	-	-
		ну такі вже 0	-	-
		ну такі ж 0	-	-
6	Ну чим не N ₁ / Adj ₁ / Adv _{praed} Copr	ну чим не 16	ну 2423; чим 2938; не 4844	23,84
7	Ну який же/вже/уже N ₁ / Adj ₁ Copr	ну яка ж 22	ну 2423; яка 4326; ж 4240	23,94
		ну яка вже 0	-	-
		ну яке вже 0	-	-
		ну яке ж 7	ну 2423; яке 3613; ж 4240	22,54
		ну який вже 0	-	-
		ну який уже 0	-	-
		ну який же 27	ну 2423; який 4345; же 3581	24,47
		ну які вже 0	-	-
	ну які ж 9	ну 2423; які 4282; ж 4240	22,66	

²⁴ У випадку можливої, але не зафіксованої в УНЛК конструкції (абсолютна частота 0), частоти окремих компонентів не наводимо через те, що обчислення MI та MI³ не має смислу, оскільки логарифму 0 не існує. Обчислення показників асоціації для таких конструкцій не здійснювали, тому у відповідній графі таблиці стоїть знак «-».

Продовження таблиці 7

1	2	3	4	5
8	<i>Ну який там</i> N ₁ /Adj ₁ Сор _f	<i>ну яка там 7</i>	<i>ну 2423; яка 4326; там 3326</i>	22,63
		<i>ну яке там 2</i>	<i>ну 2423; яке 3613; там 3326</i>	21,09
		<i>ну який там 5</i>	<i>ну 2423; який 4345; там 3326</i>	22,14
		<i>ну які там 7</i>	<i>ну 2423; які 4282; там 3326</i>	22,65
9	<i>Он який уже/вже</i> N ₁ Сор _f	<i>он яка вже 0</i>	-	-
		<i>он яка уже 0</i>	-	-
		<i>он яке вже 0</i>	-	-
		<i>он яке уже 0</i>	-	-
		<i>он який вже 2</i>	<i>он 1716; який 4345; вже 3946</i>	21,07
		<i>он який уже 1</i>	<i>он 1716; який 4345; уже 3025</i>	20,46
		<i>он які вже 1</i>	<i>он 1716; які 4282; вже 3946</i>	20,09
		<i>он які уже 0</i>	-	-
10	<i>Ось вам/тобі</i> <i>ї/ї</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Сор _f / V _f	<i>ось вам і 110</i>	<i>ось 988; вам 2368; і 4731</i>	28,26
		<i>ось вам ї 0</i>	-	-
		<i>ось тобі і 35</i>	<i>ось 988; тобі 2148; і 4731</i>	26,75
		<i>ось тобі ї 99</i>	<i>ось 988; тобі 2148; ї 4674</i>	27,77
11	<i>От/ото вам/тобі</i> <i>ї/ї</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Сор _f / V _f	<i>от вам і 124</i>	<i>от 2935; вам 2368; і 4674</i>	26,87
		<i>от вам ї 0</i>	-	-
		<i>от тобі і 47</i>	<i>от 2935; тобі 2148; і 4731</i>	25,61
		<i>от тобі ї 263</i>	<i>от 2935; тобі 2148; ї 4674</i>	28,11
		<i>ото вам і 4</i>	<i>от 2935; вам 2368; і 4674</i>	23,2
		<i>ото вам ї 0</i>	-	-
		<i>ото тобі і 2</i>	<i>ото 1204; 2148; і 4731</i>	22,34
<i>ото тобі ї 7</i>	<i>ото 1204; тобі 2148; ї 4674</i>	24,16		

Продовження таблиці 7

1	2	3	4	5
12	<i>От же ж</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _r / V _r	<i>от же ж</i> 73	<i>от</i> 2935; <i>же</i> 3581; <i>ж</i> 4240	25,66
13	<i>От який уже/вже</i> N ₁ / Adj Cop _r	<i>от який вже</i> 0	-	-
		<i>от який уже</i> 0	-	-
14	<i>Оце вже ж</i> N ₁ Cop _r /Adj/ Adv _{praed} Cop _r / V _r	<i>оце вже ж</i> 0	-	-
15	<i>Оце тобі/вам ї/і</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Cop _r / V _r	<i>оце тобі і</i> 5	<i>оце</i> 1548; <i>тобі</i> 2148; <i>і</i> 4731	23,3
		<i>оце тобі ї</i> 24	<i>оце</i> 1548; <i>тобі</i> 2148; <i>ї</i> 4674	25,58
		<i>оце вам і</i> 24	<i>оце</i> 1548; <i>вам</i> 2368; <i>і</i> 4731	25,42
		<i>оце вам ї</i> 1	<i>оце</i> 1548; <i>вам</i> 2368; <i>ї</i> 4674	20,85
16	<i>Хто, як не</i> N ₁	<i>хто, як не</i> 82 <i>хто як не</i> 82	<i>хто</i> 3293; <i>як</i> 4835; <i>не</i> 4844	25,04
17	<i>Чи ж не</i> V _{тs/pl} N ₁	<i>чи ж не</i> 259	<i>чи</i> 4339; <i>ж</i> 4240; <i>не</i> 4844	26,49
18	<i>Чи</i> Pron ₃ <i>не</i> Adv _{praed}	<i>чи вам не</i> 42	<i>чи</i> 4339; <i>вам</i> 2368; <i>не</i> 4844	24,71
		<i>чи тобі не</i> 35	<i>чи</i> 4339; <i>тобі</i> 2148; <i>не</i> 4844	24,58
19	<i>Чим же не</i> N ₁ Cop _r / Adj/ Adv _{praed} Cop _r	<i>чим же не</i> 8	<i>чим</i> 2938; <i>же</i> 3581; <i>не</i> 4844	22,28
20	<i>Чому/чом б/би/ж/</i> <i>же</i> (N ₃) <i>не</i> Inf	<i>чом би не</i> 51	<i>чом</i> 781; <i>би</i> 3071; <i>не</i> 4844	27,09
		<i>чому б не</i> 331	<i>чому</i> 3098; <i>б</i> 4200; <i>не</i> 4844	27,34
		<i>чом же не</i> 51	<i>чом</i> 781; <i>же</i> 3581; <i>не</i> 4844	26,86
		<i>чому ж не</i> 326	<i>чому</i> 3098; <i>ж</i> 4240; <i>не</i> 4844	27,31
21	<i>Що ж/це/то/воно</i> <i>за</i> N ₁ Cop _r	<i>що воно за</i> 207	<i>що</i> 4843; <i>воно</i> 3304; <i>за</i> 4831	26,37
		<i>що ж за</i> 114	<i>що</i> 4843; <i>ж</i> 4240; <i>за</i> 4831	25,15
		<i>що то за</i> 637	<i>що</i> 4843; <i>то</i> 3972; <i>за</i> 4831	27,73
		<i>що це за</i> 738	<i>що</i> 4843; <i>це</i> 4593; <i>за</i> 4831	27,73

Продовження таблиці 7

1	2	3	4	5
22	Що, як не Pron	що, як не 157 що як не 157	що 4843; як 4835; не 4844	25,42
23	Як (же/тут) (N ₃) не Adv _{praed} / Inf / Vf	як вам не 91	як 4835; вам 2368; не 4844	25,66
		як же не 169	як 4835; же 3581; не 4844	25,96
		як їй не 32	як 4835; їй 2975; не 4844	23,83
		як їм не 27	як 4835; їм 3342; не 4844	23,42
		як йому не 46	як 4835; йому 3340; не 4844	24,19
		як мені не 59	як 4835; мені 2582; не 4844	24,92
		як нам не 16	як 4835; нам 2938; не 4844	22,85
		як тобі не 72	як 4835; тобі 2148; не 4844	25,47
		як тут не 176	як 4835; тут 3678; не 4844	25,98
24	Яке (вже/ж) там N ₁ /Adj/Adv _{praed} / Inf Copr	яке вже там 17	яке 3613; вже 3946; там 3326	23,47
		яке ж там 7	яке 3613; ж 4240; там 3326	22,09
25	Який же це/то N ₁ Copr	яка ж то 123	яка 4326; ж 4240; то 3972	25,71
		яка ж це 104	яка 4326; ж 4240; це 4593	25,26
		яке ж то 67	яке 3613; ж 4240; то 3972	25,09
		яке ж це 56	яке 3613; ж 4240; це 4593	24,62
		який же то 42	який 4345; же 3581; то 3972	24,39
		який же це 68	який 4345; же 3581; це 4593	24,88
		які ж то 55	які 4282; ж 4240; то 3972	24,56
		які ж це 41	які 4282; ж 4240; це 4593	23,93

Продовження таблиці 7

1	2	3	4	5
26	Який уже/вже/ же/ж там N ₁ Сорґ	яка вже там 22	яка 4326; вже 3946; там 3326	23,58
		яка ж там 20	яка 4326; ж 4240; там 3326	23,34
		яка уже там 0	-	-
		який вже там 5	який 4345; вже 3946; там 3326	21,44
		який же там 10	який 4345; же 3581; там 3326	22,58
		який уже там 4	який 4345; уже 3025; там 3326	21,5
		які вже там 13	яка 4326; вже 3946; там 3326	22,84
		які ж там 13	які 4282; ж 4240; там 3326	22,74
		які уже там 0	-	-
27	N ₁ він/вона/воно/ вони і є N ₁	він і є 170	він 4009; і 4731; є 4298	26,01
		вона і є 114	вона 4137; і 4731; є 4298	25,39
		вони і є 75	вони 4366; і 4731; є 4298	24,71
		воно і є 238	воно 3904; і 4731; є 4298	26,78
28	N ₁ і в Африці N ₁ Сорґ	і в Африці 30	і 4731; в 4864; Африці 510	26,31

Таблиця 8

**Показники асоціації МІ для синтаксичних
фразеологізмів з чотиричленим стрижневим
компонентом за даними УНЛК**

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання стрижневого компонента синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання словоформ у складі синтаксичного фразеологізму	Показник асоціації МІ
1	2	3	4	5
1	Ну і/ї чим не N ₁ Сор _f	ну і чим не 1	ну 2423; і 4731; чим 2938; не 4844	35,06
		ну і чим не 0	-	-
2	Ну й/ї що за N ₁ Сор _f	ну й що за 1	ну 2423; й 4674; що 4843; за 4831	34,36
		ну і що за 3	ну 2423; і 4741; що 4843; за 4831	35,93
3	Ну який же/ уже/вже там N ₁ /Adj ₁ Сор _f	ну яка вже там 1	ну 2423; яка 4326; вже 3946; там 3326	35,31
		ну яка ж там 0	-	-
		ну яке вже там 0	-	-
		ну яке ж там 0	-	-
		ну який вже там 0	-	-
		ну який же там 0	-	-
		ну які вже там 0	-	-
		ну які ж там 1	ну 2423; які 4282; ж 4240; там 3326	35,22
4	Оце ж вам/тобі і/ї N ₁ / Adv _{praed} Сор _f / V _f	оце ж вам і 4	оце 1548; ж 4240; вам 2368; і 4731	38,21
		оце ж вам й 0	-	-
		оце ж тобі і 0	-	-
		оце ж тобі й 0	-	-

Продовження таблиці 8

1	2	3	4	5
5	Чи (ж) Pron ₃ (i/ї) не Adv _{praed}	чи ж вам не 5	чи 4339; ж 4240; вам 2368; не 4844	37,01
		чи ж тобі не 7	чи 4339; ж 4240; тобі 2148; не 4844	37,64
		чи тобі й не 1	чи 4339; тобі 2148; й 4674; не 4844	34,69
6	Чому (б) N ₃ не Inf	чому б вам не 65	чому 3098; б 4200; вам 2368; не 4844	42,02
		чому б мені не 20	чому 3098; б 4200; мені 2582; не 4844	39,39
		чому б їй не 15	чому 3098; б 4200; їй 2975; не 4844	38,77
		чому б їм не 18	чому 3098; б 4200; їм 3342; не 4844	38,86
		чому б йому не 25	чому 3098; б 4200; йому 3340; не 4844	39,34
		чому б нам не 65	чому 3098; б 4200; нам 2938; не 4844	40,9
		чому б тобі не 43	чому 3098; б 4200; тобі 2148; не 4844	40,76
7	Що ж це/то за N ₁ Cop ₁	що ж то за 210	що 4843; ж 4240; то 3972; за 4831	41,5
		що ж це за 206	що 4843; ж 4240; це 4593; за 4831	41,27
8	Як же тут не Adv _{praed} /Inf/V ₁	як же тут не 14	як 4835; же 3581; тут 3678; не 4844	37,95

Продовження таблиці 8

1	2	3	4	5
9	Як же N ₃ не Adv _{praed} /Inf/V _f	як же вам не 5	як 4835; же 3581; вам 2368; не 4844	37,1
		як же їй не 4	як 4835; же 3581; їй 2975; не 4844	36,45
		як же їм не 4	як 4835; же 3581; їм 3342; не 4844	36,28
		як же йому не 10	як 4835; же 3581; йому 3340; не 4844	37,6
		як же мені не 37	як 4835; же 3581; мені 2582; не 4844	39,86
		як же нам не 9	як 4835; же 3581; нам 2938; не 4844	37,63
		як же тобі не 9	як 4835; же 3581; тобі 2148; не 4844	38,09
10	N ₁ він/вона/воно/ вони і в Африці N ₁ Cop _f	він і в Африці 5	він 4009; і 4731; в 4864; Африці 510	39,18
		вона і в Африці 5	вона 4137; і 4731; в 4864; Африці 510	39,13
		воно і в Африці 0	-	-
		вони і в Африці 3	вони 4366; і 4731; в 4864; Африці 510	38,32

У питанні інтерпретації отриманих результатів відштовхуємось від думки Кеннета Ворда Чарча та Патріка Хенкса, які вважають невинуватим поєднання слів за умови, якщо отриманий результат $MI > 3$ [Church, Hanks 1990: 24]. Проте оскільки результати, отримані для MI залежать не лише від частоти

конструкції, частоти словоформ у її складі, кількості компонентів конструкції, а й від розміру корпусу, контрольна величина потребує корекції щодо розміру УНЛК²⁵.

Користуючись формулою (13), формулу МІ (3) можна умовно поділити на дві частини: в одній частині лишається розмір корпусу, в іншій – частоти. Відповідно логарифм від розміру корпусу становить постійну величину.

(13)

$$\lg(a \times b) = \lg a + \lg b$$

Оскільки обсяг УНЛК на момент здійснення підрахунків становив 180 мільйонів слововживань, отримуємо:

$$\begin{aligned} \text{МІ}(x, y) &= \log_2 \frac{f(x,y) \times 180 \times 10^6}{f(x) \times f(y)} = \log_2 180 + \\ &+ \log_2 \frac{f(x,y) \times 10^6}{f(x) \times f(y)} \end{aligned}$$

Відповідно контрольна величина – число, починаючи з якого поєднання слів вважаємо не випадковим, для цього дослідження становить

$$\log_2 180 = 7,492691 \approx 7,49$$

Аналіз наведених у таблицях 6-8 кількісних даних дає змогу констатувати, що всі обстежені моделі мікросинтаксичних конструкцій мають високий ступінь невідповідності поєднання словоформ (коефіцієнт МІ

²⁵ Кеннет Ворд Чарч та Патрік Хенкс здійснювали обчислення коефіцієнта МІ на матеріалі трьох корпусів розміром 15 мільйонів, 36 мільйонів та 8,6 мільйона слів [Church, Hanks 1990: 23].

для всіх моделей виявився набагато більшим, ніж 7,49). Діапазон варіювання показника МІ для різних моделей з однаковою кількістю словоформ у складі незмінного компонента є невеликим. Так, для синтаксичних фразеологізмів із двочленным незмінним компонентом МІ перебуває в межах від 9,34 (*які уже*) до 16,14 (*ати-бати, йшли*). МІ для моделей із тричленным стрижневим компонентом є приблизно вдвічі вищим, коливається в межах від 19,87 (*куди вже їм*) до 28,4 (*де вже там*); для моделей із чотиричленным постійним компонентом є ще вищим – від 34,36 (*ну й що за*) до 42,02 (*чому б вам не*).

Синтаксичних фразеологізмів із п'ятичленным стрижневим компонентом зафіксовано лише два: *Ну й/і що ж за* $N_1 \text{ Cop}_f$ (абсолютна частота вживання в УНЛК – 1) та *Що ж це воно за* $N_1 \text{ Cop}_f$ (абсолютна частота – 2); вони мають близькі значення коефіцієнта МІ – 49,74 та 50,31 відповідно.

Отримані результати обчислень дають змогу зробити такі висновки.

1. Для всіх проаналізованих мікросинтаксичних конструкцій показник МІ відбиває високий ступінь невипадковості поєднання словоформ (МІ \gg 7,49), що є кількісним підтвердженням стійкості зв'язку словоформ у складі незмінних компонентів конструкцій.

2. Установлено статистично вірогідний зв'язок між кількістю словоформ у межах конструкції і величиною показника МІ: що більша кількість словоформ у складі незмінного компонента синтаксичного фразеологізму, то вищий коефіцієнт МІ.

3. Зафіксовано статистично вірогідний зв'язок між кількістю словоформ та частотою конструкції: що більша кількість словоформ (і відповідно вищий коефіцієнт МІ), то менша частота конструкції.

4. Обстеження варіантів моделей мікросинтаксичних конструкцій демонструє таку закономірність: родові або числові варіанти моделі мають близькі показники МІ (відмінності стосуються першого або другого знака після коми, тому це не впливає на значення цілого числа), що є аргументом на користь їхньої кваліфікації як варіантів моделей, а не окремих моделей. Водночас для варіантів моделей речення, що пов'язані з уведенням часток до складу незмінного компонента, тобто зі збільшенням кількості словоформ, характерний значно більший коефіцієнт МІ.

4.3. Модифіковані показники асоціації *MI³ і MI log Freq*

Коефіцієнт МІ запропоновано в теорії інформації, і з погляду цієї теорії неістотно, що саме ми обраховуємо. Проте практика здійснення статистичних досліджень у лінгвістиці свідчить, що виконання таких обчислень для мовних одиниць різного типу має специфіку, зумовлену їхнім неоднаковим статусом і механізмом утворення.

У науковій літературі неодноразово наголошено, що показник МІ виявляється невиправдано великим для поєднань слів із дуже низькою частотою (наприклад, частотою 1) [Evert 2004; Seretan 2011; Stubbs 1995; Залеская 2014; Ягунова, Пивоварова 2014; Хохлова 2012]. Щоб уникнути підвищення значущості таких конструкцій, дослідники пропонують кілька модифікованих формул коефіцієнта МІ – MI^2 , MI^3 , *salience*, *MI Log Freq* і под. Усі вони в той чи той спосіб підвищують значущість частоти конструкції.

Штефан Еверт виділяє як окрему групу статистичних показників такі, що є похідними від базових, та називає їх «евристичними формулами» (грецьк. *εвриστικω (heuristiko)* – знаходжу, відшукую, відкриваю) [Evert 2004: 77, 89 – 91].

Правомірність обчислень за «альтернативними», тобто модифікованими, формулами Павел Пеціна (Pavel Pecina) та Вайолета Серетан (Violeta Seretan) обґрунтовують прагненням одержати оптимальні кількісні результати щодо одиниць певного типу у специфічних умовах [Pecina 2009; Seretan 2011].

З приводу доречності введення альтернативних формул Вайолета Серетан (Violeta Seretan) зазначає: «Зрештою не існує єдиного показника, що міг би бути запропонований для всіх цілей. Фокус новітніх досліджень було зсунуто з порівняння окремих якостей стандартно використовуваних ПА (показників асоціації) до відкриття альтернативних не так широко розповсюджених ПА, що можуть надати оптимальні результати в певних умовах ...» [Seretan 2011: 43].

Вибір показника асоціації Штефан Еверт, Брігітте Кренн (Brigitte Krenn), Вайолета Серетан пояснюють передусім такими чинниками, як мета дослідження, тип мовної одиниці, розмір корпусу й тип тексту [Evert, Krenn 2005: 452; Seretan 2011: 42 і далі].

Беатріс Делль (Béatrice Daille) здійснила експериментальну перевірку модифікацій MI^k для k від 2 до 10 і дійшла до висновку, що саме MI^3 дає оптимальні результати, «хороший компроміс між урахуванням занадто рідкісної події та її нехтуванням» [Daille 1994: 139]. Для обрахунку MI^3 дослідниця наводить формулу (14):

(14)

$$MI^3 = \log_2 \frac{(O_{11})^3}{E_{11}},$$

де MI^3 – коефіцієнт MI^3 ,
 O_{11} – спостережувана частота;
 E_{11} – очікувана частота.

Відповідно MI^3 обраховуємо за формулою (15):
(15)

$$MI^3(x, y) = \log_2 \frac{f^3(x, y) \times N}{f(x) \times f(y)},$$

де MI^3 – коефіцієнт MI^3 , а решта компонентів ідентична до наведених у формулі (3).

На думку Штефана Еверта, « MI^k Делль є простим прикладом **параметричного показника асоціації** [виділення Штефана Еверта – Г.С.]. Значення параметра k може бути обране вільно (у принципі можливий будь-який $k > 0$), для того щоб модифікувати властивості показника. У такий спосіб може бути можливим “налаштування” параметричних показників до потреб специфічних застосувань» [Evert 2004: 90].

Наприклад, для обчислення ступеня не випадковості поєднання словоформ у межах стрижневого компонента моделі мікросинтаксичної конструкції *Що за N₁ Сорґ* з УНЛК було отримано такі кількісні дані: абсолютна частота незмінного компонента моделі *що за* становить 2646, абсолютна частота *чим* – 4843, *не* – 4831. Підставляючи ці дані до формули (13), отримуємо:

$$MI^3(\text{що за}) = \log_2 \frac{(2646)^3 \times 180000000}{4843 \times 4831} = 37,055813 \approx 37,06$$

Одержані кількісні дані та результати обчислень показника асоціації MI^3 для синтаксичних фразеологізмів з двочленним стрижневим компонентом подаємо в таблиці 9. Для наочності зіставлення подаємо також результати обрахунків MI .

Таблиця 9

Показники асоціації MI та MI^3 для синтаксичних фразеологізмів із двочленним стрижневим компонентом за даними УНЛК

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання стрижневого компонента синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання словоформ у складі синтаксичного фразеологізму	Показник асоціації MI	Показник асоціації MI^3
1	2	3	4	5	6
1	<i>Ати-бати, йшли</i> $N_1 \text{Copr} / \text{Inf} / \text{в } N_4$	<i>ати-бати, йшли</i> 4	<i>ати-бати</i> 6; <i>йшли</i> 1657	16,14	20,15
2	<i>Ач який</i> $N_1 / \text{Adj} \text{Copr}$	<i>ач яка</i> 32	<i>ач</i> 263; <i>яка</i> 4326	12,31	22,31
		<i>ач яке</i> 18	<i>ач</i> 263; <i>яке</i> 3613	11,74	20,08
		<i>ач який</i> 59	<i>ач</i> 263; <i>який</i> 4345	13,18	24,99
		<i>ач які</i> 20	<i>ач</i> 263; <i>які</i> 4282	11,64	20,29
3	<i>Буду я</i> Inf	<i>буду я</i> 429	<i>буду</i> 1920; <i>я</i> 3481	13,5	30,99
4	<i>Де вже</i> Inf	<i>де вже</i> 830	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946	13,09	32,48
5	<i>Де</i> Pron_3 Inf	<i>де вам</i> 93	<i>де</i> 4349; <i>вам</i> 2368	10,69	23,77
		<i>де йому</i> 378	<i>де</i> 4349; <i>йому</i> 3340	12,19	29,32
		<i>де їй</i> 135	<i>де</i> 4349; <i>їй</i> 2975	10,88	25,03
		<i>де їм</i> 237	<i>де</i> 4349; <i>їм</i> 3342	11,52	27,3
		<i>де мені</i> 199	<i>де</i> 4349; <i>мені</i> 2582	11,64	26,91
		<i>де тобі</i> 112	<i>де</i> 4349; <i>тобі</i> 2148	11,08	24,69
		<i>де нам</i> 137	<i>де</i> 4349; <i>нам</i> 2938	10,91	25,11

Продовження таблиці 9

1	2	3	4	5	6
6	<i>Де там</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f /Inf	<i>де там</i> 552	<i>де</i> 4349; <i>там</i> 3326	12,75	30,96
7	<i>До чого</i> N ₁ Cop _f Adj ₁	<i>до чого</i> 1624	<i>до</i> 4845; <i>чого</i> 3412	14,11	35,44
8	<i>Куди вже</i> Inf	<i>куди вже</i> 194	<i>куди</i> 2573; <i>вже</i> 3946	11,75	26,95
9	<i>Куди</i> Pron ₃ Inf	<i>куди вам</i> 87	<i>куди</i> 2573; <i>вам</i> 2368	11,33	24,21
		<i>куди йому</i> 201	<i>куди</i> 2573; <i>йому</i> 3340	12,04	27,34
		<i>куди їй</i> 97	<i>куди</i> 2573; <i>їй</i> 2975	11,16	24,36
		<i>куди їм</i> 124	<i>куди</i> 2573; <i>їм</i> 3342	11,34	25,25
		<i>куди мені</i> 202	<i>куди</i> 2573; <i>мені</i> 2582	12,42	27,74
		<i>куди нам</i> 120	<i>куди</i> 2573; <i>нам</i> 2938	11,48	25,3
	<i>куди тобі</i> 120	<i>куди</i> 2573; <i>тобі</i> 2148	11,93	25,75	
10	<i>Куди там</i> N ₁ / Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>куди там</i> 233	<i>куди</i> 2573; <i>там</i> 3326	12,26	27,99
11	<i>Не до</i> N ₂ Cop _f	<i>не до</i> 1841	<i>не</i> 4844; <i>до</i> 4845	13,79	35,48
12	<i>Ну і/ї</i> N ₁ Cop _f /V _f	<i>ну і</i> 823	<i>ну</i> 2423; <i>і</i> 4731	13,66	33,03
		<i>ну й</i> 897	<i>ну</i> 2423; <i>й</i> 4674	13,8	33,41
13	<i>Ось так</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>ось так</i> 714	<i>ось</i> 988; <i>так</i> 4676	14,76	33,73
14	<i>Ось і</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>ось і</i> 1072	<i>ось</i> 988; <i>і</i> 4731	15,33	35,47
15	<i>Ось тобі/вам</i> N ₁ / Adj/Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>ось тобі</i> 433	<i>ось</i> 988; <i>тобі</i> 2148	15,17	32,69
		<i>ось вам</i> 471	<i>ось</i> 988; <i>вам</i> 4676	15,15	32,91
16	<i>Ось який</i> N ₁ / Adj Cop _f	<i>ось яка</i> 191	<i>ось</i> 988; <i>яка</i> 4326	12,97	28,13
		<i>ось яке</i> 102	<i>ось</i> 988; <i>яке</i> 3613	12,33	20,95
		<i>ось який</i> 191	<i>ось</i> 988; <i>який</i> 4345	12,97	28,12
		<i>ось які</i> 162	<i>ось</i> 988; <i>які</i> 4282	12,75	27,43
17	<i>Ось</i> N ₁ так N ₁ Cop _f	<i>ось ... так</i> 62	<i>ось</i> 988; <i>так</i> 4676	11,24	23,15
18	<i>От і</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>от і</i> 1149	<i>от</i> 2935; <i>і</i> 4731	13,86	34,2
19	<i>От так</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>от так</i> 333	<i>от</i> 2935; <i>так</i> 4676	12,09	28,85

Продовження таблиці 9

1	2	3	4	5	6
20	<i>От який</i> N ₁ / Adj Cop _f	<i>от яка</i> 97	<i>от</i> 2935; <i>яка</i> 4326	10,43	23,63
		<i>от яке</i> 40	<i>от</i> 2935; <i>яке</i> 3613	9,41	20,05
		<i>от який</i> 93	<i>от</i> 2935; <i>який</i> 4345	10,36	23,44
		<i>от які</i> 59	<i>от</i> 2935; <i>які</i> 4282	9,72	21,49
21	<i>От/ото тобі/вам</i> N ₁ / Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>от вам</i> 239	<i>от</i> 2935; <i>вам</i> 2368	12,6	28,4
		<i>от тобі</i> 360	<i>от</i> 2935; <i>тобі</i> 2148	13,33	30,31
		<i>ото вам</i> 25	<i>ото</i> 1204; <i>вам</i> 2368	10,62	19,91
		<i>ото тобі</i> 18	<i>ото</i> 1204; <i>тобі</i> 2148	10,29	18,63
22	<i>Оце так</i> N ₁ / Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>оце так</i> 400	<i>оце</i> 1548; <i>так</i> 4676	13,28	30,57
23	<i>Оце вже/ж</i> N ₁ / Adj/Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>оце ж</i> 196	<i>оце</i> 1548; <i>ж</i> 4240	12,39	27,62
		<i>оце вже</i> 220	<i>оце</i> 1548; <i>вже</i> 3946	12,66	28,23
24	<i>Оце</i> N ₁ <i>так</i> N ₁ Cop _f	<i>оце ... так</i> 70	<i>оце</i> 1548; <i>так</i> 4676	10,77	23,03
25	<i>Оце й/і</i> N ₁ / Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>оце і</i> 340	<i>оце</i> 1548; <i>і</i> 4731	13,03	29,85
		<i>оце й</i> 388	<i>оце</i> 1548; <i>й</i> 4674	13,24	30,44
26	<i>Оце тобі/вам</i> N ₁ / Adj / Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>оце вам</i> 97	<i>оце</i> 1548; <i>вам</i> 2368	12,22	25,42
		<i>оце тобі</i> 134	<i>оце</i> 1548; <i>тобі</i> 2148	12,82	26,96
27	<i>Такий вже/же</i> N ₁ / Adj Cop _f	<i>така вже</i> 645	<i>така</i> 3253; <i>вже</i> 3946	13,14	31,81
		<i>така ж</i> 926	<i>така</i> 3253; <i>ж</i> 4240	13,56	33,27
		<i>таке вже</i> 314	<i>таке</i> 3160; <i>вже</i> 3946	12,15	28,74
		<i>таке ж</i> 640	<i>таке</i> 3160; <i>ж</i> 4240	13,07	31,72
		<i>такий вже</i> 164	<i>такий</i> 3445; <i>вже</i> 3946	11,09	25,8
		<i>такий же</i> 775	<i>такий</i> 3445; <i>же</i> 3581	13,47	32,66
		<i>такий уже</i> 310	<i>такий</i> 3445; <i>уже</i> 3025	12,57	29,13
		<i>такі вже</i> 300	<i>такі</i> 3758; <i>вже</i> 3946	11,83	28,29
		<i>такі ж</i> 947	<i>такі</i> 3758; <i>ж</i> 4240	13,39	33,16

Продовження таблиці 9

1	2	3	4	5	6
28	<i>Теж мені</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _r /V _f	<i>теж мені</i> 201	<i>теж</i> 2680; <i>мені</i> 2582	12,35	27,66
29	<i>Чи до</i> N ₂ Cop _r	<i>чи до</i> 704	<i>чи</i> 4339; <i>до</i> 4844	12,59	31,48
30	<i>Чи не</i> V _{f3s/pl} N ₁	<i>чи не</i> 2496	<i>чи</i> 4339; <i>не</i> 4844	14,38	36,96
31	<i>Чим не</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _r	<i>чим не</i> 478	<i>чим</i> 2938; <i>не</i> 4844	12,56	30,37
32	<i>Чому/чом не</i> Inf	<i>чому не</i> 1272	<i>чому</i> 3098; <i>не</i> 4844	13,99	34,53
		<i>чому... не</i> 403	<i>чому</i> 3098; <i>не</i> 4844	12,24	29,55
		<i>чом не</i> 254	<i>чом</i> 781; <i>не</i> 4844	13,56	29,54
33	<i>Що за</i> N ₁ Cop _r	<i>що за</i> 2646	<i>що</i> 4843; <i>за</i> 4831	14,31	37,06
34	<i>Як не</i> Adv _{praed} /Inf/V _f	<i>як не</i> 1898	<i>як</i> 4835; <i>не</i> 4844	13,83	35,62
		<i>як ... не</i> 606	<i>як</i> 4835; <i>не</i> 4844	12,19	30,67
35	<i>Яке там</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _r /Inf	<i>яке там</i> 218	<i>яке</i> 3613; <i>там</i> 3326	11,67	27,21
36	<i>Який там</i> N ₁ /Adj Cop _r	<i>який там</i> 358	<i>який</i> 4345; <i>там</i> 3326	12,12	31,05
		<i>яка там</i> 397	<i>яка</i> 4326; <i>там</i> 3326	12,28	29,55
		<i>які там</i> 474	<i>які</i> 4282; <i>там</i> 3326	12,55	30,33
37	<i>Який уже/вже/ же/ж</i> N ₁ Cop _r	<i>яка вже</i> 628	<i>яка</i> 4326; <i>вже</i> 3946	12,69	31,28
		<i>яка ж</i> 791	<i>яка</i> 4326; <i>ж</i> 4240	12,92	32,18
		<i>який вже</i> 357	<i>який</i> 4345; <i>вже</i> 3946	11,87	28,83
		<i>який же</i> 695	<i>який</i> 4345; <i>же</i> 3581	12,97	31,86
		<i>який уже</i> 550	<i>який</i> 4345; <i>уже</i> 3025	12,88	31,09
		<i>яке вже</i> 290	<i>яке</i> 3613; <i>вже</i> 3946	11,84	28,2
		<i>яке ж</i> 459	<i>яке</i> 3613; <i>ж</i> 4240	12,4	30,08
		<i>які вже</i> 861	<i>які</i> 4282; <i>вже</i> 3946	13,16	32,67
		<i>які ж</i> 616	<i>які</i> 4282; <i>ж</i> 4240	12,58	31,11
	<i>які уже</i> 41	<i>які</i> 4282; <i>уже</i> 3025	9,34	20,05	
38	N _{1pl} <i>не винні</i> Cop _r	<i>не винні</i> 216	<i>не</i> 4844; <i>винні</i> 884	13,15	28,66
39	N ₁ <i>не пахнуть / пахне</i>	<i>не пахнуть</i> 55	<i>не</i> 4844; <i>пахнуть</i> 359	12,48	24,04
		<i>не пахне</i> 135	<i>не</i> 4844; <i>пахне</i> 860	12,51	26,67

Велика група синтаксичних фразеологізмів належить до багатокомпонентних одиниць, тому постає потреба у виведенні формули MI^3 з базової формули (5), яка передбачає MI для конструкцій із будь-якою кількістю компонентів ($i \geq 2$).

Відповідно коефіцієнт MI^3 для багатокомпонентних синтаксичних фразеологізмів рахуємо за формулою (16):

(16)

$$MI^3 = \log_2 \frac{f^3(c_1, c_2, \dots, c_i) \times N^{(i-1)}}{f(c_1) \times f(c_2) \times \dots \times f(c_i)}$$

де всі компоненти ідентичні до наведених у формулі (5).

Покажемо здійснення обрахунків для багатокомпонентних конструкцій на прикладі моделі *Як же тут не Adv_{praed}/Inf/V_f*.

В Українському національному лінгвістичному корпусі було отримано такі абсолютні частоти: *як же тут не* – 14, *як* – 4835, *же* – 3581, *тут* – 3678, *не* – 4844. Підставляючи ці дані до формули (5), отримуємо:

$$MI^3(\text{як же тут не}) = \log_2 \frac{14^3 \times (180000000)^3}{4835 \times 3581 \times 3678 \times 4844} =$$

$$= 45,564783 \approx 45,56$$

Одержані частотні дані та результати розрахунків мікросинтаксичних конструкцій із тричленним стрижневим компонентом подаємо в таблиці 10, з чотиричленним – у таблиці 11.

Таблиця 10

**Показники асоціації МІ та МІ³ для
синтаксичних фразеологізмів із тричленним
стрижневим компонентом за даними УНЛК**

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання стрижневого компонента синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання словоформ у складі синтаксичного фразеологізму	Показник асоціації МІ	Показник асоціації МІ ³
1	2	3	4	5	6
1	<i>Де вже</i> Pronz Inf	<i>де вже вам</i> 7	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>вам</i> 2368	22,44	28,05
		<i>де вже йому</i> 17	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>йому</i> 3340	23,21	31,29
		<i>де вже їй</i> 3	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>їй</i> 2975	20,86	24,03
		<i>де вже їм</i> 15	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>їм</i> 3342	23,02	30,83
		<i>де вже мені</i> 31	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>мені</i> 2582	24,44	34,35
		<i>де вже нам</i> 16	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>нам</i> 2938	23,3	31,3
		<i>де вже тобі</i> 2	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>тобі</i> 2148	20,75	22,75
2	<i>Де вже там</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Copr/Inf	<i>де вже там</i> 59	<i>де</i> 4349; <i>вже</i> 3946; <i>там</i> 3326	28,4	40,16
3	<i>До чого ж</i> N ₁ Copr Adj ₁	<i>до чого ж</i> 196	<i>до</i> 4845; <i>чого</i> 3412; <i>ж</i> 4240	26,43	41,67

Продовження таблиці 10

1	2	3	4	5	6
4	<i>Куди вже</i> Pron ₃ Inf	<i>куди вже</i> <i>вам 3</i>	<i>куди 2573;</i> <i>вже 3946;</i> <i>вам 2368</i>	21,95	25,12
		<i>куди вже</i> <i>йому 7</i>	<i>куди 2573;</i> <i>вже 3946;</i> <i>йому 3340</i>	22,67	28,29
		<i>куди вже їй</i> <i>4</i>	<i>куди 2573;</i> <i>вже 3946;</i> <i>їй 2975</i>	22,03	26,03
		<i>куди вже їм</i> <i>1</i>	<i>куди 2573;</i> <i>вже 3946;</i> <i>їм 3342</i>	19,87	19,87
		<i>куди вже</i> <i>мені 11</i>	<i>куди 2573;</i> <i>вже 3946;</i> <i>мені 2582</i>	23,7	30,62
		<i>куди вже</i> <i>нам 5</i>	<i>куди 2573;</i> <i>вже 3946;</i> <i>нам 2938</i>	22,37	27,02
		<i>куди вже</i> <i>тобі 4</i>	<i>куди 2573;</i> <i>вже 3946;</i> <i>тобі 2148</i>	22,5	26,5
5	<i>Ну такий</i> <i>же/вже/уже</i> N ₁ /Adj ₁ Cop ₁	<i>ну така вже</i> <i>1</i>	<i>ну 2423;</i> <i>така 3253;</i> <i>вже 3946</i>	19,99	19,99
		<i>ну така ж 0</i>	-	-	-
		<i>ну таке вже</i> <i>0</i>	-	-	-
		<i>ну таке ж 0</i>	-	-	-
		<i>ну такий</i> <i>вже 3</i>	<i>ну 2423; такий</i> <i>3445; вже 3946</i>	22,26	24,66
		<i>ну такий же</i> <i>0</i>	-	-	-
		<i>ну такі вже</i> <i>0</i>	-	-	-
<i>ну такі ж 0</i>	-	-	-		
6	<i>Ну чим не</i> N ₁ /Adj ₁ / Adv _{graded} Cop ₁	<i>ну чим не 16</i>	<i>ну 2423; чим</i> <i>2938; не 4844</i>	23,84	31,84

Продовження таблиці 10

1	2	3	4	5	6
7	Ну який же/вже/уже N ₁ /Adj ₁ Copr	ну яка ж 22	ну 2423; яка 4326; ж 4240	23,94	32,86
		ну яка вже 0	-	-	-
		ну яке вже 0	-	-	-
		ну яке ж 7	ну 2423; яке 3613; ж 4240	22,54	28,16
		ну який вже 0	-	-	-
		ну який уже 0	-	-	-
		ну який же 27	ну 2423; який 4345; же 3581	24,47	33,98
		ну які вже 0	-	-	-
8	Ну який там N ₁ /Adj ₁ Copr	ну яка там 7	ну 2423; яка 4326; там 3326	22,63	28,25
		ну яке там 2	ну 2423; яке 3613; там 3326	21,09	23,09
		ну який там 5	ну 2423; який 4345; там 3326	22,14	26,78
		ну які там 7	ну 2423; які 4282; там 3326	22,65	28,26
9	Он який уже/ вже N ₁ Copr	он яка вже 0	-	-	-
		он яка уже 0	-	-	-
		он яке вже 0	-	-	-
		он яке уже 0	-	-	-
		он який вже 2	он 1716; який 4345; вже 3946	21,07	23,09
		он який уже 1	он 1716; який 4345; уже 3025	20,46	20,46
		он які вже 1	он 1716; які 4282; вже 3946	20,09	20,09
он які уже 0	-	-	-		

Продовження таблиці 10

1	2	3	4	5	6
10	<i>Ось вам/тобі ї/і</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _r / V _r	<i>ось вам і 110</i>	<i>ось 988; вам</i> 2368; і 4731	28,26	41,83
		<i>ось вам ї 0</i>	-	-	-
		<i>ось тобі і 35</i>	<i>ось 988; тобі</i> 2148; і 4731	26,75	37,01
		<i>ось тобі ї</i> 99	<i>ось 988; тобі</i> 2148; ї 4674	27,77	41,53
11	<i>От/ото</i> <i>вам/тобі і/ї</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Cop _r / V _r	<i>от вам і 124</i>	<i>от 2935; вам</i> 2368; і 4674	26,87	40,78
		<i>от вам ї 0</i>	-	-	-
		<i>от тобі і 47</i>	<i>от 2935; тобі</i> 2148; і 4731	25,61	36,72
		<i>от тобі ї</i> 263	<i>от 2935; тобі</i> 2148; ї 4674	28,11	44,19
		<i>ото вам і 4</i>	<i>от 2935; вам</i> 2368; і 4674	23,2	27,2
		<i>ото вам ї 0</i>	-	-	-
		<i>ото тобі і 2</i>	<i>ото 1204;</i> 2148; і 4731	22,34	24,34
12	<i>От же же</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Cop _r / V _r	<i>от же же 73</i>	<i>от 2935; же</i> 3581; же 4240	25,66	38,04
		<i>от який уже/</i> <i>вже</i> N ₁ / Adj Cop _r	<i>от який вже</i> 0	-	-
13	<i>От який уже/</i> <i>вже</i> N ₁ / Adj Cop _r	<i>от який уже</i> 0	-	-	-
		<i>от який вже</i> 0	-	-	-
14	<i>Оце вже же</i> N ₁ Cop _r /Adj/ Adv _{praed} Cop _r / V _r	<i>оце вже же 0</i>	-	-	-
15	<i>Оце тобі/вам</i> <i>ї/і</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _r / V _r	<i>оце тобі і 5</i>	<i>оце 1548; тобі</i> 2148; і 4731	23,3	27,94
		<i>оце тобі ї</i> 24	<i>оце 1548; тобі</i> 2148; ї 4674	25,58	34,75
		<i>оце вам і 24</i>	<i>оце 1548; вам</i> 2368; і 4731	25,42	34,59
		<i>оце вам ї 1</i>	<i>оце 1548; вам</i> 2368; ї 4674	20,85	20,85

Продовження таблиці 10

1	2	3	4	5	6
16	<i>Хто, як не</i> N ₁	<i>хто, як не</i> 82 <i>хто як не 82</i>	<i>хто 3293; як</i> 4835; <i>не 4844</i>	25,04	37,76
17	<i>Чи ж не</i> V _{ГЗ/рІ} N ₁	<i>чи ж не 259</i>	<i>чи 4339; ж</i> 4240; <i>не 4844</i>	26,49	42,53
18	<i>Чи Pron₃ не</i> Adv _{праед}	<i>чи вам не 42</i>	<i>чи 4339; вам</i> 2368; <i>не 4844</i>	24,71	35,49
		<i>чи тобі не</i> 35	<i>чи 4339; тобі</i> 2148; <i>не 4844</i>	24,58	34,84
19	<i>Чим же не</i> N ₁ Copr/ Adj/ Adv _{праед} Copr	<i>чим же не 8</i>	<i>чим 2938; же</i> 3581; <i>не 4844</i>	22,28	28,28
20	<i>Чому/чом б/би/</i> <i>ж/же (N₃)</i> <i>не Inf</i>	<i>чом би не 51</i>	<i>чом 781; би</i> 3071; <i>не 4844</i>	27,09	38,43
		<i>чому б не</i> 331	<i>чому 3098; б</i> 4200; <i>не 4844</i>	27,34	44,09
		<i>чом же не</i> 51	<i>чом 781; же</i> 3581; <i>не 4844</i>	26,86	38,21
		<i>чому ж не</i> 326	<i>чому 3098; ж</i> 4240; <i>не 4844</i>	27,31	44,01
21	<i>Що ж/це/то/</i> <i>воно за</i> N ₁ Copr	<i>що воно за</i> 207	<i>що 4843; воно</i> 3304; <i>за 4831</i>	26,37	41,76
		<i>що ж за 114</i>	<i>що 4843; ж</i> 4240; <i>за 4831</i>	25,15	38,82
		<i>що то за</i> 637	<i>що 4843; то</i> 3972; <i>за 4831</i>	27,73	46,36
		<i>що це за 738</i>	<i>що 4843; це</i> 4593; <i>за 4831</i>	27,73	43,45
22	<i>Що, як не</i> Pron	<i>що, як не</i> 157; <i>що як не 157</i>	<i>що 4843; як</i> 4835; <i>не 4844</i>	25,42	40,01

Продовження таблиці 10

1	2	3	4	5	6
23	<i>Як (же/тут)</i> (N ₃) не Adv _{praed} / Inf / Vf	<i>як вам не 91</i>	<i>як 4835; вам 2368; не 4844</i>	25,66	38,68
		<i>як же не 169</i>	<i>як 4835; же 3581; не 4844</i>	25,96	40,77
		<i>як їй не 32</i>	<i>як 4835; їй 2975; не 4844</i>	23,83	33,83
		<i>як їм не 27</i>	<i>як 4835; їм 3342; не 4844</i>	23,42	32,93
		<i>як йому не 46</i>	<i>як 4835; йому 3340; не 4844</i>	24,19	35,23
		<i>як мені не 59</i>	<i>як 4835; мені 2582; не 4844</i>	24,92	36,68
		<i>як нам не 16</i>	<i>як 4835; нам 2938; не 4844</i>	22,85	30,85
		<i>як тобі не 72</i>	<i>як 4835; тобі 2148; не 4844</i>	25,47	37,81
		<i>як тут не 176</i>	<i>як 4835; тут 3678; не 4844</i>	25,98	40,9
24	<i>Яке (вже/ж) там N₁/Adj/ Adv_{praed} / Inf Copr</i>	<i>яке вже там 17</i>	<i>яке 3613; вже 3946; там 3326</i>	23,47	31,65
		<i>яке ж там 7</i>	<i>яке 3613; ж 4240; там 3326</i>	22,09	27,7
25	<i>Який же це/то N₁ Copr</i>	<i>яка ж то 123</i>	<i>яка 4326; ж 4240; то 3972</i>	25,71	39,59
		<i>яка ж це 104</i>	<i>яка 4326; ж 4240; це 4593</i>	25,26	38,66
		<i>яке ж то 67</i>	<i>яке 3613; ж 4240; то 3972</i>	25,09	37,22
		<i>яке ж це 56</i>	<i>яке 3613; ж 4240; це 4593</i>	24,62	36,24
		<i>який же то 42</i>	<i>який 4345; же 3581; то 3972</i>	24,39	35,18
		<i>який же це 68</i>	<i>який 4345; же 3581; це 4593</i>	24,88	37,06
		<i>які ж то 55</i>	<i>які 4282; ж 4240; то 3972</i>	24,56	36,12
		<i>які ж це 41</i>	<i>які 4282; ж 4240; це 4593</i>	23,93	34,64

Продовження таблиці 10

1	2	3	4	5	6
26	Який уже/вже/ же/ж там N ₁ Copr	яка вже там 22	яка 4326; вже 3946; там 3326	23,58	32,5
		яка ж там 20	яка 4326; ж 4240; там 3326	23,34	31,99
		яка уже там 0	-	-	-
		який вже там 5	який 4345; вже 3946; там 3326	21,44	26,08
		який же там 10	який 4345; же 3581; там 3326	22,58	29,22
		який уже там 4	який 4345; уже 3025; там 3326	21,5	25,5
		які вже там 13	яка 4326; вже 3946; там 3326	22,84	30,24
		які ж там 13	які 4282; ж 4240; там 3326	22,74	30,14
		які уже там 0	-	-	-
27	N ₁ він/вона/ воно/вони і є N ₁	він і є 170	він 4009; і 4731; є 4298	26,01	40,83
		вона і є 114	вона 4137; і 4731; є 4298	25,39	39,06
		вони і є 75	вони 4366; і 4731; є 4298	24,71	37,17
		воно і є 238	воно 3904; і 4731; є 4298	26,78	42,57
28	N ₁ і в Африці N ₁ Copr	і в Африці 30	і 4731; в 4864; Африці 510	26,31	36,12

Таблиця 11

**Показники асоціації MI та MI³ для
синтаксичних фразеологізмів з чотиричленним
стрижневим компонентом за даними УНЛК**

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання стрижневого компонента синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання словоформ у складі синтаксичного фразеологізму	Показник асоціації MI	Показник асоціації MI ³
1	2	3	4	5	6
1	Ну і/ї чим не N ₁ Cop _r	ну і чим не 1	ну 2423; і 4731; чим 2938; не 4844	35,06	35,06
		ну й чим не 0	-	-	-
2	Ну й/і що за N ₁ Cop _r	ну й що за 1	ну 2423; й 4674; що 4843; за 4831	34,36	34,36
		ну і що за 3	ну 2423; і 4741; що 4843; за 4831	35,93	39,03
3	Ну який же/ уже/вже там N ₁ / Adj ₁ Cop _r	ну яка вже там 1	ну 2423; яка 4326; вже 3946; там 3326	35,31	35,31
		ну яка ж там 0	-	-	-
		ну яке вже там 0	-	-	-
		ну яке ж там 0	-	-	-
		ну який вже там 0	-	-	-
		ну який же там 0	-	-	-
		ну які вже там 0	-	-	-
		ну які ж там 1	ну 2423; які 4282; ж 4240; там 3326	35,22	35,22

Продовження таблиці 11

1	2	3	4	5	6
4	Оце ж вам/тобі і/ї N ₁ / Adv _{praed} Copr / V _f	оце ж вам і 4	оце 1548; ж 4240; вам 2368; і 4731	38,21	42,21
		оце ж вам й 0	-	-	-
		оце ж тобі і 0	-	-	-
		оце ж тобі й 0	-	-	-
5	Чи (ж) Pron ₃ (і/ї) не Adv _{praed}	чи ж вам не 5	чи 4339; ж 4240; вам 2368; не 4844	37,01	43,25
		чи ж тобі не 7	чи 4339; ж 4240; тобі 2148; не 4844	37,64	43,25
		чи тобі й не 1	чи 4339; тобі 2148; й 4674; не 4844	34,69	34,69
6	Чому (б) N ₃ не Inf	чому б вам не 65	чому 3098; б 4200; вам 2368; не 4844	42,02	54,06
		чому б мені не 20	чому 3098; б 4200; мені 2582; не 4844	39,39	48,03
		чому б їй не 15	чому 3098; б 4200; їй 2975; не 4844	38,77	46,58
		чому б їм не 18	чому 3098; б 4200; їм 3342; не 4844	38,86	47,2
		чому б йому не 25	чому 3098; б 4200; йому 3340; не 4844	39,34	48,63
		чому б нам не 65	чому 3098; б 4200; нам 2938; не 4844	40,9	52,95
		чому б тобі не 43	чому 3098; б 4200; тобі 2148; не 4844	40,76	51,61
7	Що ж це/то за N ₁ Copr	що ж то за 210	що 4843; ж 4240; то 3972; за 4831	41,5	56,93
		що ж це за 206	що 4843; ж 4240; це 4593; за 4831	41,27	56,64

Продовження таблиці 11

1	2	3	4	5	6
8	Як же тут не Adv _{praed} /Inf/V _f	як же тут не 14	як 4835; же 3581; тут 3678; не 4844	37,95	45,56
9	Як же N ₃ не Adv _{praed} /Inf/V _f	як же вам не 5	як 4835; же 3581; вам 2368; не 4844	37,1	41,74
		як же їй не 4	як 4835; же 3581; їй 2975; не 4844	36,45	40,45
		як же їм не 4	як 4835; же 3581; їм 3342; не 4844	36,28	40,28
		як же йому не 10	як 4835; же 3581; йому 3340; не 4844	37,6	44,25
		як же мені не 37	як 4835; же 3581; мені 2582; не 4844	39,86	50,28
		як же нам не 9	як 4835; же 3581; нам 2938; не 4844	37,63	43,98
		як же тобі не 9	як 4835; же 3581; тобі 2148; не 4844	38,09	44,43
10	N ₁ він/вона/ воно/вони і в Африці N ₁ Corp	він і в Африці 5	він 4009; і 4731; в 4864; Африці 510	39,18	43,82
		вона і в Африці 5	вона 4137; і 4731; в 4864; Африці 510	39,13	43,77
		воно і в Африці 0	-	-	-
		вони і в Африці 3	вони 4366; і 4731; в 4864; Африці 510	38,32	41,49

Інтерпретація отриманих результатів для MI³ має опертям контрольну величину 7,49, отриману для MI. Теоретично для коефіцієнта MI³ наведене значення також є справедливим.

Аналіз наведених у таблицях 9 – 11 кількісних даних дає змогу констатувати, що всі обстежені моделі синтаксичних фразеологізмів мають високий ступінь не випадковості поєднання словоформ (коефіцієнти MI та MI^3 для всіх моделей виявилися значно більшими, ніж 7,49). Діапазон варіювання MI^3 для різних моделей з однаковою кількістю словоформ у складі незмінного компонента порівняно з результатами, отриманими для коефіцієнта MI , є досить значним. Так, для синтаксичних фразеологізмів із двочленним стрижневим компонентом MI^3 перебуває в межах від 18,63 (*ото тобі*) до 37,06 (*що за*); з тричленним компонентом – від 19,87 (*куди вже їм*) до 46,36 (*що то за*); з чотиричленним компонентом – від 34,36 (*ну й що за*) до 56,93 (*що ж то за*).

На сьогодні в реєстрі зафіксовано лише дві фразеологізовані конструкції з п'ятичленним стрижневим компонентом: *Ну й/і що ж за* N_1 Cor_f (абсолютна частота вживання – 1) та *Що ж це воно за* N_1 Cor_f (абсолютна частота – 2). Вони мають близькі значення коефіцієнта MI^3 – 49,74 та 52,31 відповідно.

Кількісні дані, отримані для конструкцій із частотою 1, демонструють тотожність MI і MI^3 . Іншими словами, застосування коефіцієнта MI^3 до таких одиниць не має сенсу.

Отримані результати обчислень дають змогу зробити такі висновки.

1. Зафіксовано статистично вірогідний зв'язок між кількістю словоформ та частотою конструкції: що більша кількість словоформ, то менша частота конструкції.

2. Для всіх проаналізованих синтаксичних фразеологізмів показник асоціації MI^3 відбиває високий

ступінь не випадковості поєднання словоформ ($MI^3 \gg 7,49$), що є кількісним підтвердженням стійкості зв'язку словоформ у складі стрижневих компонентів конструкцій.

3. На відміну від коефіцієнта MI , для якого встановлено статистично вірогідний зв'язок між кількістю словоформ у межах конструкції і величиною MI (що більша кількість словоформ у складі незмінного компонента синтаксичного фразеологізму, то вищий коефіцієнт MI), на показник асоціації MI^3 кількість компонентів конструкції прямо не впливає.

4. Виявлено таку закономірність: результати MI^3 виявилися близькими для базової моделі та для її варіантів навіть за умови різної кількості словоформ у складі незмінного компонента моделі.

5. Найменші показники MI^3 мають конструкції, які порушують норми української мови, зокрема, правила чергування *у/в* (наприклад, *які уже* замість нормативного *які вже*) або містять можливу, але рідковживану форму займенника (пор. *куди вже їм* – 19,87 і *куди вже мені* – 30,62).

Отже, в результаті здійснених обчислень показника асоціації MI^3 перша гіпотеза підтверджена повністю, третя – спростована.

Модифікований показник асоціації $MI \log \text{Freq}$ отримують шляхом множення коефіцієнта MI на логарифм частоти конструкції. Відповідно в назві цього коефіцієнта відбито сутність пропонованого перетворення: $MI \log \text{Freq}$ – mutual information logarithm frequency. Формулу (17), використану в одній із версій корпусного програмного забезпечення Sketch Engine (<https://www.sketchengine.co.uk>), наводимо за працею Павела Рихлі (Pavel Rychlý) [Rychlý 2008: 8]:

(17)

$$MI \log Freq = MI - score \times \log f_{xy},$$

де *MI-score* – показник взаємної інформації;

f_{xy} – абсолютна частота вживання біграми xy в корпусі;

\log – логарифм числа за будь-якою основою.

Під час створення комп'ютерної програми, призначеної для автоматичного виділення двокомпонентних колокацій (біграм) у російськомовному тексті, В. В. Залеська використовує комбінацію з дев'яти показників асоціації [Залеская 2014]. Одним із них є коефіцієнт, позначений терміном «*salience*» (англ. *salience* – виступ, опуклість), або $MI \log Freq$, та кваліфікований як «нормалізований варіант показника MI », що «збільшує вагу частоти спільного вживання ключового слова та його колоката порівняно з MI . Отже, ефективність *salience* [щодо автоматичного визначення колокації – Г.С.] ... має бути вищою, ніж у MI » [Залеская 2014: 285]. Дослідниця наводить формулу (18):

(18)

$$salience = MI \times \ln (f(n, c) + 1) ,$$

де MI – показник взаємної інформації;

\ln – натуральний логарифм;

$f(n, c)$ – абсолютна частота вживання біграми nc у корпусі.

Ми здійснюємо обчислення за формулою (18), оскільки вона має такі переваги:

а) комп'ютерні програми використовують натуральні логарифми (логарифми за основою e –

іраціональною константою, що дорівнює приблизно 2,718281828), відповідно вибір саме заявленої формули вмотивований можливим подальшим її вмонтуванням до корпусу для автоматичного здійснення підрахунків;

б) до частоти конструкції додано 1 для уникнення програмної помилки, якщо $f(n,c) = 0$ (оскільки $\log 0$ не існує).

Формулу (18) позначаємо терміном «MI log Freq» як цілком зрозумілим і прозорим (від англ. mutual information logarithm frequency).

Коефіцієнти MI, MI³ та MI log Freq обраховували з точністю до двох знаків після коми. Отримані результати MI log Freq для 79 моделей синтаксичних фразеологізмів наведено в таблицях 12, 13 і 14. Показники асоціації обраховано окремо для кожного варіанта моделі.

Як свідчать таблиці 12 – 14, показник асоціації MI log Freq для всіх обстежених моделей синтаксичних фразеологізмів є високим, перебуває в межах від 25,48 (*ати-бати, йшли*) до 296,11 (*що ж це за*). Проте, на відміну від коефіцієнта MI, у випадку обчислення показника MI log Freq не зафіксовано статистично вірогідного зв'язку між кількістю компонентів конструкції та його величиною [Ситар 2016в], пор.: для синтаксичних фразеологізмів із двочленним незмінним компонентом MI log Freq перебуває в межах від 25,48 (*ати-бати, йшли*) до 150,68 (*як не*), для трикомпонентних моделей – від 13,5 (*куди вже їм*) до 179,58 (*що це за*), для чотирикомпонентних моделей – від 23,35 (*ну й що за*) до 296,11 (*що ж це за*).

Таблиця 12

**Показник асоціації MI та MI log Freq для
синтаксичних фразеологізмів з двочленним
стрижневим компонентом за даними УНЛК**

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Частота вживання синтаксичного фразеологізму	Статистичний показник MI	Статистичний показник MI log Freq
1	2	3	4	5
1	<i>Ати-бати, йшли</i> N ₁ Cop _f / Inf/в N ₄	<i>Ати-бати, йшли</i> 4; <i>ати-бати йшли</i> 4	16,15	25,48
2	<i>Ач який</i> N ₁ /Adj Cop _f	<i>ач яка</i> 32	12,31	42,19
		<i>ач яке</i> 18	11,74	33,88
		<i>ач який</i> 59	13,18	52,92
		<i>ач які</i> 20	11,64	34,75
3	<i>Буду я</i> Inf	<i>буду я</i> 429	13,50	80,24
4	<i>Де вже</i> Inf	<i>де вже</i> 830	13,09	86,26
5	<i>Де</i> Pron ₃ Inf	<i>де вам</i> 93	10,69	47,63
		<i>де йому</i> 378	12,19	70,95
		<i>де їй</i> 135	10,88	52,38
		<i>де їм</i> 237	11,52	61,80
		<i>де мені</i> 199	11,64	88,98
		<i>де тобі</i> 112	11,08	75,80
		<i>де нам</i> 137	10,92	52,73

Продовження таблиці 12

1	2	3	4	5
6	<i>Де там</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Cop _f /Inf	<i>де там</i> 552	12,75	78,92
7	<i>До чого</i> N ₁ Cop _f Adj ₁	<i>до чого</i> 1624	14,11	102,27
8	<i>Куди вже</i> Inf	<i>куди вже</i> 194	11,75	60,73
9	<i>Куди</i> Pron ₃ Inf	<i>куди вам</i> 87	11,33	49,73
		<i>куди йому</i> 201	12,04	62,66
		<i>куди їй</i> 97	11,16	50,14
		<i>куди їм</i> 124	11,34	53,69
		<i>куди мені</i> 202	12,42	64,69
		<i>куди нам</i> 120	11,48	53,98
12	<i>Ну i/ü</i> N ₁ Cop _f /V _f	<i>ну i</i> 823	13,66	89,90
		<i>ну ü</i> 897	13,80	92,00
12	<i>Не до</i> N ₂ Cop _f	<i>не до</i> 1841	13,79	101,62
13	<i>Ось так</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>ось так</i> 714	14,77	95,13
14	<i>Ось i</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>ось i</i> 1072	15,33	104,90

1	2	3	4	5
15	<i>Ось тобі/вам</i> N ₁ / Adj/Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>ось тобі 433</i>	15,17	90,29
		<i>ось вам 471</i>	15,15	91,42
16	<i>Ось який</i> N ₁ / Adj Cop _f	<i>ось яка 191</i>	12,98	66,88
		<i>ось яке 102</i>	12,33	56,02
		<i>ось який 191</i>	12,97	66,84
		<i>ось які 162</i>	12,75	63,68
17	<i>Ось</i> N ₁ так N ₁ Cop _f	<i>ось ... так 62</i>	11,24	45,67
18	<i>От і</i> N ₁ / Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>от і 1149</i>	13,86	95,78
19	<i>От так</i> N ₁ / Adj / Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>от так 333</i>	12,09	68,90
20	<i>От який</i> N ₁ / Adj Cop _f	<i>от який 93</i>	10,36	46,14
		<i>от яка 97</i>	10,43	46,86
		<i>от яке 40</i>	9,41	34,25
		<i>от які 59</i>	9,72	39,03
21	<i>От/ото тобі/вам</i> N ₁ / Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>от вам 239</i>	12,60	67,68
		<i>от тобі 360</i>	13,33	76,95
		<i>ото вам 25</i>	10,62	33,94
		<i>ото тобі 18</i>	10,29	29,71

1	2	3	4	5
22	<i>Оце так</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>оце так</i> 400	13,28	78,04
23	<i>Оце вже/ж</i> N ₁ / Adj/Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>оце ж</i> 196	12,39	64,19
		<i>оце вже</i> 220	12,66	67,02
24	<i>Оце</i> N ₁ <i>так</i> N ₁ Cop _f	<i>оце ... так</i> 70	10,77	44,99
25	<i>Оце й/і</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>оце і</i> 340	13,03	74,50
		<i>оце й</i> 388	13,24	77,39
26	<i>Оце тобі/вам</i> N ₁ / Adj/Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>оце вам</i> 97	12,22	54,92
		<i>оце тобі</i> 134	12,83	61,68
27	<i>Такий вже/же</i> N ₁ /Adj Cop _f	<i>така вже</i> 645	13,14	83,38
		<i>така ж</i> 926	13,56	90,83
		<i>таке вже</i> 314	12,15	68,51
		<i>таке ж</i> 640	13,07	82,82
		<i>такий вже</i> 164	11,09	55,49
		<i>такий же</i> 775	13,47	87,85
		<i>такий уже</i> 310	12,57	70,75
		<i>такі вже</i> 300	11,83	66,20
	<i>такі ж</i> 947	13,39	89,95	
28	<i>Теж мені</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>теж мені</i> 201	12,35	64,29

1	2	3	4	5
29	<i>Чи до</i> N ₂ Cop _f	<i>чи до 704</i>	12,56	80,74
30	<i>Чи не</i> V _{f3s/pl} N ₁	<i>чи ... не 104</i>	9,80	44,71
		<i>чи не 2496</i>	14,38	110,33
31	<i>Чим не</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f	<i>чим не 478</i>	12,56	76,00
32	<i>Чому/чом</i> (N ₃) <i>не</i> Inf	<i>чому не 1272</i>	13,99	98,05
		<i>чому... не 403</i>	12,24	72,02
		<i>чом не 254</i>	13,56	73,67
33	<i>Що за</i> N ₁ Cop _f	<i>що за 2646</i>	14,31	110,58
34	<i>Як не</i> (N ₃) Adv _{praed} / Inf/V _f	<i>як не 1898</i>	13,83	150,68
		<i>як ... не 606</i>	12,19	76,56
35	<i>Яке там</i> N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Cop _f / Inf	<i>яке там 218</i>	11,67	61,68
36	<i>Який там</i> N ₁ /Adj Cop _f	<i>який там 358</i>	12,12	69,93
		<i>яка там 397</i>	12,28	72,06
		<i>які там 474</i>	12,55	75,83

Продовження таблиці 12

1	2	3	4	5
37	<i>Який уже/вже/ же/ж</i> N ₁ Сор _f	<i>яка вже 628</i>	12,69	80,20
		<i>яка ж 791</i>	12,92	84,56
		<i>яке вже 290</i>	11,84	65,85
		<i>яке ж 459</i>	12,40	74,52
		<i>який вже 357</i>	11,87	68,45
		<i>який же 695</i>	12,97	83,25
		<i>який уже 550</i>	12,88	79,70
		<i>які вже 861</i>	13,16	87,23
		<i>які ж 616</i>	12,58	79,22
		<i>які уже 41</i>	9,34	34,22
38	N _{1pl} <i>не винні</i> Сор _f	<i>не винні 216</i>	13,15	69,36
39	N ₁ <i>не пахнуть / пахне</i>	<i>не пахнуть 55</i>	12,48	49,23
		<i>не пахне 135</i>	12,51	60,25

Таблиця 13

**Показник асоціації MI та MI log Freq для
синтаксичних фразеологізмів з тричленним
стрижневим компонентом за даними УНЛК**

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Частота вживання синтаксичного фразеологізму	Статистичний показник MI	Статистичний показник MI log Freq
1	2	3	4	5
1	<i>Де вже</i> Pron ₃ Inf	<i>де вже вам</i> 7	22,44	45,75
		<i>де вже йому</i> 17	23,21	65,77
		<i>де вже їй</i> 3	20,86	32,66
		<i>де вже їм</i> 15	23,02	62,56
		<i>де вже мені</i> 31	24,44	83,02
		<i>де вже тобі</i> 2	20,75	22,34
		<i>де вже нам</i> 16	23,30	64,70
2	<i>Де вже там</i> N ₁ /Adj/Adv _{praed} Cop _F /Inf	<i>де вже там</i> 59	28,40	113,99
3	<i>До чого ж</i> N ₁ Cop _F Adj ₁	<i>до чого ж</i> 196	26,44	136,92

Продовження таблиці 13

1	2	3	4	5
4	<i>Куди вже</i> Pron ₃ Inf	<i>куди вже вам</i> 3	21,95	29,83
		<i>куди вже йому</i> 7	22,68	46,23
		<i>куди вже їй</i> 4	22,04	34,77
		<i>куди вже їм</i> 1	19,87	13,50
		<i>куди вже мені</i> 11	23,70	57,73
		<i>куди вже нам</i> 5	22,38	39,31
		<i>куди вже тобі</i> 4	22,50	35,51
5	<i>Ну такий же/ж/ вже/уже</i> N ₁ / Adj ₁ Cop _f	<i>ну така вже</i> 1	19,99	13,58
		<i>ну така ж</i> 0	-	-
		<i>ну таке вже</i> 0	-	-
		<i>ну таке ж</i> 0	-	-
		<i>ну такі вже</i> 0	-	-
		<i>ну такі ж</i> 0	-	-
		<i>ну такий вже</i> 3	22,26	30,25
		<i>ну такий же</i> 0	-	-
6	<i>Ну чим не</i> N ₁ / Adj ₁ / Adv _{praed} Cop _f	<i>ну чим не</i> 16	23,84	66,22

1	2	3	4	5
7	<i>Ну який же/ вже/ уже</i> N ₁ /Adj ₁ Cop _f	<i>ну який вже 0</i>	-	-
		<i>ну який уже 0</i>	-	-
		<i>ну який же 27</i>	24,47	79,94
		<i>ну яка ж 22</i>	23,94	73,58
		<i>ну яка вже 0</i>	-	-
		<i>ну яке вже 0</i>	-	-
		<i>ну яке ж 7</i>	22,55	45,96
		<i>ну які вже 0</i>	-	-
		<i>ну які ж 9</i>	22,66	51,16
8	<i>Ну який там</i> N ₁ /Adj ₁ Cop _f	<i>ну яка там 7</i>	22,64	46,14
		<i>ну яке там 2</i>	21,09	22,71
		<i>ну який там 5</i>	22,14	38,90
		<i>ну які там 7</i>	22,65	46,17
9	<i>Он який уже/вже</i> N ₁ Cop _f	<i>он який вже 2</i>	21,07	22,69
		<i>он який уже 1</i>	20,46	13,90
		<i>он яка вже 0</i>	-	-
		<i>он яка уже 0</i>	-	-
		<i>он яке вже 0</i>	-	-
		<i>он яке уже 0</i>	-	-
		<i>он які вже 1</i>	20,09	13,65
		<i>он які уже 0</i>	-	-

Продовження таблиці 13

1	2	3	4	5
10	<i>Ось тобі/вам</i> \dot{y}/i N_1 / Adj/Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>ось тобі і 35</i>	26,75	60,39
		<i>ось тобі \dot{y} 99</i>	27,77	125,39
		<i>ось вам і 110</i>	28,27	130,50
		<i>ось вам \dot{y} 0</i>	-	-
11	<i>От/ото тобі/вам і/\dot{y}</i> N_1 /Adj/Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>от вам і 124</i>	26,87	127,17
		<i>от вам \dot{y} 0</i>	-	-
		<i>от тобі і 47</i>	25,61	97,18
		<i>от тобі \dot{y} 263</i>	28,11	153,66
		<i>ото вам і 4</i>	23,20	36,60
		<i>ото вам \dot{y} 0</i>	-	-
		<i>ото тобі і 2</i>	22,34	24,06
		<i>ото тобі \dot{y} 7</i>	24,16	49,26
12	<i>От же ж</i> N_1 / Adj/Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>от же ж 73</i>	25,66	108,29
13	<i>От який уже/вже</i> N_1 / Adj Cop _f	<i>от який вже 0</i>	-	-
		<i>от який уже 0</i>	-	-
14	<i>Оце вже ж</i> N_1 Cop _f / Adj/Adv _{praed} Cop _f / V _f	<i>оце вже ж 0</i>	-	-

Продовження таблиці 13

1	2	3	4	5
15	<i>Оце тобі/вам</i> \dot{y}/i N_1 / <i>Adj/Adv</i> _{praed} Cor_f / V_f	<i>оце тобі і 5</i>	23,30	40,93
		<i>оце тобі й 24</i>	25,58	80,72
		<i>оце вам і 24</i>	25,42	80,22
		<i>оце вам й 1</i>	20,85	20,85
16	<i>Хто, як не</i> N_1	<i>хто, як не 82</i> <i>хто як не 82</i>	25,04	108,48
17	<i>Чи ж не</i> $V_{f3s/pl}$ N_1	<i>чи ж не 259</i>	26,49	144,42
18	<i>Чи</i> N_3 <i>не</i> <i>Adv</i> _{praed}	<i>чи тобі не 35</i>	24,58	86,37
		<i>чи вам не 42</i>	24,71	91,10
19	<i>Чим же не</i> N_1 Cor_f / <i>Adj/ Adv</i> _{praed} Cor_f	<i>чим же не 8</i>	22,28	47,99
20	<i>Чому/чом б/би/ж/же</i> (N_3) <i>не</i> Inf	<i>чому б не 331</i>	27,34	68,94
		<i>чом би не 51</i>	27,09	104,92
		<i>чому ж не 326</i>	27,31	155,01
		<i>чом же не 51</i>	26,86	104,06
21	<i>Що ж/це/то/воно за</i> N_1 Cor_f	<i>що воно за 207</i>	26,37	138,00
		<i>що ж за 114</i>	25,15	117,00
		<i>що це за 738</i>	27,73	179,58
		<i>що то за 637</i>	27,73	175,57
22	<i>Що, як не</i> $Pron$	<i>що, як не 157</i>	25,42	126,16

1	2	3	4	5
23	<i>Як (же/тут) (N₃) не</i> <i>Adv_{praed} / Inf / Vf</i>	<i>як вам не 91</i>	25,66	113,77
		<i>як же не 169</i>	25,96	130,71
		<i>як їй не 32</i>	23,83	81,68
		<i>як їм не 27</i>	23,42	76,50
		<i>як йому не 46</i>	24,19	91,29
		<i>як мені не 59</i>	24,92	100,01
		<i>як нам не 16</i>	22,85	63,46
		<i>як тобі не 72</i>	25,47	107,13
		<i>як тут не 176</i>	25,98	131,85
24	<i>Яке (вже/ж) там</i> <i>N₁/Adj/Adv_{praed} /</i> <i>Inf Cop_f</i>	<i>яке вже там</i> <i>17</i>	23,47	66,51
		<i>яке ж там 7</i>	22,09	45,03
25	<i>Який же це/то</i> <i>N₁ Cop_f</i>	<i>який же це 68</i>	24,88	103,27
		<i>який же то 42</i>	24,39	89,95
		<i>яка ж це 104</i>	25,26	115,23
		<i>яка ж то 123</i>	25,71	121,48
		<i>яке ж це 56</i>	24,62	97,60
		<i>яке ж то 67</i>	25,09	103,79
		<i>які ж то 55</i>	24,56	96,92
		<i>які ж це 41</i>	23,93	87,67

Продовження таблиці 13

1	2	3	4	5
26	<i>Який уже/вже/же/ж там N₁ Сор_f</i>	<i>яка вже там 22</i>	23,58	72,49
		<i>яка ж там 20</i>	23,34	69,67
		<i>яка уже там 0</i>	-	-
		<i>який вже там 5</i>	21,44	37,66
		<i>який же там 10</i>	22,58	53,08
		<i>який уже там 4</i>	21,50	33,93
		<i>які вже там 13</i>	22,84	59,09
		<i>які ж там 13</i>	22,74	58,82
		<i>які уже там 0</i>	-	-
27	<i>N₁ він/вона/воно/вони і є N₁</i>	<i>він і є 170</i>	26,01	131,12
		<i>вона і є 114</i>	25,39	118,11
		<i>вони і є 75</i>	24,71	104,90
		<i>воно і є 238</i>	26,78	143,76
28	<i>N₁ і в Африці N₁ Сор_f</i>	<i>і в Африці – 30</i>	26,31	88,56

Таблиця 14

**Показник асоціації MI та MI log Freq для
синтаксичних фразеологізмів з чотиричленним
стрижневим компонентом за даними УНЛК**

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Частота вживання синтаксичного фразеологізму	Статистичний показник MI	Статистичний показник MI log Freq
1	2	3	4	5
1	<i>Ну і/ї чим не</i> N ₁ Cop _f	<i>ну і чим не 1</i>	35,06	23,82
		<i>ну і чим не 0</i>	-	-
2	<i>Ну й/ї що за</i> N ₁ Cop _f	<i>ну й що за 1</i>	34,36	23,35
		<i>ну і що за 3</i>	35,93	48,83
3	<i>Ну який же/уже/вже там</i> N ₁ /Adj ₁ Cop _f	<i>ну яка вже там 1</i>	35,31	23,99
		<i>ну яка ж там 0</i>	-	-
		<i>ну яке вже там 0</i>	-	-
		<i>ну яке ж там 0</i>	-	-
		<i>ну який вже 0</i>	-	-
		<i>ну які вже там 0</i>	-	-
		<i>ну які ж там 1</i>	35,22	23,93
4	<i>Оце ж вам/тобі і/ї</i> N ₁ /Adv _{praed} Cop _f /V _f	<i>оце ж вам і 4</i>	38,21	60,29
		<i>оце ж вам й 0</i>	-	-
		<i>оце ж тобі й 0</i>	-	-
		<i>оце ж тобі і 0</i>	-	-
5	<i>Чи (ж) Pron₃ (і/ї) не</i> Adv _{praed}	<i>чи ж тобі не 7</i>	37,64	76,73
		<i>чи тобі й не 1</i>	34,69	34,69
		<i>чи ж вам не 5</i>	37,01	65,02

1	2	3	4	5
6	Чому (б) N ₃ не Inf	чому б вам не 65	42,02	172,58
		чому б мені не 20	39,39	117,54
		чому б тобі не 43	40,76	150,88
		чому б їй не 15	38,77	105,37
		чому б їм не 18	38,86	112,18
		чому б йому не 25	39,34	125,65
		чому б нам не 65	40,90	117,99
7	Що ж це/то за N ₁ Cop _f	що ж то за 210	41,50	217,76
		що ж це за 206	41,27	296,11
8	Як же тут не Adv _{praed} / Inf / V _f	як же тут не 14	37,95	100,75
9	Як же N ₃ не Adv _{praed} / Inf/V _f	як же вам не 5	37,10	95,92
		як же їй не 4	36,45	57,51
		як же їм не 4	36,28	57,25
		як же йому не 10	37,60	88,40
		як же мені не 37	39,86	142,15
		як же нам не 9	37,64	84,96
		як же тобі не 9	38,09	85,98
10	N ₁ він/вона/воно/вони і в Африці N ₁ Cop _f	він і в Африці 5	39,18	68,82
		вона і в Африці 5	39,13	68,74
		воно і в Африці 0	-	-
		вони і в Африці 3	38,32	52,08

Випадки, коли значення $MI \log Freq$ для трикомпонентних конструкцій є нижчим, ніж у двокомпонентних (зокрема, *яке ж там* 45,03 і *яке там* 61,68), або значення чотирикомпонентних є нижчим за трикомпонентні (наприклад, *він і в Африці* 68,82, *вона і в Африці* 68,74, *вони і в Африці* 52,08 та *і в Африці* 88,56) пояснюються низькою частотою конструкцій з більшою кількістю складників (у наведених прикладах відповідно 7 і 218; 5, 5, 3 і 30).

Отже, отримані кількісні дані за формулами MI та $MI \log Freq$ підтверджують висунуту гіпотезу про високий ступінь не випадковості поєднання словоформ у межах незмінного компонента всіх проаналізованих моделей синтаксичних фразеологізмів. Водночас зменшення коефіцієнтів $MI \log Freq$ для конструкцій з низькою частотою є вмотивованим у програмах з автоматичного визначення колокацій / конструкцій, проте не є виправданим для вивчення синтаксичних фразеологізмів: вони можуть мати низьку частоту в певному корпусі текстів, але це не є достатнім доказом меншого ступеня зв'язаності відповідних словоформ [Ситар 2016в].

Здійснений аналіз засвідчує, що показник асоціації MI є найбільш придатним для вірогідності встановлення стійкості поєднання двох або більше словоформ, що входять до складу незмінного компонента синтаксичного фразеологізму [Ситар 2006г].

Оскільки фразеологізовані речення є одиницями з особливим статусом, зумовленим їхньою подвійною природою як синтаксичних та фразеологічних одиниць водночас, цілком умотивованим вважаємо зіставити отримані результати обчислення MI з відповідними показниками для традиційних (лексичних) фразеологізмів і традиційних (нефразеологізованих)

речень. До аналізу залучено по 10 одиниць обох типів (дво- і трикомпонентних). Результати наводимо в таблицях 15 і 16 відповідно.

З наведених даних можна зробити висновок, що частота вживання фразеологізованих речень у корпусі є суттєво вищою, ніж частота лексичних фразеологізмів, значна частина яких має частоту до 10. Зафіксовані високі показники МІ для всіх лексичних фразеологізмів ($MI \gg 7,49$) свідчать про невипадковість зв'язку словоформ у їхньому складі, високий ступінь їхнього злиття. Діапазон коефіцієнта МІ є неістотно більшим, ніж цей показник у фразеологізованих реченнях: для двокомпонентних лексичних фразеологізмів він перебуває в межах від 10,62 (*дала гарбуза*) до 16,5 (*наріжний камінь*), для трикомпонентних – від 27,41 (*кишки грають мари*) до 33,74 (*горобцям дулі давати*); для трикомпонентних моделей показники є значно вищими, що підтверджує більшу стійкість поєднання складників лексичних фразеологізмів, ніж синтаксичних.

Загалом можна зробити висновок, що коефіцієнт MI^3 зменшує показник спільної інформації для лексичних фразеологізмів як переважно низькочастотних мовних одиниць.

Кількісні дані, отримані для стійких одиниць, що мають частоту 1, засвідчують тотожність показників МІ і MI^3 , тобто застосування критерію MI^3 до таких одиниць не має сенсу.

Для всіх проаналізованих нефразеологізованих речень зафіксовано високий коефіцієнт МІ ($MI \gg 7,49$). Проте аналіз отриманих даних виявив несподіваний для нас результат. Показники МІ для двокомпонентних нефразеологізованих речень, лексичних фразеологізмів і

синтаксичних фразеологізмів перебувають майже в одному діапазоні.

Таблиця 15

Показники асоціації МІ та МІ³ для лексичних фразеологізмів за даними УНЛК

№ з/п	Лексичний фразеологізм	Абсолютна частота вживання лексичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання словоформ-компонентів лексичного фразеологізму	Показник асоціації МІ	Показник асоціації МІ ³
1	<i>Блудний син</i>	61	<i>блудний 108 син 2002</i>	15,63	27,5
2	<i>Горшки побили</i>	7	<i>горшки 200 побили 528</i>	13,54	19,16
3	<i>Дала гарбуза</i>	3	<i>дала 1769 гарбуза 194</i>	10,62	13,79
4	<i>Наріжний камінь</i>	101	<i>наріжний 143 камінь 1367</i>	16,5	29,82
5	<i>Пекти раків</i>	14	<i>пекти 321 раків 175</i>	15,45	23,07
6	<i>Горобцям дулі давати</i>	3	<i>горобцям 31 дулі 138 давати 1584</i>	33,74	36,91
7	<i>За царя Гороха</i>	21	<i>за 4830 царя 1040 Гороха 47</i>	31,43	40,21
8	<i>Кишки грають мари</i>	1	<i>кишки 338 грають 946 мари 569</i>	27,41	27,41
9	<i>Скакати в гречку</i>	6	<i>скакати 161 в 4864 гречку 290</i>	29,67	34,84
10	<i>Ускочити в халепу</i>	9	<i>ускочити 65 в 4864 халепу 316</i>	31,44	37,79

Таблиця 16

**Показники асоціації МІ і МІ³ для
нефразеологізованих речень за даними УНЛК**

№ з/п	Речення	Абсолютна частота вживання речення	Абсолютна частота вживання словоформ-компонентів речення	Показник асоціації МІ	Показник асоціації МІ ³
1	<i>Я співаю</i>	80	<i>я 3481 співаю 229</i>	14,14	26,79
2	<i>Дівчина гарна</i>	21	<i>дівчина 1468 гарна 1189</i>	11,08	19,87
3	<i>Соловей тьохкає</i>	3	<i>соловей 316 тьохкає 38</i>	15,46	18,63
4	<i>Серце тьохкає</i>	8	<i>серце 2182 тьохкає 38</i>	14,08	20,08
5	<i>Мені добре</i>	195	<i>мені 2581 добре 3129</i>	12,09	27,3
6	<i>Прийшла весна</i>	75	<i>прийшла 1729 весна 1189</i>	12,68	25,14
7	<i>Я його кохаю</i>	15	<i>я 3481 його 4702 кохаю 344</i>	26,37	34,18
8	<i>Ти моя любов</i>	5	<i>ти 3165 моя 2287 любов 1879</i>	23,51	28,15
9	<i>Я їду додому</i>	12	<i>я 3481 їду 630 додому 2086</i>	26,34	34,11
10	<i>Був сонячний день</i>	6	<i>був 3900 сонячний 624 день 2960</i>	24,69	29,86

Статистично вірогідні відмінності зафіксовано в показниках МІ для трикомпонентних конструкцій: найнижчі показники мають нефразеологізовані речення, за ними розташовані синтаксичні фразеологізми, найвищі показники зафіксовано в лексичних фразеологізмах. Якщо у випадку з багатокомпонентними конструкціями таке розташування є цілком прогнозованим, то одержані дані для двокомпонентних одиниць змушують замислитись над причинами близькості показників спільної інформації для одиниць із різним статусом і різними механізмами утворення.

На нашу думку, близькі значення коефіцієнтів не можуть бути коректно інтерпретовані без урахування різних параметрів, «вихідних даних», властивих проаналізованим одиницям. Так, для лексичних фразеологізмів визначальною особливістю є цілісність значення конструкції, нефразеологізовані речення мають граматичні передумови не випадковості поєднання словоформ (наприклад, узгодження в роді, числі, відмінку іменних частин мови), а синтаксичні фразеологізми, не маючи таких виражених передумов злиття компонентів, виявляють близькі показники спільної інформації.

Коефіцієнт МІ³ для двокомпонентних одиниць перебуває в межах: для синтаксичних фразеологізмів – від 27,66 (*теж мені*) до 37,06 (*що за*); для лексичних фразеологізмів – від 13,79 (*дала гарбуза*) до 29,82 (*наріжний камінь*); для нефразеологізованих речень – від 18,63 (*Соловей тьохкає*) до 27,3 (*Мені добре*). Для трикомпонентних конструкцій – відповідно від 27,7 (*яке ж там*) до 43,45 (*що це за*), від 27,41 (*кишки грають мари*) до 40,21 (*за царя Гороха*), від 28,15 (*Ти моя любов*) до 34,18 (*Я його кохаю*). Отже, найвищими

виявилися значення коефіцієнта MI^3 для синтаксичних фразеологізмів.

Отже, показник асоціації MI видається придатним для визначення коректності виділення фразеологізованої моделі речення та вірогідності встановлення стійкості поєднання двох або більше словоформ у межах незмінного компонента моделі речення. Здійснений статистичний аналіз дав змогу підтвердити правильність висунутої гіпотези про наявність високого ступеня ($>>7,49$) невипадковості поєднання словоформ у межах незмінного компонента всіх обстежених моделей фразеологізованих речень.

Друга гіпотеза підтвердилася частково: відмінності в показниках невипадковості появи словоформ виявлено в різних групах мовних одиниць – лексичних фразеологізмів, нефразеологізованих речень і фразеологізованих речень – лише для трикомпонентних конструкцій.

Здійснені обчислення показника асоціації MI засвідчили правильність третьої висунутої гіпотези про залежність ступеня зв'язаності компонентів синтаксичного фразеологізму від кількості компонентів у ньому.

З-поміж чинників, які впливають на коректність здійснених підрахунків, виділяємо такі: неможливість у межах УНЛК обрахувати окремо речення з різним частиномовним наповненням змінного компонента (наприклад, *Де там N₁Corp*, *Де там Inf*, *Де там Adj*, *Де там Adv_{praecl}*) і потребу залучення експерта для розмежування омонімів (наприклад, *там* із локативним та із заперечним значенням; *горох* як загальна і *Горох* як власна назва).

На значення показника MI впливає декілька чинників: частота конструкції, частота словоформ,

кількість компонентів конструкції, розмір корпусу і тип мовної одиниці (у нашому випадку – фразеологізоване речення / лексичний фразеологізм / нефразеологізоване речення). Модифікована формула MI^3 збільшує вагу частоти вживання конструкції в корпусі, унаслідок чого найвищі результати отримують саме фразеологізовані речення.

РОЗДІЛ 5. БАЗА ДАНИХ «СИНТАКСИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ»

5.1. Етапи створення бази даних «Синтаксичні фразеологізми в українській мові»

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується видозміною традиційних підходів до вивчення мови й мовлення й застосуванням нових методів аналізу мовних явищ і мовленнєвих процесів. У межах структурної, а пізніше й комп'ютерної лінгвістики, мовну інформацію розглядають як особливий різновид інформації (детально про ознаки мовної інформації див. у працях [Белецкий 1979: 11-18; Карпіловська 2006: 14-15]), що зумовлює залучення до її дослідження методів інших галузей знань, які вивчають процеси одержання, репрезентації, зберігання й опрацювання інформації, – інформатики, кібернетики і програмування.

В арсеналі комп'ютерної лінгвістики провідне місце посідають бази даних (далі БД) як найпоширеніший спосіб організації мовних даних. За К. Дж. Дейтом, база даних – комп'ютеризована система зберігання записів, що містить великий обсяг інформації й надає її для потреб користувача [Дейт 2008].

БД можуть бути застосовані в різних галузях мовознавства у випадках, коли виникає потреба проаналізувати значний за обсягом масив мовних одиниць, здійснити їхню багатовимірну класифікацію,

визначити корелятивність / некорелятивність декількох параметрів даних [Рахилина 1994; Ситар, Милостна 2008; Загнітко та ін. 2015].

Дані, об'єднані в межах БД, мають єдиний формат, властивості внутрішньої інтерпретованості, структурованості, пов'язаності й ін. [Поспелов 1990]. Саме тому БД видається найефективнішим інструментом для компактної репрезентації сукупності параметрів синтаксичних фразеологізмів, зручності і швидкості опрацювання потрібних даних.

Теоретичним підґрунтям створення БД «Синтаксичні фразеологізми в українській мові» став аналіз поглядів лінгвістів на місце цих одиниць у системі мови, з'ясування їхніх структурних, семантичних і прагматичних властивостей, а також виконання статистичного етапу дослідження із визначення випадковості / не випадковості поєднання словоформ у межах стрижневого компонента синтаксичних фразеологізмів.

Процедура створення БД була досить складною і тривалою, вона складалася з семи етапів [Ситарь 2011]:

1. Визначення завдань дослідження. Завданнями створення БД стали структурування мовних і/або лінгвістичних даних з перспективою подальшого теоретичного вивчення проблеми фразеологізації речень і використання результатів для укладання словника синтаксичних фразеологізмів української мови.

2. Проектування БД. Цей етап містив два підетапи (детально про етапи проектування БД див.: [Карпіловська 2006: 34 – 35]).

2.1. Інфологічний етап включав відбір і структурування відповідних мовних і/або лінгвістичних даних, тобто виділення моделей синтаксичних фразеологізмів в українській мові та встановлення їхніх

класифікаційних ознак. На другому – датологічному – етапі проектування БД здійснено вибір системи керування базою даних (СКБД) [Ситарь 2011].

На сьогодні наш реєстр нараховує 105 моделей синтаксичних фразеологізмів (з урахуванням їхніх варіантів), дібраних із творів українських письменників ХІХ – ХХІ ст., з преси останніх п'ятнадцяти років, а також зафіксованих у мережі Інтернет і в усному мовленні.

Аналіз зібраного фактичного матеріалу й досвіду лексикографічного опису російських традиційних (нефразеологізованих) [РГП 2002], нечленованих [Меликян 2001; Меликян, Краснов 2005] і фразеологізованих [Балобанова 2004; Меликян 2000; Меликян, Остапенко 2005] речень засвідчують необхідність багатоаспектного аналізу синтаксичних фразеологізмів як особливого типу мовних одиниць, що перебувають на межі синтаксису і фразеології [Ситарь 2009; Ситарь 2011; Ситарь 2011б; Ситарь 2014 та ін.].

На наш погляд, достатніми для коректного опису синтаксичного фразеологізму є такі параметри:

- структурна схема речення;
- частиномовний статус незмінного компонента;
- тип речення за будовою;
- варіанти структурної схеми речення;
- членованість / нечленованість;
- типова семантика речення;
- можливість / неможливість уведення поширювачів;
- семантичний тип (семантична група);
- додаткові семантичні відтінки;
- ступінь злитості компонентів;

- лексичні обмеження моделі;
- образні моделі речень;
- парадигма речення;
- прагматичні функції синтаксичного фразеологізму;
- прагматичний статус мовця;
- прагматичний статус адресата;
- семантико-парадигмальні властивості моделі (синонімічні й омонімічні речення);
- показники асоціації (результати обчислень статистичних коефіцієнтів MI, MI³, MI log Freq; t-score; Dice і gmean) (ці відомості було додано до БД останніми, вже після здійснення статистичної частини дослідження).

2.2. Датологічний етап проектування БД передбачав вибір системи керування базою даних (СКБД).

Найпоширенішими типами БД є три – ієрархічні, мережеві й реляційні [Поспелов 1990 та ін.]. БД «Синтаксичні фразеологізми в українській мові» побудована за реляційною моделлю. На відміну від ієрархічної або мережевої, реляційна БД містить «інформацію про той чи інший мовний об'єкт як сукупність його атрибутів, властивостей, характеристик, ознак» [Карпіловська 2006: 35 – 36]. Створювана БД становить сукупність структурованих даних про синтаксичні фразеологізми української мови, тобто включає моделі синтаксичних фразеологізмів різного типу та їхні різнопланові характеристики [Ситар 2012].

Як зазначає К. В. Рахіліна, лексична БД реляційного зразка є таблицею із двома входами –

лексемами та їхніми ознаками, які приписуються мовним одиницям у відповідних рядках таблиці [Рахилина 1994]. У нашому випадку входами таблиці є не лексеми, а моделі речень і параметри пропонованої класифікації.

Для створення БД була обрана програма СКБД Microsoft Access, оскільки вона є найпоширенішою реляційною СКБД у Microsoft Windows і забезпечує зберігання, сортування й пошук даних [Конноли, Бегг 2003: 283]. Під час роботи з нею користувач має справу з декількома об'єктами, основними з них є таблиці, форми й запити. Таблиці, що становлять основу БД, складаються з полів і рядків (записів). Кожній моделі синтаксичного фразеологізму в режимі таблиці надано індивідуальний номер.

Для зручності роботи з БД була сконструйована так звана форма з вкладками, що об'єднують декілька полів, елементами керування й навігації.

3. Визначення структури БД, що прямо корелює із запропонованими параметрами аналізованих конструкцій (докладно цей етап висвітлено в пункті 5.2).

4. Безпосереднє створення таблиць і полів БД.

5. Створення записів, тобто занесення і запис певних даних у відповідні таблиці і поля.

6. Аналіз наявності і виправлення можливих помилок у структурі БД. Зокрема, у процесі створення записів з'ясувалось, що для зручності використання треба створити зведені поля, які б об'єднували б відомості з різних словників і результати здійсненого статистичного аналізу. Також було розширено перелік структурних і семантичних типів синтаксичних фразеологізмів, оскільки було виявлено приклади, які не

вписувалися в первинний варіант класифікації. У вкладці «Прагматика» було додано випадний список із переліком зафіксованих прагматичних функцій синтаксичних фразеологізмів.

7. Створення запитів і звітів. Microsoft Access надає змогу користувачу отримувати дані шляхом створення запитів (сортування даних за одним або декількома встановленими критеріями), аналізувати й роздруковувати дані за допомогою звітів.

5.2. Структура бази даних «Синтаксичні фразеологізми в українській мові»

Структура БД корелює із запропонованими параметрами описуваних мовних одиниць. Основним полем у режимі форми обрано поле «Структурна схема речення», що відповідає запису моделі речення. Інші поля, що відповідають виділеним властивостям синтаксичних фразеологізмів, згруповані для зручної роботи користувача у вісім вкладок.

1. Вкладка «*Структура*» відображає такі властивості, як «Тип речення за будовою», «Частиномовний статус незмінного компонента», «Варіанти структурної схеми», «Наявність поширювачів», «Членованість» (див. мал. 12).

Синтаксичні фразеологізми в українській мові 1.03

Структурна схема речення:

Структура Семантика Синтаксична парадигматика Прагматика Статистика Семантико-парадигмальні властивості Словникові відомості Приклади

Тип речення за будовою:

Частиновий статус незмінного компонента:

Варіанти структурної схеми:

Наявність поширювачів:

Членованість:

а) А що стосується Євро-2012... Чим не привід для гордощі?. (Дзеркало тижня. – 11-18.11.2007 (№ 42));
б) У Дніпропетровську в обласному дербі зійдуться «Дніпро» й «Кривбас». Чим не можливість проекламувати свої тренерські таланти для наставника криворізьців Юрія Максимова? (Високий замок. – 22.09.2010).

а) Та в Києві налаштовані оптимістично: Китай надав Україні гарантії ядерної безпеки, у нас немає проблемних питань, держави постійно підтримують одна одну в міжнародних організаціях, товаробіг в останні роки постійно зростає. Чим не стратегічний партнер? (Дзеркало тижня. – 18-24.10.2003 (№ 40));
б) От зіграли ви Берію колись. А зараз сидите і на телевизор косо поглядаєте, а там Саакашвілі зі

Ми ніколи не будемо з тими, хто зрадив інтереси України", Чим не відповідь на запитання про можливість створення більшості з Партією регіонів? (Львівська газета. – 2006. – червень. – № 63.)

Малюнок 12 Структурні параметри моделі *Чим не N₁ Copf* (режим форми)

2. Вкладка «Семантика» охоплює поля «Типова семантика речення», «Додаткові семантичні відтінки», «Семантичний тип», «Ступінь злитості компонентів», «Лексичні обмеження», «Образні моделі» (див. мал. 13). Зазначимо, що останні два поля для деяких синтаксичних фразеологізмів залишаються незаповненими, оскільки є синтаксичні фразеологізми, що не мають обмежень на лексичне заповнення змінюваної позиції (наприклад, модель *Чим не N₁ Copf* (детальніше про це див. [Ситар 2011б])), так само образні моделі реалізовано в межах не всіх проаналізованих речень.

Синтаксичні фразеологізми в українській мові 1.03

Структурна схема речення:

Структура Семантика Синтаксична парадигматика Прагматика Статистика Семантико-парадигмальні властивості Словникові відомості Приклади

Типова семантика речення:	<input type="text" value="відповідність предмета (явища, події, особи) уявленню мовця про нього (не)"/>	<input type="text" value="– Чим не ідилія, – каже від керма Заболотний. – Як це місці Тамарі подобається? (Ольесь Гончар. Твоя зоря)"/>
Додаткові семантичні відтінки:	<input type="text" value="а) іронічна, навіть саркастична оцінки мовцем певної реальі;
б) подібність однієї реальі до іншої."/>	<input type="text" value="а) Нічого, звісно ж, не виходило, проте він [Янгол] знову й знову вперто стрибав на кожній наступній прогулянці. Люто дивився у небо і знову поривався туди. І знову тягла до себе земля. Стрибок – приземлення, стрибок – приземлення. Чим тобі не культурний відпочинок психа? (Тетяна Винокурова-Садиченко. Жарт. із життя психів)"/>
Семантичний тип:	<input type="text" value="оцінний"/>	
Ступінь злитості компонентів:	<input type="text" value="частковий"/>	
Лексичні обмеження:	<input type="text" value="відсутні"/>	
Образні моделі:	<input type="text" value="асоціативна подібність, що набуває ознак метафоричного вияву"/>	<input type="text" value="Господар! Справжній господар. Ремесло в руках має. Життя мозолем своїм добився. Земля вироблена. За таким жінка добряче проживе. І собою вдвася – чим не орел? Так і"/>

Малюнок 13

Семантичні параметри моделі *Чим не N₁ Copf* (режим форми)

3. Вкладка «Синтаксична парадигматика» включає відомості про компонентний склад синтаксичної парадигми описуваної моделі речення – граматичні модифікації часу, способу, фазові, модальні, заперечні, авторизаційні та інші перетворення базової моделі речення (докладно про парадигму речення див. [Всеволодова 2000; Загнітко 2001; Золотова, Оніпенко, Сидорова 1998]). Парадигма синтаксичних фразеологізмів, звичайно, є неповною, але виявлення обмежень на модифікації для кожної окремої моделі видається значущим для опису її властивостей (див. мал. 14).

Синтаксичні фразеологізми в українській мові 1.03

Структурна схема речення:

Структура Семантика Синтаксична парадигматика Прагматика Статистика Семантико-парадигмальні властивості Словникові відомості Приклади

Наявність синтаксичної парадигми

Модифікації часу:
Модифікації способу:
Фазові модифікації:
Модальні модифікації:
Заперечні модифікації:
Авторизаційні модифікації:
Інші перетворення:

Малюнок 14
Синтаксична парадигма моделі
Чим не N₁ Сорґ (режим форми)

4. Вкладка «*Прагматика*» поєднує три поля – «Прагматична функція», «Прагматичний статус мовця» і «Прагматичний статус адресата» (див. мал. 15).

5. У вкладці «*Статистика*» вказано на можливість або неможливість статистичного аналізу синтаксичних фразеологізмів за даними УНЛК і за умови можливості відбито результати здійснених обчислень показників асоціації MI, MI³, MI log Freq, t-score, Dice і gmean (див. мал. 16).

Синтаксичні фразеологізми в українській мові 1.03

Структурна схема речення:

Структура Семантика Синтаксична парадигматика **Прагматика** Статистика Семантико-парадигмальні властивості Словникові відомості Приклади

Прагматична функція:

Прагматичний статус мовця:

Прагматичний статус адресата:

а) От хоч і наш покійний, дай, Господи, йому царство небесне за його мученицьку смерть, – я кажу – Остриця... Чим не козак! Що ж? Спершу йому бардзо трапилось, а навіпісля... Божоньку мій! Аж згадувати страшно (Микола Костомаров. Сава Чалый);

а) А Чічина мати чим не поважна людина? (Панас Мирний. Хіба ревуть воли, як ясла повні?); б) А чим я не фотомодель ... (club.foto.ua/gallery/photos/279077.html).

а) А поперед, за 2 тижні був Донкерк – розгром найбільш боєздатних британських частин з утратою всієї техніки, чим не ловайськ? (https://twitter.com/_rachenko/status/517577700803084288) (прогнозований узагальнений адресат);

Малюнок 15
Прагматика моделі Чим не N₁ Corp
(режим форми)

Синтаксичні фразеологізми в українській мові 1.03

Структурна схема речення:

Структура Семантика Синтаксична парадигматика Прагматика **Статистика** Семантико-парадигмальні властивості Словникові відомості Приклади

Можливість обчислення ПА

MI:

MI3:

MI log Freq:

t-score:

Dice:

gmean:

Малюнок 16
Статистичні параметри моделі
Чим не N₁ Corp (режим форми)

6. Вкладка «Семантико-парадигмальні властивості» відображає синонімічні зв'язки моделей синтаксичних фразеологізмів з іншими фразеологізованими моделями й традиційними реченнями, за наявності в ній розмежовано синтаксичні омоніми – нефразеологізовані і фразеологізовані речення, побудовані за однією структурною схемою (див. мал. 17).

Синтаксичні фразеологізми в українській мові 1.03

Структурна схема речення:

Структура Семантика Синтаксична парадигматика Прагматика Статистика Семантико-парадигмальні властивості Словникові відомості Приклади

Синтаксичні синоніми:

Синтаксичні омоніми:

Малюнок 17
Семантико-парадигмальні властивості моделі *Чим не N₁ Corp* (режим форми)

7. Вкладка «Словникові відомості» об'єднує дані, які наведено в авторитетних словниках. Оскільки на сьогодні в україністиці моделі речень ще не зазнали лексикографічного опрацювання (пор. словники російських нефразеологізованих і фразеологізованих речень [Меликян 2017; Меликян, Остапенко 2005; РГП 2002 та ін.]), мова йде про відомості, почерпнуті із фразеологічних або тлумачних словників, у яких

зафіксовані лише окремі синтаксичні фразеологізми. Зазначимо, що для моделі синтаксичного фразеологізму *Чим не N₁ Сорґця* вкладка залишилася порожньою.

8. У вкладці *«Приклади»* подано контексти вживання певної моделі синтаксичних фразеологізмів переважно в художньому, публіцистичному й розмовному стилях. Тут наведено приклади основного варіанта моделі, а випадки неелементарної структури, ускладненої семантики й утворення модифікацій ілюстровано прикладами в межах відповідних вкладок.

Отже, БД *«Синтаксичні фразеологізми в українській мові»* спроектована за реляційною моделлю. На сьогодні вона включає дані про основні структурні, семантичні, прагматичні й парадигмальні властивості виявлених моделей синтаксичних фразеологізмів, а також результати здійсненого статистичного аналізу.

Створена версія БД не є остаточним варіантом. Наступні етапи роботи передбачають не лише поповнення новими моделями, а й розв'язання низки теоретичних і прикладних питань, зокрема проблеми виділення додаткових диференційних ознак синтаксичних фразеологізмів, установлення функційного навантаження варіантності пунктуаційного оформлення, що відкриває перспективи майбутнього теоретичного вивчення закономірностей фразеологізації речень і застосування отриманих результатів для укладання словника синтаксичних фразеологізмів української мови.

ВИСНОВКИ

На сьогодні в лінгвістиці переважає широкий підхід до фразеологічних одиниць, до яких зараховують не лише власне-фразеологізми (або лексичні фразеологізми), а й прислів'я, крилаті вислови, штампи, кліше, етикетні формули, каламбури, складені терміни і под.

У межах широкого підходу вчені пропонують багатовимірну класифікацію фразеологічних одиниць, одним із критеріїв якої є рівень мовної одиниці, у межах якої відбувається фразеологізація. Результатом фразеологізації речення як предикативної синтаксичної одиниці є утворення окремого типу фразеологічних одиниць – синтаксичних фразеологізмів, або фразеологізованих речень.

Питання про обсяг фразеології безосередньо пов'язане з проблемою встановлення диференційних ознак фразеологічних одиниць. Лексичні й синтаксичні фразеологізми мають такі спільні ознаки, як неоднослівність, стійкість, цілісність значення, неможливість вивести його із суми значень компонентів, що утворюють фразеологічну одиницю, та ескпресивність. Водночас вони відрізняються за типом мовної одиниці, у межах якої відбувається фразеологізація; відтворюваністю / невідтворюваністю, призначенням, низкою структурних, лексичних і граматичних параметрів; чинниками, які беруть участь у формуванні зв'язаного значення, та характером еквівалентних мовних одиниць.

З опертям на положення конструкційної граматики як напряму сучасних граматичних досліджень, започаткованого видатним лінгвістом Чарльзом Філлмором, синтаксичний фразеологізм вважаємо одним із типів конструкції – мовного знака, певний аспект плану вираження або плану змісту якого не можна пояснити через поєднання форми або змісту його компонентів. Відповідно синтаксичний фразеологізм інтерпретуємо як некомпозиційну синтаксичну одиницю з виразним прагматичним спрямуванням.

Аналіз будь-якої конструкції є багатоаспектним, він охоплює цілий комплекс її ознак: структурні, семантичні, інтонаційні та прагматичні параметри. Тому моделювання синтаксичного фразеологізму не може бути обмеженим структурною схемою – відображенням лише форми речення, а має здійснюватися у вигляді багатшарової бокс-діаграми, що відбиває релевантні властивості основних компонентів та конструкції загалом. Мова йде не про моделювання речення, а про моделювання нашого уявлення про це речення, тобто бокс-діаграма становить формальну репрезентацію не безпосередньо речення, а результатів його аналізу.

На підставі здійсненого аналізу фактичного матеріалу виділяємо п'ять шляхів утворення синтаксичних фразеологізмів в українській мові:

1. Перетворення традиційного нефразеологізованого речення в синтаксичний фразеологізм.

2. Розширення складу традиційного (лексичного) фразеологізму.

3. Виникнення нових синтаксичних фразеологізмів унаслідок взаємопроникнення синтаксичних фразеологізмів і прецедентних феноменів.

4. Утворення нових синтаксичних фразеологізмів за вже наявним зразком.

5. Утворення нової одиниці за рахунок поєднання двох різних синтаксичних фразеологізмів.

Спектр фразеологізованих речень в українській мові є досить ємним, він охоплює дві групи за кількістю лексем у складі стрижневого компонента:

а) речення з одночленим стрижневим компонентом, з-поміж яких виділяємо сім різновидів за первинною частиномовною належністю лексеми: речення зі стрижневим займенником, речення зі стрижневим прислівником, речення зі стрижневим сполучником, речення зі стрижневою часткою, речення зі стрижневим прийменником, речення зі стрижневим вигуком, рідко речення зі стрижневим дієсловом;

б) речення зі складеним стрижневим компонентом, який є поєднанням займенника і прислівника, займенника і прийменника, частки і прийменника, прислівника й частки, частки і сполучника, вигука і сполучника, прислівника і прислівника та ін.

До основних семантичних типів синтаксичних фразеологізмів належать: речення на позначення оцінки; речення на позначення ствердження / заперечення; речення на позначення модальності; речення на позначення одиницності / множинності; речення на позначення акцентування; речення на позначення логічної зумовленості й обставинної характеристики.

З-поміж усього загалу синтаксичних фразеологізмів виділяємо два типи речень за наявністю / відсутністю висловлень-омонімів та

виконанням / невиконанням інтонацією
смыслорозрізняювальної функції:

а) фразеологізовані речення, які мають відповідник – омонімічне нефразеологізоване речення, смыслорозрізняювальну функцію у таких випадках виконує саме інтонація («інтонаційно марковані фразеологізовані речення»);

б) фразеологізовані речення, які не мають вільних речень-омонімів (принаймні на сучасному етапі розвитку мови).

Комунікативне призначення синтаксичних фразеологізмів не обмежувано оцінкою реалії або ситуації та встановленням контакту. У процесі спілкування висловлення, побудовані за фразеологізованими моделями, можуть виконувати вісім функцій, з-поміж яких до аксіологічних належать лише три – експресивна, ігрова й декоративна функції, когнітивними є чотири – заперечна, аргументативна, маніпулятивна й генералізаційна, а фатична функція пов'язана і з пізнавальною діяльністю мовця, і з ціннісною сферою особистості й культури.

Більшість фразеологізованих висловлень є поліфункційними, що підвищує їхнє комунікативне навантаження та забезпечує потрібний мовцеві вплив на адресата.

Синтаксичні фразеологізми є дійовим засобом експресивного синтаксису. Ефективність їхнього використання у процесі спілкування зазнає посилення за рахунок взаємодії з різнотипними синтаксичними, фразеологічними та іншими експресивно-оцінними одиницями, залучення яких засвідчує майстерність і відшліфованість стилю автора і загалом відповідає загальним закономірностям побудови успішного мовленнєвого акту.

Цікавою видається виявлена у процесі аналізу різновекторність тенденцій поєднання мовних одиниць: з одного боку, контамінація різних експресивних засобів відбувається в межах активізації розмовних впливів та забезпечує ефект спонтанного й невимушеного мовлення; з другого, зафіксовано певну тенденцію до інтелектуалізації мовлення, що втілена, зокрема, у використанні прецедентних феноменів, які вимагають від адресата інтерпретативних зусиль для їхнього дешифрування.

На статистичному етапі дослідження залучено статистичні методи – обчислення показників асоціації – для перевірки правильності висунутих гіпотез, отримання кількісних даних, що підтверджують або спростовують відповідні теоретичні положення.

Унаслідок аналізу основних показників асоціації – MI, t-score, log-likelihood, Dice, gmean – обрано MI як такий статистичний критерій, який дає змогу визначити коефіцієнт не випадковості поєднання двох або більше словоформ у межах незмінного компонента моделі речення, враховує частоту конструкції, частоту її компонентів, розмір корпусу та має формулу в загальному вигляді для конструкцій із будь-якою кількістю компонентів.

Різні показники асоціації застосовують для різних завдань. Зокрема, коефіцієнт MI дає змогу простежити кореляцію кількості компонентів конструкції та ступеня не випадковості їх поєднання; показник асоціації MI³ виявився найпридатнішим для розмежування різних типів мовних одиниць (у нашому випадку – лексичних фразеологізмів, синтаксичних фразеологізмів і нефразеологізованих речень), а також для підтвердження правомірності зарахування варіантів до однієї моделі речення (результати MI³ є близькими для

базової моделі та для її варіантів навіть за умови різної кількості словоформ у складі незмінного компонента моделі); показник асоціації t-score призначений для зіставлення результатів для двох груп (вибірок, підвибірок) подібних одиниць або тих самих одиниць, досліджуваних у різний період часу, та ін.

Вірогідність отриманих кількісних результатів забезпечена зверненням до надійного і репрезентативного корпусу текстів – Українського національного лінгвістичного корпусу, створеного колективом Українського мовно-інформаційного фонду НАН України.

Здійснений статистичний аналіз дав змогу підтвердити правильність висунутої гіпотези про наявність високого ступеня ($MI \gg 7,49$) не випадковості поєднання словоформ у межах незмінного компонента всіх обстежених моделей фразеологізованих речень.

Друга гіпотеза підтвердилася частково: відмінності в показниках не випадковості появи словоформ виявлено в різних групах мовних одиниць – лексичних фразеологізмів, нефразеологізованих речень і фразеологізованих речень – лише для трикомпонентних конструкцій.

Здійснені обчислення показника асоціації MI засвідчили й правильність третьої гіпотези про залежність ступеня зв'язаності компонентів синтаксичного фразеологізму від кількості компонентів у ньому.

На значення показника MI впливає декілька чинників: частота конструкції, частота словоформ, кількість компонентів конструкції, розмір корпусу й тип мовної одиниці (у реалізованому випадку – фразеологізоване речення / лексичний фразеологізм / нефразеологізоване речення). Відповідно до розміру

обстеженого корпусу має бути здійснена корекція контрольної величини M_1 , від якої починається відлік не випадкових поєднань слів у тексті. У нашому випадку це число дорівнює 7,49.

Модифікована формула M_1^3 збільшує вагу частоти вживання конструкції в корпусі, унаслідок чого з трьох типів зіставлюваних одиниць – лексичні фразеологізми, нефразеологізовані та фразеологізовані речення найвищі результати отримують останні.

З-поміж чинників, які впливають на коректність здійснених підрахунків, виділяємо такі: неможливість у межах УНЛК обрахувати окремо речення з різним частиномовним наповненням змінного компонента та потребу залучення експерта для розмежування слів-омонімів та омонімічних фразеологізованих і нефразеологізованих речень.

Створена БД «Синтаксичні фразеологізми в українській мові» видається найефективнішим інструментом для компактної репрезентації багатовимірної класифікації цих одиниць, визначення корелятивності / некорелятивності декількох параметрів синтаксичних фразеологізмів, зручності і швидкості оброблення відповідних даних. БД спроектована за реляційною моделлю. На сьогодні вона включає дані про основні структурні, семантичні, прагматичні й парадигмальні властивості 105 моделей синтаксичних фразеологізмів, а також результати здійсненого статистичного аналізу.

Перспективними постають дослідження із залученням обчислення показників асоціації до створення комп'ютерної програми визначення синтаксичних фразеологізмів у тексті.

Українським важливим вважаємо також аналіз інтонаційного оформлення синтаксичних фразеологізмів за допомогою комп'ютерних програм та їх зіставлення з інтонацією нефразеологізованих речень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Абукаева 2005: Абукаева Л. А. Синтаксические фразеологизмы в марийском языке : Монография [Текст] / Л. А. Абукаева; ГОУВПО «Мар. гос. ун-т». – Йошкар-Ола : Марийск. гос. ун-т, 2005. – 191 с. – ISBN 5-94808-164-8.

Абукаева 2005а: Абукаева Любовь. Фразеологизированные конструкции со значением оценки как соответствия норме в русском и марийском языках [Текст] / Л. А. Абукаева // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2005. – Выпуск 4 (48). Серия Гуманитарные науки (Филология). – С. 107–111.

Абукаева 2004: Абукаева Л. А. Синтаксические фразеологизмы со значением оценки как соответствия норме в марийском и русском языках [Текст] / Л. А. Абукаева // Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы: Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4-6 октября 2004 г.): Труды и материалы / Под общ. ред. К. Р. Галиуллина. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. – С.101–102.

Абукаева 2006: Абукаева Любовь. Фразеологизированные конструкции со значением несогласия, неприятия, отрицания в марийском языке [Текст] // *Linguistika Uralica*. – 2006. – XLII. – № 2. – С. 94–102.

Аглеева 2012: Аглеева З. Р. Фразеологизация сложноподчинённых предложений разноструктурных языков как когнитивно-синтаксическая проблема [Текст]: автореф. дисс. ... доктора филологических

наук : 10.02.19 / Аглеева Зухра Равильевна; Белгородский гос. нац. исслед. ун-т. – Белгород, 2012. – 48 с.

Аглеева 2016: Аглеева З. Р. Фразеологизированные конструкции в разноструктурных языках [Текст] / З. Р. Аглеева. – Москва : КНОРУС ; Астрахань : АГУ, ИД «Астраханский университет», 2016. – 402 с. – ISBN 978-5-4365-0259-5.

Андерш 1987: Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською [Текст] / Й. Ф. Андерш. – Київ : Наукова думка, 1987. – 192 с.

Апресян 2007: Апресян В. Ю. Фраземы с наречиями малого количества: *мало ли* [Текст] / В. Ю. Апресян // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: Труды международной конференции «Диалог 2007» (Бекасово, 30 мая – 3 июня 2007 г.) / Под ред. Л. Л. Иомдина, Н. И. Лауфер, А. С. Нариньяни, В. П. Селегея. – Москва : Издательский центр РГГУ, 2007. – С. 16–22.

Апресян 2011: Апресян В. Ю. День в день, час в час, минута в минуту: темпоральные синтаксические фраземы в русском языке [Текст] / В. Ю. Апресян // Слово и язык. Сборник статей к 80-летию академика Ю. Д. Апресяна. Языки славянских культур. – Москва : ЯСК, 2011. – С. 27 – 40.

Апресян 2012: Апресян В. Ю. Механизмы образования и взаимодействия сложных значений в языке [Текст] : дисс. ... докт. филол. наук: 10.02.19 – теория языка / Апресян Валентина Юрьевна. – Москва, 2012. – 633 с.

Апресян 2015: Уступительность. Механизмы образования и взаимодействия сложных значений в

языке [Текст] / В. Ю. Апресян ; Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова РАН. – Москва : Языки славянской культуры (ЯСК), 2015. – 285 с. : табл. – (Studia philologica). – ISBN 978-5-94457-213-4.

Апресян, Богуславский, Иомдин Санников 2010: Теоретические проблемы русского синтаксиса: Взаимодействие грамматики и словаря [Текст] / Ю. Д. Апресян, И. М. Богуславский, Л. Л. Иомдин, В. З. Санников; отв. ред. Ю. Д. Апресян. – Москва : Языки славянских культур, 2010. – 408 с. – (Studia philologica). – ISSN 1726-135X, ISBN 978-5-9551-0386-0.

Апресян, Палл 1982: Апресян Ю. Д. Русский глагол – венгерский глагол: Управление и сочетаемость [Текст] / Ю. Д. Апресян, Э. Палл. – Т. 1–2. – Будапешт : Танкёньвиадо, 1982. – 834 с.

Арібжанова 2014: Арібжанова І. М. Принципи моделювання простого речення [Текст] / І. М. Арібжанова // Українське мовознавство. – 2014. – № 1(44). – С. 42–59.

Арутюнова 1976: Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл : Логико-семантические проблемы [Текст] / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.

Арутюнова 1981: Арутюнова Н. Д. Фактор адресата [Текст] / Н. Д. Арутюнова // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – Москва : Наука, 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 356 – 367.

Архангельский 1964: Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии [Текст] / В. Л. Архангельский. – Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1964. – 302 с.

Архипецкая 2012: Архипецкая М. В. Интонационные фразеологизмы со значением эмоционального отрицания [Текст] : автореф. дисс. ...

канд. филол. наук. : 10.02.19 / Архипецкая Мария Вячеславовна ; Санкт-Петербургский государственный университет. – Санкт-Петербург, 2012. – 26 с.

Балобанова 2004: Балобанова Л. А. Семантико-прагматический потенциал синтаксических фразеологизмов и их лексикографическое представление в словаре учебного типа [Текст] : автореф. дисс. ... к. пед. н.: 13.00.02 / Балобанова Любовь Александровна ; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. — Москва, 2004. — 28 с.

Баранов, Добровольский 2008: Баранов А. Н. Аспекты теории фразеологии [Текст] / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский; Российская акад. наук, Институт рус. яз. им. В. В. Виноградова. — Москва : Знак, 2008. — 656 с. (Studia philologica / Российская акад. наук, Ин-т русского яз. им. В. В. Виноградова). — ISBN 5-9551-0235-3.

Белецкий 1979: Белецкий А. А. Семиотический аспект языковой системы [Текст] / А. А. Белецкий // Структурная и математическая лингвистика. — Київ, 1979. — Вып. 7. — С.11–18.

Белозерова 2007: Белозерова Ю. М. Структурно-семантический, этимологический, парадигматический и речевой аспекты описания фразеосинтаксических схем с опорным компонентом-наречием (на материале русского языка) [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук 10.02.19, 10.02.01 / Белозерова Юлия Михайловна; Южный федеральный ун-т. — Ростов-на-Дону, 2007. — 22 с.

Белошапкина 1977: Белошапкина В. А. Современный русский язык: Синтаксис [Текст] / В. А. Белошапкина. — Москва : Высшая школа, 1977. — 248 с.

Белошапкива 1978: Белошапкива В. А. Минимальные структурные схемы русского предложения [Текст] / В. А. Белошапкива // Русский язык за рубежом. – 1978. – № 5. – С. 55–60.

Белошапкива 1979: Белошапкива В. А. Расширенные структурные схемы простого предложения [Текст] / В. А. Белошапкива // Русский язык за рубежом. – 1979. – № 5. – С. 38–44.

Белошапкива 1981: Белошапкива В. А. Синтаксис [Текст] / В. А. Белошапкива // Современный русский язык / Под ред. В. А. Белошапкивой. – Москва : Высшая школа, 1981. – С. 363–401.

Бобкова 2014: Бобкова Т. В. Теоретико-методологічні підходи до вивчення колокацій у сучасному мовознавстві [Текст] / Т. В. Бобкова // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – 2014. – Том 17. № 2. – С. 14–22.

Богданова 2016: Богданова І. В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ ст. [Текст] : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Богданова Інна Володимирівна ; Донецький національний університет. – Вінниця, 2016. – 191 с.

Боргер 2004: Боргер Я. В. Комплексный анализ речевых актов негативной реакции : На материале современных драматических произведений [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Боргер Яна Викторовна ; Тюменский государственный университет. – Тюмень, 2004. – 22 с.

Брызгунова 1963: Брызгунова Е. А. Практическая фонетика и интонация русского языка : Пособие для преподавателей, занимающихся со студентами [Текст] / Е. А. Брызгунова. — Москва : Издательство Московского университета, 1963. – 306 с.

Брызгунова 1981: Брызгунова Е. А. Звуки и интонация русской речи : Для иностранцев, изучающих русский язык [Текст] / Е. А. Брызгунова. – 4-е изд., перераб. – М. : Рус. яз., 1981. – 279 с.

Важнік 2007: Важнік Сяргей. Спроба тыпалогіі сінтаксічных слоўнікаў славянскіх моў [Текст] / Сяргей Важнік // Лінгвістычны студіі: Зб. наук. праць. Выпуск 15 / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 228–234.

Важнік 2008: Важнік С. А. Кантрастыўны сінтаксіс польскай і беларускай моў: семантыка і дыстрыбуцыя дзяслоўнага прэдыката [Текст] / С. А. Важнік. – Мінск: Права і эканоміка, 2008. – 492 с. («Паланістыка / Полоністыка / Polonistyka», серыя «Манаграфіі», т. I). – ISBN 978-985-442-624-2.

Важнік 2008а: Важнік, Сяргей. Сінтаксічныя слоўнікі славянскіх моў: да пытання тыпалогіі [Текст] / Сяргей Важнік // Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład. 6 / Pod redakcją Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego. – CXLVII. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008. – S. 519–529.

Величко 1996: Величко А. В. Синтаксическая фразеология для русских и иностранцев [Текст] / А. В. Величко : Учебное пособие / Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. — Москва : Изд-во Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова, 1996. — 96 с. — ISBN 5-89042-011-9.

Величко 2004: Величко А. В. Фразеологизированные структуры русского предложения [Текст] / А. В. Величко // Книга о грамматике: Русский язык как иностранный :

Учеб. пособие / Под ред. А. В. Величко. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – С. 37–54.

Величко 2013: Величко А. В. Фразеологизированные структуры предложения как средство общения. Когнитивный и социокультурный аспекты [Текст] / А. В. Величко // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Ред. кол. М. Л. Ремнёва, Е. Л. Бархударова, А. И. Изотов, В. В. Красных, Ф. И. Панков. – Москва : МАКС Пресс, 2013. – Вып. 47. – С. 83–90.

Величко 2014: Величко А. В. Предложения фразеологизированной структуры как системное явление и их коммуникативный потенциал [Текст] / А. В. Величко // Русский язык: исторические судьбы и современность: V Международный конгресс исследователей русского языка (Москва, МГУ имени М. В. Ломоносова, филологический факультет, 18–21 марта 2014 г.): Труды и материалы / Составители М. Л. Ремнёва, А. А. Поликарпов, О. В. Кукушкина. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2014. – С. 284–285.

Величко 2016: Величко А. В. Предложения фразеологизированной структуры в русском языке. Структурно-семантическое и функционально-коммуникативное исследование: Монография [Текст] / А. В. Величко. – Москва : МАКС Пресс, 2016. – 416 с. – ISBN 978-5-317-05229-4.

Венгринюк 2006: Венгринюк М. І. Адресат у художньому тексті (на матеріалі української прози ХХ століття) [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Венгринюк Мирослава Іванівна ; Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.

Венгринюк 2011: Венгринюк Мирослава. Типологія внутрішнього адресата у прозовому тексті

[Текст] / М. Венгринюк // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – С. 127–131.

Верба 1975: Верба Л. Г. Синтаксическая идиоматика в современном английском языке [Текст] : автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.02.04 / Верба Лідія Георгіївна ; Киевский Ордена Ленина гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1975. – 20 с.

Веретенников 1995: Веретенников А. А. О фразеологизованных синтаксических конструкциях в персидском языке [Текст] / А. А. Веретенников // Вестник Московского университета. Серия 13. Востоковедение. – 1995. – № 1. – С. 46–51.

Вершинина 2010: Вершинина Е. В. Фразеологические разряды коммуникем английского языка [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 – теория языка, 10.02.04 – германские языки / Вершинина Елена Владимировна; Южный федеральный университет. – Ростов-на-Дону, 2010. – 23 с.

Виноградова, Ситар 2005: Виноградова К. М., Ситар Г. В. Модальні модифікації необхідності: моделі імпліцитного типу [Текст] / К. М. Виноградова, Г. В. Ситар // XII Международная конференция по функциональной лингвистике «Функционализм как основа лингвистических исследований». – Симферополь, 2005. – С. 62–63.

Вихованець 1992: Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови [Текст] / І. Р. Вихованець. – Київ : Наукова думка, 1992. – 224 с. – ISBN 5-12-002283-9.

Вихованець 1993: Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис [Текст] / І. Р. Вихованець. – Київ : Либідь, 1993. – 368 с. – ISBN 5-325-00174-4.

Вихованець, Городенська 1993: Теоретична морфологія української мови [Текст] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; ред. І. Р. Вихованець. – Київ : Університетське видавництво "Пульсари", 2004. – 398 с. – (Академічна граматики української мови). – ISBN 966-7671-60-7.

Водоватова 2005: Водоватова Т.Е. Тавтология как тип неинформативных высказываний [Текст] / Т.Е. Водоватова // Известия Самарского научного центра РАН. – Самара: Самарский НЦ РАН. – 2005. – №1. – С. 56-61.

Водоватова 2006: Водоватова Т. Е. Семантика и прагматика языкового высказывания в свете инференциальной теории смысла : монография / Т. Е. Водоватова ; М-во образования и науки Российской Федерации, Самарский гос. пед. ун-т, Междунар. ин-т рынка. – Самара : Изд-во СГПУ, 2006. – 261 с. : табл. – ISBN 5-8428-0550-2.

Водоватова 2007: Водоватова Т. Е. Инференциальный смысл высказываний с пониженной и повышенной информационной емкостью [Текст] : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.19 – теория языка / Водоватова Татьяна Евгеньевна ; Волгоградский гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2007. – 41 с.

Войцехівська 2007: Войцехівська Н. К. Іменники як лексично повторювані компоненти речень фразеологізованої структури [Текст] / Н. К. Войцехівська // Філологічні студії: зб. наук. ст. – Вип. 5. – Вінниця, 2007. – С. 11–14.

Войцехівська 2011: Войцехівська Наталія. Про одну модель речень фразеологізованої будови зі значенням згоди [Текст] / Н. К. Войцехівська // Лінгвістичні студії. – Вип. 22. – Донецьк: ДонНУ, 2011. – С. 161–165.

Волянская 2012: Волянская Ю. Ю. Повтор в украинской поэтической речи: классификационные параметры, специфика функционирования [Текст] / Ю. Ю. Волянська // Язык, литература, культура: актуальные проблемы изучения и преподавания: сб. научных и научно-методич. статей / Ред. кол.: Л. П. Клобукова и др. – Вып. 8. – Москва : МАКС Пресс, 2012. – С. 215–220.

Волянська 2013: Волянська Ю. Ю. Типологія повтору в поетичному мовленні кінця ХХ – початку ХХІ століття [Текст] : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Волянська Юлія Юріївна ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2013. – 20 с.

Воронина 1974: Воронина Д. Д. К вопросу о структурной схеме предложения [Текст] / Д. Д. Воронина // Вестник Московского ун-та. – 1974. – Сер. 10. – № 6. – С. 34 – 41.

Всеволодова 2000: Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка [Текст] / М. В. Всеволодова: Учебник / Московский гос. ун-т. Филологический факультет. – Москва : Издательство Московского ун-та, 2000. – 502 с. – ISBN 5-211-03892-4.

Всеволодова 2014: Всеволодова М. В. Уровни фразеологизации в языке и некоторые проблемы перевода фразеологических единиц на другие языки [Текст] / М. В. Всеволодова // *Frazeologia a przekład* / red. W. Chlebda. – Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2014. – S. 73–91.

Всеволодова 2017: Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка

[Текст] / М. В. Всеволодова. – Москва : УРСС, 2017. – 656 с. – ISBN 978-5-453-00117-0.

Всеволодова, Го 1999: Всеволодова М. В., Го Шуфень. Классы моделей русского простого предложения и их типовых значений. Модели русских предложений со статальными предикатами и их речевые реализации (в зеркале китайского языка) [Текст] / М. В. Всеволодова, Шуфень Го. – Москва : (АЦФИ), 1999. – 169 с.

Всеволодова, Лим Су 2002: Всеволодова М. В., Лим Су Ён. Принципы лингвистического описания синтаксических фразеологизмов: На материале синтаксических фразеологизмов со значением оценки [Текст] / М. В. Всеволодова, Ён Лим Су. – Москва : МАКС Пресс, 2002. – 164 с. – ISBN 5-317-00395-4.

ВТССУМ 2004: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) [Текст] / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. – ISBN 966-569-013-2.

Горголюк 2005: Горголюк Н. Г. Речення тотожності в сучасній українській мові [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Н. Г. Горголюк НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., 2005. – 23 с.

Даллакян 2010: Даллакян О. Г. Фразеосинтаксические схемы с опорными компонентами *дался, нашел, нашел кто, нашелся, надо же, нужно, охота*: язык и речь [Текст]: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Даллакян Осанна Грантовна; Южный федеральный университет. – Ростов-на-Дону, 2010. – 21 с.

Дарчук 2008: Дарчук Н. П. Комп'ютерна лінгвістика (автоматичне опрацювання тексту): підручник [Текст] / Н. П. Дарчук. – Київ : Видавничо-

поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 351 с. – ISBN 978-966-439-079-5.

Дарчук 2013: Дарчук Н. П. Комп'ютерне анотування українського тексту: результати і перспективи / монографія [Текст] / Н. П. Дарчук. – Київ : Освіта України, 2013. – 544 с. – ISBN 978-617-7111-54-1.

Дейт 2008: Дейт К. Дж. Введение в системы баз данных [Текст] / К. Дж. Дейт ; [пер. с англ. и ред. К. А. Птицына]. – 8-е изд. – Москва [и др.] : Вильямс, 2008. – 1327 с. : ил., табл. – ISBN 978-5-8459-0788-2.

Добровольский 2016: Добровольский Д. О. Грамматика конструкций и фразеология [Текст] / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 2016. – № 3. – С. 7–21.

Дубічинський 2004: Дубічинський В. В. Українська лексикографія: історія, сучасність та комп'ютерні технології [Текст] / В. В. Дубічинський : Навч. посібник / Національний технічний ун-т "Харківський політехнічний ін-т". – Харків : НТУ "ХПІ", 2004. – 164 с. – ISBN 966-593-332-9.

Жаботинская 2009: Жаботинская С. А. Принципы создания ономазиологических моделей и событийных схем в языке [Текст] / С. А. Жаботинская // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство. Сборник в честь Е. С. Кубряковой. – Редколлегия: В. А. Виноградов, В. Ф. Новодранова, Н. К. Рябцева. Сборник статей. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 381–400.

Жуковська 2014: Жуковська В. В. Грамматика конструкцій: історичні витоки та теоретичне підґрунтя [Електронний ресурс] / В. В. Жуковська // Матеріали міжвузівського наукового семінару «Лінгвістика сьогодення: синхронні та діахронні студії», 2014. –

С. 10–17. – Режим доступу:
<http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/12669>. – Назва з екрану.

Жуковська 2014а: Жуковська В. В. Теоретичні засади конструкційної граматики [Текст] / В. В. Жуковська // Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції пам'яті доктора філологічних наук, професора Д. І. Квеселевича «Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблем перекладу». – Житомир: Житомирський державний університет, 2014. – С. 34–37.

Жуковська 2015: Жуковська В. В. Граматика конструкцій: історичні витоки та теоретичне підґрунтя [Текст] / В. В. Жуковська // Концептуально-методологічні засади граматики конструкцій. – Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Вип. 136. – Кіровоград: Видавець Лисенко В. Ф., 2015. – С. 255–259.

Загнітко 1990: Загнітко А. П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова: Препринт [Текст] / А. П. Загнітко. – Київ: НМК ВО, 1990. – 64 с.

Загнітко 2001: Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с. – ISBN 966-7277-90-9.

Загнітко 2006: Загнітко А. П. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум. Науково-навчальний посібник [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 289 с.

Загнітко 2006а: Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: Монографія [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 378 с.

Загнітко 2007: Загнітко А. П. Синтаксис і фразеологія: особливості взаємодії і взаємопроникнення [Текст] / А. П. Загнітко // Ученые

записки Таврического національного университета им. В.И. Вернадского: Филология. – Т. 20. – № 6. – 2007. – Сімферополь, 2007. – С. 15–25.

Загнітко 2011: Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с. – ISBN 978-966-481-549-6.

Загнітко 2011а: Загнітко Анатолій. Частки в системі службових частин мови: типологічний і лексикографічний вияви [Текст] / А. П. Загнітко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 22. – С. 104–115.

Загнітко 2012: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012.

Т. 1 : А – Й. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 402 с.

Т. 2 : К – О. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 350 с.

Т. 3 : П – С. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 426 с.

Т. 4 : Т – Я. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 388 с.

Загнітко, Каратаєва 2012: Словник часток: матеріали і статті [Текст] / Анатолій Загнітко, Анна Каратаєва ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 381 с. – ISBN 978-966-639-505-7.

Загнітко 2014: Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту: монографія [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2014. – 480 с. – ISBN 978-617-579-985-7.

Загнітко та ін. 2015: Парадигмально-категорійні основи прикладної лінгвістики : Монографія [Текст] / А. Загнітко, І. Данилюк, Ж. Краснобаєва-Чорна, О. Пугіліна, Г. Ситар. – Вінниця : «ТОВ Нілан ЛТД», 2015. – 472 с. – ISBN 978-617-7212-94-1.

Залеская 2014: Залеская В. В. Программа выявления в тексте двучленных статистически значимых осмысленных коллокаций (на материале русского языка) [Текст] / В. В. Залеская // Технологии информационного общества в науке, образовании и культуре : сборник научных статей. Труды XVII Всероссийской объединенной конференции «Интернет и современное общество» (IMS-2014), Санкт-Петербург, 19-20 ноября 2014 г. – Санкт-Петербург : Университет ИТМО, 2014. – С. 283–289.

Золотова 1982: Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса [Текст] / Г. А. Золотова. – Москва : Наука, 1982. – 368 с.

Золотова 2001: Золотова Г. А. Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса [Текст] / Г. А. Золотова. – Изд. 2-е, исправленное. – Москва : Эдиториал УРСС, 2001. – 440 с. – ISBN 5-8360-0291-6.

Золотова, Онипенко, Сидорова 1998: Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Под ред. Г. А. Золотовой / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, Ин-та русского языка РАН, 1998. – 528 с. – ISBN 5-89042-050-X.

Иомдин 2003: Иомдин Л. Л. Большие проблемы малого синтаксиса [Текст] / Л. Л. Иомдин // Труды международной конференции по компьютерной лингвистике и интеллектуальным технологиям Диалог'2003. – Москва : Наука, 2003. – С. 216–222.

Иорданская, Мельчук 2007: Иорданская Л. Н. Смысл и сочетаемость в словаре [Текст] / Л. Н. Иорданская, И. А. Мельчук. — Москва : Языки славянских культур, 2007. — 672 с. — (Studia philologica). — ISBN 1726-135X, 5-9551-0181-0.

Казимянец 1987: Казимянец Е. Г. Способы выражения отрицания в современном русском языке (билингвальный анализ) [Текст]: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Казимянец Елена Генриховна ; Научно-исследовательский институт преподавания русского языка в национальной школе. – Москва, 1987. – 243 с.

Кайгородова 1999: Кайгородова И. Н. Проблемы синтаксической идиоматики (на материале русского языка) [Текст] / И. Н. Кайгородова. – Астрахань, 1999. – Астрахань : Изд-во Астрах. гос. пед. ун-та, 1999. – 248с. – ISBN 5-88200-451-9.

Кайгородова 1999а: Кайгородова И. Н. Проблемы синтаксической идиоматики [Текст]: автореф. дис... д-ра филол. наук / Волгоградский гос. пед. у-нт. – Волгоград, 1999. – 50 с.

Карпіловська 2006: Карпіловська Є. А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика. Підручник [Текст] / Є. А. Карпіловська. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 188 с. – ISBN 966-374-078-7.

Карпова 2014: Карпова І. Д. Імпліцитне заперечення в українській фразеології (аксіологічний і когнітивний аспекти) [Текст] дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Карпова Ірина Данилівна ; Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2014. – 227 с.

Кодухов 1967: Кодухов В. И. Синтаксическая фразеология [Текст] / В. И. Кодухов // Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе / Редкол.: Р. Н. Попов и др. ; Вологод. пед. ин-т ; Череповец. пед. ин-т. – Череповец : Северо-Западное книжное изд-во, 1967. – С. 123 – 137.

Кокорина 1974: Кокорина С. И. О необходимых

компонентах реализации структурной схемы простого предложения [Текст] : автореф. ... канд. филол. наук / С. И. Кокорина – Москва, 1974. – 25 с.

Конноли, Бегг 2003: Конноли Т., Бегг К. Базы данных. Проектирование, реализация и сопровождение. Теория и практика [Текст] / Томас Конноли, Каролин Бегг. – Москва : Вильямс, 2003. – 1436 с. – ISBN 5-8459-0527-3, 0-201-70857-4.

Копотев 2008: Копотев М. В. Принципы синтаксической идиоматизации [Текст] / М. В. Копотев. — Хельсинки : Helsinki University Press, 2008. — 126 с. — ISBN 978-952-10-5189-0.

Копыленко, Попова 1978: Копыленко М. М. Очерки по общей фразеологии [Текст] / М. М. Копыленко, З. Д. Попова. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1978. – 141 с.

Копыленко, Попова 2010: Копыленко М. М. Очерки по общей фразеологии : фразеосочетания в системе языка / М. М. Копыленко, З. Д. Попова. – Изд. 2-е. – Москва : URSS, 2010. – 190 с. – ISBN 978-5-397-01290-4.

Корубин, Велковска 1997–2002: Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи [Текстот] / Б. Корубин, С. Велковска (ред.): I–VI. – Скопје : Институт за македонски јазик «Крсте Мисирков», 1997-2002.

Космеда 2000: Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки [Текст] / Т. А. Космеда. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с. – ISBN 966-613-131-5.

Кочерган 1999: Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філологічних спец. вищих закладів освіти [Текст] / М. П. Кочерган. – Київ : ВЦ «Академія», 1999. – 288 с. – (Альма-матер). –

ISBN 966-580-063-9.

Крапотина 1996: Крапотина Т. Г. Фразеологизация синтаксических связей в устойчивых сочетаниях тавтологического типа [Текст]: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 – русский язык / Т. Г. Крапотина; Московский пед. ун-т. – Москва, 1996. – 16 с.

Красных 1997: Красных В. В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований [Текст] / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация. – Москва, 1997. – Вып. 2. – С. 5 – 12.

Красных 2002: Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: Курс лекций [Текст] / В. В. Красных. – Москва: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с. – ISBN 5-94244-009-3.

Ксенофонтова 2006: Ксенофонтова Л. В. Языковые свойства и текстообразующие потенции фразеомоделей с лексическим повтором в произведениях В. Маканина / Л. В. Ксенофонтова // ROSSICA OLOMUCENSIA XLIV (za rok 2005). 3. část [Elektronický zdroj] / Ročenka katedry slavistiky na Filozofické fakultě Univerzity Palackého. – Olomouc, 2006. S. 769-776. – Režim přístupu: http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/AUPO_Rossica_XLIV_3_dil.pdf. – Jméno na obrazovce.

Кузнецова 2007: Кузнецова Ю. Л. Грамматика конструкций. Обзор [Текст] / Ю. Л. Кузнецова // Научно-техническая информация. – 2007. – Серия 2. – № 4. – С. 3–6.

Куныгина 2003: Куныгина О. В. Класс фразеологических частиц в современном русском языке / О. В. Куныгина; Челяб. гос. пед. ун-т Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2003. – 156 с. – ISBN 5857165334.

Курникова 2003: Курникова Н. В. Интонационно маркированные фразеологические единицы в современном русском литературном языке [Текст] : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. – русский язык / Курникова Наталья Валентиновна ; Ивановский государственный университет. – Иваново, 2003. – 206 с.

Куц 2002: Куц О. П. Категорії ствердження і заперечення в українській мові [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. П. Куц ; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2002. – 16 с.

Левина 1994: Левина Л.М. Неграмматические способы выражения отрицания [Текст] : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Левина Людмила Михайловна ; Нижегородский государственный педагогический институт иностранных языков имени Н. А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 1994. – 154 с.

Левицкий 2007: Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике [Текст] / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2007. – 264 с. – ISBN 978-966-382-046-0.

Лим Дон 2001: Лим Дон Мюн. Структурно-семантическая организация синтаксических фразеологизмов со значением отрицания (на материале фразеологизмов типа *Праздник не праздник, Где там успел, Что ему работа*) : Магистерская работа [Текст] / Лим Дон Мюн / Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. — Москва, 2001. — 76 с.

Лим Су 2001: Лим Су Ён. Принципы лингвистического описания синтаксических фразеологизмов : на материале синтаксических фразеологизмов с общим значением оценки [Текст] : автореф. дис... канд. филол. наук. – 10.02.01 / Лим Су

Ён; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. – Москва, 2001. – 26 с.

Лингвистика конструкций 2010: Лингвистика конструкций [Текст] / Отв. ред. Е. В. Рахилина. – Москва : «Издательский центр "Азбуковник"», 2010. – 584 с.

Личук 1999: Личук, Марія. Фразеологізовані речення в системі синтаксичних одиниць [Текст] / М. Личук // Лінгвістичні студії. Випуск 5 / Укл. Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонДУ, 1999. – С. 163–165.

Личук 2001: Личук М. І. Ступені фразеологізації речень [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / М. І. Личук ; НАН України; Інститут української мови. — Київ, 2001. — 16 с.

Личук, Шинкарук 2001: Личук М. І. Ступені фразеологізації речень [Текст] / М. І. Личук, В. Д. Шинкарук / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. — Чернівці : Рута, 2001. — 136 с. — ISBN 966-568-417-5.

Логинова 2014: Логинова И. М. Фразеология и просодия [Текст] / И. М. Логинова // Вестник Новгородского государственного университета. – 2014. – № 77. – С. 218–221.

Ломов 2007: Ломов А. М. Словарь-справочник по синтаксису современного русского языка [Текст] / А. М. Ломов. – Москва : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 416 с. – ISBN 978-5-17-041572-4 (АСТ).

Лосев 2004: Лосев А. Ф. Введение в общую теорию языковых моделей [Текст] / А. Ф. Лосев. – Москва : Едиториал УРСС, 2004. – Изд. 2-е, стереотип. – 296 с. – (История лингвофилософской мысли). – ISBN 5-354-00894-8.

Максим'юк 2014: Максим'юк Н. В.

Висловлювання зі значенням відмови в українському художньому діалогічному дискурсі [Текст]: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Максим'юк Наталія Василівна; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – Київ, 2014. – 235 с.

Меликян 2007: Меликян А. В. Системный и функциональный аспекты интерпретации фразеосинтаксических схем с опорным компонентом-вопросительным словом (на материале испанского языка): 10.02.19 – теория языка [Текст]: автореф. дис. ... канд. филол. наук / А. В. Меликян; Педагогический институт ФГОУ ВПО «Южный федеральный университет». – Ростов-на-Дону, 2007. – 23 с.

Меликян 1999: Меликян В. Ю. Проблема статуса и функционирования коммуникем: Язык и речь [Текст]: дисс. ... докт. филол. наук: 10.02.19, 10.02.20 / Меликян Вадим Юрьевич; Ростовский государственный педагогический университет. – Ростов-на-Дону, 1999. – 389 с.

Меликян 1999а: Меликян В. Ю. Модели построения нечленимых предложений со значением утверждения / отрицания [Текст] / В. Ю. Меликян // Русский язык в школе. – 1999. – № 5. – С. 78–81.

Меликян 1999б: Меликян В. Ю. Проблема статуса и функционирования коммуникем: язык и речь / В. Ю. Меликян. – Ростов н/Д: Рост. кн. изд-во, 1999. – 200 с. – ISBN 5-7509-0361-8.

Меликян 2001: Меликян В. Ю. Об основных типах нечленимых предложений в русском языке [Текст] / В. Ю. Меликян // НДВШ. Филологические науки. – 2001. – № 6. – С. 79–89.

Меликян 2001а: Меликян В. Ю. Очерки по синтаксису нечленимого предложения / Ростовский

гос. педагогический ун-т; Лингвистический ин-т (Ростов-на-Дону). – Ростов н/Дону : Издательство Ростовского гос. педагогического ун-та, 2001. – 136 с. – ISBN 5-8480-0424-2.

Меликян 2004: Меликян В. Ю. Современный русский язык. Синтаксис нечленимого предложения : Учебное пособие [Текст] / В. Ю. Меликян. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГПУ, 2004. – 288 с.

Меликян 2014: Меликян В. Ю. Современный русский язык : синтаксическая фразеология [Текст] / В. Ю. Меликян. – Москва : Флинта : Наука, 2014. – 232 с. – ISBN 978-5-9765-1697-7 (Флинта) .

Меликян 2001: Меликян В. Ю. Эмоционально-экспрессивные обороты живой речи: Словарь [Текст] / В. Ю. Меликян. – Москва : Флинта: Наука, 2001. – 239 с. – ISBN 5-89349-300-1 (Флинта).

Меликян 2017: Меликян В. Ю. Словарь экспрессивных устойчивых фраз русского языка [Текст] : фразеосхемы и устойчивые модели / В. Ю. Меликян. – 3-е изд., стер. – Москва : Флинта : Наука, 2017. – 333, [1] с. – ISBN 978-5-9765-2550-4 (Флинта).

Меликян, Ахалкаци 2006: Меликян В. Ю. Англо-русский словарь коммуникем со значением волеизъявления [Текст] / В. Ю. Меликян, Е. Г. Ахалкаци. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 2006. – 120 с. – ISBN 5-7507-0207-3.

Меликян, Краснов 2005: Меликян В. Ю. Словарь коммуникем русского языка со значением «волеизъявления» [Текст] / В. Ю. Меликян, В. А. Краснов. – Ростов-на-Дону : ИПО РГПУ, 2005. – 96 с. – ISBN 5-8480-0514-1.

Меликян 2005: Меликян В. Ю. Словарь фразеологизированных сложноподчиненных

предложений русского языка [Текст] / В. Ю. Меликян, А. И. Остапенко. – Ростов на Дону : РГПУ, 2005. – 79 с. – ISBN 5-8480-0545.

Мельчук 1995: Мельчук И. А. Русский язык в модели «Смысл ↔ Текст» [Текст] / И. А. Мельчук. — М.: Школа «Языки рус. культуры»; Вена: Wiener slawistischer Almanach, 1995. — 682 с. — (Язык. Семиотика. Культура). — ISBN 5-88766-044-9.

Михальченко 2010: Михальченко М. М. Внутрішньотекстова градація оцінки: комунікативно-прагматичні функції [Текст]: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Михальченко Марина Миколаївна; Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2010. – 224 с.

Нагаева 2010: Нагаева Е. В. Фразеосхемы с вопросительным словом в английском языке: фразеологический и системно-функциональный аспекты [Текст]: автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 – теория языка, 10.02.04 – германские языки / Е. В. Нагаева; ФГОУ ВПО «Южный федеральный университет». – Ростов-на-Дону, 2010. – 22 с.

Николаева 1985: Николаева Т. М. Функции частиц в высказывании [Текст] / Т. М. Николаева. — Москва : Наука, 1985. — 168 с.

Николина 1995: Николина Н. А. Предложения фразеологизированной структуры с частицей "так" [Текст] / Н. А. Николина // Русский язык в школе. – 1995. – № 1. – С. 83 – 88.

Нистратова 2001: Нистратова С. Л. Контактостанавливающая функция языка и сферы ее проявления [Текст] / С. Л. Нистратова // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – Москва : МАКС Пресс, 2001. – Вып. 20. – С. 63–68.

Ничева 1982: Ничева 1982: Ничева Кети. Фразеосхемы (фразеологизированные конструкции) в болгарском языке [Текст] / К. Ничева // Язык и литература. – 1982. – № 5. – С. 29–44.

Озерова 1978: Озерова Н. Г. Средства выражения отрицания в русском и украинском языках [Текст] / Н. Г. Озерова. – Киев : Наукова думка, 1978. – 118 с.

Павлова 2012: Павлова А. В. «Белые пятна» фразеологии: интонационные фразеологизмы и фразеосхемы [Текст] / А. В. Павлова // Высшее гуманитарное образование XXI века: проблемы и перспективы. Материалы Седьмой международной научно-практической конференции. – Самара : ПГСГА, 2012. – С. 240–246.

Падучева 1984: Падучева Е. В. Референциальные аспекты семантики предложения [Текст] / Е. В. Падучева // Известия АН СССР. – Серия литературы и языка. – Т. 43. – 1984. – № 4. – С. 291–303.

Падучева 2002: Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений) [Текст] / Е. В. Падучева. – 3-е изд., стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 288 с. – ISBN 5-354-00059-9.

Падучева 2011: Падучева Е. В. Отрицание (2011) / Е. В. Падучева // Русская корпусная грамматика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rusgram.ru/%D0%9E%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5>. – Название с экрана.

Панкова 2007: Панкова В. В. Фразеосинтаксические схемы с опорным компонентом-местоимением: язык и речь: на материале русского языка [Текст]: автореф. дисс. ... канд. филол. наук :

10.02.19 – теорія мови, 10.02.01 – російський мовний / В. В. Панкова ; ФГОУ ВПО «Южний федеральний університет». – Ростов-на-Дону, 2007. – 23 с.

Папина 2002: Папина А. Ф. Текст: его единицы и глобальные категории: учеб. для студентов-журналистов и филологов [Текст] / А. Ф. Папина. – Москва : Едиториал УРСС, 2002. – 368 с. – ISBN 5354000629, 9785354000623.

Паславська 2005: Паславська А. Й. Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування [Текст] / А. Й. Паславська. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 289 с. – ISBN 966-613-386-5.

Паславська 2006: Паславська А. Й. Заперечення та сфери його дії: семантика, синтактика, прагматика, просодика [Текст] : автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.15 / Паславська Алла Йосипівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 35 с.

Перебийніс, Сорокін 2009: Перебийніс В. І. Традиційна та комп'ютерна лексикографія. Навч. посібник [Текст] / В. І. Перебийніс, В. М. Сорокін. – Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. – 218 с. – ISBN 978-966-638-223-1.

Перебийніс 2001: Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів [Текст] / В. І. Перебийніс. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 168 с. – ISBN 966-7890-02-3.

Перепелиця 2015: Перепелиця М. С. Мовні трансформації в сучасному мас-медійному дискурсі: комплексний аналіз [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 – російська мова / Перепелиця Марія Сергіївна ; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,

Харків, 2015. – 21 с.

Печникова 2010: Печникова Н. А. Прагматический потенциал предложений переходных коммуникативных типов [Текст] / Н. А. Печникова // Русский язык: исторические судьбы и современность IV Международный конгресс исследователей русского языка (Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова, фил. ф-т, 20-23 марта 2010 г.): Труды и материалы / Сост. М. Л. Ремнева и А. А. Поликарпов. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2010. – С. 438–439.

Плунгян 2011: Плунгян В. А. Введение в грамматическую семантику: грамматические значения и грамматические системы языков мира [Текст] / В. А. Плунгян. – Москва : Российский государственный гуманитарный университет, 2011. – 672 с. – ISBN 978-5-7281-1122-1.

Попова 2009: Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель): монографія [Текст] / І. С. Попова. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського національного ун-ту, 2009. – 432 с.

Попова 2012: Попова І. С. Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспектах [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Попова Ірина Степанівна ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2012. – 40 с.

Попова 2013: Попова І. С. Що моделюють у синтаксисі? [Текст] / І. С. Попова // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2013. – Вип. 14. – С. 11–20.

Попова 1987: Попова М. Кратък валентен речник на глаголите в съвременния български книжовен език [Текст] / М. Попова. – София : Издателство на

Българска академия на науките, 1987. – 544 с.

Посиделова 2008: Посиделова В. В. Системно-речевые характеристики фразеосинтаксических схем с опорным компонентом-частицей [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19, 10.02.01 – теория языка, русский язык / В. В. Посиделова ; Педагогический институт ФГОУ ВПО «Южный федеральный университет». – Ростов-на-Дону, 2008. – 22 с.

Поспелов 1990: Поспелов Д. А. Данные и знания [Текст] / Д. А. Поспелов // Искусственный интеллект. В 3-х кн. – Кн. 2. Модели и методы: Справочник / Под ред. Д. А. Поспелова. – Москва : Радио и связь, 1990. – С. 7–14.

Почепцов 1986: Почепцов Г. Г. О коммуникативной типологии адресата [Текст] / Г. Г. Почепцов // Речевые акты в лингвистике и методике. – Пятигорск : Пятигорск. гос. пед. институт иностр. языков, 1986. – С. 10–17.

Ройзензон 1973: Ройзензон Л. И. Лекции по общей и русской фразеологии : Учеб. пособие [Текст] / Л. И. Ройзензон. – Самарканд : СамГУ, 1973. – 223 с.

Рахилина 1994: Рахилина Е. В. О лексических базах данных [Текст] / Е. В. Рахилина // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 107–113.

Русская грамматика 1980: В 2-х т. [Текст] / Под ред. Н. Ю. Шведовой. — Москва : Наука, 1980. — 788 с.

Т. 1 : Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология [Текст] / Под ред. Н. Ю. Шведовой. — Москва : Наука, 1980. — 788 с.

Т. 2 : Синтаксис [Текст] / Под ред. Н. Ю. Шведовой. — Москва : Наука, 1980. — 709 с.

РГП 2002: Русские глагольные предложения: Экспериментальный синтаксический словарь [Текст] / Под общ. ред. Л. Г. Бабенко. – Москва : Флинта: Наука, 2002. – 464 с. – ISBN 5-893490374-5 (Флинта); ISBN 5-02-002758-8 (Наука).

Савосина 1993: Савосина Л. М. К вопросу о типовом значении модели предложения [Текст] / Л. М. Савосина // Русский язык за рубежом. – 1993. – № 4. – С. 66–69.

Савицкий 2006: Савицкий В. М. Основы общей теории идиоматики [Текст] / В. М. Савицкий. — Москва : Гнозис, 2006. — 208 с. — ISBN 5-7333-0180-5.

САЛ 2010: Современная американская лингвистика: фундаментальные направления [Текст] / Под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой, И. А. Секериной. Изд. 4-е. – Москва : Книжный дом «Либроком», 2010. – 480 с. – ISBN 978-5-397-011106-8.

Сахарук 2015: Сахарук Инна. Статус прецедентных единиц в системе интертекстуальных единиц современного украинского медийного дискурса [Текст] / И. Сахарук // Jazykovedný Časopis. – 2015. – Ročník 66. – Číslo 2. – Pp. 127–143.

Светозарова 2004: Светозарова Н. Д. Интонационная фразеология (перцептивный анализ интонационных клише и идиом русского языка) [Текст] / Н. Д. Светозарова // Вопросы русского языкознания. – Вып. 11. Аспекты изучения звучащей речи. Сборник научных статей к юбилею Е. А. Брызгуновой. – Москва : Изд-во МГУ, 2004. – С. 175–178.

Севбо 1981: Севбо И. П. Графическое представление синтаксических структур и стилистическая диагностика [Текст] / И. П. Севбо. – Київ : Наук. думка, 1981. – 192 с.

Селіванова 2006: Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія [Текст] / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля К, 2006. – 716 с. – ISBN 966-8791-00-2.

САНТЭ 1999: Синтаксический анализ научного текста на ЭВМ: Монография [Текст] / Т. А. Грязнухина, Н. П. Дарчук, В. И. Критская, Н. П. Маловица, Т. К. Пуздырева, К. С. Соломанчук, Л. Г. Братыщенко. – К. : Наукова думка, 1999. – 272 с. – ISBN 5-12-003828-X.

Ситар 2007: Ситар Г. В. Моделі речень із предикатами відношення частини й цілого в українській мові : Монографія [Текст] / Г. В. Ситар. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 238 с. – ISBN 978-966-639-309-1.

Ситар 2007а: Ситар Г. В. Структурні типи модальних модифікацій необхідності в українській мові [Текст] / Г. В. Ситар // Мовознавчий вісник: Зб. наук. праць / Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2007. – Вип. 5. – С. 183–187.

Ситар 2009: Ситар Ганна. Синтаксичні фразеологізми з модальним значенням в українській мові [Текст] / Г. Ситар // *Ukrainistika – minulost, přítomnost, budoucnost II. Sborník vědeckých prací.* – Brno, 2009. – S. 270-276.

Ситар 2011: Ситар Г. В. Статус синтаксичних фразеологізмів у системі фразеологічних одиниць [Текст] / Г. В. Ситар // Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – № 2. – С. 66–74.

Ситар 2011а: Ситар Г. В. Синтаксичні фразеологізми зі значенням оцінки: на матеріалі моделі *Оце так N₁ Сор_f* [Текст] / Г. В. Ситар // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. –

Випуск 213. – Черкаси : Черкаський національний університет, 2011. – С. 16–21.

Ситар 2011б: Ситар Ганна. Синтаксичні фразеологізми, побудовані за моделлю *Чим не N₁*, в українській мові [Текст] / Г. В. Ситар // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 22. – С. 208–215.

Ситар 2011в: Ситар Ганна. Теоретичні основи словника синтаксичних фразеологізмів: структура словникової статті [Текст] / Г. В. Ситар // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – С. 288–292.

Ситар 2011г: Ситар Ганна. Структурні й семантичні типи синтаксичних фразеологізмів в українській мові [Текст] / Г. Ситар // Мовознавчий вісник: Зб. наук. праць / МОНМС України; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2011. – Вип. 12–13. – С. 178–181.

Ситар 2011г: Ситар Ганна. Особливості лексикографічного опису синтаксичних фразеологізмів української мови [Текст] / Ганна Ситар // Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – С. 186–193.

Ситар 2011д: Ситар Ганна. Фразеологізовано-реченневий потенціал частки *оце* в українській мові [Текст] / Ганна Ситар // Наукові записки. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Випуск 100. – С. 356–360.

Ситар 2012: Ситар Ганна. Синтаксичні фразеологізми з оцінним значенням в українській мові (на матеріалі моделі *Що за N₁ Corp*) [Текст] / Г. Ситар // Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки (Мовознавство). Т. 137. – К., 2012. – С. 110–113.

Ситар 2012а: Ситар Ганна. Структура бази даних «Синтаксичні фразеологізми в українській мові» [Текст] / Ганна Ситар // Українське мовознавство : Міжвідомчий науковий збірник. – Випуск 42. – Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – С. 83–92.

Ситар 2012б: Ситар Ганна. Фразеологізовані речення, побудовані за моделлю *Який N₁ Corp*, в українській мові [Текст] / Ганна Ситар // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – Вип. 25. – С. 64–70.

Ситар 2013: Ситар Ганна. Моделі фразеологізованих речень з незмінним комплексом *яке там*: структура й семантика [Текст] / Ганна Ситар // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Вип. 27. – С. 107–117.

Ситар 2014: Ситар Ганна. Фразеологізовані речення, побудовані за моделлю *N₁ як N₁ Corp*: структура, семантика й прагматика [Текст] / Г. Ситар // Мовний простір граматики : актуальні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. М. О. Вінтонів. – Донецьк : ДонНУ, 2014. – На честь 60-річчя член-кореспондента НАН України Анатолія Загнітка. – С. 194–202.

Ситар 2014а: Ситар Г. В. Структура й семантика фразеологізованих речень з постійним компонентом-прийменником в українській мові [Текст] /

Г. В. Ситар // Українське мовознавство: Міжвідомчий науковий збірник. – Випуск 44/1. – Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2014. – С. 269–276.

Ситар 2014б: Ситар Г. В. Фразеологізовані речення, побудовані за моделлю $N_I \in N_I$: семантичний та прагматичний аспекти [Текст] / Г. В. Ситар // Вісник Одеського національного університету. Серія: Філологія. Том 19. Випуск 4(10). – Одеса : ОНУ, 2014. – С. 111–118.

Ситар 2014в: Ситар Г. В. Моделі фразеологізованих речень зі значенням заперечення [Текст] / Г. В. Ситар // Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. – Донецьк : ДонНУ, 2014. – № 1-2. – С. 229–236.

Ситар 2015: Ситар Ганна. Конструкційна граматики як теоретичне підґрунтя дослідження фразеологізованих речень [Текст] / Ганна Ситар // Типологія та функції мовних одиниць: наук. журн. на пошану член-кореспондента НАН України І. Р. Вихованця / [редкол.: Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 2 (4). – С. 192–205.

Ситар 2015а: Ситар Г. В. Функції фразеологізованих речень у мовленні / Ганна Ситар // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – Випуск 51. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2015. – С. 488–497.

Ситар 2015б: Ситар Ганна. Статистичні критерії аналізу синтаксичних фразеологізмів [Текст] / Ганна Ситар // Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. – Вінниця : ДонНУ, 2015. – № 1–2. – С. 245–256.

Ситар 2015в: Ситар Ганна. Функціонування фразеологізованих речень у мовленні: чинник адресата [Текст] / Ганна Ситар // *Ukrajínistika: minulost, přítomnost, budoucnost III. Jazyk / Україністика: минуле, сучасне, майбутнє III. Мова / Kolektivní monografie věnovaná výročí zahájení výuky ukrajinštiny jako studijního oboru na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.* – Brno, 2015. – S. 423–430.

Ситар 2015г: Ситар Ганна. Інтонаційно марковані фразеологізовані речення: статус та ознаки [Текст] / Ганна Ситар // *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. праць.* – Вип. 13 / [редкол.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.]. – Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. – С. 201–211.

Ситар 2016: Ситар Ганна. Синтаксичні фразеологізми і прецедентні феномени: зони перетину [Текст] / Ганна Ситар // *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies: зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; гол. ред. А. П. Загнітко.* – Вінниця: ДонНУ, 2016. – Вип. 31. – С. 20–25.

Ситар 2016а: Ситар Ганна. Бокс-діаграма як метод моделювання фразеологізованих речень [Текст] / Ганна Ситар // *Studia Linguistica: зб. наук. праць.* – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 9. – С. 237–246.

Ситар 2016б: Ситар Ганна. Статистичний аналіз фразеологізованих речень: показник асоціації *mutual information* [Текст] / Ганна Ситар // *Українське мовознавство.* – Вип. 1(46). – Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2016. – С. 103–125.

Ситар 2016в: Ситар Ганна. Обчислення показника асоціації *MI log Freq* як статистичний метод

дослідження синтаксичних фразеологізмів [Текст] / Ганна Ситар // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць. – Київ : Університет «Україна», 2016. – Вип. 34. – С. 114–125.

Ситар 2016г: Ситар Ганна. Обчислення показників асоціації як метод установлення ступеня зв'язаності компонентів мікросинтаксичної конструкції [Текст] / Ганна Ситар // Збірник Матице српске за славистику, 90. – Нови сад, 2016. – С. 161–175.

Ситар, Милостна 2008: Ситар Ганна, Милостна Олена. База даних як інструмент лінгвістичного дослідження (на прикладі аналізу лексичних конверсивів) [Текст] / Г. В. Ситар, О. К. Милостна // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Випуск 16 / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – С. 385–392.

Ситарь 2011: Ситарь А. В. Этапы создания базы данных «Синтаксические фразеологизмы в украинском языке» [Текст] / А. В. Ситарь // Проблемы компьютерной лингвистики: Сборник научных трудов / под ред. А. А. Кретьова. – Вып. 5. – Воронеж, 2011. – С. 374–383.

Ситарь 2012: Ситарь А. В. Семантика синтаксических фразеологизмов с опорным компонентом-частицей *от (ото)* в украинском языке [Текст] / А. В. Ситарь // Язык, литература, культура: Актуальные проблемы изучения и преподавания: Сборник научных и научно-методических статей / Ред. кол.: Л. П. Клобукова и др. – Москва : МАКС Пресс, 2012. – Выпуск 8. – С. 121–128.

Ситарь 2013: Ситарь А. В. Модели синтаксических фразеологизмов с повторами в украинском языке: попытка классификации [Текст] /

А. В. Ситарь // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Ред. кол. М. Л. Ремнёва, Е. Л. Бархударова, А. И. Изотов, В. В. Красных, Ф. И. Панков. – Москва : МАКС Пресс, 2013. – Вып. 47. – С. 485–493.

Ситарь 2013а: Ситарь А. В. Фразеологизированные предложения с опорным комплексом *теж мені* в украинском языке: семантический аспект [Текст] / А. В. Ситарь // Язык, литература, культура: Актуальные проблемы изучения и преподавания: Сборник научных и научно-методических статей / Ред. кол.: Л. П. Клобукова и др. – Москва : МАКС Пресс, 2013. – Выпуск 9. – С. 180–186.

Ситарь 2014: Ситарь Анна. Прагматический потенциал украинских фразеологизированных предложений [Текст] / А. Ситарь // Язык, литература, культура: Актуальные проблемы изучения и преподавания: Сборник научных и научно-методических статей / Ред. кол.: Л. П. Клобукова и др. – Москва : МАКС Пресс, 2014. – Выпуск 10. – С. 110–119.

Скрипник 1973: Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови [Текст] / Л. Г. Скрипник ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1973. – 280 с.

Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994: Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання [Текст] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – Київ : Вища школа, 1994. – 670 с. – ISBN 5-11-004250-0.

Солганик 1976: Солганик Г. Я. Фразеологизированные модели в современном русском языке [Текст] / Г. Я. Солганик // Русский язык в школе. — 1976. — № 5. — С. 73–78.

СУМ: Словник української мови: в 11 тт. [Текст] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К. : Наукова думка, 1970—1980.

Сучасна 2013: Сучасна українська мова: Синтаксис : підручник [Текст] / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. ; за ред. А. К. Мойсієнка ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ : Знання, 2013. — 238 с. — (Університетський підручник). — ISBN 978-966-346-825-9.

Теньер 1988: Теньер Люсьєн. Основи структурного синтаксиса [Текст] / Л. Теньєр / Вступит. ст. и общ. ред. В. Г. Гака; перев. с фр. И. М. Богуславского и др. — Москва : Прогресс, 1988. — 655 с.

Ужченко, Ужченко 2007: Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посібник [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. — К. : Знання, 2007. — 494с. — ISBN 966-346-279-5.

Ужченко 2003: Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія [Текст] / В. Д. Ужченко ; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ : Альма-матер, 2003. — 362 с. — ISBN 966-617-146-5.

Українська мова 2004: Українська мова: Енциклопедія [Текст] / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. — 824 с.: іл. — ISBN 966-7492-19-2.

Федосов 1977: Федосов И. А. Функционально-стилистическая дифференциация русской фразеологии [Текст] / И. А. Федосов. — Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1977. — 211 с.

Фомина 2000: Фомина Е. В. Коммуникативные фразеологизмы с компонентами «что» и «как»: структура и семантика : Автореф. дисс... к. филол. н.: 10.02.01 [Текст] / Е. В. Фомина / Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. — Москва, 2000. — 23 с.

Формановская 2007: Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика [Текст] / Формановская Н. И. — Москва : ИКАР, 2007. — 478 с. — ISBN 978-5-7974-0141-4.

ФСУМ 1993: Фразеологічний словник української мови: Книги 1 та 2 [Текст] / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. — Київ : Наукова думка, 1993. — 984 с. — ISBN 5-12-000635-3.

Хлебда 2006: Хлебда В. Маленький личный каталог нерешенных фразеологических задач [Текст] / В. Хлебда // ROSSICA OLOMUCENSIA XLIV (za rok 2005). 3. část [Elektronický zdroj] / Ročenka katedry slavistiky na Filozofii cke fakultě Univerzity Palackeho. — Olomouc, 2006. — S. 853–858. — Režim přístupu: http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/AUPO_Rossica_XLIV_3_dil.pdf. — Jméno na obrazovce.

Хохлина 2006: Хохлина М. Л. Синтаксическая идиоматика русского языка в лингвопрагматическом аспекте : На материале устойчивых моделей простого предложения [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / М. Л. Хохлина; Волгогр. гос. пед. ун-т. — Астрахань, 2006. — 23 с.

Хохлова 2010: Хохлова М. В. Исследование лексико-синтаксической сочетаемости в русском языке с помощью статистических методов (на базе корпусов текстов) [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.21 «Прикладная и математическая лингвистика» / М. В. Хохлова ; Санкт-Петербургский

государственный университет. – Санкт-Петербург, 2010. – 26 с.

Хохлова 2008: Хохлова М. В. Экспериментальная проверка методов выделения коллокаций [Текст] / М. В. Хохлова // *Slavica Helsingiensia* 34. Инструментарий русистики: корпусные подходы. – Редколл.: А. Мустайоки, М. В. Копотев, Л. А. Бирюлин, Е. Ю. Протасова. – Helsinki : Department of Slavonic and Baltic Languages and Literatures, 2008. – С. 343–357.

Хосейни, Ганбари-Эрди 2015: Хосейни А. Способы имплицитного выражения отрицания в интонационных фразеологизмах [Текст] / А. Хосейни, Ф. С. Ганбари-Эрди // Молодой ученый. – 2015. – № 8. – С. 1186 – 1189.

Храковский 2012: Храковский В. С. Вербоцентрический подход к конструкциям и/или грамматика конструкций [Текст] / В. С. Храковский // Смыслы, тексты и другие захватывающие сюжеты. Сборник статей в честь 80-летия И. А. Мельчука. – М. : «Языки славянской культуры», 2012. – С. 288–300.

Ченева 2004: Ченева Вера. Фразеосхемы в структуре русского и болгарского сложных предложений уступительной семантики [Электронный ресурс] [Электронный ресурс] / В. Ченева // Ежегодные лингвистические чтения. 15 ноября 2003 года. Сборник научных трудов, посвященный 40-летию юбилею Великотырновского университета и Кафедры русского языка. – Велико Тырново : Университетское изд-во им. Святых Кирилла и Мефодия, 2004. – Режим доступа:

<http://www.russian.slavica.org/printout1197.html>. –

Название с экрана.

Чепасова 2006: Чепасова А. М. Семантико-

грамматические классы русских фразеологизмов : учебное пособие [Текст] / А. М. Чепасова ; Федеральное агентство по образованию, Гос. образовательное учреждение высш. проф. образования "Челябинский гос. пед. ун-т". – Челябинск : Изд-во ЧГПУ, 2006. – 143 с. – ISBN 5-85716-608-X.

Чистоногова 1970: Чистоногова Л. К. Повтор как синтаксический фразеологизм в современной английской диалогической речи [Текст] / Л. К. Чистоногова // Учёные записки Хабаровского пед. ин-та. Сер. иностр. яз. Хабаровск, 1970. – Т. 27. – С. 226–254.

Чистоногова 1971: Чистоногова Л. К. Синтаксические фразеологизмы со значением отрицания в современной английской разговорной речи [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. К. Чистоногова / Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. – Ленинград, 1971. – 21 с.

Чолкан 2001: Чолкан В. А. Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 [Текст] / В. А. Чолкан; Прикарпат. держ. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 18 с.

Шабат-Савка 2014: Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : монографія [Текст] / С. Т. Шабат-Савка ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : Букрек, 2014. – 411 с. – ISBN 978-966-399-572-4.

Шавкунова 1967: Шавкунова О. В. К вопросу о формировании незамкнутых предикативных фразеологических единиц (незамкнутых устойчивых фраз) [Текст] / О. В. Шавкунова // Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе / Редкол.: Р. Н. Попов и др. ; Вологод. пед. ин-т ;

Череповец. пед. ин-т. — Череповец : Северо-Западное книжное изд-во, 1967. — С. 241–250.

Шведова 1958: Шведова Н. Ю. О некоторых типах фразеологизированных конструкций в строе русской разговорной речи [Текст] / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. — 1958. — № 2. — С. 93–100.

Шведова 1960: Шведова Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи [Текст] / Н. Ю. Шведова. — Москва : Изд-во АН СССР, 1960. — 377 с.

Шеманаева 2010: Шеманаева О. Ю. Конструкция «Праздник не в праздник» на фоне других конструкций [Электронный ресурс] / О. Ю. Шеманаева // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции «Диалог» (Бекасово, 26-30 мая 2010 г.). — Вып. 9 (16). — Москва : Изд-во РГГУ, 2010: <http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2010/materials/html/83.htm>. — Название с экрана.

Шепелев 2003: Шепелев Денис. Русские и болгарские фразеосхемы со значением оценки в структуре диалогических единств [Электронный ресурс] / Д. Шепелев // Русистика 2003: Язык, коммуникация, культура. Шумен : Университетско издателство “Епископ Константин Преславски”, 2003. — Режим доступа: <http://www.russian.slavica.org/article660.html>. — Название с экрана.

Шепелев 2004: Шепелев Денис. К вопросу о влиянии лексического наполнения на семантику русских и болгарских фразеосхем со значением оценки [Электронный ресурс] / Д. Шепелев // Ежегодные лингвистические чтения. 15 ноября 2003 года. Сборник

научных трудов, посвященный 40-летию юбилею Великотырновского университета и Кафедры русского языка. – Велико Тырново : Университетское изд-во им. Святых Кирилла и Мефодия, 2004. – Режим доступа: <http://www.russian.slavica.org/article1198.html>. – Название с экрана.

Шитик 2014: Шитик Л. В. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові : монографія [Текст] / Л. В. Шитик ; [відп. ред. К. Г. Городенська]. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 474 с.– 300 пр. – ISBN 978-966-493-854-6.

Шитик 2014а: Шитик Л. В. Явища синхронної перехідності в синтаксичній системі української літературної мови [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Шитик Людмила Володимирівна ; НАН України, Ін-т укр. мови. – Київ, 2014. – 40 с.

Шмелёв 1958: Шмелёв Д. Н. Экспресивно-ироническое выражение отрицания [Текст] / Д. Н. Шмелёв // Вопросы языкознания. – 1958. – № 6. – С. 64–68.

Шмелёв 1960: Шмелёв Д. Н. О «связанных» синтаксических конструкциях в русском языке [Текст] / Д. Н. Шмелёв // Вопросы языкознания. — 1960. — № 5. — С. 47–60.

Шмелёв 2006: Шмелёв Д. Н. Современный русский язык. Лексика [Текст] / Д. Н. Шмелёв. — Изд. 4-е, стереотипное. — Москва : КомКнига, 2006. — 336 с. – ISBN 5-484-00294-X.

Шмелёв 2006а: Шмелёв Д. Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке [Текст] / Д. Н. Шмелёв. – Изд. 2-е, стереотипное. – Москва : URSS, 2006. – 148 с. – ISBN 5-484-00358-X.

Шульжук 2004: Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підруч. [Текст] / К. Ф. Шульжук. — Київ : ВЦ «Акад.», 2004. — 408 с. — (Серія "Альма-матер"). — ISBN 966-580-173-2.

Ягунова, Пивоварова 2014: Ягунова Е. В. От коллокаций к конструкциям [Текст] / Е. В. Ягунова, Л. М. Пивоварова // АСТА LINGUISTICA RETROPOLITANA. Труды Института лингвистических исследований РАН. Т. X. Ч. 2. Русский язык: грамматика конструкций и лексико-семантические подходы / Ред. тома С. С. Сай, М. А. Овсянникова, С. А. Оскольская. — Санкт-Петербург : Наука, 2014. — С. 568–617.

Языкознание 1998: Языкознание [Текст] : Большой энциклопедичкий словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — 2-е изд. (репр.) "Лингвистический энциклопедический словарь" 1990 г. — Москва : Большая рос. энцикл., 1998. — 682, [3] с. : ил., табл. — (Серия "Большие энциклопедические словари"). — ISBN 5-85270-307-9.

Янко-Триницкая 1967: Янко-Триницкая Н. Синтаксические фразеологизмы с лексическими повторами [Текст] / Н. Янко-Триницкая // Русский язык в школе. — 1967. — № 2. — С. 87–93.

APA 2014: APA Dictionary of Statistics and Research Methods [Text] / Sheldon Zedeck, PhD, editor in chief. — Washington, DC : American Psychological Association, 2014. — 434 p. — ISBN 978-1-4338-1533-1.

Apresyan 2013: Apresyan V. Pri vsjom X-e: a Corpus Study of a Russian Syntactic Phraseme [Text] / V. Apresyan // Meaning Text Theory: Recent Developments / Науч. ред.: V. Apresyan, B. Iomdin. — Vol. 1. Issue 85. Muenchen: Wiener Slawistischer Almanach, 2013. — No. 2.1. — Pp. 132–141.

Apresyan 2014: Apresyan V. Syntactic Idioms across Languages: Corpus Evidence from Russian and English [Text] / V. Apresyan // Russian linguistics. – 2014. – Vol. 38. – No. 2. – Pp. 187–203.

Brett 2005: Brett A. C. Syntactic Structure Representations. Box diagram, 19.01.2005 [On-line resource] / A. C. Brett. – Mode of access: <http://web.uvic.ca/~ling48x/ling484/notes/structures.html#box>. – Last access: 2016. – Title from the screen.

Church, Hanks 1990: Church K. Word Association Norms, Mutual Information, and Lexicography [Text] / K. Church, P. Hanks // Computational Linguistics. – #16(1). – 1990. – P. 22–29.

Church, Hanks, Hindle, Gale 1991: Church K. Using Statistics in Lexical Analysis [On-line resource] / K. Church, P. Hanks, D. Hindle, W. Gale, U. Zernik (ed) // Lexical Acquisition: Using On-line Resources to Build a Lexicon. – Lawrence Erlbaum, 1991: <http://www.cs.jhu.edu/~kchurch/wwwfiles/publications.html>. – Last access: 05.11.2016. – Title from the screen.

Cramer, Howitt 2004: Cramer Duncan, Howitt Dennis Laurence. The SAGE Dictionary of Statistics. A Practical Resource for Students in the Social Sciences [Text]. – London – Thousand Oaks – New Delhi : SAGE Publications Ltd., 2004. – 208 p. – ISBN 9780761941385.

Croft 2001: Croft William. Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective [Text] / William Croft. – USA : Oxford University Press, 2001. – 416 p. – ISBN 0198299540, 9780198299547.

Czesko-polski słownik 1994: Czesko-polski słownik walencyjny czasowników / Pod red. D. Rytel-Kuc [Tekst]. – Wrocław etc., 1994. – 368 s.

Daille 1994: Daille B. Approche mixte pour

l'extraction automatique de terminologie : statistiques lexicales et filtres linguistiques. Thèse de Doctorat en Informatique Fondamentale [Texte] / B. Daille. – Université Paris 7, 1994. – 228 p.

Dunning 1993: Dunning Ted E. Accurate Methods for the Statistics of Surprise and Coincidence [Text] / Ted E. Dunning // Computational Linguistics. – 1993. – 19(1). – P. 61–74.

Everitt 2002: Everitt B. S. The Cambridge Dictionary of Statistics. 2nd edition [Text] / B. S. Everitt. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 410 pp. – ISBN-13 978-0-521-81009-9; ISBN-10 0-521-81009-X.

Evert 2004: Evert S. The Statistics of Word Cooccurrences: Word Pairs and Collocations [On-line resource] / S. Evert : PhD dissertation, IMS, University of Stuttgart, 2004 (Published in 2005). – 353 P. – Free PDF available from <http://purl.org/stefan.evert/PUB/Evert2004phd.pdf>. – Last access: 2016. – Title from the screen.

Evert, Krenn 2005: Evert S. Using small random samples for the manual evaluation of statistical association measures [Text] / S. Evert, B. Krenn // Computer Speech & Language. – 2005. – 19(4). – P. 450–466.

Fano 1961: Fano Robert M. Transmission of Information: A Statistical Theory of Communications [Text] / Robert M. Fano. – The Technology Press, M.I.T., and John Wiley & Sons, Inc., New York, 1961. – 389 pp.

Fillmore 1988: Fillmore Charles J. The Mechanisms of «Construction Grammar» [Text] / Charles J. Fillmore // Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. – 1988. – Pp. 35–55.

Fillmore, Kay, O'Connor 1988: Fillmore C. J. Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: the Case of *let alone* [Text] / C. J. Fillmore, P. Kay,

M. C. O'Connor // Language. – 1988. – 64(3). – Pp. 501–538.

Fried 2015: Fried Mirjam. Construction Grammar [On-line resource] / Mirjam Fried // A. Alexiadou & T. Kiss (eds.). Handbook of syntax (2nd ed.). – Berlin : Walter de Gruyter, 2015. – Mode of access:

<http://ling.ff.cuni.cz/en/linguistics/fried/biblio.php>. – Last access: 12.02.2017. – Title from the screen.

Fried 2010: Fried Mirjam. Constructions and Frames as Interpretive Clues [Text] / Mirjam Fried // Belgian Journal of Linguistics. – 2010. – Vol. 24. Frames: from Grammar to Application, ed. by P. Sambre and C. Wermuth. – Pp. 83–102.

Goldberg 1995: Goldberg Adele E. Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. 1 edition [Text] / Adele E. Goldberg. – University Of Chicago Press, March 15, 1995. – 271 p. – ISBN-13: 978-0226300863, ISBN-10: 0226300862.

Goldberg 2003: Goldberg Adele E. Constructions : a New Theoretical Approach to Language [Text] / Adele E. Goldberg // Trends in Cognitive Sciences. – 2003. – Vol.7 – No. 5 May. – Pp. 219–224.

Gries, Stefanowitsch 2004: Gries S. Th. Extending Collostructional Analysis: a Corpus-Based Perspective on 'Alternations' [Text] / Anatol Stefanowitsch, Stefan Th. Gries // International Journal of Corpus Linguistics. – 2004. – 9(1). – Pp. 97–129.

Kay, Fillmore 1997: Kay Paul. Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations: The What's X doing Y? Construction, 26.05.1997 [On-line resource] / Paul Kay, Charles J. Fillmore: www1.icsi.berkeley.edu/~kay/wxdy.ps. – Last access: 10.02.2016. – Title from the screen.

Kay 2002: Kay Paul. An Informal Sketch of a Formal Architecture for Construction Grammar [Text] / Paul Kay // Grammars. 2002. – January 2002. – Volume 5. – Issue 1. – Pp. 1–19.

Kawka 1980: Kawka Maciej. Słownik syntaktyczno-semantyczny czasowników polskich [Tekst] / Maciej Kawka. – Część I: Czasowniki bezprzedrostkowe. – Kraków : Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1980. – 242 s. – ISSN 0239-6017.

Mel'čuk 1987: Mel'čuk I. Un affixe dérivationnel et un phrasème syntaxique du russe moderne: Essai de description formelle [Texte] / I. Mel'čuk // Revue des études slaves. — 1987. — Vol. 59. — P. 631–648.

Pecina 2009: Pecina Pavel. Lexical Association Measures. Collocation Extraction. Volume 4 of Studies in Computational and Theoretical Linguistics [Text] / Pavel Pecina. – Prague : Institute of Formal and Applied Linguistics, 2009. – 143 pp. – ISBN 978-80-904175-5-7.

Pecina 2010: Pecina Pavel. Lexical association measures and collocation extraction [Text] / Pavel Pecina // Language Resources and Evaluation. – 2010. – 1-2 (44). – P. 137–158.

Petrovic, Snajder, Basic, Kolar 2006: Petrovic S. Comparison of collocation extraction for document indexing [Text] / S. Petrovic, J. Snajder, B. D. Basic, M. Kolar // Journal of Computing and information technology. – 2006. – 14 (4). – P. 321–327.

Rytel-Kuc 1991: Rytel-Kuc D. Projekt czesko-polskiego słownika walencyjnego czasowników: Założenia opisu semantycznego [Tekst] / D. Rytel-Kuc // Walencja czasownika a problemy leksykografii dwujęzycznej. – Wrocław etc., 1991. – S. 67–75.

Rychlý 2008: Rychlý Pavel. A Lexicographer-Friendly Association Score [On-line resource] / Pavel

Rychlý // RASLAN 2008 Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing. Second Workshop on Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing, RASLAN 2008 Karlova Studánka, Czech Republic, December 5–7, 2008 Proceedings. – Brno, 2008. – P. 6–9. – Mode of access: <https://nlp.fi.muni.cz/raslan/2008/papers/13.pdf>. – Last access: 2016. – Title from the screen.

Seretan 2011: Seretan V. Syntax-Based Collocation Extraction [Text] / V. Seretan // Text Speech and Language Technology. Series Editors Nancy Ide, Jean Véronis. – Volume 44. – Dordrecht – Heidelberg – London – New York : Springer, 2011. – 222 pp. – ISBN 1386-291X, ISBN 978-94-007-0133-5.

Słownik syntaktyczno-generatywny 1980-1993: Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich / Pod red. Kazimierza Polańskiego [Tekst]. – T. 1–7. – Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1980-1993. – . – ISBN 8304000342, 9788304000346.

T. 1: A–M. – 1980. – 406,[1] s.

Smadja, McKeown 1990: Smadja Frank A. Automatically extracting and representing collocations for language generation [Text] / Frank A. Smadja, Kathleen R. McKeown // Proceedings of the 28th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistic (ACL). – 1990. – Pp. 252–259.

Spiwak, Jurkowski 2003: Spiwak O. Ukrainko-polski słownik syntaktyczny: : różnice w łączliwości syntaktycznej około 1700 słów i wyrażeń z ilustracjami z klasycznej i współczesnej literatury ukraińskiej oraz prasy [Tekst] / Orest Spiwak, Marian Jurkowski. – Warszawa : Tyrsa, 2003. – 341 s. – ISBN 8389085046, 9788389085047.

Stefanowitsch, Gries 2003: Stefanowitsch A. Collostructions: Investigating the Interaction between Words and Constructions [Text] / Anatol Stefanowitsch, Stefan Th. Gries // International Journal of Corpus Linguistics. – 2003. – 8–2. – Pp. 209–43.

Stefanowitsch, Gries 2005: Stefanowitsch A. Covarying Collexemes [Text] / Anatol Stefanowitsch, Stefan Th. Gries // Corpus Linguistics and Linguistic Theory. – 2005. – 1–1. – Pp. 1–43.

Stubbs 1995: Stubbs Michael. Collocations and semantic profiles: On the cause of the trouble with quantitative studies [Text] / M. Stubbs // Functions of Language. – 1995. – 2, 1. – Pp. 23–55.

Stubbs 2001: Stubbs Michael. Words and Phrases: Corpus Studies of Lexical Semantics [Text] / M. Stubbs. – Blackwell, Oxford: Wiley, 2001. – 288 p. – ISBN 063120833X, 9780631208334.

Svetozarova 1991: Svetozarova Natalia. Locutions praséologiques intonatives [Text] / N. Svetozarova // Actes du XII Congrès International des Sciences Phonétiques. – Aix-en-Provence. – 1991. – Vol. 2. – P. 274–277.

Veyrenc 1986: Veyrenc Jean. Phrases et idiomes tautonymiques en russe moderne (*obed kak obed* et ses variations) [Texte] / J. Veyrenc // IVe Colloque de linguistique russe (Toulouse, 18-20 mai 1984). – Paris: Institut d'études slaves. – Toulouse: Service des Publications U.T.M., 1986. – P. 301–324.

Wierzbicka 1987: Wierzbicka Anna. Boys will be boys: “radical semantics” vs. “radical pragmatics” [Text] / Anna Wierzbicka // Language. – 1987. – Vol. 63. – № 1. – P. 95–114.

Wierzbicka 1996: Wierzbicka Anna. Semantics: Primes and Universals [Text] / Anna Wierzbicka. – Oxford; N.Y.: Oxford UP, 1996. – 512 p. – ISBN 0-19-870003-2.

ДОДАТОК А.

Результати обчислень статистичних показників для моделей синтаксичних
фразеоологізмів в українській мові

Таблиця 17

**Статистичні показники для моделей синтаксичних фразеоологізмів із двочленним
стрижневим компонентом за даними УНЛК, N=180 мільйонів**

№ з/п	Модель синтаксичного фразеоологізму	Абсолютна частота вживання синтаксичного фразеоологізму	Стати-стичний показник MI	Стати-стичний показник MI ³	Стати-стичний показник MI log Freq	Стати-стичний показник Dice	Стати-стичний показник gmean
1	2	3	4	5	6	7	8
1	<i>Ати-бати, йшли</i> N ₁ Corp./Inf/e N ₄	16,1455	20,1465	25,47565	0,00481	0,04012	
2	<i>Ач який</i> N ₁ /Adj Corp	<i>ач яка</i> 32	12,3073	22,3076	42,18656	0,0139463	0,0300005
		<i>ач яке</i> 18	11,7365	20,0777	33,87967	0,00929	0,01847
		<i>ач який</i> 59	13,1831	24,9934	52,91673	0,02561	0,05519
		<i>ач які</i> 20	11,6438	20,2877	34,75283	0,0088	0,018846
3	<i>Буду я</i> Inf	13,497	30,9884	80,2356	0,15886	0,16594	
4	<i>Де вже</i> Inf	13,0887	32,4847	86,2613	0,20012	0,20036	

1	2	3	4	5	6	7	8
5	<i>De Pronom Inf</i>						
		<i>де вам 93</i>	10,6931	23,7728	47,62619	0,02801	0,02924
		<i>де йому 378</i>	12,1947	29,3206	70,9521	0,09832	0,09918
		<i>де їй 135</i>	10,8761	25,0312	52,3795	0,03687	0,03753
		<i>де їм 237</i>	11,5203	27,2990	61,8037	0,06163	0,06216
		<i>де мені 199</i>	11,6402	26,9149	88,9837	0,05742	0,05938
		<i>де тобі 112</i>	11,0764	24,6927	75,8033	0,03448	0,03664
		<i>де нам 137</i>	10,9153	25,1126	52,726	0,0376	0,03833
6	<i>Де там N1/Adj/ Adv_{placed} Copr/Inf</i>	<i>де там 552</i>	12,7472	30,9658	78,9203	0,14384	0,14518
7	<i>До чого N1 Copr Adj1</i>	<i>до чого 1624</i>	14,1109	35,4445	102,2742	0,39336	0,39942
8	<i>Куди вже Inf</i>	<i>куди вже 194</i>	11,7488	26,9502	60,7333	0,05952	0,06088
9	<i>Куди Pron3 Inf</i>	<i>куди вам 87</i>	11,3285	24,2156	49,72552	0,03521	0,03524
		<i>куди йому 201</i>	12,0408	27,3435	62,6614	0,06798	0,06856
		<i>куди їй 97</i>	11,1561	24,3575	50,1447	0,03497	0,03506
		<i>куди їм 124</i>	11,3428	25,2528	53,6904	0,04193	0,04229
		<i>куди мені 202</i>	12,4193	27,7372	64,68953	0,0783705	0,0783706
		<i>куди нам 120</i>	11,4814	25,2963	53,98069	0,04355	0,04364
		<i>куди тобі 120</i>	11,9335	25,7485	56,10656	0,05084	0,05104
10	<i>Куди там N1 / Adv_{placed} Copr / V_f</i>	<i>куди там 233</i>	12,2598	27,9904	65,5664	0,07899	0,07965

1	2	3	4	5	6	7	8
11	Не до N ₂ Соп _r	не до 1841	13,7864	35,4813	101,6177	0,38002	0,38002
12	Ну і/ї N ₁ Соп _r /V _f	ну і 823	13,658	33,0302	89,9045	0,23008	0,24308
		ну й 897	13,8	33,4086	91,9989	0,25278	0,26654
13	Ось так N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Соп _r /V _f	ось так 714	14,7652	33,7266	95,1336	0,25212	0,33219
14	Ось і N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Соп _r /V _f	ось і 1072	15,3345	35,4691	104,9049	0,37489	0,49584
15	Ось тобі/вам N ₁ / Adj/Adv _{praed} Соп _r /V _f	ось тобі 433	15,1661	32,6841	90,2948	0,27615	0,29723
		ось вам 471	15,1468	32,9076	91,4247	0,28069	0,30793
16	Ось який N ₁ /Adj Соп _r	ось яка 191	12,9751	28,1312	66,87586	0,07188	0,09239
		ось яке 102	12,3299	20,9502	56,02172	0,04434	0,05399
		ось який 191	12,9688	28,1246	66,84332	0,07163	0,09218
		ось які 162	12,7525	27,4332	63,68185	0,06148	0,07876
17	Ось N ₁ так N ₁ Соп _r	ось ... так 62	11,2392	23,1488	45,6694	0,02119	0,02884
18	От і N ₁ /Adj/Adv _{praed} Соп _r /V _f	от і 1149	13,8634	34,1981	95,78302	0,29976	0,30835
19	От так N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Соп _r /V _f	от так 333	12,0941	28,8542	68,89769	0,08751	0,08989

1	2	3	4	5	6	7	8
20	От який N ₁ / Adj Copr	от який 93	10,3598	23,4385	46,14203	0,02555	0,02604
		от яка 97	10,4262	23,6279	46,86397	0,02672	0,02722
		от яке 40	9,4083	20,0525	34,25218	0,01222	0,01228
		от які 59	9,7239	21,4897	39,03177	0,01635	0,01664
21	От/ото тобі/вам N ₁ / Adj/Adv _{praed} Copr/ V _t	от вам 239	12,597	28,4003	67,68262	0,09014	0,09066
		от тобі 360	13,3289	30,3139	76,94959	0,14165	0,14338
		ото вам 25	10,6249	19,9139	33,93737	0,01399	0,01481
		ото тобі 18	10,2924	18,6329	29,71076	0,01074	0,01119
22	Оце так N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Copr/ V _f	оце так 400	13,2814	30,5704	78,0424	0,12853	0,14867
23	Оце вже/жс N ₁ / Adj/Adv _{praed} Copr/ V _t	оце жс 196	12,3933	27,6242	64,19086	0,06773	0,07651
		оце вже 220	12,6638	28,2279	67,01802	0,08009	0,08901
24	Оце N ₁ так N ₁ Copr	оце ... так 70	10,7664	23,0262	44,993045	0,02249	0,02602
25	Оце ї/ї N ₁ /Adj/ Adv _{praed} Copr/ V _f	оце і 340	13,0299	29,8505	74,4969	0,10829	0,12564
		оце ї 388	13,2379	30,4395	77,3922	0,12472	0,14424
26	Оце тобі/вам N ₁ / Adj/Adv _{praed} Copr/ V _t	оце вам 97	12,2189	25,4203	54,9218	0,04954	0,05066
		оце тобі 134	12,8256	26,9588	61,6757	0,07251	0,07348

1	2	3	4	5	6	7	8
27	Такий вже/же N ₁ /Adj Copr	така вже 645 така ж 926 таке вже 314 таке ж 640 такий вже 164 такий же 775 такий уже 310 такі вже 300 такі ж 947 теж мені 201	13,1442 13,5615 12,1475 13,0711 11,0857 13,4668 12,5724 11,8312 13,3867 12,3535	31,8123 33,2734 28,7382 31,7156 25,8023 32,6644 29,1259 28,2904 33,1628 27,6568	83,38102 90,83117 68,50591 82,81999 55,49113 87,85019 70,74614 66,19613 89,95385 64,2883	0,17919 0,24716 0,08838 0,17297 0,04438 0,22061 0,10152 0,07788 0,23681 0,07639	0,18003 0,24934 0,08892 0,17484 0,04448 0,22065 0,10237 0,07791 0,23724 0,07641
28	Теж мені N ₁ /Adj/ Adv _{rated} Copr / V _r						
29	Чи до N ₂ Copr	чи до 704	12,5588	31,4791	80,7449	0,15331	0,15354
30	Чи не V _{БЗ(р)} N ₁	чи ... не 104 чи не 2496	9,7997 14,3847	23,1867 36,9585	44,71126 110,33045	0,02265 0,54361	0,02268 0,54444
31	Чим не N ₁ /Adj/ Adv _{rated} Copr	чим не 478	12,5621	30,3661	76,0049	0,12285	0,12671
32	Чому/чом (N ₃) не Inf	чому не 1272 чому... не 403 чом не 254	13,9894 12,2402 13,5621	34,5259 29,5512 29,5412	98,0456 72,01547 73,6733	0,32032 0,10148 0,09031	0,32836 0,10403 0,13059

1	2	3	4	5	6	7	8
33	Що за N ₁ Сорґ	що за 2646	14,3143	37,0558	110,5837	0,54703	0,54703
34	Як не (N ₃) Adv _{град} / Inf/V _г	як не 1898	13,8339	35,6166	150,6791	0,39218	0,39219
		як ... не 606	12,1867	30,6747	76,56445	0,12522195	0,12522196
35	Яке там N ₁ /Adj/ Adv _{град} Сорґ / Inf	яке там 218	11,6741	27,2113	61,6751	0,06283	0,06289
36	Який там N ₁ /Adj Сорґ	який там 358	12,1239	31,0525	69,9273	0,09334	0,10224
		яка там 397	12,2791	29,5468	72,0642	0,10376	0,10466
		які там 474	12,5498	30,3289	75,8285	0,12461	0,12561
37	Який уже/вже/же/ж N ₁ Сорґ	який вже 357	11,8731	28,8342	68,44849	0,08612	0,8622
		який уже 550	12,8801	31,088	79,69941	0,14925	0,15171
		яка вже 628	12,6943	31,2854	80,19793	0,15184	0,15199
		яке вже 290	11,8395	28,2009	65,84972	0,07673	0,07681
		які вже 861	13,1644	32,6661	87,23306	0,20928	0,20946
		які уже 41	9,3395	20,0551	34,22107	0,01181	0,01214
		яка ж 791	12,9236	32,1804	84,56344	0,18468	0,18469
		яке ж 459	12,3981	30,0844	74,52237	0,11689	0,11727
		який же 695	12,9744	31,8575	83,25301	0,17537	0,17619
		які ж 616	12,5774	31,1126	79,22063	0,144567	0,144568
38	N _{1р1} не винні Сорґ	не винні 216	13,1498	28,6608	69,3557	0,07542	0,001127
39	N ₁ не пахнуть / пахне	не пахнуть 55	12,4761	24,0399	49,23404	0,02114	0,04171
		не пахне 135	12,5112	26,6661	60,25473	0,04733	0,06614

Статистичні показники для моделей синтаксичних фразеологізмів із тричленним стрижневим компонентом за даними УНЛК, N=180 мільйонів

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання синтаксичного фразеологізму	Статистичний показник MI	Статистичний показник MI ³	Статистичний показник MI log Freq	Статистичний показник Dice	Статистичний показник gmean
1	2	3	4	5	6	7	8
1	<i>Де вже Pron₃ Inf</i>	<i>де вже вам 7</i>	22,4399	28,0538	45,74592	0,00198	0,00205
		<i>де вже йому 17</i>	23,2116	31,2943	65,7733	0,00438	0,00441
		<i>де вже їй 3</i>	20,8624	24,0326	32,6637	0,00079	0,00081
		<i>де вже їм 15</i>	23,0169	30,8312	62,5614	0,00387	0,00389
		<i>де вже мені 31</i>	24,4365	34,3458	83,0236	0,00855	0,00876
		<i>де вже тобі 2</i>	20,7472	22,7478	22,3442	0,00057	0,0006009
		<i>де вже нам 16</i>	23,2957	31,2967	64,7020	0,00427	0,00433
2	<i>Де вже там N₁/Adj/ Adv_{graded} Copr/Inf</i>	<i>де вже там 59</i>	28,398006	40,1634	113,9894	0,01522	0,01532
3	<i>До чого ж N₁ Copr Adj_i</i>	<i>до чого ж 196</i>	26,4355	41,6668	136,9218	0,04705	0,04754

Продовження таблиці 18

1	2	3	4	5	6	7	8
4	Куди вже Propz Inf	куди вже вам 3	21,9492	25,1193	29,83204	0,001013	0,00103 9
		куди вже йому 7	22,6754	28,2904	46,2261	0,00213	0,00216
		куди вже її 4	22,0352	26,0352	34,7689	0,00126	0,00128
		куди вже їм I	19,8668	19,8668	13,4986	0,00031	0,00031
		куди вже мені II	23,6983	30,6183	57,73193	0,00362	0,00371
		куди вже нам 5	22,3751	27,0196	39,30539	0,00159	0,00169
		куди вже тобі 4	22,5047	26,5053	35,50959	0,00138	0,00143
5	Ну такий же/жс/ вже/уже N ₁ /Adj ₁ Copr	ну така ж 0	19,9931	19,9931	13,58442	0,000311	0,000317
		ну таке вже 0	-	-	-	-	-
		ну таке ж 0	-	-	-	-	-
		ну такі вже 0	-	-	-	-	-
		ну такі ж 0	-	-	-	-	-
		ну такий вже 3	22,2558	24,6651	30,24881	0,00092	0,00093
		ну такий же 0	-	-	-	-	-

Продовження таблиці 18

1	2	3	4	5	6	7	8
6	Ну чим не Ni/ Adj ₁ / Adv _{град} Сорґ	ну чим не 16	23,8438	31,8448	66,22455	0,00471	0,00492
7	Ну який же/вже/уже Ni /Adj ₁ Сорґ	ну який вже 0 ну який уже 0	- -	- -	- -	- -	- -
		ну який же 27	24,4701	33,9807	79,93934	0,00783	0,00805
		ну яка ж 22	23,9375	32,8575	73,57957	0,00601	0,00621
		ну яка вже 0	-	-	-	-	-
		ну яке вже 0	-	-	-	-	-
		ну яке ж 7	22,5452	28,1605	45,96062	0,00204	0,00209
		ну які вже 0	-	-	-	-	-
		ну які ж 9	22,6628	29,0029	51,15754	0,00247	0,00255
		ну яка там 7	22,6352	28,2508	46,14416	0,00208	0,00214
		ну яке там 2	21,0884	23,0881	22,71165	0,00064	0,00065
		ну який там 5	22,1435	26,7874	38,89862	0,00149	0,00153
		ну які там 7	22,6502	28,2654	46,17464	0,00209	0,00215
8	Ну який там Ni / Adj ₁ Сорґ						

Продовження таблиці 18

1	2	3	4	5	6	7	8
9	Он який уже/вже N ₁ Copr	он який вже 2 он який уже 1 он яка вже 0 он яка уже 0 он яке вже 0 он яке уже 0 он які вже 1 он які уже 0	21,0724 20,4565 - - - - 20,0931 -	23,0874 20,4565 - - - - 20,0931 -	22,69448 13,89932 - - - - 13,65237 -	0,00059 0,00033 - - - - 0,000302 -	0,00065 0,00035 - - - - 0,000325 -
10	Ось тобі/вам й/і N ₁ / Adj/Adv _{прасд} Copr/ Vr	ось тобі і 35 ось тобі й 99 ось вам і 110 ось вам й 0	26,7532 27,7731 28,2651 -	37,0133 41,5312 41,8292 -	60,3909 125,3864 130,4981 -	0,01335 0,03803 0,04081 -	0,01622 0,04608 0,4936 -
11	От/ото тобі/вам й/і N ₁ /Adj/Adv _{прасд} Copr/ Vr	от вам і 124 от вам й 0 от тобі і 47 от тобі й 263 ото вам і 4 ото вам й 0 ото тобі і 2 ото тобі й 7	26,8674 - 25,6083 28,1103 23,1983 - 22,3389 24,1634	40,7771 - 36,7186 44,1894 27,1983 - 24,3385 29,7791	127,17457 - 97,18438 153,66117 36,60415 - 24,05841 49,25963	0,03707 - 0,01437 0,08701 0,00144 - 0,00074 0,00262	0,03871 - 0,01515 0,08515 0,00168 - 0,00087 0,00305

Продовження таблиці 18

1	2	3	4	5	6	7	8
12	От же ж N ₁ / Adj / Adv _{град} Сор _r / V _r	от же ж 73	25,6641	38,0445	108,28751	0,02036	0,02059
13	От який уже/вже N ₁ / Adj Сор	от який вже 0 от який уже 0	- -	- -	- -	- -	- -
14	Оце вже ж N ₁ Сор _r / Adj / Adv _{град} Сор _r / V _r	оце вже ж 0	-	-	-	-	-
15	Оце тобі/вам її/ї N ₁ / Adj / Adv _{град} Сор _r / V _r	оце тобі і 5 оце тобі її 24 оце вам і 24 оце вам її 1 хто, як не 82 хто як не 82	23,2977 25,5791 25,4209 20,8528 25,0405	27,9422 34,7495 34,5914 20,8528 37,7565	40,9261 80,7155 80,2165 20,8528 108,4769	0,00178 0,008602 0,00834 0,00035 0,01896	0,00199 0,00962 0,00927 0,00039 0,01926
16	Хто, як не N ₁						
17	Чи ж не V _{3s/pl} N ₁	чи ж не 259	26,4914	42,5266	144,4168	0,05789	0,05798
18	Чи N ₃ не Adv _{град}	чи тобі не 35 чи вам не 42	24,5844 24,7069	34,8442 35,4927	86,3672 91,1035	0,00927 0,01091	0,00983 0,01142
19	Чим же не N ₁ Сор _r / Adj / Adv _{град} Сор _r	чим же не 8	22,2804	28,2811	47,99087	0,00211	0,00216

1	2	3	4	5	6	7	8
20	Чому/чом б/би/ж/же (N ₃) не Inf	чому б не 331 чом би не 51 чому ж не 326 чом же не 51	27,3448 27,0861 27,3093 26,8644	44,0877 38,4322 44,0083 38,2106	68,9391 104,92021 155,00956 104,0618	0,08178 0,01759 0,08028 0,01662	0,08317 0,02252 0,08166 0,02139
21	Що ж/це/то/воно за N ₁ Copr	що воно за 207 що ж за 114 що це за 738 що то за 637	26,3731 25,1521 27,7322 27,7296	41,7618 38,8196 43,4498 46,3615	138,00328 117,00012 179,5771 175,56634	0,004785 0,02458 0,15518 0,140041	0,04859 0,02463 0,15523 0,14063
22	Що, як не Prop	що, як не 157	25,4196	40,0113	126,1627	0,03243	0,03243
23	Як (же/тут) (N ₃) не Adv _{pred} / Inf / Vf	як вам не 91 як же не 169 як їй не 32 як їм не 27 як йому не 46 як мені не 59 як нам не 16 як тобі не 72 як тут не 176	25,6638 25,9624 23,8292 23,4166 24,1857 24,9163 22,8472 25,4694 25,9831	38,6834 40,7658 33,8302 32,9269 35,2339 36,6823 30,8482 37,8103 40,9036	113,7665 130,7148 81,68102 76,49779 91,28878 100,0138 63,45635 107,12685 131,8508	0,02266 0,03824 0,00759 0,00622 0,01059 0,01444 0,00381 0,018263 0,03953	0,02543 0,03861 0,00778 0,00631 0,01075 0,01503 0,00391 0,01951 0,03985

Продовження таблиці 18

1	2	3	4	5	6	7	8
24	Яке (вже/жс) там N ₁ / Adj/Adv _{град} / Inf Сорґ	яке вже там 17	23,4714	31,6472	66,5093	0,00456	0,00469
		яке ж там 7	22,088039	27,7033	45,0286	0,00188	0,00189
25	Який же це/то N ₁ Сорґ	який же це 68	24,8804	37,0558	103,2733	0,01629	0,01639
		який же то 42	24,3947	35,1804	89,95195	0,01059	0,01062
		яка ж це 104	25,2561	38,6581	115,23187	0,02371	0,02372
		яка ж то 123	25,7076	39,5933	121,48166	0,02943	0,02945
		яке ж це 56	24,6226	36,2385	97,5955	0,01349	0,01356
		яке ж то 67	25,0911	37,2244	103,79076	0,01744	0,01755
		які ж то 55	24,5611	36,1249	96,92498	0,013206	0,013213
		які ж це 41	23,9276	34,6439	87,67322	0,009378	0,009384
26	Який уже/вже/же/жс там N ₁ Сорґ	яке вже там 22	23,5837	32,5037	72,49199	0,00569	0,00572
		яка ж там 20	23,3425	31,9877	69,66927	0,005045	0,00508
		яка уже там 0	-	-	-	-	-
		який вже там 5	21,4402	26,0844	37,66312	0,001291	0,001299
		який же там 10	22,5804	29,2249	53,08177	0,00267	0,00268
		який уже там 4	21,5017	25,5019	33,927	0,00112	0,00113
		які вже там 13	22,8399	30,2419	59,08978	0,00337	0,00339
		які ж там 13	22,7359	30,1379	58,82075	0,00329	0,00331
		які уже там 0	-	-	-	-	-

Продовження таблиці 18

1	2	3	4	5	6	7	8
27	N ₁ він/вона/воно/вони і є N ₁	він і є 170	26,0123	40,8319	131,1184	0,03912	0,03921
		вона і є 114	25,3907	39,0578	118,1097	0,02598	0,02602
		вони і є 75	24,7086	37,1678	104,9029	0,01679	0,01681
		воно і є 238	26,7771	42,5681	143,7621	0,05789	0,05854
28	N ₁ і є Африці N ₁ Согр	і в Африці – 30	26,3059	36,1202	88,5612	0,00891	0,01321

Статистичні показники для моделей синтаксичних фразеологізмів із чотиричленним стрижневим компонентом за даними УНЛК, N=180 мільйонів

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Абсолютна частота вживання синтаксичного фразеологізму	Статистичний показник MI	Статистичний показник MI ³	Статистичний показник MI log Freq	Статистичний показник Dice	Статистичний показник gmean
1	2	3	4	5	6	7	8
1	<i>Ну і/ї чим не N₁ Сорґ</i>	<i>ну і чим не I</i> <i>ну і чим не 0</i>	35,0608 -	35,0608 -	23,82235 -	0,00026 -	0,00027 -
2	<i>Ну й/ї що за N₁ Сорґ</i>	<i>ну й що за I</i> <i>ну і що за 3</i>	34,3608 35,9282	34,3608 39,0335	23,34673 48,83158	0,000238 0,000713	0,000247 0,000741
3	<i>Ну який же/уже/еже там N₁/Adj₁ Сорґ</i>	<i>ну яка ж там I</i> <i>ну яке вже там 0</i> <i>ну яке ж там 0</i> <i>ну який вже 0</i> <i>ну які вже там 0</i> <i>ну які ж там I</i>	35,3063 - - - - 35,2179	35,3063 - - - - 35,2179	23,98916 - - - - 23,92912	0,00028 - - - - 0,000281	0,00029 - - - - 0,00287
4	<i>Оце ж вам/тобі і/ї N₁ / Adv_{praced} Сорґ / V_г</i>	<i>оце ж вам і 4</i> <i>оце ж вам й 0</i> <i>оце ж тобі й 0</i> <i>оце ж тобі і 0</i>	38,2106 - - -	42,2109 - - -	60,29181 - - -	0,00124 - - -	0,00137 - - -

Продовження таблиці 19

1	2	3	4	5	6	7	8
5	Чи (ж) Propz (i/ü) не Adv _{graced}	чи ж тобі не 7	37,6375	43,2528	76,7279	0,00179	0,00188
		чи тобі й не 1	34,6894	34,6894	34,6894	0,00025	0,00026
		чи ж вам не 5	37,0113	41,6555	65,0162	0,00127	0,00131
6	Чому (б) Nz не Inf	чому б вам не 65	42,0196	54,0654	172,58388	0,02046	0,02139
		чому б мені не 20	39,3864	48,0312	117,5368	0,00543	0,005599
		чому б тобі не 43	40,7565	51,61	150,8818	0,01203	0,01261
		чому б їй не 15	38,7671	46,5821	105,3713	0,00397	0,00405
		чому б їм не 18	38,8624	47,2023	112,1835	0,00465	0,00472
		чому б йому не 25	39,3372	48,6259	125,6482	0,00646	0,00656
7	Що ж це/то за N1 Сорґ	чому б нам не 65	40,9003	52,9468	117,9868	0,01724	0,01762
		що ж то за 210	41,5037	56,9336	217,75833	0,04696	0,04713
		що ж це за 206	41,2658	56,6392	296,1092	0,04452	0,04459
8	Як же тут не Adv _{graced} /Inf/V _f	як же тут не 14	37,9492	45,5644	100,7495	0,00331	0,00334
9	Як же Nz не Adv _{graced} /Inf/V _f	як же вам не 5	37,099	41,7435	95,9151	0,00128	0,00027
		як же їй не 4	36,4475	40,4482	57,50972	0,00099	0,00101
		як же їм не 4	36,2801	40,2807	57,24552	0,00096	0,00097
		як же йому не 10	37,6029	44,2475	88,39673	0,00241	0,00244
		як же мені не 37	39,8621	50,2817	142,1539	0,00934	0,00964
	як же нам не 9	37,6359	43,9761	84,95684	0,00222	0,00227	
	як же тобі не 9	38,0874	44,4282	85,97601	0,00234	0,00246	

Продовження таблиці 19

1	2	3	4	5	6	7	8	
10	N ₁ він/вона/воно/вони і в Африці N ₁ Сорґ	він і в Африці 5	39,1767	43,8209	68,8201	0,00142	0,00192	
		вона і в Африці 5	39,1316	43,7754	68,7408	0,001404	0,0019	
		воно і в Африці 0	-	-	-	-	-	-
		вони і в Африці 3	38,3166	41,4867	52,0777	0,00083	0,001127	

Таблиця 20

Статистичні показники для моделей синтаксичних фразеологізмів із п'ятичленим стрижневим компонентом за даними УНЛК, N=180 мільйонів

№ з/п	Модель синтаксичного фразеологізму	Частота вживання синтаксичного фразеологізму	Стати-стичний показник MI	Стати-стичний показник MI ³	Стати-стичний показник MI log Freq	Стати-стичний показник Dice	Стати-стичний показник zmean
1	Ну і/і що ж за N ₁ Сорґ	ну і що ж за 1 ну і що ж за 0	49,7372	49,7372	33,79435	0,00024	0,00025
2	Що ж це воно за N ₁ Сорґ	що ж це воно за 2	50,3143	52,3143	54,18723	0,00045	0,00046

ДОДАТОК Б.
Матеріали до «Словника
синтаксичних фразеологізмів української мови»

З-поміж усього загалу лексикографічних праць синтаксичні словники є чи не найменш опрацьованими. У сучасних типологіях словників синтаксичні словники взагалі не розглядаються (див., зокрема: [Дубічинський 2004; Перебийніс, Сорокін 2009; Українська мова 2004] та ін.), що, очевидно, мотивоване як складністю речення як об'єкта лексикографічного опису через його багатоаспектність, неналежним рівнем опрацювання концепцій лексикографічного подання синтаксичних одиниць різних типів (синтаксем, речень і под.), так і поодинокими спробами їх практичного втілення.

Усвідомлення того факту, що властивості синтаксичних одиниць та валентно-дистрибутивний потенціал предикатів як їх визначальних компонентів можуть і мають бути лексикографічно описані, прийшло лише на початку 80-х – у кінці 90-х рр. ХХ ст. Саме у цей час, за влучним висловленням С. О. Важніка, спостерігається «своєрідний лексикографічний бум» [Важнік 2007: 228], унаслідок якого на матеріалі різних слов'янських мов укладено валентнісні або дистрибутивні словники дієслів [Попова 1987; Kawka 1980; Корубин, Велковска 1997–2002; Słownik syntaktyczno-generatywny 1980-1993 і под.], а також двомовні словники [Апресян, Палл 1982; Czesko-polski słownik 1994; Rytel-Kuc 1991 та ін.] (пізніше опубліковано працю [Spiwak, Jurkowski 2003]). Принципи створення та структуру словникових статей цих лексикографічних праць докладно проаналізовано у циклі досліджень С. О. Важніка [Важнік 2007; Важнік 2008; Важнік 2008а та ін.].

Етапною працею в галузі лексикографії став синтаксичний словник Г. О. Золотової, у якому запропоновано модель словникового опису синтаксем російської мови, що виступають будівельним матеріалом для словосполучень і речень [Золотова 2001] (перше видання словника здійснено в 1988 році). Однак у XXI ст. увага синтаксистів прикута до речення як основної синтаксичної одиниці.

Ґрунтовною спробою лексикографічного подання моделей речень став експериментальний синтаксичний словник російських дієслівних моделей речень за редакцією Л. Г. Бабенко [Русские глагольные предложения 2002], у якому моделі речень розташовано за польовим принципом, відповідно до входження базового дієслівного предиката до складу трьох великих полів (дії і діяльності; буття, стану і якості; відношення) з подальшою диференціацією у їх межах на підполя, лексико-семантичні групи, мікрогрупи.

Укладачі словника прагнули врахувати різні аспекти речення, зокрема, особливості будови, семантики, можливості їх варіювання, ускладнення поширювачами, перетину з моделями інших семантичних класів або підкласів. Особливу увагу приділено регулярним парадигмальним реалізаціям базової моделі, серед яких розмежовано три типи: основні лексичні варіанти моделі, сумісні семантичні моделі й образні семантичні моделі речення. Цілковито умотивовано цю концепцію лексикографічного опису запропоновано для речень нефразеологізованої структури – основного і найбільшого класу речень, опанування якого є найважливішим складником знання граматичного ладу певної мови.

Одним з можливих напрямів подальших студіювань над синтаксичними фразеологізмами є укладання словника, покликаного компактно й доступно подати відомості про семантику, структуру, прагматику, варіювання й парадигму синтаксичних фразеологізмів української мови, а також результати їх статистичного аналізу на матеріалі УНЛК.

«Словник синтаксичних фразеологізмів української мови» плановано як лексикографічну працю навчального типу, він може допомогти тим, хто вивчає українську мову, оволодіти таким у край важливим національно-специфічним шаром граматики, як синтаксична фразеологія [Ситар 2011г].

Безпосереднє укладання словникових статей має опертям теоретичні узагальнення, отримані під час аналізу зібраного фактичного матеріалу, і здійснювано з урахуванням досвіду лексикографічної репрезентації російських нефразеологізованих речень [Русские глагольные предложения 2002], англійських і російських нечленованих речень різних типів [Меликян, Краснов 2005; Меликян, Ахалкаци 2006; Меликян 2001], а також синтаксичних фразеологізмів російської мови [Балобанова 2004; Меликян, Остапенко 2005; Меликян 2017] за відсутності подібних лексикографічних проєктів в україністиці.

На наш погляд, коректний і повний лексикографічний опис синтаксичних фразеологізмів забезпечить комплексний аналіз їх ознак – структурних, семантичних, прагматичних, парадигмальних і статистичних [Ситар 2009; Ситар 2011; Ситар 2011а; Ситар 2011в; Ситар 2011г; Ситар 2014 та ін.]. З урахуванням цього пропонуємо структуру словникової статті створюваного Словника синтаксичних фразеологізмів української мови.

Заголовкова частина вміщує модель синтаксичного фразеологізму в загальному вигляді – запис у вигляді структурної схеми речення. Далі подається опис моделі в такій послідовності:

I. Структурні параметри:

- 1) структурна схема речення;
- 2) тип речення за будовою;
- 3) частиномовний статус незмінного компонента;
- 4) варіанти структурної схеми;
- 5) можливість / неможливість уведення поширювачів;
- 6) членованість / нечленованість речення.

II. Семантичні ознаки:

- 1) семантичний тип;
- 2) типова семантика речення;
- 3) додаткові семантичні відтінки;
- 4) ступінь злитості компонентів;
- 5) наявність / відсутність лексичних обмежень на заповнення позиції змінного компонента;
- 6) образні моделі.

III. Синтаксична парадигматика – компонентний склад синтаксичної парадигми описуваної моделі речення (граматичні модифікації часу, способу, фазові, модальні та інші перетворення базової моделі речення).

IV. Прагматичні ознаки:

- 1) прагматична функція синтаксичного фразеологізму;
- 2) прагматичний статус мовця;
- 3) прагматичний статус адресата.

V. Семантико-парадигмальні властивості:

- 1) синтаксичні синоніми – вказівка на синонімічні зв'язки моделей синтаксичних

фразеологізмів з іншими фразеологізованими моделями й традиційними реченнями;

2) синтаксичні омоніми – нефразеологізовані і фразеологізовані речення, побудовані за однією структурною схемою.

VI. Статистичні параметри синтаксичних фразеологізмів, які охоплюють кількісні дані щодо ступеня злитості компонентів у межах незмінної частини [Ситар 2015б]. Статистичний аналіз охоплює обчислення таких показників асоціації:

- 1) MI;
- 2) MI^3 ;
- 3) $MI \log Freq$;
- 4) Dice;
- 5) gmean.

Запропонована модель опису синтаксичних фразеологізмів покликана забезпечити їх всебічний аналіз і можливість відмежування від подібних або близьких мовних явищ.

Зразки словникових статей
«Словника синтаксичних
фразеологізмів української мови»

Модель *Що за N₁ Сорґ*

I. Структурні параметри:

- 1) структурна схема речення – *Що за N₁ Сорґ*;
- 2) тип речення за будовою – просте;
- 3) частиномовний статус незмінного компонента – частка-фразема, за походженням – поєднання займенника і прийменника;

4) варіанти структурної схеми:

Що за Adj₁ N₁ Сорґ: Що за гарна дівчина!

Що за N₁ Сорґ N₁: Що за дівчина Наталя!

Що за Adj₁ N₁ Сорґ N₁: Що за гарна дівчина Наталя!

5) можливі поширювачі:

а) додаток:

– Вибачайте, моя наймиліша пані, що ми потурбували вас, одірвали од господарства! – залепетала Зося. – Що за личко в вас! Що за щасливий кольор лиця! (Іван Нечуй-Левицький);

б) означення:

– Оце, бач, що зробив город, – указав він на Христю, – що за дівка була – і здорова, і красива. А запопала у город – висмоктав все з неї, що можна було висмоктати, та й викинув каліку у село змерзати! (Панас Мирний);

в) обставина: *– Ой, що за чудові вигляди тут у вас і на річку, й за річку! Які скелі, які млини, яка червона вода в Росі! Диво дивне! Зовсім червона вода!*

(Іван Нечуй-Левицький);
б) членоване.

II. Семантичні ознаки:

1) семантичний тип – оцінний;

2) типова семантика речення – негативна / позитивна оцінка мовцем предмета (явища, особи, події): *Коли вони підійшли до будиночка на Жилинській вулиці, Юрій Олександрович мимоволі засміявся.*

– **Що за халуна**, – сказав він. – Уявляю, які монстри тут мешкають! Цікава дівчина могла б добрати собі цікавішого приміщення. Ні, Льово, я зовсім перестаю вірити в її високі прикмети (Валер'ян Підмогильний);

– Для паняночки я таку горничку прибрала, **що за чудо**: уранці сонечко прийде – поздоровкається, а ввечері, одходячи до спокою, попрощається. Горничка як гніздечко: і тиха, і спокійна, і весела. З вікон усе навкруги видно, мов на долоні (Панас Мирний);

3) додаткові семантичні відтінки:

а) незгода мовця з оцінкою певного денотата іншим учасником ситуації (співрозмовником):

– Не подобаються мені такі самостійні чи самостійницьькі обличчя, які не люблять визнавати чийсь волю. Ох, ці мені українські обличчя... – В голосі Киселя обізвались не тільки недобрі натяки, а й відгрім тієї страшної підозри, яку невідомо хто кайновою ниткою роками протягав у саму основу нашого життя. – Чує моя душа, що цей самостійник накличе біду і на свою, і на твою голову.

– Чому самостійник? **Що за нерозумні натяки і аналогії!?** – скипів Борисенко. – Він же, зрештою, не петлюрівець, а Герой Радянського Союзу! На ньому

місяця живого нема... (Михайло Стельмах);

б) обурення мовця діями співрозмовника:

– Вас послали наші одвічні вороги? Ви збиралися вчинити замах на нашого божественного фюрера?..
Відповідайте, якщо хочете лишитись живими!

– **Що за дурниці!** – обурилася тітка Павлина. –
Який фюрер? Який замах? (Анатолій Дімаров);

в) здивування, викликане описуваною ситуацією:
Безсмертний. Хто ти, жінко добра?

Пауза.

Хто ти?

Жінка (тихо). Я твоя доля...

Безсмертний (якусь мить остовпіло дивиться на жінку, а потім посміхається). Така у мене гарна доля?

Жінка. Ти кращої вартий.

Безсмертний. Невже? Великодушна ти, як жінка.

Жінка. І нещаслива по-жіночи.

У Безсмертного падає костур. Чоловік зігнувся, а коли підвівся – жінка, як несподівано з'явилась, так само несподівано і зникла.

Безсмертний. Гей, доле, куди ж ти? **Що за дивина?..** Чи справді це була жінка? Чи, може, мені привиділось? Але цей голос я наче вже чув десь... От тільки де? Де? Де?! (Михайло Стельмах);

г) недоцільність або непотрібність денотата: Його дивував спокій, з яким вона говорила. І він почував себе перед нею хлопчаком, якого повчають. Його повчають, **що за нісенітниця!** (Валер'ян Підмогильний);

д) параметричне значення, нашароване на відповідне аксіологічне (позитивне або негативне) значення: Придверниця, трохи розгублена, раз у раз зітхала й примовляла: **«Пресвята діво, що за спека, що**

за спека! Прямо дихати нема чим! ...» (Франсіско Гарсія Павон);

4) ступінь злитості компонентів – частковий (напівфразеологізоване речення);

5) лексичні обмеження відсутні;

6) образна модель відсутня.

III. Чотиричленна парадигма речення: *Що за пісня! Що за пісня була! Що за пісня буде! Що за пісня була би!*

IV. Прагматичні ознаки:

1) прагматична функція:

а) експресивна:

Я набирав цілу торбу всяких книжок і їхав до батька. Він тоді був управителем у маєтку князя Кудашева — в Лозоватці. (Що за краса! Величезний став завиришки з верству, а голова ледве мріє на обрії, закутана в величезні плавні. Став здавався монахом, що стоїть навколішках. В тому місці, де він немов би молитовно простягав руки, вузеньким єриком єднався з другим ставом. Коли, після великих дощів, вода з цього другого ставу полетіть було через греблю і бистрим струмком несеться в великий став,— назустріч цій водиці свіжій іде страшенна сила коропів. Зараз вислалась сторожі, бо люд виловлював коропів руками за зябра (Панас Саксаганський);

б) фатична: *Вона показала йому на небо.*

— Поглянь, що за погода! Твоя дорога вистелена зорями. Він засміявся.

— Так (Антуан де Сент-Екзюпері);

в) коректувальна:

– Вас послали наші одвічні вороги? Ви збиралися вчинити замах на нашого божественного фіурера?.. Відповідайте, якщо хочете лишитись живими!

– **Що за дурниці!** – обурилася тітка Павлина. – Який фіурер? Який замах? (Анатолій Дімаров).

2) прагматичний статус мовця:

а) мовець є спостерігачем ситуації: – *А сестри вашої жінки, – підхопила Зося, – що за гарні дівчатка, що за милі! Як ті пташки, все горнулись до матері* (Іван Нечуй-Левицький);

б) рідко мовець є учасником ситуації: **Що за люба дитина мій Карно**, такий слухняний, такий тихий, хоч у вухо бгай. Такий він був і маленьким: оце, було, покину в колісці, піду на город, вернуся, а він лежить – ані писне (Іван Нечуй-Левицький).

3) прагматичний статус адресата:

а) адресат як співавтор дискурсу:

*Великдень цього року ранній, у всіх християн одночасно, такий рідкісний збіг. Дзвони дзвонять на Володимирському соборі, ми христосуємося. Спасибі тещі, навертає до звичаїв. Малий б'ється з Борькою крашанками навбитки, Борька ляпає якусь гидоту щодо етимології яєць.— Це у них в сім'ї, чи в дитячому садку набрався?! — жахається дружина. Хочеться Борьку в шию вигнати, але ж він дитина. Затуляюсь від них газетами, там теж не пропускають нагоди двозначно скаламбурити. **Що за схильність з'явилася у людей — неодмінно увернути якесь паскудство, натякнути, понизити** (Ліна Костенко) (масовий публічний конкретизований адресат);*

б) адресат, який у діалозі змінює комунікативну роль слухача на роль мовця:

Марта вкинула в рот картоплину, розкусила й виплюнула; другі матушки натрапили на картоплю, але, розшилопавши, випльовували.

— Які м'які горішки! Це, мабуть, заграничні, не прості — говорив отець Мельхиседек, прижмурюючи хитро очі.

— А справді, якісь м'які та чудні на смак, — обізвався благочинний, котрий, не розібравши, вже з'їв картоплину, в певній надії, що то турецькі горіхи.

— Щось неначе чи гнилі горіхи, чи шолудиві, чи що. І лушпиння чогось м'яке, неначе картоп...

Марта викинула на долоню розкушену картоплину, принесла до світла, — на долоні й справді була картоплина.

— Ой, картопля! Йй-богу, картопля! **Що це за диво!** Чи, може, в турків такі горіхи ростуть? — крикнула Марта (Іван Нечуй-Левицький).

V. Семантико-парадигматичні властивості:

1) синтаксичні синоніми: *Оце (так) подія! Яка подія! Це справжня подія!*

2) синтаксичні омоніми — нефразеологізовані питальні речення:

— *Ходи лиш у волость!* — каже десятник здалека.

Чіпка ще раз глянув на десятника, подумав трохи, та тоді вже запитав:

— *Чого?*

— *Не знаю, — одказав десятник. — Кличуть... якийсь чоловік прийшов з Дону...*

— **Що за чоловік?** Навіщо я йому здався?

— *Не скажу, — одмовив десятник. — Прийшов, щось побалакав з писарем, — мене оце й послано...*

— *Добре... прийду, — одказав Чіпка (Панас Мирний).*

VI. Статистичні параметри:

- 1) $MI=14,31$
- 2) $MI^3=37,06$
- 3) $MI \log Freq=110,58$
- 4) $t\text{-score}=51,437$
- 5) $Dice=0,54703$
- 6) $gmean=0,54703$

Модель *Чим не N₁ Corp*

I. Структурні параметри:

- 1) структурна схема речення – *Чим не N₁ Corp*
- 2) тип речення за будовою – просте;
- 3) частиномовний статус незмінного компонента – поєднання займенника (за походженням) і частки;

4) варіанти структурної схеми:

а) *Чим не N₁ Corp_f (Прер) N_{непр}: А що стосується Євро-2012... Чим не привід для гордоців?..* (Дзеркало тижня. – 11–18.11.2007 (№ 42));

б) *Чим не N₁ Corp_f Inf: У Дніпропетровську в обласному дербі зійдуться «Дніпро» й «Кривбас». Чим не можливість **прорекламувати** свої тренерські таланти для наставника криворіжців Юрія Максимова?* (Високий замок. – 22.09.2010);

5) можливість / неможливість уведення поширювачів – можливі такі типи поширювачів:

а) узгоджене означення: *Та в Києві налаштовані оптимістично: Китай надав Україні гарантії ядерної безпеки, у нас немає проблемних питань, держави постійно підтримують одна одну в міжнародних організаціях, товарообіг в останні роки постійно*

зростає. *Чим не стратегічний партнер?* (Дзеркало тижня. – 18–24.10.2003 (№ 40));

б) неузгоджене означення: *От зіграли ви Берію колись. А зараз сидите і на телевізор косо поглядаєте, а там Саакашвілі зі співвітчизниками воює. Чим не іронія історії?* (Дзеркало тижня. – 17–23.11.2007 (№ 44));

в) обставина мети: *Ринок нині перебуває в тій точці, коли через два-три місяці м'яса бракуватиме, а ціни зростатимуть. Чим не привід заробити грошей?* (Дзеркало тижня. – 17–23.04.2004 (№ 15));

б) членованість / нечленованість речення – частково членоване у другій змінній частині: *"Ми об'єдналися, щоб сказати «Так!» ідеалам помаранчевої революції. Ми кажемо «Ні!» політичному реваншу тих, хто підтримував антинародний режим Кучми – Медведчука – Януковича і фальсифікував президентські вибори. Ми ніколи не будемо з тими, хто зрадив інтереси України". Чим не відповідь на запитання про можливість створення більшості з Партією регіонів?* (Львівська газета. – 2006. – червень. – № 63).

II. Семантичні ознаки:

1) типова семантика речення – відповідність предмета (явища, події, особи) уявленню мовця про нього (неї): *Тамара, здається, задрімала у свого законного на плечі. Дударевич намагався не ворухнутись, щоб не розбудити її. Хоча й шкодував, що не бачить вона, як зблиснула внизу, в долині, якась зоряна тиха вода, і вже гуде під ними ще один місточок, чийсь невідомий степовий «Тамара-блідж». Між очеретами на самому плесі озера видніється човен, в ньому на мить змигнула, черкнута світлом фар, закохана парочка.*

– *Чим не ідилія*, – каже від керма Заболотний. –

Як це місис Тамарі подобається? (Олесь Гончар. Твоя зоря);

2) додаткові семантичні відтінки:

а) іронічна, навіть саркастична оцінки мовцем певної реальії: *В лікарні були переважно старенькі дідусі й бабусі. Вони просто сиділи або ж тихесенько дрімали на лавках, що стояли обабіч стежки. Янгол теж не ходив, але й не сидів на лавці. Він цілеспрямовано стрибає, надаремне силкуючись злетіти. Нічого, звісно ж, не виходило, проте він знову й знову вперто стрибає на кожній наступній прогулянці. Люто дивився у небо і знову поривався туди. І знову тягла до себе земля. Стрибок – приземлення, стрибок – приземлення. **Чим тобі не культурний відпочинок психа?*** (Тетяна Винокурова-Садиченко. Жарт. Із життя психів);

б) подібність однієї реальії до іншої: *Якщо не подбаємо про аграрний сектор і не наведемо лад, оголошений багатьма країнами «похід» по землі сільськогосподарського призначення з метою нагодувати своє населення реалізується за сценарієм ріпаку. Ріпак вирощуємо, продаємо Німеччині та Австрії, а самі ресурсів пального не маємо. Робочих місць – теж. **Чим не країна третього світу?*** (Дзеркало тижня. – 7–13.03.2009 (№ 8)) (тобто за економічними показниками (продаж сировини, відсутність робочих місць) Україна подібна до країн третього світу);

3) ступінь злитості компонентів – частковий (напівфразеологізоване речення);

4) відсутність лексичних обмежень на заповнення позиції N_1 (у цій позиції зафіксовано предметні імена, подійні іменники, ознакові іменники, назви осіб, рідше зооніми);

5) образна модель: *Господар! Справжній господар. Ремесло в руках має. Життя мозолем своїм добився. Земля вироблена. За таким жінка добряче проживе. І собою вдався – чим не орел? Так і стоїть мені в очах* (Михайло Стельмах. Велика рідня) (асоціативна подібність, що набуває ознак метафоричного вияву).

III. Чотиричленна парадигма речення: *Чим не відпочинок! Чим не відпочинок був! Чим не відпочинок буде! Чим не відпочинок був би.*

IV. Прагматичні ознаки:

1) прагматична функція:

а) експресивна: *От хоч і наш покійний, дай, Господи, йому царство небесне за його мученицьку смерть, – я кажу – Острияця... Чим не козак! Що ж? Спершу йому бардзо трапилося, а навпісля... Божоньку мій! Аж згадувати страшно* (Микола Костомаров. Сава Чалий);

б) фатична: *У Львові втретє за цю зиму застосовують зброю. Чим не Чикаго?* (Високий замок. – 01.03.2008) (встановлення контакту, заголовок статі);

в) аргументативна: *У квітні уряд схвалив розпорядження №218-р «Концепція реформування та розвитку лісового господарства». Що ж дасть вона країні, в якій для здійснення лісівництва використовується 19,6% продуктивних земель, а частка ВВП продукції та послуг лісового господарства становить усього 0,2—0,3% від сумарного валового продукту? Хіба що, відновлення старої централізованої системи державного управління у лісівництві та його фінансування із держбюджету, а ще заперечення*

стратегічних напрямів здійснення Земельної і економічної реформ в Україні. Чим не спроба залучити уряд до блукання в хащах лісового законодавства при явній доступності українських лісів для здійснення ефективного лісівництва (Дзеркало тижня. – 19–25.08.2006 (№ 31 (610)));

2) прагматичний статус мовця:

а) мовець є спостерігачем ситуації: *А Чіпчина мати чим не поважна людина?* (Панас Мирний. Хіба ревуть воли, як ясла повні?);

б) мовець є учасником ситуації (рідко): *А чим я не фотомодель* ...
(club.foto.ua/gallery/photos/279077.html).

3) прагматичний статус адресата:

а) адресат як співавтор дискурсу:

А попереду, за 2 тижні був Дюнкерк – розгром найбільш боєдатних британських частин з утратою всієї техніки. Чим не Іловайськ?
(https://twitter.com/_rachenko/status/517577700803084288)
(прогнозований узагальнений адресат);

– *Я людина з радянських часів... Але співробітництво з Україною, зміцнення добросусідських зв'язків, становлення на схід від Литви і Євросоюзу стабільного регіону з розвинутою демократією – чим не стратегічна мета і той прагматичний розрахунок, який просуває регіональну політику ЄС?*
(Альгірдас Бразаускас: Домашнє завдання за Україну не зробить ніхто // Дзеркало тижня. – 18–24.03.2006 (№ 10 (589))) (непрямий, або вторинний, адресат);

б) адресат, який у діалозі змінює комунікативну роль слухача на роль мовця:

Цвіркунка

А якої ж йому, добродію, кращої жінки треба, як Маруся буде? Вже, як по правді сказати, то хоч би й не Кабиці така хороша дівка.

Кабиця

(взявшись у боки, передражнює Цвіркунку)

Хоч би й не Кабиці така хороша дівка! А Кабиця чим не козак? Дивись лиш добре. Якого ж Марусі кращого молодця треба, як ми... Хоч збоку...

(Повертається боком)

Хоч заду...

(Повертається задом)

Хоч спереду...

(Повертається передом)

Куди не поверни, кругом козак бравий... (Яків Кухаренко. Чорноморський побит).

V. Семантико-парадигматичні властивості:

1) синтаксичні синоніми: *Чим не успіх! Оце (так) успіх! Це справжній успіх!*

2) синтаксичні омоніми відсутні.

VI. Статистичні параметри:

1) $MI=12,56$

2) $MI^3=30,37$

3) $MI \log Freq=76,005$

4) $t\text{-score}=21,859$

5) $Dice=0,123$

6) $gmean=0,127$

Для нотаток

Наукове видання

СИТАР Ганна Василівна

**СИНТАКСИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ
В РОЗРІЗІ КОНСТРУКЦІЙНОЇ ГРАМАТИКИ**

Підписано до друку 07.07.2017 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times». Друк цифровий.
Умовн. друк. арк. 28,75
Наклад 300 прим. Замовлення № 5146

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д. Ю.

Видавець ТОВ «Нілан-ЛТД».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Тел.: (0432) 69-67-69, 603-000

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>